

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
กับพุทธศาสนาเถรวาท

AN ANALYTICAL STUDY OF THE ROLE OF INDRA IN BRAHMANISM -
HINDUISM AND THERAVĀDA BUDDHISM

พระสุชาติ จิตตสุโก (ทิมมานพ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
กับพุทธศาสนาเถรวาท

พระสุชาติ จิตตสุโก (ทิมมานพ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of the Role of Indra in Barhmanism -
Hinduism and Theravada Buddhism

Phra Suchat Cittasubho (Timmanop)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2558

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาเถรวาท" นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา เปรียบเทียบ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหายุทธนา นรเชฎโธ,ดร.)

กรรมการ

(พระราชสิทธิมนี วิ.,ดร.)

กรรมการ

(ดร.แสวง นิลนามะ)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วุดมพันธ์ กันทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระราชสิทธิมนี วิ.,ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.แสวง นิลนามะ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระสุชาติ จิตตสุโก (ทิมมานพ))

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
กับพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระสุชาติ จิตตสุโภ (ทิมมานพ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระราชสิทธิธัมมณี วิ.,ดร. ป.ธ.๙, พธ.บ.(ปรัชญา), อ.ม. (ศาสนา
เปรียบเทียบ), Ph.D. (Religious Studies)

: ดร.แสง นิลนามะ ป.ธ.๗, พธ.บ.(ปรัชญา), พธ.ม.(ปรัชญา),
พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า

พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เกิดจากความเชื่อในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติว่าสรรพสิ่งที่บังเกิดขึ้นในจักรวาลนี้มีผู้สร้าง โดยในยุคแรกมีความเชื่อว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก มีความเป็นนักรบผู้สามารถ มีสายฟ้าเป็นอาวุธ ช่วยขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ แก่มวลมนุษยชาติ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกษัตริย์ในโลกมนุษย์ที่ให้ความปกป้องคุ้มครองราชรัฐให้อยู่เย็นเป็นสุข ต่อมายุคพราหมณะ พระอินทร์ถูกลดบทบาทลงให้มีอำนาจเพียงเทพอารักษ์ เพราะมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมแก่ความเป็นเทพเจ้าผู้สูงสุด เช่น การชอบดื่มน้ำโสมน การเป็นผู้มักมากในกามคุณ การชอบขโมย เป็นต้น ถึงกระนั้น พระอินทร์ยังมีอิทธิพลในความเป็นเทพแห่งสงคราม ซึ่งได้รับการบูชาจากกษัตริย์เช่นเดิม

ตามคติทางพุทธศาสนาเถรวาท พระอินทร์เกิดด้วยบุญบารมีของตนที่สร้างในครั้งเป็นมนุษย์ และตำแหน่งพระอินทร์มีวันหมดวาระ พระอินทร์จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันไป นอกจากเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏในฐานะของผู้อภิบาลพุทธศาสนาแล้ว ในอดีตชาติได้ประกอบแต่กุศลกรรม เมื่อสิ้นอายุขัยไปแล้วจึงไปเกิดเป็นพระอินทร์ ซึ่งทำให้เห็นถึงบุคลาธิษฐานของพระอินทร์ที่ถูกกำหนดไว้ในเรื่องของ การประกอบกุศลกรรมและให้ทาน แม้เป็นพระอินทร์แล้วก็ยังคงประกอบกุศลกรรมอย่างต่อเนื่อง

พระอินทร์ทั้งสองศาสนามีสิ่งที่เหมือนกัน คือ ทรงดำรงฐานะเป็นจอมเทพและมิได้ครองตำแหน่งอย่างถาวร แต่มีการเปลี่ยนไปตามวาระ ผู้อื่นก็อาจจะเป็นพระอินทร์ได้ และเรื่องท้าวสักกะในพุทธศาสนาก็มีมาภายหลังพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ ด้วยเหตุที่พระอินทร์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวอารยัน และเป็นเทพที่ได้รับความนับถือมาแต่เดิม ฉะนั้น เมื่อมีพุทธศาสนาเกิดขึ้นในอินเดีย

ความนิยมกล่าวถึงเทพองค์นี้ก็ยังมีอยู่ เพียงแต่ผิดเพี้ยนกันไปบ้าง คือ กล่าวถึงในแง่ที่ดี เป็นไปตามความเชื่อทางพุทธศาสนา กำเนิดท้าวสักกะซึ่งเกิดขึ้นโดยการบำเพ็ญความดี จึงเป็นการส่งเสริมหลักการของพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการประกอบอกุศลกรรม มีการทำพิธีอัญเชิญเพื่อให้ได้ตำแหน่งพระอินทร์เป็นต้น การศึกษาประวัติของท้าวสักกะ จึงเป็นแรงจูงใจให้คนได้ทำความดีตามแบบอย่างของท้าวสักกะ อย่างน้อยก็มีสวรรค์สมบัติเป็นเป้าหมายซึ่งไม่ผิดหลักการของพุทธศาสนาแต่อย่างใด

Thesis Title : An Analytical Study of the Role of Indra in Brahmanism – Hinduism and Theravada Buddhism

Researcher : Phra Suchat Cittasubho (Timmanop)

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Dr.Phrarajsitthimuni, Pal IX, B.A. (Philosophy), M.A. (Comparative Religion), Ph.D. (Religious Studies)

: Dr.Sawaeng Nilnama Pal VII, B.A. (Philosophy), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : 15 February 2016

ABSTRACT

The research is of three objectives namely :- 1) to study of the role of Indra in Brahmanism – Hinduism, 2) to study of the role of Indra in Theravada Buddhism, and 3) to comparatively study of role of Indra in Brahmanism – Hinduism and Theravada Buddhism. The result of study is found that :-

Indra in Brahmanism – Hinduism begins from the faith of changing of nature is, all things in this universe were created by creator. In the former time the belief is, Indra was a God who as creator of all things in the world, one who was clever warrior, one who had thunderbolt as weapon, one who eradicated of all dangers for human beings. Indra was as a king in the human world who helps or protects his people happiness. In the Brahmana age, Indra was abased as gods because non-suitability of conduct for highest God such as drinking Sauma (moon), wanting in sensual desires, stealer, etc. Even so, Indra has still influence as gods of war who also received worship from the king.

In belief of Theravada Buddhism, Indra is from his merit making when he was a man. The position of Indra is expired because Indra can be changed. Besides, Indra appearing as protector of Buddhism in the past time which he did the good thing, after passed away, he will be Indra. This shows the exposition terms of persons of Intra, which is in the concept of doing good deed in wholesome and charity. Although, being Indras still develop their good deed continuously.

Indra in both religions is the same point, that is the position as great gods but the position can change. Others can also be Indra. There is Sakka Deva in Buddhism after Indra in Brahmanism because Indra as be known by Arayan people and be respected from people in the former time. So, when Buddhism had arisen in India, it is still talking about this Indra, it just is mistake from beginning. It is to say in the positive in belief of Buddhism; Sakka Deva is from the performance of good thing, it is to promote the principle of Buddhism. It is different from Indra in Brahmanism, who is from performance of unwholesome; there is ceremony of horse sacrifice for getting the position of Indra. The studying of history of Sakka Deva is the motivation for people do good thing what as Sakka Deva done, at least, heavenly prosperity is the goal which is not wrong from the principle of Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

กราบขอบพระคุณพระสุธีธรรมมานูวัตร ผศ.,ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร,ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ขอบพระคุณพระมหาพุทธนา นรเชฏโฐ,ดร. ประธานกรรมการ ตรวจสอบวิทยานิพนธ์ เจริญพรขอบคุณ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำ และชี้ประเด็นต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กราบขอบคุณพระราชสิทธิธมฺณี วิ.,ดร. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และเจริญพรขอบคุณ อาจารย์ ดร.แสวง นิลนามะ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ตรวจสอบ ชี้ข้อบกพร่องต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสมบูรณ์ด้วยความกรุณาอย่างยิ่ง เจริญพรขอบคุณ รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษด้วยเมตตาธรรมอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน มีพระครูโฆสิตพุทธศาสตร์,ดร. พระศรีรัตนโนบล (สุริโย อุตตมเมธี,ดร.) ผศ.เฉลียว รอดเขียว ผศ.กฤต ศรียะอาจ ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ตลอดถึงคณาจารย์เจ้าหน้าที่ในโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ ทุกรูป/ทุกท่าน โดยเฉพาะพระสมุห์พิจิตร ธมฺมวิจิตโต คุณไชยา เสนแสนยา ที่ได้ให้คำปรึกษา แนะนำและการติดต่อประสานงานทุกอย่าง เป็นอย่างดี ตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษาเล่าเรียน ให้เป็นไปด้วยความราบรื่น และเปี่ยมล้นด้วยกัลยาณธรรมตลอดมา คุณดวงดี โอฐสุ ที่ช่วยแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษ

ขอบคุณเพื่อนนิสิตในสาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รุ่นที่ ๓ ทุกรูป/ทุกท่าน ที่กรุณาแบ่งปันข้อมูลทั้งขณะศึกษาอยู่และขณะทำงานวิจัย กราบขอบพระคุณพระสุธรรมภาณีเจ้าอาวาสวัดโคกอนที่เมตตาให้การสนับสนุนในการศึกษา รวมถึงบารมีธรรมของอดีตเจ้าอาวาสวัดโคกอนทุกรูป ขอขอบคุณอาจารย์พระมหารุ่ง สุขุมมาโล เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว พระนครศรีอยุธยา ที่เมตตาสนับสนุน ด้านการศึกษาและการทำวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เอื้อเฟื้อในการเข้าใช้ห้องสมุดด้วยมิตรไมตรีที่อบอุ่นยิ่ง

อนุโมทนาขอบคุณบิดา-มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน เจริญพรขอบคุณ คุณโยมเรือเอกหญิงโสมนัส เพิ่มสุข พ.อ.อ.สมนึก เพิ่มสุข คุณสนั่น นุชพันธ์ ตลอดถึงญาติโยมที่สนับสนุนกำลังแรงกายในการศึกษา และมีส่วนช่วยอย่างสูงต่อการศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่ต้น กระทั่งถึงวันนี้

ขอพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และความดีงามทั้งปวง ได้ดำรงมั่น เพื่อประโยชน์แก่อุภโยค เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก และแก่ชาวโลกตลอดกาลนาน เทอญ

พระสุชาติ จิตตสุโภ (ทิมมานพ)

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๖)
สารบัญตารางเปรียบเทียบ	(๘)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๙)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	
๒.๑ ความหมายของพระอินทร์	๑๑
๒.๒ ความเป็นมาของพระอินทร์	๑๓
๒.๓ บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	๒๐
๒.๔ ความเชื่อของฮินดูชนเกี่ยวกับพระอินทร์	๒๘
๒.๕ สรุป	๔๗
บทที่ ๓ บทบาทของพระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท	
๓.๑ ความหมายของพระอินทร์	๔๙
๓.๒ ความเป็นมาของพระอินทร์	๕๑
๓.๓ บทบาทของพระอินทร์ในทางพุทธศาสนาเถรวาท	๕๙
๓.๔ ความเชื่อของพุทธศาสนิกชนเกี่ยวกับพระอินทร์	๗๓
๓.๕ สรุป	๗๘

บทที่ ๔ เปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับศาสนาพุทธเถรวาท

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของพระอินทร์	๘๒
๔.๒ เปรียบเทียบความเป็นมาของพระอินทร์	๘๔
๔.๓ เปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในทางศาสนา	๘๙
๔.๔ เปรียบเทียบความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์	๙๔
๔.๕ วิเคราะห์บทบาทของพระอินทร์ในสังคมไทย	๙๖

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๙

บรรณานุกรม	๑๑๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๔

สารบัญตารางเปรียบเทียบ

ตารางที่	หน้า
๑. เปรียบเทียบความหมายของพระอินทร์	๘๔
๒. เปรียบเทียบความเป็นมาของพระอินทร์	๘๘
๓. เปรียบเทียบความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์	๙๓
๔. เปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในทางศาสนา	๙๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์ที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิงสำหรับการเขียนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๑๑๑-๑๔๐ หน้า ๘๓ - ๑๐๒ การอ้างอิงคัมภีร์ผู้วิจัยอาจกำหนด โดยกล่าวถึงชื่อคัมภีร์ ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย ข้อ ๒๕ หน้า ๔๐๒

พระสุตตันตปิฎก

ส.ส. (บาลี)	=	สุตตตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรคปาลี	(ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (บาลี)	=	สุตตตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตกปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตตติ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สัตตตินิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อสีตี. (บาลี)	=	สุตตตปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตตินิบาต ชาตกปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด โดยระบุคำย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/หน้า เช่น ที.ม.อ. (บาลี) ๑๑๔/๙๙ หมายถึง ทีฆนิกาย เล่ม ๔๔๗ หน้า ๑๙๒ เป็นต้น

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

วิ.ม.อ.(บาลี)	=	วินยปิฎก	สมนตปาสาทิกา มหาวคคอกุฎกถาปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.สี.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สมังคลวิลาสินี มหาวคคอกุฎกถาปาลี	(ภาษาบาลี)
ส.ส.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ม.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อง.เอกก.อ. (ไทย) =	อังคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ. (ไทย) =	อังคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	ติกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ. (ไทย) =	อังคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	จตุกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	เถรคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	เถรีคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ชาดกอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ทุกนิบาตชาดกอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.อป. อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	วิสุทธชนวิลาสินี	อปทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	มรุตถลวิลาสินี	พุทฺธวังสอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ง. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อุปนิษัท

อักษรย่อของคัมภีร์อุปนิษัท ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์อุปนิษัท ภาษาสันสกฤต อักษรโรมัน ฉบับราชกฤษฎีกา คริสต์ศักราช ๑๙๗๔ เรียงตามอักษรภาษาโรมัน การใช้หมายเลขในคัมภีร์อุปนิษัท ระบุถึง อัยยาะ / พราหมณะ / ลำดับโคลก เช่น B.U. ๖.๓.๑๒. หมายถึง พุทธทาร์ณยกะ อุปนิษัท อัยยาะที่ ๖ พราหมณะที่ ๓ โคลกที่ ๑๒ ดังนี้

A.U.	Aitareya Upaniṣad
B.U.	Bṛhad-aranyaka Upaniṣad
C.U.	Chandogya Upaniṣad
Īśa	Īśa Upaniṣad
Kena	Kena Upaniṣad
Kaṭha	Kaṭha Upaniṣad
K.U.	Kauṣītaki Upaniṣad
Maitrī	Maitrī Upaniṣad
Mā.U.	Māṇḍ kya Upaniṣad
Praśna	Praśna Upaniṣad
S.U.	S'vetāśvatara Upaniṣad
T.U.	Taittiriya Upaniṣad

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูนั้นมีพัฒนาการมาจากความเชื่อของชาวอารยันที่เชื่อเรื่องวิญญาณนิยม โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด^๑ ชาวอารยันได้สมมติเอาส่วนที่เป็นช่องว่างหรือส่วนที่เป็นอากาศซึ่งอยู่เหนือพื้นดินขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งว่าเป็นบรรยากาศหรืออंत्रิกษะ บรรยากาศเป็นส่วนที่มีน้ำและมีลม ซึ่งความมีน้ำและความมีลมนี้ก็ได้แก่ก้อนเมฆที่อุ้มน้ำฝนไว้นั่นเอง แต่ชาวอารยันเข้าใจว่าท้องฟ้าสีครามหรือสีครามนั้นคือทะเลหรือแม่น้ำ ส่วนเมฆที่โอบอุ้มหรือปิดกั้นธรรสวรรค์ไว้นั้น ชาวอารยันเมื่อเห็นก้อนเมฆที่รูปลักษณะต่าง ๆ กันก็เข้าใจเอาว่า ในบรรยากาศมีภูเขา มีโค และมีก้อนหิน ซึ่งความจริงรูปลักษณะเหล่านี้ก็คือบุคลาธิษฐานของเมฆนั่นเอง ปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในบรรยากาศซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่ฝนกำลังจะตก คือ ไฟแลบฟ้าร้อง หรือในบางขณะก็มีฟ้าผ่าด้วย ชาวอารยันเรียกปรากฏการณ์เหล่านี้ใน ๓ ชื่อ ได้แก่ วิหตุตวัชระ และอัคนี ซึ่งคำทั้ง ๓ นี้มีความหมายว่า สายฟ้า หรือไฟแห่งฟ้า คำเหล่านี้ก็กลายเป็นชื่ออาวุธของพระอินทร์ เมื่อพระอินทร์ได้ต่อสู้กับวฤตระ ซึ่งเป็นศัตรูที่ร้ายกาจของชาวอารยันที่นอกจากจะคอยบังแสงอาทิตย์ทำให้ท้องฟ้ามืดครึ้มแล้ว ยังเป็นตัวการสำคัญในการเก็บกักน้ำฝนไว้ด้วยปรากฏการณ์ที่แข็งแรงอีกด้วย^๒ พระอินทร์จึงได้ปรากฏตัวขึ้นเพื่อจัดการกับวฤตระตามคำสวดอ้อนวอนของชาวอารยันเพื่อช่วยปลดปล่อยธรรสวรรค์ให้พ้นจากอำนาจของวฤตระ ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเกี่ยวกับพระอินทร์จึงเริ่มต้นขึ้นจากปรากฏการณ์ธรรมชาติเหล่านี้ จนกลายเป็นเทพชั้นแนวหน้าของบรรยากาศและมีเทพอื่น ๆ คอยช่วยเหลือ^๓

พระอินทร์ เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งในยุคพระเวท เพราะพระองค์ได้รับความนิยมนอกจากชาวอารยันมาก โดยมีบทสวดสรรเสริญหรืออ้อนวอนพระองค์ตามลำพังถึงหนึ่งในสี่ของบทสวดสรรเสริญทั้งหมดที่มีอยู่ในคัมภีร์พระเวท จากการศึกษาที่พระองค์เป็นเทพที่สำคัญและได้รับความนิยมนั้น บทบาทหน้าที่ของพระองค์จึงมีมากตามไปด้วย โดยอาจสรุปได้ดังนี้ (๑) ทรงสร้างจักรวาลและสรรพสิ่งในจักรวาล โดยทรงสร้างโลกและสวรรค์ ทรงแยกสวรรค์ให้ออกห่างจากโลก ทรงค้าจุนสวรรค์มิให้ตกลงมาด้วยพระอำนาจของพระองค์ จากนั้น ทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ ไว้ในจักรวาล คือ ทรงสร้างดวง

^๑ พระอัครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓.

^๒ อิศรานต์ ประจันพล, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพระอัคนีในวรรณคดีสันสกฤต”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๗๖.

^๓ พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๕๔.

อาทิตย์ แล้ววางดวงอาทิตย์ให้ฉายแสงในท้องฟ้า ทรงทำทางเดินให้กับดวงอาทิตย์ ทรงประดิษฐาน ดวงอาทิตย์ซึ่งส่องแสงรุ่งเรืองไว้เหนือสวรรค์ และทรงวันทั้งหลาย (๒) ประทานแสงสว่างแก่ชาวโลก เมื่อเกิดความมืดขึ้น ชาวอารยันต่างสวดอ้อนวอนให้พระองค์นำแสงสว่างกลับมา ทรงกระทำให้เกิด แสงสว่างในที่ซึ่งไม่มีแสงสว่าง ซึ่งบทบาทหน้าที่ส่วนนี้เป็นบทบาทที่เนื่องกันกับข้อแรกนั่นเอง เพราะ เป็นผลมาจากการที่พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งรวมทั้งกลางวัน เมื่อทรงสร้างกลางวันก็เท่ากับว่า ได้ประทานแสงสว่างให้ด้วย (๓) ทรงเป็นนักรบและวีรบุรุษผู้คอยปราบปรามอมนุษย์และช่วยเหลือ ชาวอารยันทำสงครามกับชนพื้นเมืองดั้งเดิม ในยุคพระเวทนั้น ชาวอารยันมีอาชีพทางการเกษตรจึง จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝน แต่บางครั้งแม้จะมีเมฆตั้งเค้า ฝนก็กลับไม่ตก พวกเขาจึงเข้าใจว่ามี อมนุษย์คอยจับสายน้ำไว้ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นผู้ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง โดยอมนุษย์ที่สำคัญที่สุดได้แก่ อสูรชื่ออฤกระ เพราะเป็นอสูรที่ทำให้เกิดความแห้งแล้ง เมื่อพระอินทร์เป็นเทพที่ชาวอารยันเคารพนับ ถือ จึงเป็นหน้าที่ของพระองค์ ที่จะต้องปราบปรามอสูรตนนี้ นอกจากนี้ พระอินทร์ยังได้ชื่อว่าเป็น วีรบุรุษที่ช่วยเหลือชาวอารยันทำสงครามปราบปรามชนพื้นเมืองเดิมอีกด้วย ซึ่งชนพื้นเมืองเดิมที่ พระองค์ปราบปรามคือพวกทาสหรือทศยุ ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์จึงได้รับสมญานามว่า ทศยุหัน หมายถึง ผู้สังหารพวกทศยุ เพราะพระองค์สังหารพวกทศยุถึง ๓๐,๐๐๐ คน และทรงผูกมัดจอง จำพวกทศยุจำนวนนับพัน (๔) ประทานฝน ทรัพย์สมบัติและสิ่งที่น่าปรารถนาอื่น ๆ แก่มนุษย์ผู้ทำ การบูชาบวงสรวงพระองค์ โดยจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงปลดปล่อยสายน้ำสวรรค์ให้เป็นอิสระ เหมือนปล่อยโคออกจากคอก ประทานฝนแก่ผู้ที่ทำพิธีบูชาบวงสรวง ประทานภรรยาแก่ผู้ที่ยังไม่มี ภรรยา ประทานฝูงวัวและฝูงม้า^๔

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ได้ตอบปัญหาเทวดาว่าเป็นหนึ่งใน พุทธกิจประจำวันตั้งแต่เช้าจนถึงตอนใกล้รุ่งของวันใหม่^๕ ก็แสดงให้เห็นว่าเทวดามีอยู่จริง นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังได้เทศนาธรรมว่าด้วยเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมของเทวดา ได้แก่ “เทวธรรม” ซึ่งปรากฏในพระสุตตันตปิฎกมีใจความว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในหมู่เทวดาเหล่านั้นมีเป็นจำนวนมาก ได้เข้าเฝ้าพร้อมกราบไหว้เราแล้ว ลุกยืนขึ้นอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นเทวดาเหล่านั้นยืนเรียบร้อยแล้ว ได้กล่าวกะเราว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ นับแต่นี้เป็นต้นไป ๙๑ กัปป์ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธ- เจ้า พระนามว่าวิปัสสี ผู้เป็นกษัตริย์โดยพระชาติ ได้เสด็จอุบัติในชาติตติยสกุล เป็นโกณฑัญญะ โดยพระโคตร พระชนมายุประมาณแปดหมื่นปี พระองค์ได้ตรัสรู้ที่ควงไม้แคฝอยแล้ว เรา ตถาคตได้เทศนาธรรมโปรดหมู่เทวดาเหล่านั้นว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะ ตั้ง มั่นอยู่ในสุกกธรรม (กุศลธรรม) เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมใน โลก”^๖

^๔ พระอาคม อากุโธโร (หอมเซเอม), “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของ พระพุทธศาสนา เถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗๓ - ๗๔.

^๕ รังษี สุทนต์, พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๕.

^๖ ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๖/๒, ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๖/๓.

ในประวัติพระพุทธศาสนา นับได้ว่า พระอินทร์ มีบทบาทมากกว่าเทวดาคืออื่น จะถือว่าเป็นเทวดาที่มีความสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนาก็ได้ เมื่อใดที่พุทธบริษัทมีความเดือดร้อน เมื่อนั้น พระอินทร์จะทรงรู้สึกไม่สบายพระทัย มีคำบรรยายว่า อาสนะของพระองค์แสดงอาการร้อน พระองค์จึงต้องเสด็จมาช่วยเหลือระงับความไม่สงบรุ่มเย็นนั้น พร้อมกับพิทักษ์รักษาคุ้มครอง ส่งเสริมผู้คนเหล่านั้นให้ได้รับผลแห่งคุณงามความดี มีเรื่องราวในคัมภีร์หลายแห่งบรรยายว่า พระอินทร์มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธเจ้า ทรงช่วยเหลือมาตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีในพระชาติต่างๆ จนถึงพระชาติสุดท้าย ในพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งปรินิพพาน พระอินทร์ทรงอนุเคราะห์ พระสงฆ์บุคคลผู้ปฏิบัติธรรม ทรงเป็นที่พึ่งของเทวดาในการตอบปัญหา นอกจากนี้บทบาทในการช่วยเหลือของพระอินทร์มิได้จำกัดอยู่แต่ในมวลมนุษย์เท่านั้น ยังแผ่ไปถึงสัตว์ดิรัจฉานอีกด้วย พระอินทร์ทรงเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า บางครั้งเสด็จลงมาถามปัญหาธรรม^๗ ทรงอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าในโอกาสต่าง ๆ คุณธรรมเด่น ๆ ที่พระพุทธเจ้าให้การยกย่องพระอินทร์ คือความกตัญญูกตเวที การประพฤติตนอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ การเจรจาถ้อยคำอ่อนหวาน ความเป็นผู้ไม่ตระหนี่ มีวาจาสัตย์ และเป็นคนไม่โกรธ^๘ พระอินทร์ปรากฏองค์ในฐานะเทพผู้เป็นอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า เป็นผู้คุ้มครองพระพุทธศาสนาและผู้ปฏิบัติธรรม

บทบาทต่าง ๆ ของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนานี้ ทำให้พระองค์เป็นบุคคลที่ควรยกย่องเป็นบุคคลในอุดมคติ ในฐานะผู้บำเพ็ญประโยชน์ ทั้งต่อพระพุทธเจ้า ต่อพระสงฆ์ และพุทธบริษัทอื่น ๆ อันเป็นแรงจูงใจให้คนทำความดีเพื่อเข้าถึงความเป็นพระอินทร์ หรือใช้วิธีการปฏิบัติตนแบบพระอินทร์ เพื่อตั้งมั่นในคุณความดี เรื่องเกี่ยวกับพระอินทร์นั้น ได้รับการสืบทอดสอนกันตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ ในพระไตรปิฎกก็ได้ประมวลหลักคำสอนจัดเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า สักกสังยุต^๙

จากความเป็นมาเบื้องต้น ผู้วิจัยมองว่า พระอินทร์เป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากกับความเชื่อของมนุษย์ แต่ด้วยมีเทพเกิดขึ้นมากมายหลายองค์ ที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้ยกย่องเชิดชูขึ้น จึงทำให้เกิดความสับสนแยกไม่ออกว่า พระอินทร์ปัจจุบันอยู่ส่วนไหนของเทพของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับพระอินทร์ทางพุทธศาสนาเถรวาท จึงเป็นประเด็นให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นที่เหมือนและต่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องถึงบทบาทของพระอินทร์ และเห็นว่าจะเป็นการชี้ให้เห็นบทบาทของพระอินทร์ชัดเจนมากยิ่งขึ้นและตรงกัน และเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้แก่ผู้สนใจศึกษาอ่านตำราวิชาการต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๔๔/๒๗๒.

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๖.

^๙ ดูรายละเอียดใน ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๗-๒๗๑/๒๗๐-๒๗๐, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๗-๒๗๑/๓๕๕-๓๕๕.

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาเถรวาท โดยยึดคัมภีร์หลักของศาสนาเป็นสำคัญ ในกรณีของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จะศึกษาจากคัมภีร์พระเวท คัมภีร์อูpanishat คัมภีร์ภควัทคีตา เป็นต้น ส่วนกรณีพุทธศาสนาเถรวาทศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นต้น

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงตำราและเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพุทธเถรวาท

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นอย่างไร

๑.๔.๒ บทบาทของพระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท เป็นอย่างไร

๑.๔.๓ บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาเถรวาท มีความแตกต่างและเหมือนกันอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (สันสกฤต: อินฺทฺร, บาลี: อินฺท) เป็นชื่อของเทวดาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยมีตำแหน่งเป็นจอมเทพ เป็นประมุขแห่งเทวดาทั้งปวง มีหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิบาลโลก ถือกำเนิดขึ้นในสมัยฤคเวท ต่อมาในสมัยที่ตรีมูรติอุบัติขึ้น พระอินทร์ก็ถูกลดบทบาทลงและเริ่มมีพฤติกรรมทางเพศมากขึ้น กระทั่งกลายเป็นเทวดาชั้นรองจากมหาเทพตรีมูรติในปัจจุบัน

พระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง เทพที่ปกครองสวรรค์ถึง ๒ ชั้น คือชั้นจาตุมหาราชิกา และชั้นดาวดึงส์ รวมมาถึงการคอยดูแลมนุษย์โลกด้วย

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ **พระมหาสมปอง มุทิโต** ได้กล่าวถึงคำศัพท์ที่หมายถึงท้าวสักกะ มี ๒๐ คำ ได้แก่

๑) สกุก ท้าวสักกะ ผู้สามารถชนะอสูรได้ ชื่อว่าสักกะ หรืออีกความหมายหนึ่ง หมายถึง พระอินทร์เคยเกิดเป็นมนุษย์ ได้ถวายทานโดยเคารพ ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า สักกะ

๒) ปุรินทท ท้าวปุรินททะ ผู้ให้ทานในกาลก่อน ชื่อว่า ปุรินททะ หรือท้าวสักกะเคย เป็นมนุษย์ได้เคยให้ทานในกาลก่อน ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า ปุรินททะ

๓) เทวราช ท้าวเทวราช พระราชาของเทวดา ชื่อว่า เทวราชะ

๔) วชิรปาณิ ท้าววชิรปาณิ ผู้มีอาวุธในมือ ชื่อว่า วชิรปาณิ

๕) สุขัมปติ ท้าวสุขัมปติ สามีนางสุชา, ท้าวสักกะผู้เป็นสามีของนางสุชาลูกสาว อสูร ชื่อว่า สุขัมปติ, ท้าวสักกะจอมเทพมีนางอสุรกายชื่อนางสุชาดาเป็นพระชายา ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า สุขัมปติ

๖) สหสสกุข ท้าวสหสสกุข, ผู้คิดได้ขณะละพันอย่าง, พระอินทร์เป็นผู้สามารถเห็น ความต้องการที่เทวดาและมนุษย์จำนวนมากพากันคิดแล้ว จึงชื่อว่า สหสสกุข หรือ ท้าวสักกะคิด เนื้อความได้หลายพันนับโดยครู่เดียว ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า สหสสกุข

๗) มหินท ท้าวมหินท, ผู้เป็นจอมเทพ, จอมเทพผู้ประเสริฐ, ผู้ที่เหล่าเทวดาบูชา, ผู้ เป็นราชาของเทวดาจำนวนมาก หรือผู้ที่เทวดาพากันบูชา หรือพระอินทร์ผู้ประเสริฐ ชื่อว่ามหินท

๘) วชิราวุธ วชิรายุธ ท้าววชิราวุธ, ผู้มีวิเชียรเป็นอาวุธ ชื่อว่าวชิราวุธ และวชิรายุธะ

๙) วาสว ท้าววาสวะ ผู้มีรัตนะมาก, ท้าวสักกะเคยเป็นมนุษย์ในกาลก่อน ได้ให้ที่อยู่ อาศัยเป็นทาน ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า วาสวะ

๑๐) ทสสตนยณ ท้าวทสสตนยณ ผู้มีดาหนึ่งพัน ชื่อว่า ทสสตนยณะ

๑๑) ติทิวาธิภู ท้าวติทิวาธิภู ผู้ครอบครองโลกสวรรค์ทั้งสอง (คือ เทวโลกและวิมาน อสูร) ชื่อว่า ติทิวาธิภู

๑๒) สุรนาถ ท้าวสุรนาถ ผู้เป็นที่พึ่งของเทวดา ชื่อว่า สุรนาถะ

๑๓) ภูตปติ ท้าวภูตปติ ผู้ปกครองสัตว์โลก ชื่อว่า ภูตปติ

๑๔) มฆว ท้าวมฆวาน ผู้ที่เทวดาควรบูชา ชื่อว่า มฆวะ, เมื่อก่อนท้าวสักกะเคยเป็น มนุษย์ชื่อ มฆะ ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า มฆวะ

๑๕) โกลิย ท้าวโกลิย์ ผู้มีคลังสมบัติ ชื่อว่า โกลิยะ, เพราะพระอินทร์เป็นโกลิยโคตร จึงชื่อว่า โกลิยะ

๑๖-๑๗) อินท, เทวานมินท พระอินทร์, ท้าวเทวานมินท, ผู้เป็นจอมเทพ, ท้าวสักกะ เป็นพระราชาปกครองเทวดาชั้นดาวดึงส์ เพราะเหตุนี้ จึงเรียกท้าวสักกะว่า เทวานมินท

๑๘) วตฺรภู ท้าววตฺรภู, ผู้ปกครองวตฺรอสูร จึงชื่อว่า วตฺรภู

๑๙) ปากสาสน ท้าวปากสาสน, พี่ชายของวตฺรอสูร ชื่อว่า ปากะ, ผู้สั่งสอนและฝึก ปากะอสูรพี่ชายของวตฺรอสูร ชื่อว่า ปากสาสนะ

๒๐) วิโทช ท้าววิโทชะ, ผู้แผ่อำนาจ ชื่อว่า วิโทชะ^{๑๐}

๑.๖.๒ ฌานิศ วงศ์สุวรรณ ให้ความเห็นว่า พระอินทร์ในคติความเชื่อทางศาสนา พราหมณ์ จัดว่าเป็นเทวดาที่ไม่สำคัญหรือมีอำนาจเท่าไรนัก มีหน้าที่ยังมีฤทธิ์น้อยกว่าฤๅษีชีไพรในป่า เสียด้วย เห็นได้จากการที่ถูกสาปให้มีสหัสโยนีอยู่รอบกาย จนภายหลังฤๅษีสงสารจึงได้เปลี่ยนให้เป็น

^{๑๐} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), คาถาที่ ๑๘-๒๑, หน้า ๔๖-๔๙.

ท้าวสหสนันย์ไตรตรึงษา ตรงกันข้ามกับพระอินทร์ในคติความเชื่อทางศาสนาพุทธ นับได้ว่าเป็นเทวดาองค์สำคัญที่สุดก็ว่าได้ เพราะนอกจากจะเป็นเจ้าแห่งฉกามาพจรภูมิแล้ว ตำแหน่งพระอินทร์ยังเป็นตำแหน่งที่พระพุทธรเจ้าองค์ปัจจุบัน ได้เคยเสวยพระชาติเป็นพระอินทร์มาแล้วอีกด้วย นับได้ว่าความเป็นองค์อมรินทร์ ในคติความเชื่อทางศาสนาพุทธนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดทีเดียว^{๑๑}

๑.๖.๓ **สุชาติ กิจชัยพร** กล่าวสาเหตุแห่งการเกิดเป็นพระอินทร์ของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาไว้ในงานเขียนเรื่อง “พระอินทร์ เทวดากษัตริย์ ผู้คุ้มครองโลก” ว่า ความต่างกันของเหตุแห่งการไปเกิดเป็นพระอินทร์ของศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนา มีความต่างกันตรงที่วิธีการที่ไปเกิด คือผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ต้องเป็นผู้ที่ประกอบพิธีอัสวเมธหรือพิธีฆาม้าบูชาญถึง ๑๐๐ ครั้ง ซึ่งการประกอบพิธีอัสวเมธนี้เป็นกลอุบายหาเหตุในการล่าเมืองขึ้นหรือการแผ่ขยายอาณาเขตของกษัตริย์นั่นเอง ส่วนคติทางพระพุทธศาสนาผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์หรือท้าวสักกะ จะต้องประกอบมหากุศลคือการถือศีล ๕ บริสุทธและบำเพ็ญวัตตบพ ๗ ประการ ตรงกันข้ามกับคติของฝ่ายศาสนาพราหมณ์ซึ่งไปเกิดด้วยการทำอกุศลตามหลักการของพระพุทธศาสนา หรืออีกอย่างหนึ่งศาสนาพราหมณ์เรียกว่า การบูชาญ ส่วนพระพุทธศาสนาเรียกว่า การบำเพ็ญบารมี^{๑๒}

๑.๖.๔ **บุญเย็น วอทอง** ได้กล่าวในหนังสือ “เรื่องเทพเจ้า ความเชื่อเรื่องศาสนาพระเจ้าหลายองค์ในชมพูทวีปและอิทธิพลสืบเนื่องมายังดินแดนสุวรรณภูมิ” ว่า ตริมูรติเทพ เป็นนามรวมที่ใช้เรียกระบบมหาเทพสูงสุด ๓ องค์ หรือตรีจอมเทพของศาสนาพราหมณ์ใหม่ หรือฮินดู ที่พวกพราหมณาจารย์ทั้งหลายได้สร้างขึ้นมาเพื่อเบียดขับและแทนที่ตรีจอมเทพรุ่นเก่าที่ได้ศึกษามาแล้ว ตรีจอมเทพรุ่นใหม่ที่ยกกันว่าตริมูรติเทพนี้ ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ รวมกันเป็นไตรทิพย์สรณะ หรือตรีเอกานุภาพ ฟังดูคล้ายระบบตรีนิติ ซึ่งเป็นตรีเอกานุภาพของศาสนาคริสต์นิกายอันหมายถึง พระบิดา พระบุตร และพระจิต ที่มีมาภายหลังเมื่ออีกหลายร้อยปีนั่นเอง^{๑๓}

๑.๖.๕ **พระยาสัจจาภิรมย์ฯ (สรวง ศรีเพ็ญ)** ได้กล่าวในหนังสือ “เทวกำเนิด” ว่า พระอินทร์เป็นโอรสพระกศยปเทพบิดร และพระอหิตีเป็นแม่ รูปร่างพระอินทร์ในยุคไตรเทพทว่าผิวกายเป็นสีแสด หรือสีทอง แต่ในชั้นหลังๆ ว่าสีนวลบ้าง สีเขียวบ้าง ตามอย่างรูปเขียนของอินเดีย มีแขนยาวมากและเปลี่ยนรูปได้ตามใจนึก โปรดถือวัชระมากกว่าอย่างอื่น^{๑๔}

จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง พระอินทร์ในส่วนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จะเป็นเทพเจ้าที่สร้างโลกตามความเชื่อในยุคพระเวท และบทบาทก็เสื่อมลงเพราะความเชื่อของคนเปลี่ยนไปยกย่อง

^{๑๑} ฌานิศ วงศ์สุวรรณ, “กษัตริย์ไทยในความเชื่อ : องค์อมรินทร์สักกเทวาริราช”, <<http://my.dekd.com/dek-d/story/view.php?id=1198>>, ๑ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒} สุชาติ กิจชัยพร, **พระอินทร์ เทวดากษัตริย์ ผู้คุ้มครองโลก**, (กรุงเทพมหานคร : ส.พิจิตร, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๓} บุญเย็น วอทอง, **เทพเจ้าความเชื่อเรื่องศาสนาพระเจ้าหลายองค์และอิทธิพลสืบเนื่องมายังดินแดนสุวรรณภูมิ**, (กรุงเทพมหานคร : แม่คำฝาง, ๒๕๕๐), หน้า ๗๐.

^{๑๔} พระยาสัจจาภิรมย์ฯ (สรวง ศรีเพ็ญ), **เทวกำเนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔.

เทพตรีมูรติ ในส่วนของพุทธศาสนาเถรวาทมีความเชื่อว่า พระอินทร์เป็นเทพที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธรูป และบุคคลจะเป็นพระอินทร์ได้ต้องทำบุญตามหลักของศีล ๕ และวัตรบพ ๗

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๖ พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน ได้ศึกษาเรื่อง “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายเถรวาท” จากการศึกษาสรุปได้ว่า ท้าวสักกะ เป็นเทพเจ้าผู้มีน้ำพระทัยฝักใฝ่ในทางธรรม แม้ก่อนสมัยพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระองค์ก็เคยไปสนทนารธรรมกับสมณพราหมณ์อื่นอยู่บ่อย ๆ เป็นเทพเจ้าผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ อาจประทานพรแก่ผู้มีความดี สมควรแก่การสนับสนุนให้ได้ความสุข เป็นนักปกครองผู้มีธรรมอย่างเยี่ยม เริ่มจากการสร้างความดี ตั้งแต่ในโลกมนุษย์ น้ำพระทัยของพระองค์มันแต่ในทางที่เป็นกุศล และยังได้สนับสนุนให้ผู้อื่นปฏิบัติธรรม เพื่อให้สมาชิกของพวกเขาเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย และปกครองเหมือนบิดาปกครองบุตร เป็นที่ปรึกษาของเทวดา ในกรณีเมื่อเรื่องราวใหญ่โตเกินพระปรีชาสามารถของพระองค์ พระองค์ก็จะนำปัญหานั้นเข้าปรึกษาในสุธรรมสภา หรือทรงแนะนำให้ไปหาท่านผู้รู้จะเป็นสมณพราหมณ์ ท่านผู้ทรงธรรมอื่น พระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธเจ้า^{๑๕}

๑.๖.๗ พระอาคม อากทฺธโร (หอมชะเอม) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์ว่าเป็นเทพสำคัญของชาวอารยันไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู” ว่า ความเชื่อในเทพเจ้าของชาวอารยันยุคพระเวทนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นของศาสนาพราหมณ์ เทพเจ้าสำคัญของชาวอารยันในยุคแรกนั้น มีอยู่ทั้งหมด ๔ องค์ คือ (๑) สิวตรี หรือสิวตรี เป็นเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ เพราะชาวอารยันนั้นนับถือพระอาทิตย์มาก่อน (๒) พระวรุณ เป็นเทพเจ้าแห่งสายฝนหรือความอุดมสมบูรณ์เป็นผู้กำหนดท้องฟ้าและการตกของฝน พายุ หรือความแห้งแล้ง (๓) พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก หรือผู้เป็นบ่อเกิดของโลก และ (๔) พระยม เทพเจ้าแห่งความตายเป็นเทพเจ้าผู้คุมชะตาชีวิตของมนุษย์ในโลกชีวิตเบื้องหลังแห่งความตาย^{๑๖}

๑.๖.๘ พระมหาประยงค์ จันทรแดง ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน” จากการศึกษาสรุปได้ว่า ท้าวสักกะมีบทบาทหน้าที่ ดูแลและปกครองเทวดาในสวรรค์ ๒ ชั้น คือ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช และสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ท้าวสักกะได้มอบให้ท้าวมหาธาต ๔ องค์ พร้อมกับพวกบริวารเป็นผู้ช่วยดูแลและรักษาต้นทางเพื่อกันพวกอสูรจะยกทัพมารบกวนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บางครั้งก็จะบัญชาให้ท้าวมหาธาตทั้ง ๔ ไปช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่กำลังปฏิบัติธรรม เพื่อคอยกันมิให้มีอันตรายมารบกวนได้ และเมื่อท้าวมหาธาตองค์หนึ่งจุดไป ก็จะแต่งตั้งเทวดาองค์ใหม่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ดำรงตำแหน่งนั้นๆ แทน ทรงเป็นจอมทัพนำพวกเทวดาเข้า

^{๑๕} พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน, “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

^{๑๖} พระอาคม อากทฺธโร (หอมชะเอม), “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๘๔.

ทำสงครามกับเหล่าอสูร คอยช่วยเหลือคนดีมีคุณธรรมและให้คำปรึกษาหรือแนะนำทั้งแก่เทวดาหรือมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิ ไม่ว่าจะเป็มนุษย์หรือเทวดาก็ตาม ถ้าหากเกิดความเห็นผิดหรือปฏิบัติผิดจากครรลองคลองธรรม ท้าวสักกะมักจะลงมาให้คำแนะนำพร่ำสอนเพื่อให้ละเลิกความเห็นหรือพฤติกรรมนั้นๆ เสีย^{๑๗}

๑.๖.๙ **เกื้อพันธ์ นาคบุปผา** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย” กล่าวว่า พระอินทร์เป็นเทพที่ดูแลดินฟ้าอากาศ โดยใช้วชิระหรือสายฟ้า จึงได้นามว่า วชิรปาณิ ผู้มีมือเป็นสายฟ้าฟาด แต่มีข้อเสียคือ ชอบน้ำโสมหรือสุรา และมีพฤติกรรมทางเพศที่เสียหาย คือ เป็นชู้กับชายาของโคตมฤๅษี ถูกสาปให้อวัยวะเพศหายไป และมีโยนคืออวัยวะเพศหญิง ๑,๐๐๐ อันติดบนตัว พระอินทร์ไปขอร้องพระพรหมให้เปลี่ยนอวัยวะเพศหญิงเป็นดวงตา ๑,๐๐๐ ดวง จึงมีอีกชื่อหนึ่งว่าท้าวพันตา^{๑๘}

๑.๖.๑๐ **นัยนา โปรังธูระ** ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระอินทร์ในปัญญาสชาดก” จากการศึกษาพอสรุปได้ว่า พระอินทร์ทรงเป็นเทพแห่งความดี เพราะผู้จะเป็นพระอินทร์ได้นั้นต้องประพฤติดีอย่างต่อเนื่อง บทบาทของพระอินทร์ซึ่งปรากฏในปัญญาสชาดกก็เป็นบทบาทที่ทำให้แต่ความดี ทั้งการช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก การอนุโมทนาบุญกุศลที่ผู้อื่นได้กระทำ การส่งเสริมให้ผู้อื่นได้บำเพ็ญความดี และการอบรมสั่งสอนให้ผู้อื่นได้รู้จักเหตุและผลแห่งการทำความดี นอกจากนี้ พระอินทร์จะรู้ว่ามีเหตุเดือดร้อนก็เพราะอาสน์ที่ประทับของพระองค์ร้อน เนื่องจากบุญบารมี และคุณความดีที่ผู้ที่เดือดร้อนได้กระทำไว้เท่านั้น พระองค์จะไม่ช่วยเหลือหรือส่งผลแห่งกรรมดีให้แก่ผู้ทำความชั่ว^{๑๙}

๑.๖.๑๑ **พินิจ สุขสถิตย์** ได้กล่าวถึงท้าวสักกะไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก” ว่า ท้าวสักกะ เป็นเทพที่รู้จักแพร่หลายในอินเดียมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่สมัยแรกที่ยารยันเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียจนถึงสมัยหลัง ๆ ต่อมาชาวอารยันหันไปนับถือเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ว่าเป็นเทพสูงสุด และกล่าวว่าพระอินทร์เสื่อมอำนาจลงไปมาก แต่พระอินทร์ก็ยังเป็นเทพที่ชนทั่วไปรู้จักกันเป็นอย่างดี และชื่อ “สักกะ” จัดเป็นตำแหน่งหัวหน้าเทวดาชั้นดาวดึงส์ และมีใช้ตำแหน่งที่ถาวร ใครทำบุญบารมีไว้มากก็อาจไปเกิดเป็นท้าวสักกะได้ ตำแหน่งท้าวสักกะจึงเป็นเรื่องผลัดเปลี่ยนเวียนกันมาเกิดเหมือนคนในโลกมนุษย์^{๒๐}

^{๑๗} พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานะภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

^{๑๘} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๔๖.

^{๑๙} นัยนา โปรังธูระ, *บทบาทของพระอินทร์ในปัญญาสชาดก*, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพนางสาวนัยนา โปรังธูระ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์), ๒๕๔๔.

^{๒๐} พินิจ สุขสถิตย์, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๗.

๑.๖.๑๒ **วิชฌนีย์ เสนาะล้ำ** ได้ศึกษาเรื่อง “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย” จากการศึกษาพอสรูปได้ว่า ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในประเทศไทยนั้นได้รับอิทธิพลมาจากอารยธรรมอินเดีย โดยทางหนึ่งรับมาในลักษณะความเชื่อในทางศาสนาพุทธ โดยถือว่าพระอินทร์มีฐานะเป็นเทพผู้อภิบาลศาสนา และช่วยให้คนกระทำดี โดยมีปรากฏรูปร่างอยู่ในเรื่องราวพุทธประวัติ หรือ ชาดกต่าง ๆ สำหรับความเชื่อเรื่องพระอินทร์จากประติมากรรมในภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่จะเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธมหายาน โดยจะปรากฏภาพสลักของพระอินทร์ตามทับหลัง หน้าบัน กลิบบน และแท่งศิลาสลักลายต่าง ๆ จำนวนมาก^{๒๑}

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า เทวดานั้นมีระดับแตกต่างกัน กล่าวคือ มีทั้งผู้ที่สร้างสมคุณงามความดีไว้มากบ้างน้อยบ้าง แต่เทวดาเหมือนมนุษย์ก็เป็นปุถุชนเช่นกัน ย่อมก่อให้เกิดพฤติกรรมที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง จึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมและประเพณีที่เนื่องด้วยเทวดา ซึ่งปรากฏขึ้นในสังคมมนุษย์เป็นจำนวนมาก และทำให้มนุษย์ปฏิบัติต่อเทวดาในลักษณะที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมและประเพณีของไทยจึงแฝงด้วยความเชื่อเรื่องเทวดาในประเพณีต่าง ๆ เนื่องจากเทวดาเป็นพวกที่มีความสุขสบายจึงเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องการที่จะมีความสุขอย่างเทวดาบ้าง จึงได้สร้างความคิดเพื่อเข้าถึงสวรรค์ จึงเกิดเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยเทวดาและสวรรค์เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์เป็นเทพเจ้าที่มีความสำคัญมาแต่โบราณ ในการดลบันดาลให้เกิดฝนและขจัดความแห้งแล้ง ซึ่งในทางพุทธศาสนาเถรวาท พระอินทร์หรือที่มักเรียกกันว่า ท้าวสักกะ จะเป็นผู้ดำรงคุณธรรมพิเศษ และอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนา แต่เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ยังขาดประเด็นในเชิงเปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับศาสนาพุทธเถรวาทอย่างเด่นชัด จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจดังกล่าว

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ เอกสารคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น คัมภีร์มनुธรรมศาสตร์ คัมภีร์พระเวท คัมภีร์อุปนิษัท เป็นต้น เอกสารอ้างอิงหลักทางพุทธศาสนาเถรวาท เป็นต้นว่า พระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นต้น

๑.๗.๒ รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ หนังสือ ตำรา งานวิจัย เอกสาร วารสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ

๑.๗.๔ สรุปข้อมูลทั้งหมดรวบรวมนำเสนอผลงาน

^{๒๑} วิชฌนีย์ เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (ภาควิชาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๐.

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบบทบาทของพระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบความเหมือนและความแตกต่างกันระหว่างบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ในงานวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยศึกษาในประเด็นความหมาย ความเป็นมา ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ และบทบาทของพระอินทร์ในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของพระอินทร์

คำว่า พระอินทร์ มาจากภาษาสันสกฤตว่า อินฺทฺร และภาษาบาลีว่า อินฺท แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ซึ่งคำเรียกดังกล่าวนี้ เป็นคำเรียกขานชื่อของเทวดาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยมีตำแหน่งเป็นจอมเทพ เป็นประมุขแห่งเทวดาทั้งปวง มีหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิบาลโลก ถือกำเนิดขึ้นในสมัยยุคเวท ต่อมาในสมัยที่ตรีมูรติอุบัติขึ้น พระอินทร์ก็ถูกลดบทบาทลงและเริ่มมีพฤติกรรมทางเพศมากขึ้น กระทั่งในยุคปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นเทวดาชั้นรองจากมหาเทพตรีมูรติ ในคัมภีร์ฤคเวท ได้กล่าวถึงพระอินทร์ไว้ว่า

ผู้บังคับบัญชาอาชชาติ ราชรถ ขนคาม และปศุสัตว์วานุสัตว์ ผู้กระทำให้มีซึ่งตะวันและกาลอรุณรุ่ง ผู้กระทำให้น้ำซบเคลื่อน ไอ พระอินทร์นั้นแล้ว พระอินทร์ผู้ปลดเปลื้อง โศกาคูรแห่งอนาถาชน ผู้ปลดเปลื้องรัตติกาลด้วยอโณทัย ผู้กระทำให้ความไม่สมบูรณ์เป็นความสมบูรณ์^๑

ในยุคเริ่มแรกตามคัมภีร์ฤคเวท พระอินทร์เป็นประมุขแห่งทวยเทพ เป็นเจ้าแห่งสภาพภูมิอากาศ และเป็นเจ้าแห่งการสงคราม มีอุปนิสัยชอบช่วยเหลือสรรพสัตว์ สมัยแรกมักเรียกพระอินทร์ว่า สักกะ (ผู้่องอาจเป็นเลิศ) ซึ่งขณะนั้นมีจำนวนเทวดาทั้งสิ้นสามสิบสามองค์ และพระอินทร์เป็นประมุขของเทวดาเหล่านี้ คัมภีร์ส่วนใหญ่กล่าวถึงวีรกรรมของพระอินทร์ในการปราบอสูรชิวฤตระ (Vritra) และวีรกรรมในการอภิบาลจักรวาลนานัปการ

พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ เป็นเทพสำคัญองค์หนึ่งของอินเดียมานแต่โบราณ ซึ่งชาวอารยันโบราณนับถือเทพต่าง ๆ มากมายหลายองค์ ความสำคัญของเทพแต่ละองค์ศึกษาได้จากความยาวของบทสวดที่แต่งขึ้น ถ้ามีความสำคัญมากก็มีบทสวดยาว บทสวดสรรเสริญพระอินทร์มีอยู่ถึงหนึ่งในสี่ของบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าทั้งหมด แสดงให้เห็นว่า ในยุคแรกพระอินทร์เป็นที่รู้จักกันดีและมีคนนับถือมาก เป็นเทพที่เด่นที่สุดในคัมภีร์ฤคเวท เพราะพระอินทร์เป็นเทพแห่งพายุฝนผู้ทำลายล้างอสูรแห่งความแห้งแล้งและความมืด แล้วบันดาลให้ฝนตก ทรงเป็นเทพนักรบที่นำชาวอารยันรบชนะพวกอื่น ๆ อันเป็นชาวพื้นเมืองเดิมของอินเดีย วรรณคดีสมัยต่อมาจากสมัยพระเวทยังคงกล่าวถึง

^๑ http://th.wikipedia.org/wiki/cite_ref-Indra_1-0 , <http://www.bharatvani.org/books/ait/ch47.htm>, Indra and Shiva" by KOENRAAD ELST เข้าถึงเมื่อ ๑๕ เมษายน ๒๕๕๘.

พระอินทร์ทั้งในแง่ความสำคัญทางศาสนาและการเกี่ยวข้องกับเทพองค์อื่น ๆ ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับวีรบุรุษและสตรีในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ด้วย เพียงแต่ในสมัยต่อมาเมื่อเกิดการนับถือเทพสูงสุด ๓ องค์ คือ พระวิษณุ พระศิวะ และพระพรหมแล้ว ความสำคัญของพระอินทร์ก็ลดลงไปกลายเป็นเทพชั้นรองลงมา และอยู่ในอำนาจของเทพ ๓ องค์นั้น ความประหลาดของพระอินทร์ก็เสื่อมลง เช่น ลอบเป็นชู้กับภรรยาฤาษี ลักทรัพย์ผู้อื่น และฆ่าพราหมณ์ จนเป็นเหตุให้ถูกสาป ต้องเสียมฤทธิไปจนหมดอำนาจ แต่พระอินทร์ก็ยังเป็นเทพที่รู้จักกันดีอยู่นั่นเอง พระอินทร์ มีชายาชื่ออินทราณี หรือ ศจี มีสมญานามอีกอย่างว่า ศจีบดี ซึ่งแปลว่า สามีนางศจี มีโอรสชื่อ ชยันตะ หรือ ชยะ มีธิดา ชื่อ ชยันตี หรือ เทวเสนา และดาวีชี รูปร่างของพระอินทร์ในยุคไตรเพท ผิวกายเป็นสีแสด หรือสีทอง แต่ในชั้นหลังว่าสีนวล ในวรรณคดีของไทยว่าสีเขียว รูปเขียนต่าง ๆ แม้จะมาจากอินเดียก็เขียนเป็นสีเขียว คงไม่ใช่คนไทยมาเปลี่ยนสีพระอินทร์เอาเอง มีแขนยาวมากและเปลี่ยนรูปร่างได้อย่างใจนึก ชอบถือวชิระ (สายฟ้า) เป็นอาวุธ มีรถทองเทียมด้วยม้าสีแดง มีวิมานชื่อเวชยันต์ มีม้าสีขาวสำหรับทรงชื่อ อุจโจศรพ เมืองสถิตเรียกว่า อมราวดี ในเทวภูมิ ชื่อว่าเมืองตรัยตรังษ์^๒ ดังกล่าว

ในเรื่องรามเกียรติ์ว่า อรชุน และ พาลี ได้นามว่า วาสวิ เพราะเป็นโอรสของท้าววาสวะ คือ พระอินทร์ พระอินทร์เป็นคู่แฝดกับพระอัคนิ จนเป็นที่เรียกกันว่า อัศวิน ซึ่งเป็นเทพบุตรฝาแฝดรูปร่างของพระอินทร์มีลักษณะคล้ายมนุษย์มากกว่าเทพอื่น ๆ มีรูปร่างอ้วนใหญ่แข็งแรง คอใหญ่ แผ่นหลังสีน้ำตาล ร่างกายและแขนทรงพลังหาใครต้านทานได้ยาก มีพระอุทรใหญ่ สามารถจุน้ำโสมที่ดื่มเข้าไปได้หลายสระ มีพระโอษฐ์กว้างมาก และมีอีกหลายลักษณะ เมื่อว่า โดยสรุปแล้วพระอินทร์เป็นผู้มีรูปร่างงดงามและรุ่งโรจน์ดังดวงอาทิตย์ พระอินทร์เป็นเทพที่ดูแลดินฟ้าอากาศ โดยใช้วชิระหรือสายฟ้า จึงได้นามว่า วชิรปาณี ผู้มีมือเป็นสายฟ้าฟาด แต่มีข้อเสียคือ ชอบน้ำโสมหรือสุรา และมีพฤติกรรมทางเพศที่เสียหาย คือ เป็นชู้กับชายาของโคตมฤาษี ถูกสาปให้อวัยวะเพศหายไป และมีโยนีคืออวัยวะเพศหญิง ๑,๐๐๐ อันติดบนตัว พระอินทร์ไปขอร้องพระพรหมให้เปลี่ยนอวัยวะเพศหญิงเป็นดวงตา ๑,๐๐๐ ดวง จึงมี อีกชื่อหนึ่งว่าท้าวพันตา (สหัสสนัยน์)^๓

จากความหมายที่กล่าวมา สรุปได้ว่า พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า ๑) อินทร และภาษาบาลี อินท แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ๒) ชื่อว่า สักกะ แปลว่า ผู้องอาจเป็นเลิศ ๓) ชื่อว่า ศจีบดี แปลว่า สามีนางศจี ๔) ชื่อว่า วาสวะ แปลว่า ผู้ให้ที่พักอาศัยแก่หมู่ชน ๕) ชื่อว่า วชิรปาณี แปลว่า ผู้มีมือเป็นสายฟ้าฟาด ๖) ชื่อว่า สหัสสนัยน์ แปลว่า ผู้มีตาพันดวง เดิมที่เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่กว่ามวลเทพทั้งปวง เพราะพระองค์ทรงเป็นเทพผู้สร้างและอภิบาลโลกและจักรวาลให้ดำรงอยู่ด้วยสันติสุข เป็นเทพเจ้าแห่งรุ่งอรุณ และสายน้ำ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ได้ถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงเทพารักษ์ซึ่งคอยปกป้องรักษาโลกประจำอยู่ที่ทิศใต้ (ทักษิณทิศ) เท่านั้น

^๒ ดูรายละเอียดใน พระยาสังฆาภิรมย์ฯ (สำรวจ ศรีเพ็ญ), **เทวกำเนิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๘), ๒-๒๐.

^๓ เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๔๖.

๒.๒ ความเป็นมาของพระอินทร์

ในหนังสือชื่อ “เทวกำเนิด” ได้กล่าวถึงชาวอริยกะเชิงประวัติความเป็นมาพร้อมทั้งแสดงรายงานเทพเจ้าของชาวอริยกะว่า ประมาณปี ๑๓๐๐ B.C. พวกอารยันเข้าครอบครองลุ่มแม่น้ำสินธุ พวกนี้มีศาสนาของตนเอง แต่เดิมนั้นเป็นชาตินักรบที่มีวัฒนธรรมค่อนข้างต่ำ พวกอารยันนั้นผิวขาว มีความสามารถในการรบพุ่งและบังคับม้า จึงปราบพวกมีลักษณะหรือพวกดราวิเดียนได้ และดูถูกว่าพวกนั้นเป็นพวกผิวดำ พวกอารยันไม่ค่อยอยู่เป็นหลักแหล่ง ดังนั้น เทพเจ้าของพวกเขาก็มีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ธรรมชาติมากกว่าความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน เรารู้เรื่องเทพเจ้าของพวกอารยันจาก “พระเวท” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวดต่าง ๆ ไว้เมื่อประมาณปี ๘๐๐ B.C.^๔ เทพเจ้าที่สำคัญก็มี เช่น

๑) พระวรุณ ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นผู้สร้างจักรวาลและโลกทั้งสาม คือ ท้องฟ้า พื้นดิน และอากาศด้วยมายุ นอกจากนี้ยังบันดาลให้ฝนตกลงมาเป็นน่านน้ำเพื่อยังชีพทั้งปวงให้คงอยู่ พระองค์ปรากฏอยู่ในทุกสิ่งซึ่งพระองค์สร้างขึ้นมา พระวรุณเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และมีหน้าลงโทษมนุษย์ผู้กระทำความผิด แต่ในตอนหลังอำนาจของพระวรุณลดน้อยลงเพราะถูกกระจายไปแบ่งให้เทพองค์อื่น ๆ ซึ่งมีความสำคัญขึ้นมา

๒) พระอินทร์ ผู้เป็นเทพแห่งพายุ และผู้ถือวชิระหรือสายฟ้าเป็นอาวุธ เป็นผู้ปกป้องเทพเจ้าและมนุษย์ จากภัยร้ายซึ่งเป็นตัวแทนของความโหดเหี้ยมของธรรมชาติ โดยเฉพาะความแห้งแล้ง พระอินทร์ค่อย ๆ เข้ามาแทนที่พระวรุณทีละน้อย จนในที่สุดก็ได้โค่นอำนาจพระวรุณในฐานะผู้เป็นใหญ่เหนือปวงเทพลงได้ และได้ครอบครองสวรรค์พร้อมกับชายาคืออินทราณี พาหนะประจำองค์คือช้างไอรพาตหรือเอราวัณ ดำรงอยู่โดยการดื่มน้ำอมฤต

๓) พระพายุ เป็นเทพแห่งลม ซึ่งให้ชีวิตแก่เทพและมนุษย์ทั้งปวงด้วยลมหายใจของพระองค์เอง

๔) พระอัคนี เทพแห่งไฟ เป็นคู่แข่งที่สำคัญของพระอินทร์ ว่ากันว่าเป็นโอรสของฟ้าและดินเช่นเดียวกับพระอินทร์ เมื่อเกิดมาก็ทำลายล้างบิดามารดาในทันที และยังทำลายสิ่งอื่น ๆ อีกด้วย แต่ก็เป็นการทำลายเพื่อให้มีการสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา พระอัคนีนั้นเกิดถึงสามครั้งและเกิดใหม่อยู่ตลอดเวลา ในสวรรค์ในฐานะพระอาทิตย์ ในบรรยากาศในฐานะรูปของฟ้าแลบ และบนพื้นโลกเมื่อมนุษย์ก่อไฟในรูปของไฟในเตา

๕) พระจันทร เป็นเทพเจ้าแห่งดวงจันทร์และต้นกำเนิดของความอุดมสมบูรณ์ พระจันทรมีกำเนิดมาตั้งแต่ครั้งที่มีการกวนเกษียรสมุทรเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำอมฤต

๖) พระสุริยะ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ โอรสร่วมบิดามารดากับพระอินทร์และพระอัคนี ดังนั้น เทพทั้งสามองค์นี้จึงเป็นไตรเทพในยุคพระเวท

๗) อุษา เทพีแห่งรุ่งอรุณ ซึ่งเป็นสาวอยู่ชั่วนิรันดร์ แต่ขณะเดียวกันเธอก็ความมีอายุมาสู่มนุษย์

๘) ราตรี น้องสาวของอุษา การมาของราตรีนั้นเป็นที่ชื่นชม เพราะทุกชีวิตในโลกจะได้พักผ่อนนอนหลับ

^๔ พระยาสัจจาภิรมย์ฯ (สรวง ศรีเพ็ญ), เทวกำเนิด, หน้า ๑ - ๙

๙) พระวิษณุ เป็นเทพเจ้าที่ไม่มีความสำคัญในยุคพระเวท เป็นแต่องค์กำลังดวงพระอาทิตย์เท่านั้น บางครั้งก็ถูกนับเข้าเป็นภาคหนึ่งของพระอัคนี โดยมากเรียกกันว่าพระนารายณ์ ผู้ดำเนินไปจบสวรรค์ทั้ง ๗ ชั้นเพียงสามย่างก้าว อันหมายถึงเครื่องหมายแห่งแสงสว่างคือ ไฟ แสงฟ้า แลบ และดวงอาทิตย์ หรืออาทิตย์ขึ้น อาทิตย์เที่ยงวันและอาทิตย์ตก ภายหลังพระวิษณุกลายเป็นเทพเจ้าหนึ่งในสามองค์ในไตรเทพของพวกฮินดู มีหน้าที่ถนอมโลก สถิตอยู่ในไวกุนธุ์กับพระลักษมี ผู้เป็นชายา

ดังนั้น ในประเด็นความเป็นมาของพระอินทร์นี้ จะกล่าวถึงกำเนิดและประวัติของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ดังนี้

๒.๒.๑ การกำเนิดของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

หากจะกล่าวถึงกำเนิดของพระอินทร์ในคัมภีร์สันสกฤตในแต่ละยุคสมัยล้วนมีหลักฐานที่อ้างอิงแตกต่างกัน ในคัมภีร์ฤคเวท กล่าวว่า เทยาส (เทยาส) หรือ ทยาอุส เป็นบิดาของพระองค์ หรือกล่าวว่าพระองค์เป็นโอรสของเทยาสและปฤถิวี และเป็นพี่น้องร่วมบิดากับพระอัคนี ซึ่งเทยาส ก็หมายถึงฟ้า ส่วนปฤถิวี ก็หมายถึงดิน^๕

ในคัมภีร์อถรรพเวทก็กล่าวว่าพระอินทร์กับพระอัคนีเป็นพี่น้องร่วมมารดาเดียวกัน คือมีมารดานามว่าเอกาษฐกา (เอกาษฐกา) หรือ เทวินิชฎิกิริ หรือสถวี ผู้เป็นธิดาของพระประชาบดี แต่ก็ได้บอกไว้ว่าบิดาเป็นใคร และในคัมภีร์ก็กล่าวว่า นางเอกาษฐกาได้บำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าจึงได้ให้กำเนิดพระอินทร์ผู้รุ่งโรจน์ ซึ่งหากเป็นเช่นนั้น พระอินทร์ก็คงเกิดจากการบำเพ็ญตบะของนางเอกาษฐกาโดยไม่มีบิดาก็เป็นได้^๖ ในคัมภีร์พราหมณะก็ได้กล่าวถึงพระประชาบดี แต่มิได้กล่าวว่าปิตุมาของพระอินทร์ แต่กลับเป็นผู้สร้างพระอินทร์เองเลยทีเดียว^๗

ตอนหนึ่งในคัมภีร์ฤคเวท ได้กล่าวว่า บิดาของพระองค์ได้สร้างวีระให้ ทั้ง ๆ ที่มีข้อความอีกหลายตอนกล่าวไว้ว่า ตวัษฎา เป็นผู้สร้างวีระของพระอินทร์ และเมื่อเกิดมาพระองค์ก็ดื่มน้ำโสมเหมือนลูกกวางที่กระหายน้ำ ในข้อความบางตอนก็กล่าวว่า ทรงทำให้มารดาเป็นมาย ดังนั้น ตวัษฎาก็ น่าจะเป็นบิดาของพระอินทร์ สาเหตุที่ทรงสังหารบิดานั้นไม่ปรากฏ แต่ก็มีผู้กล่าวว่าพระองค์ประหารตวัษฎาอสุรเพื่อจะได้ดื่มน้ำโสม ซึ่งก็ดูออกจะเกิดกวีเหตุไปสักหน่อย สำหรับมารดาของพระอินทร์ คือนางอหิติ แต่ในเทพปกรณัมในสมัยหลังกล่าวว่า สวามีของนางอหิติคือกัศยปะ และยังว่าพระอินทร์เป็นโอรสของกัศยปะกับนางอหิติ ซึ่งก็ไม่แน่ว่าตวัษฎากับกัศยปะ จะเป็นองค์เดียวกันหรือไม่^๘

^๕ วัชทนีย์ เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี), (ภาควิชาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๑.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^๗ เกื้อพันธ์ นาคบุพผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑.

^๘ วัชทนีย์ เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๓.

ในสมัยมหากาพย์มักจะกล่าวว่า บุคคลที่ปรารถนาเป็นพระอินทร์ต้องทำพิธีอัศวเมธ^๙ ถึง ๑๐๐ ครั้ง และเมื่อเป็นพระอินทร์ก็จะมีระยะเวลาปกครองทวยเทพเพียง ๑๐๐ ปีทิพย์เท่านั้น จากนั้นก็จะมีเทพองค์อื่นขึ้นปกครองแทน หรืออาจเป็นมนุษย์ที่มีบุญขึ้นปกครองแทน นอกจากนี้ในวิษณุปุราณะยังมีเรื่องมนุษย์ที่พยายามยกฐานะตนเองขึ้นเป็นพระอินทร์โดยการบำเพ็ญตบะ จนทำให้พระอินทร์หวาดกลัว และลงไปทำลายตบะของมนุษย์เหล่านั้นเสียหลายครั้ง^{๑๐}

ดังนั้น จึงพอจะสรุปได้ว่า พระอินทร์นั้นเป็นเทพแห่งสายฟ้า ที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเทพเคารพของอินทฺูชน ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นบุตรของนางอทิตีกบักศยปฤาษี เป็นพี่น้องร่วมมารดาเดียวกันกับพระอัคนี และบุคคลที่จะไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ได้ในขณะดำรงตนเป็นมนุษย์ต้องประกอบพิธีอัศวเมธถึง ๑๐๐ ครั้ง จึงจะสามารถไปบังเกิดได้

๒.๒.๒ ชายาและโอรสของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ในคัมภีร์ฤคเวทกล่าวว่ ชายาของพระอินทร์ชื่อ อินทราณี (อินทฺราณี) ลักษณะของอินทฺราณีอาจจะปรากฏในลักษณะของมนุษย์ธรรมดา คือ มี ๒ กร แต่บางครั้งจะปรากฏมี ๓ เนตร มี ๒ กร หรือ ๔ กร ทรงถือวัชระ มีช้างเป็นพาหนะ^{๑๑} ในศาสนาพราหมณ์ยุคแรกระบุว่า พระอินทร์มีชายาเพียงพระองค์เดียว แต่ก็มีกรเรียกกันต่าง ๆ ไปหลายชื่อ เช่น อินทฺราณี ศรี ศักฺราณี บุโรณี อินทฺศกฺติ บุโลมชา เปาโลมี โอนทรี ความเคารพนับถืออินทฺราณีในยุคแรก ๆ ก็คงมีควบคู่ไปกับพระอินทร์ ดังจะเห็นได้จากที่มีการทำประติมากรรมรูปเคารพของอินทฺราณีแยกออกมาโดยลำพังมิได้เป็นองค์ประกอบอยู่ในประติมากรรมของพระอินทร์ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญ และความศรัทธาของผู้นับถือพราหมณ์ในอินเดียที่มีต่ออินทฺรา ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของอินทฺราณีในฐานะที่ทรงเป็นชายาหรือศกฺติของพระอินทร์^{๑๒}

ส่วนโอรสของพระอินทร์กับนางอินทฺราณี คือ ชยันตะ ชยะ หรือ ไชยันต์^{๑๓} ส่วนบางที่ว่ามีโอรสชื่อ จิตรคุปตะ ซึ่งเกิดจากครรภ์ของนางโค^{๑๔} รูปเคารพที่ปรากฏร่วมกันของอินทฺราณีและโอรสมักจะปรากฏเป็นสตรีรูปงาม มีโอรสองค์หนึ่งประทับบนพระเพลา และอาจประทับนั่งเหนือสิงโต โดย

^๙ พิธีอัศวเมธ ทำได้เฉพาะผู้ที่เป็นพระราชทานั้น วิธีทำ คือการบูชาไฟ สมโภชม้าแล้วปล่อยม้าไป โดยมีกองทัพตามไปด้วย ม้านั้นไปถึงเมืองใด เมืองนั้นต้องต้อนรับด้วยความเคารพ ถ้าเมืองใดแข็งข้อก็ต้องรับกับกองทัพที่ตามไป เมื่อม้าตัวนี้ท่องเที่ยวไปได้ครบ ๑ ปี โดยไม่มีใครขัดขวางก็นำม้านั้นกลับ ทำพิธีสมโภช แล้วฆ่ามันนั้นบูชา อ่างโน วัชทนีย เสนาะล้า, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๓.

^{๑๐} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๖๒.

^{๑๑} วัชทนีย เสนาะล้า, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔ - ๕.

^{๑๓} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๖๘.

^{๑๔} ในรามยณะและมหากาพย์ว่า ทวยเทพช่วยกันสร้างการตติเกยะ (พระขันธกุมาร) โอรสของรุทรซึ่งนับเป็นการกีดกันพระอุมาชายาของรุทร ผู้ปรารถนาจะมีบุตรอันเกิดจากลัทธิในการอภิเษกสมรส พระอุมาจึงกริ้ว และสาปทวยเทพมิให้มีบุตรจากชายาของตน ดังนั้น เมื่ออินทฺราณีประสงค์จะมีบุตร จึงจะทรงครรภ์เองไม่ได้ ดังนั้น จึงต้องให้นางโคอุ้มครรภ์แทน และเมื่อพระโอรสประสูติ พระนางก็มีความเจ็บปวดประหนึ่งเสมือนได้ประสูติพระโอรสเอง อ่างโน วัชทนีย เสนาะล้า, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๖.

มีกะโหลกศีรษะและกระดูกร้อยเป็นสังวาล นอกจากขยับแล้วยังปรากฏว่าพระอินทร์มีธิดาชื่อ สยันตี หรือ เทวเสนา และตาวีซี นอกจากนี้ ในสมัยมหากาพย์ยังมีการกล่าวถึงโอรสของพระอินทร์ที่เกิดจากนางมนุษย์อีกด้วย โดยในรามายณะกล่าวว่า พาลีเป็นลูกของพระอินทร์ เกิดแต่นางอลยา ผู้เป็นภรรยาของโคดมฤาษี ส่วนในมหาภารตะก็กล่าวว่า พระอรชุนก็เป็นบุตรของพระอินทร์ซึ่งเกิดจากนางกุนตี มเหสีท้าวปาณฑุ^{๑๕}

จะเห็นว่าพระอินทร์หรือเทพเจ้าในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู มีการถือครองเรือนเช่นมนุษย์ธรรมดาสามัญ คือ มีการเสพสังวาสอยู่ร่วมกัน มีการให้กำเนิดเทพบุตร เทพธิดา ในลักษณะเกิดในครรภ์ แม้จะมีลักษณะเกิดต่างจากมนุษย์ปกติ เช่น มีการฝากครรภ์ในท้องของนางโคของนางอินทราณี แต่การปวดครรภ์ก็ยังปรากฏแก่นางเหมือนกับการตั้งครรภ์ด้วยตนเองเช่นเดิม หากมองไปแล้วก็เหมือนกับการจำลองภาพชีวิตของมนุษย์ให้เป็นเทพกลายเป็นเทปกลาย ๆ เพียงแต่เพิ่มเติมคุณสมบัติพิเศษที่เหนืออำนาจมนุษย์ขึ้นมาเท่านั้น

๒.๒.๓ อาวุธของพระอินทร์และสิ่งของที่ทรงถือ

อาวุธของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์และจากประติมากรรมรูปเคารพในประเทศอินเดีย ซึ่งรูปเคารพเหล่านี้มีลักษณะไม่แน่นอน บางทีก็มี ๒ กรบ้าง ๔ กรบ้าง ประทับนั่งบนหลังช้าง หรือ บางทีก็ยืนหรือประทับนั่ง โดยมีช้างเป็นองค์ประกอบด้านหลัง โดยอาวุธและสิ่งของที่ทรงถืออยู่นั้นได้แก่

๑. วัชระ (สายฟ้า) เป็นอาวุธประจำองค์ที่กลายเป็นสัญลักษณ์แทนพระอินทร์ เช่นเดียวกับช้างเอราวัณ พระอินทร์ทรงใช้วัชระนี้เป็นอาวุธในการต่อสู้กับอสูรชื่อวรุณะ เพื่อประทอนฝนแก่ปวงชน วัชระของพระอินทร์ปรากฏกล่าวถึงในอคินีปุราณะ, มัทยาปุราณะ เป็นต้น ประติมากรรมรูปพระอินทร์มักจะทรงถือวัชระเสมอ วรรณคดีสมัยพระเวทมีการพรรณนาลักษณะของวัชระว่าเป็นโลหะ บ้างก็ว่าทำด้วยทอง มีแสงรุ่งโรจน์ และมีคม ๔ คม หรือร้อยคม และบ้างก็ว่าวัชระนั้นเป็นหิน^{๑๖}

๒. คันธนูและลูกศร ปรากฏกล่าวถึงในคัมภีร์ฤคเวท ลูกศรนั้นประดับด้วยทอง มีปลายแหลมร้อยปลาย และในสมัยมหากาพย์กล่าวว่าคันธนูของพระอินทร์คือสายรุ้ง^{๑๗}

๓. ตะขอ หรือ ปะตัก หรือ อังกุศ เป็นอาวุธชนิดหนึ่งประกอบด้วยขอโลหะ มีด้ามถือเป็นไม้ ซึ่งได้มีการกล่าวถึงว่าพระอินทร์ทรงถือปะตัก ในคัมภีร์สมัยพระเวท เหตุที่พระอินทร์ถือปะตัก เพราะพระองค์มีช้างเอราวัณเป็นพาหนะ จึงต้องใช้ปะตักสำหรับบังคับช้าง^{๑๘}

๔. ร่างแห ปรากฏในคัมภีร์ว่าเป็นของประจำองค์พระอินทร์ที่ทรงใช้ปราบศัตรู โดยปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่าพระอินทร์ใช้ร่างแหห่อหุ้มทหารของพวกทัสย และขว้างพวกเขาลงมา^{๑๙}

^{๑๕} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๗๐.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

^{๑๗} วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๗.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๑๙} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๙๔.

การที่ร่างแหปรากฏเป็นอาวุธอีกชิ้นหนึ่งของพระอินทร์นั้น อาจเนื่องมาจากการที่พระองค์ทรงเป็นเทพเจ้าแห่งฟ้าและฝน โดยจะทรงใช้ร่างแหนี้ในการจับก้อนเมฆมาทำให้เกิดฝน^{๒๐}

๕. สังข์ เป็นอาวุธของพระอินทร์ เกี่ยวเนื่องกับการที่พระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งฝนและฟ้า^{๒๑}

๖. ดอกบัว หรือ ดอกปาริชาติ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ปุราณะว่าทรงถือดอกบัว และยังปรากฏประติมากรรมรูปพระอินทร์ทรงช้าง ๔ กร โดย ๒ กรวางเหนือเศียรของช้างเอราวัณ ส่วนอีก ๒ กร ที่เหลือ ทรงถือวัชระและดอกบัว (ดอกปาริชาติ) ดอกบัวดังกล่าวนี้ คือวัตถุประเภทหนึ่งที่พระอินทร์ทรงนิยมถือนอกจากวัชระ ด้วยเหตุที่ว่า ดอกบัวหมายถึงน้ำ และพระอินทร์นั้นก็เป็นเทพเจ้าแห่งฟ้าและฝน คือผู้ให้น้ำนั่นเอง ดอกปาริชาตินั้นเป็นดอกไม้ประจำสวรรค์ ถือเป็นดอกไม้สูงสุดนั่นเอง^{๒๒}

๗. กระจบอง เป็นอาวุธของพระอินทร์ที่ปรากฏในรูปพระอินทร์ประทับนั่งบนแท่นห้อยพระบาททั้งสองข้าง ทรงถือกระจบองทั้งสองกรและปรากฏรูปช้างเอราวัณอยู่ข้างหลัง^{๒๓}

๘. หม้อน้ำมนต์ พระอินทร์ถือหม้อน้ำมนต์มีปรากฏในรูปประติมากรรมที่ทำเป็นรูป ๔ กร กรแรกทำปางประทานพร หรือประทานอภัย กรที่ ๒ ทรงถือวัชระหรือกระจบอง ส่วนกรที่ ๓ และ ๔ ทรงถือหม้อน้ำมนต์และวัชระ^{๒๔}

๙. มาลัย

๑๐. กิงปาล์ม

๑๑. คทา

๑๒. งู เป็นประติมากรรมรูปพระอินทร์ทรงห้อยพระหัตถ์แรกอยู่ข้างลำตัว หรือในปางประทานพร และทรงถือปะตัก อีกหัตถ์ทางถืองู อีกหัตถ์ทรงถือคทาหรือดอกบัว ส่วนหัตถ์ที่เหลือ ทรงถือหม้อน้ำมนต์^{๒๕}

๑๓. บ่วงบาศ ซึ่งก็คือขดเชือก ไว้ใช้มัดมือมัดเท้าศัตรู ส่วนมากประกอบด้วยเชือก ๒ - ๓ เส้นขึ้นไป ขมวดเป็น ๒ ปม ปรากฏประติมากรรมรูปพระอินทร์ ๔ กร โดยกรแรกทำปางประทานอภัย ส่วนอีก ๓ กรที่เหลือทรงถือปะตัก บ่วงบาศ และคทา การทรงบ่วงบาศก็คงเนื่องจากคติความเชื่อเรื่องการเป็นเทพแห่งฝน จึงมีการถือบ่วงบาศ เช่นเดียวกับพระวรุณ^{๒๖}

๑๔. หอก ปรากฏรูปสลักพระอินทร์ทรงหอกในหัตถ์ขวา

๑๕. มัดหญ้า

^{๒๐} วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๗ - ๘.

^{๒๑} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๙๔.

^{๒๒} วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๘ - ๙.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

นอกจากจะทรงถืออาวุธหรือสิ่งของต่าง ๆ แล้ว ในกรณีที่พระหัตถ์ไม่ทรงถืออะไร ก็มักจะทำปางประทานอภัย หรือประทานพร หรืออาจวางพระหัตถ์ไว้บนกระพองของข้างเอราวัณ หรืออาจห้อยกรลงข้างลำตัว ทำวสะเอวหรือตะโพก หรือถ้าทรงประทับยืนคู่กับนางศลี ก็จะใช้หัตถ์จับเอวนางศลีไว้^{๒๒๗}

๒.๒.๔ พาหนะของพระอินทร์

พาหนะที่พระอินทร์ใช้ทรงในการเสด็จไปในที่ต่าง ๆ ทั้งในการออกศึก และพักผ่อนอิริยาบถตามคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ มีดังนี้

๑. ข้างไอราวต พาหนะของพระอินทร์ที่ปรากฏตามคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ ที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์แทนองค์พระอินทร์ได้ก็คือ ข้าง เรื่องของข้างที่เป็นพาหนะของพระอินทร์ มีปรากฏอยู่ในสมัยหลัง ๆ คือ ในสมัยมหากาพย์ โดยกล่าวว่า มีข้างชื่อ “ไอราวต”^{๒๒๘} ซึ่งผุดขึ้นจากเกษียรสมุทร เมื่อครั้งทำพิธีกวนเกษียรสมุทร เพื่อให้เกิดน้ำอมฤต และพระอินทร์เป็นผู้รับข้างนี้ไว้ ลักษณะของข้างไอราวต เป็นข้างเผือก ตัวใหญ่มีพละกำลังมาก พระอินทร์จะทรงข้างไอราวตนี้บริเวณเหนือไหล่ หลัง หรือเศียร แต่ส่วนใหญ่มักจะประทับนั่งบริเวณไหล่ข้าง^{๒๒๙} หน้าที่ของข้างไอราวต คือ เป็นข้างพาหนะของพระอินทร์ในการท่องเที่ยวและใช้เป็นข้างศึก นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ดูดน้ำจากใต้โลกไปให้พระอินทร์โปรยปรายน้ำนั้นมายังโลกมนุษย์อีกด้วย หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของข้างไอราวต คือ มีหน้าที่ดูแลโลกทางทิศตะวันออก ด้วยเหตุที่การดูแลโลกด้านนี้เป็นงานของพระอินทร์ ในฐานะที่ทรงเป็นโลกบาลทางทิศตะวันออก หรือบางทีก็ว่าทิศเหนือ ซึ่งเรียกกันว่า ไอราวตปถ คือ ทางแห่งข้างไอราวต บางทีก็ว่าเป็นทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เรื่องของทิศจึงไม่ค่อยแน่นอนนัก โดยแท้จริงแล้ว ไอราวต คือ เทพบุตรองค์หนึ่งบนสวรรค์ ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉาน เมื่อพระอินทร์จะเสด็จไปไหน เทพบุตรไอราวตก็จะเนรมิตตนเป็นข้างเผือกให้ประทับ^{๒๓๐}

๒. รถทรง ในวรรณคดีสมัยพระเวท กล่าวว่าพระอินทร์ทรงรถทรงเทียมด้วยม้าสีน้ำตาลบ้าง สีแดงบ้าง สีคล้ายอำพันบ้าง รถทรงนี้กล่าวกันว่าเป็นฝีมือนายช่างผู้ชำนาญงานด้านการประดิษฐ์ รถของพระอินทร์มีชื่อว่า “ไซตรรถ” คือ รถแห่งความมีชัย บางทีเรียกว่า “มหานทรวาหะ” เนื่องจากมีลักษณะรุ่งโรจน์เหมือนสายฟ้าแลบ และมีสารถี คือ มาตลีเทพบุตร^{๒๓๑}

๓. ม้าทรง นอกจากนั้นพระอินทร์ยังมีม้าทรงสีขาว มี ๘ เศียร ชื่อ “อุจโจศรวาส” ซึ่งเกิดจากการกวนเกษียรสมุทร เช่นเดียวกับข้างไอราวต ชื่ออุจโจศรวาส นี้ หมายถึง ทะเลที่มีเสียงดัง

^{๒๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๒๒๘} ชื่อของข้างไอราวต มีเรียกต่าง ๆ กันไป ในภาษาสันสกฤต เรียก ไอราวต, ไอราวณ ภาษาบาลี เรียก เอราวณ ส่วนในภาษาไทย เรียก ไอราวต ไอราวัด ไอราวัด และ เอราวัณ ชื่อต่าง ๆ เหล่านี้มีความหมายถึงน้ำ อ่าง ใน วัชชนีย์ เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๑๓.

^{๒๒๙} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๑๐๐ – ๑๐๑.

^{๒๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐ – ๑๐๑.

^{๒๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖ – ๙๗.

นอกจากนั้น ยังมีการกล่าวว่ พระอินทร์อาจจะทรงหงส์ ซึ่งมีกล่าวถึงในมหาภารตะฉบับทางอินเดียตอนใต้ และอาจจะทรงพาหนะซึ่งเรียกว่า สิงหาสน์ หรือประทับบนบัลลังก์สิงโตอีกด้วย^{๓๒}

๒.๒.๕ ที่อยู่ของพระอินทร์

คัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ในระยะแรก ไม่ได้ระบุที่อยู่ที่แน่นอนของพระอินทร์ไว้ บอกแต่เพียงว่าเป็นสวรรค์ เทพในสมัยพระเวทแบ่งเป็น ๓ พวก คือ เทพแห่งแผ่นดิน บรรยากาศ และท้องฟ้า สำหรับพระอินทร์เป็นหัวหน้าเทพแห่งบรรยากาศ ซึ่งอยู่ในระดับกลาง ดังนั้น พระอินทร์จึงกลายเป็นเทพที่อยู่ระหว่างฟ้ากับดิน ซึ่งเป็นชั้นบรรยากาศ วรรณคดีสมัยหลัง ได้กล่าวถึงสวรรค์ของพระอินทร์เพิ่มเติมขึ้นว่า ตั้งอยู่บนเขาเมรุ หรือเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของแผ่นดิน บ้างก็เชื่อว่าสถานที่ดังกล่าวอาจตั้งอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งเหนือยอดภูเขาหิมาลัย แต่บ้างก็ว่าเขาพระสุเมรุอยู่ที่ขั้วโลกเหนือและบนเขาพระสุเมรุนี้ พระอินทร์ทรงประทับร่วมกับชายาของพระองค์คือ อินทราณี สำหรับวิมานของพระอินทร์มีชื่อว่า ไวยันตะ ไทชยันตร์ เวชยันต์ ศักราลัย วัชราลัย มเหนทราลัย สุทรรศน์ หรือ กามทุก ส่วนนครของพระอินทร์ซึ่งมีความวิจิตรพิสดารเป็นที่น่าพิศวง มีชื่อว่า อมราวดี อินทรปัสถ์ หรือ วัชรปัสถ์ และว่านครนี้อยู่บนสวรรค์ชั้นที่ ๓^{๓๓} ในนครของพระอินทร์มีสวนชื่อ นันทนะ เป็นสวนที่รื่นรมย์ มีต้นไม้บานาชนิด บรรดาต้นไม้ต่าง ๆ นั้น มีต้นปาริชาติ ซึ่งเป็นที่ปรารถนาของบุคคลทั่วไป ต้นปาริชาตินี้ ผุดขึ้นจากคราวกวนเกษียรสมุทร มีดอกที่มีกลิ่นหอม และมีความเชื่อว่าหากใครคนใดได้ดมกลิ่นหรือกินผลปาริชาติก็จะทำให้รำลึกถึงเหตุการณ์ในชาติปางก่อนได้^{๓๔}

ดังนั้น ในประเด็นความเป็นมาของพระอินทร์ จึงสรุปได้ดังนี้

๑) พระอินทร์นั้นเป็นเทพแห่งสายฟ้า ที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเทพเคารพของฮินดูชน ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นบุตรของนางอติติกกับกศยปฤาษี เป็นพี่น้องร่วมอุทรมารดาเดียวกันกับพระอัคนี และบุคคลที่จะไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ได้นั้น ในขณะชาติที่ดำรงตนเป็นมนุษย์ต้องประกอบพิธีอิศวเมธถึง ๑๐๐ ครั้ง จึงจะสามารถไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ได้เมื่อเสียชีวิตไปแล้ว โดยปกติแล้วผู้ที่สามารถประกอบพิธีดังกล่าวได้มีเพียงกษัตริย์เท่านั้น

๒) พระอินทร์มีพระชายนามว่า อินทราณี (อินทราณี) มีโอรสร่วมกับนางอินทราณี คือ ชยันตะ ชยะ หรือ ไชยันต์ ส่วนบางที่ว่ามีโอรสชื่อ จิตรคุปตะ ซึ่งเกิดจากครรภ์ของนางโค และมีโอรสที่เกิดจากบุคคลอื่นอีก ๒ คน คือ พาลี และอรชุน

๓) อาวุธของพระอินทร์และสิ่งของที่ทรงถือ มี วัชระ (สายฟ้า) คันธนูและลูกศร ตะขอ หรือ ปะดัก หรือ อังกุศ ร้างแห สังข์ ดอกบัว หรือ ดอกปาริชาติ กระจบอง หม้อน้ำมนต์ มาลัย กิงปาล์ม คทา ฐ บ่วงบาศ หอก มัดหญ้า ซึ่งอาวุธนั้นเป็นสิ่งที่ใช้ในการรบกับอสูรร้ายต่าง ๆ เพื่อปกป้องโลกและจักรวาล ส่วนสิ่งของอื่น ๆ ที่ปรากฏในรูปประติมากรรมนั้น บางส่วนก็เป็นสิ่งประกอบในการประทานพรแก่สรรพสัตว์ เป็นต้น

๔) พระอินทร์มีสัตว์พาหนะสำหรับใช้ในการศึกสงคราม และการเสด็จออกพักผ่อนอิริยาบถที่ปรากฏ ๓ อย่าง คือ ช้างไอราวต รถทรงไชตรรถ และม้าทรงอุจโจศวรวิส

^{๓๒} วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๑๕.

^{๓๓} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๑๐๖.

^{๓๔} วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๑๖.

๕) ที่อยู่ของพระอินทร์ ตั้งอยู่บนเขาเมรุ หรือเขาพระสุเมรุ มีวิมานชื่อว่า ไวษัณตะ มินครชื่อว่า อมราวตี สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นที่ ๓ มีสวนชื่อ นันทะ และมีต้นปาริชาติ เป็นต้นไม้ประจำ สวรรค์

๒.๓ บทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ในประเด็นเรื่องบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนี้ ผู้วิจัยต้องการ กล่าวถึงบทบาทสำคัญ ๆ ของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา เช่น

๒.๓.๑ บทบาทของพระอินทร์กับกำเนิดเทพทัตตราเตรยะ

บทบาทของพระอินทร์ที่เป็นเหตุให้เกิดเทพทัตตราเตรยะ ซึ่งเป็นตำนานที่เป็นเหตุให้ พระอินทร์เข้าไปเกี่ยวข้อง ด้วยความที่พระอินทร์ได้รับผลกระทบจากการบำเพ็ญความดีของ นางอนสุยา โดยมีเรื่องปรากฏในหนังสือศรีคุรุจรีเตร (Sri Guru Charitre) เล่าถึงการลงมากำเนิดของ เทพตรีมูรติในลักษณะรวมเป็นร่างเดียว โดยกล่าวถึงนางอนสุยา (Anasuya) ภรรยาของฤาษีอตรี (เป็นหนึ่งในเจ็ดของฤาษีผู้เป็นบุตรอันเกิดจากความคิด (มานสบุตร) ของพระพรหม) นางเป็นผู้ซื่อสัตย์ยิ่งต่อสามี จนกระทั่งพระอินทร์ทรงบังเกิดความหวั่นเกรงว่า ด้วยอำนาจคุณธรรมดังกล่าว อาจทำให้พระองค์เองทรงมีบารมีน้อยกว่านางอนสุยา พระอินทร์จึงเสด็จไปเฝ้าเทพทั้งสาม คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ โดยทูลพรรณนาถึงความซื่อสัตย์ของนางอนสุยาให้มหาเทพทั้ง สามฟัง เทพทั้งสามทรงปรารถนาจะทดสอบคุณธรรมนั้น จึงแปลงเป็นฤาษีเข้าไปทดสอบ จนกระทั่ง นางขอพรให้เทพทั้งสามเป็นบุตรของนางในร่างเดียว เรียกว่า ทัตตราเตรยะ^{๓๕}

ซึ่งในเรื่องกำเนิดเทพทัตตราเตรยะนั้นมีเรื่องเล่าว่า เทพเจ้าทั้งสามพากันแปลงเป็นฤาษีเข้าไปยังอาศรมของฤาษีอตรี ในตอนเที่ยงวัน อันเป็นเวลาทีอตรีฤาษีออกไปประกอบพิธีกรรมนอกอาศรม ฝ่ายนางอนสุยาเมื่อเห็นฤาษีก็นิมนต์เข้าไปภายในอาศรม และปูอาสนะให้นั่ง ฤาษีทั้งสามได้สั่งให้นาง รีบไปนำอาหารมาให้โดยเร็ว มิฉะนั้นจะไปขออาหารที่อื่น ซึ่งหากเป็นเช่นนั้น จะผิดธรรมเนียมของ พราหมณ์ในการปฏิบัติต่อแขก ซึ่งนับว่าเป็นความผิดร้ายแรงที่ไม่ต้อนรับแขกดีพอ นางอนสุยา ได้ หมอบแทบเท้าฤาษีทั้งสาม ขอร้องให้ไปอาบน้ำตามพิธีให้เรียบร้อยก่อนจะรับอาหารเที่ยง แต่ฤาษีทั้ง สามไม่ยอม ยืนยันจะรับอาหารก่อน นางอนสุยาจึงเตรียมตัวทำอาหารเพื่อมาถวาย แต่ฤาษีกลับตั้ง ข้อแม้อีกว่า ขณะนำอาหารมาถวายขอให้เปลือยกาย เพราะต้องการชมความงามอันเป็นที่เลื่องลือของ นาง

นางอนสุยาครุ่นคิดหนัก ด้วยเกรงว่าถ้าไม่ปฏิบัติตาม ฤาษีทั้งสามคงไปขออาหารจากที่อื่น นางจะมีความผิด แต่เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนก็เห็นว่าฤาษีทั้งสามคงต้องการทดสอบความซื่อสัตย์ต่อ สามีของตน จึงตั้งจิตอธิษฐาน อ้างเอาความซื่อสัตย์ต่อสามีเป็นที่ตั้ง โดยขอให้ฤาษีทั้งสามกลายร่าง เป็นเด็กก่อนขณะที่นางเปลือยกายนำอาหารมาถวาย เมื่อนางเดินออกมาถวายอาหาร ฤาษีทั้งสามก็ กลายเป็นเด็กก่อน นางอนสุยาจึงกลับเข้าไปในครัว แต่งตัวตามปกติ จากนั้นนำเด็กทั้งสามใส่เปลห่อ

^{๓๕} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, *ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู*, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๑), หน้า

กลุ่มจนหลัก ขณะนั้นพอดีกับอัศริภาชิกกลับมา นางอนสุยาจึงเล่าเรื่องให้ฟัง ฤาษีอัศริทราบด้วย ตาทิพย์ว่า เด็กทั้งสามคือเทพผู้ยิ่งใหญ่ จึงหมอบกราบเด็กทั้งสามก็คืนร่างเป็นเทพสามองค์ และสรรเสริญถึงความซื่อสัตย์ของนางอนสุยา พร้อมกับจะประสาทพรให้ตามที่นางปรารถนา

นางอนสุยาขอให้เทพทั้งสามมาเป็นบุตรของนาง เทพทั้งสามจึงได้รวมร่างเป็นหนึ่งเดียว แต่มีสามเศียร (ซึ่งเป็นเศียรของเทพทั้งสาม) รูปเทพที่รวมร่างนี้มีนามว่าทัตตะ แต่ผู้คนทั่วไปมักเพิ่มคำว่า อาเตรย เข้าไป (เพื่อให้หมายความว่า ผู้เป็นบุตรของฤาษีอัศริ) ดังนั้น ทัตตะเตรยะ จึงมีความหมายว่า ทัตตะผู้เป็นบุตรของฤาษีอัศริ^{๓๖}

ส่วนในคัมภีร์ภควัดปุราณะ เล่าเรื่องนี้แตกต่างไปบ้างว่า ครั้งที่พระพรหมสร้างฤาษีทั้งเจ็ด (โอรสที่เกิดจากความคิด) แล้ว พระองค์ได้กระตุ้นให้ฤาษีอัศริสร้างโลก ฤาษีอัศริได้ชักชวนนางอนสุยา ผู้เป็นภรรยาไปบำเพ็ญตบะอยู่ที่ภูเขาฤกษะ หลังจากบำเพ็ญตบะอย่างยิ่งยวดแล้ว ก็ได้ขอพรจาก พระผู้เป็นเจ้าเหนือโลก ให้ทรงประทานบุตรที่เหมือนเจ้าโลกแก่ตนด้วย ด้วยอำนาจตบะ ทำให้เทพทั้งสามองค์ คือ พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ พร้อมเทพพาหนะเสด็จออกจากศิระษะของฤาษีมา ปรากฏร่างอยู่ต่อหน้าฤาษี พระฤาษีได้แสดงความเคารพ แล้วบอกว่าตนบำเพ็ญตบะเพื่อขอบุตรที่เป็น เจ้าเหนือโลกเพียงองค์เดียว แต่เหตุไฉนจึงปรากฏร่างเป็นเทพสามองค์เช่นนี้เล่า เทพทั้งสามจึงตรัสว่า แม้พระองค์จะปรากฏพระวรกายเป็นเทพสามองค์ก็ตาม แต่รูปนั้นก็ถือเป็นรูปเดียว คือเป็นเจ้าเหนือโลกตามที่พระฤาษีขอพรไว้แน่นอน จากนั้นเทพทั้งสามก็ทรงให้พร และแบ่งส่วนของแต่ละองค์ลงมา เป็นบุตรของฤาษี โดยพระพรหมเป็นโสมะ หรือพระจันทร ส่วนพระวิษณุเป็นทัตตะ ผู้มีความเชี่ยวชาญทางด้านโยคะ และพระศิวะเป็นฤาษีทรวาสัส^{๓๗}

ส่วนคัมภีร์มารกัณเฑยะปุราณะ มีความแตกต่างออกไปว่า ครั้งหนึ่งมีพราหมณ์แห่ง กุศิกโคตรผู้หนึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองอชิษฐาน พราหมณ์ผู้นี้เป็นโรคเรื้อน ไม่สามารถเดินไปไหนมาไหนได้ แต่โชคดีที่ภรรยาของพราหมณ์ผู้นี้รักและภักดีต่อสามีตนยิ่ง นางถือว่าสามีเปรียบเสมือนเทพ จึงปรนนิบัติอย่างดี วันหนึ่งพราหมณ์ผู้นี้ไปพบหญิงแพศยาสาวสวยก็เกิดหลงรัก บังคับให้ภรรยาพาไปยัง บ้านหญิงผู้นั้น ภรรยาที่ยินยอม โดยแบกร่างพราหมณ์ไปบนบ่า ขณะนั้นเป็นคืนที่มีมืดและมีฝนตก ระหว่างทาง ร่างของสามีเกิดชนกับฤาษีมาณฑวยะ ซึ่งถูกกษัตริย์ลงโทษโดยนำร่างเสียบไว้กับหลาว แล้วปักไว้ เพราะทรงเข้าพระทัยผิดคิดว่าเป็นโจร ฤาษีซึ่งยังไม่ตายโกรธมาก สาปว่าคนที่มาชนตน จะต้องสิ้นชีพเมื่อพระอาทิตย์ขึ้น ภรรยาพราหมณ์จึงอ้างเอาความซื่อสัตย์ต่อสามีของตนเอง ขอพรต่อ พระผู้เป็นเจ้า ห้ามไม่ให้พระอาทิตย์ขึ้นอีกต่อไป โลกจึงเกิดความเดือดร้อน เหล่าทวยเทพได้ไปขอลงของ ให้พระพรหมทรงช่วยเหลือ พระพรหมจึงทรงแนะนำให้เทพทั้งหลายให้ไปขอความช่วยเหลือจาก นางอนสุยาภรรยาของฤาษีอัศริ ซึ่งเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ยิ่งต่อสามี นางอนสุยาจึงไปขอร้องภรรยา

^{๓๖} จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “ตรีมูรติ วิวัฒนาการด้านความคิด” พระตรีมูรติ, (หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในมหามงคลวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุ ๗๕ พรรษา ดำเนินการจัดทำโดย เทวสถานโบสถ์พราหมณ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐ – ๑๒, อ้างใน อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู, หน้า ๓๑ – ๓๓.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒ – ๑๓, อ้างใน อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู, หน้า ๓๓ – ๓๔.

พราหมณ์ให้ถอนสัตยาธิษฐานเพื่อโลกจะได้อยู่อย่างปกติ ภรรยาพราหมณ์ก็ยินยอมให้พระอาทิตย์ขึ้น และเมื่อพราหมณ์สามีเสียชีวิตไปตามคำสาป นางอนสุยาได้ใช้ตบะบารมีของตนช่วยให้พราหมณ์กลับฟื้นชีพมาเป็นชายหนุ่มพร้อมกับหายจากโรคเรื้อน เหล่าเทวดาดีใจ จึงให้นางอนสุยาขอพรได้ตามความประสงค์ นางอนสุยาขอให้มหาเทพทั้งสามมาเกิดเป็นบุตรของนาง เทพทั้งสามจึงแบ่งภาคมาเกิดเป็นบุตรของนางอนสุยา โดยพระพรหมมาเกิดเป็นพระจันทร์ พระวิษณุมาเกิดเป็นทวดตาเตรยะ ส่วนพระศิวะมาเกิดเป็นฤาษีทิวราสส์^{๓๘}

๒.๓.๒ บทบาทของพระอินทร์กับกำเนิดพระคเณศ

เรื่องบทบาทของพระอินทร์กับกำเนิดพระคเณศนั้น มีสาเหตุจากเหล่าเทพมองว่าสวรรค์เต็มไปด้วยเทพที่ไร้คุณภาพ อันเกิดจากกิจเพียงแค่การประกอบพิธีบูชาศิวลึงค์ ณ เทวาลัยโสมนาถ เท่านั้นก็สามารถขึ้นไปสวรรค์ได้ จึงพากันประท้วงพระศิวะ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังนี้

ในคัมภีร์สกันทปุราณะเล่าถึงกำเนิดพระคเณศไว้ว่า ครั้งหนึ่ง พระศิวะได้ทรงตราข้อกำหนดไว้ว่า หากผู้ใดได้บูชาพระองค์ที่เทวาลัยโสมนาถก็จะได้ขึ้นสวรรค์ ปรากฏว่าผู้คนหลังไหลไปบูชาศิวลึงค์ ณ เทวาลัยแห่งนี้อย่างมากมาย พระอินทร์และเหล่าเทวดาเห็นว่าข้อกำหนดนี้ทำให้มีพวกนอกศาสนา ศูทร สตรี ตลอดจนคนบาปต่าง ๆ ได้ขึ้นสวรรค์เป็นจำนวนมาก จึงพากันไปเฝ้าพระศิวะ ทูลขอให้ทรงแก้ไข เพราะบนสวรรค์มีผู้คนเต็มไปหมด ขณะที่ในนรกกลับว่างเปล่า คัมภีร์วราหปุราณะเล่าเรื่องนี้ต่อไปว่า เมื่อพระศิวะประทับมานเพื่อทรงหาหนทางแก้ไขเรื่องดังกล่าว ก็บังเกิดเทวบุตรออกมาจากพระนลาฏ มีลักษณะเหมือนรูปจำลองของพระองค์ ครั้นพระนางปारวตีทรงทราบก็ทรงพิโรธ เนื่องจากสิ่งนี้กำเนิดมาจากพระศิวะโดยลำพัง จึงทรงสาปให้เทวบุตรมีเศียรเป็นช้าง พงษ์ลัษ्ย์ พระศิวะจึงทรงขนานนามว่า “คเณศวินายก วิฆเนราช” และถือเป็นศิวบุตร พร้อมทั้งทรงประทานพรให้เป็นเจ้าแห่งอุปสรรคและการขจัดอุปสรรคต่าง ๆ และให้เป็นเทพที่ได้รับการบูชาก่อนเทพองค์อื่น ๆ ทั้งหมด ส่วนคัมภีร์บางเล่มกลับเล่าต่างออกไปว่า เมื่อพระศิวะได้ทรงฟังคำขอร้องของพระอินทร์ก็ไม่สามารถช่วยได้ ทรงให้พระอินทร์ไปทูลอ้อนวอนพระนางปारวตีแทน พระนางปारวตีเมื่อทรงทราบดังนั้น ก็เพียงลูบพระวรกายเบา ๆ บังเกิดเป็นบุรุษเศียรช้าง มีสีกร พระนางทรงมอบให้เป็นผู้ทำความขัดข้อง (วิฆเนศวร) ให้เกิดแก่นมนุษย์ มิให้ไปบูชาโสมนาถเทวาลัยได้โดยง่าย แต่ถ้าผู้ใดบูชาพระคเณศก่อน ก็ให้ขจัดอุปสรรคต่าง ๆ และนำไปบูชา พระศิวะโดยสะดวก^{๓๙}

๒.๓.๓ บทบาทของพระอินทร์กับการเข้าถึงพรหมัน

ในคัมภีร์อุปนิษัต ได้กล่าวถึงการเข้าถึงพรหมของพระอินทร์ไว้ว่า

เทพดาทั้งหลายจึงไปหาพระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่ที่สุดในหมู่เทพดาทั้งปวง กล่าวว่า “ข้าแต่พระองค์ ได้โปรดไปพิจารณาให้พวกเราด้วยเถิดว่าภูตนี้คือใคร” “ได้สิ” พระอินทร์ตรัสและเข้าไปใกล้ภูตที่ปรากฏ ณ ที่นั้น แต่พระองค์อลังการและทรงสิริโฉมงดงามยิ่งนัก เมื่อแล

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒ - ๑๓, อ้างใน อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**, หน้า ๓๕

- ๓๗.

^{๓๙} กิตติ วัฒนสมหาตย์, **คเณศปกรณ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑, อ้างใน อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**, หน้า ๒๑๓.

เห็นพระองค์ พระอินทร์ก็ทูลถามว่า “ใครหรือคือภูติที่ปรากฏต่อหน้าเทพดาทั้งหลาย” พระแม่อุมาตรีศตอบว่า “นั่นคือพรหมัน เพราะพระองค์ดอกนะ ไม่ใช่เพราะท่านทั้งหลายเอง ที่ท่านมีชัยชนะและได้รับเกียรติศักดิ์”

ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์ พระอัคนี และพระวายุ จึงได้มารู้จักพรหมัน พระอัคนี พระวายุ และพระอินทร์ เป็นผู้เลิศกว่าเทพดาอื่น ๆ เพราะพระองค์ได้เข้าไปใกล้พรหมันที่สุด และเป็นองค์แรกที่ทรงทราบว่าพระองค์คือใคร แต่พระอินทร์ทรงเป็นใหญ่สูงสุด เพราะพระองค์ได้เข้าไปใกล้พรหมันที่สุดในบรรดาเทพเจ้าทั้งสามพระองค์ และเป็นองค์แรกที่สุดของทั้งสามพระองค์ ที่ทรงทราบว่าพระองค์คือใคร นี่คือความจริงเกี่ยวกับพรหมันในแง่ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะในสายฟ้า หรือในชั่วของตากะพริบ อำนาจที่สำแดงออกมานั้นคืออำนาจแห่งพรหมัน

นี่คือความจริงเกี่ยวกับพรหมันในแง่ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะในสายฟ้า หรือในชั่วขณะของตากะพริบ อำนาจที่สำแดงออกมานั้นคืออำนาจแห่งพรหมัน นี่คือความจริงเกี่ยวกับพรหมัน ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ในความเคลื่อนไหวแห่งจิต พลังที่สำแดงออกคือพลังแห่งพรหมัน ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงควรบำเพ็ญภาวนาถึงพรหมันทั้งกลางวันและกลางคืน พรหมันคือชีวิตที่ควรแก่การเทิดทูนบูชาในบรรดาชีวิตทั้งปวง จงภาวนาถึงพระองค์ ดังนั้น ผู้ที่ภาวนาถึงพระองค์ ย่อมได้รับการสรรเสริญจากสรรพชีวิตอื่นทั้งหมดทั้งสิ้น^{๔๐}

และมีกล่าวถึงความที่พระอินทร์เป็นผู้ซึ่งสงสัยในคำสอนของพระประชาบดี จึงทำให้พระองค์ต้องอยู่เป็นศิษย์ศึกษาถึง ๑๐๑ ปี ดังนั้น ประชาชนจึงได้กล่าวกันว่า ท้าวมโหฬาร (พระอินทร์ผู้ให้รางวัล) ได้อยู่เป็นศิษย์เพื่อศึกษาความรู้ที่ลึกลับกับพระประชาบดีเป็นเวลาถึง ๑๐๑ ปี แล้วพระประชาบดีจึงตรัสกับพระอินทร์ว่า “ดูก่อนท้าวมโหฬาร ร่างกายนี้เป็นมรรตยจริง ๆ ร่างกายนี้จะถูกความตายพิชิต แต่ร่างกายนี้ก็เป็นมูลฐานของอาตมันที่ไร้ร่างที่ไม่ตายนั้น ความจริงอาตมันเมื่ออยู่ในร่างกายจะถูกความทุกข์ความทุกข์ครอบงำ ความจริงนั้นมีความหลุดพ้นจากสุขและทุกข์สำหรับผู้ที่ได้สังสรรค์กับร่างกายนี้ ลมก็เป็นสิ่งที่ไม่มีย่าง เมฆ ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีร่างทั้งนั้น ที่นี้ในฐานะที่สิ่งเหล่านี้เกิดมาจากอวกาศภายนอก และได้ถึงแสงสว่างที่สูงที่สุด แต่ละอย่างก็ปรากฏพร้อมกับรูปปร่างของตนเองฉันใด อาตมันที่สงบนี้ก็เกิดจากร่างกายนี้แล้ว ได้ถึงแสงสว่างชั้นสูงสุดก็ปรากฏพร้อมกับรูปปร่างของตนเอง ฉันนั้น อาตมันนั้นแหละคืออุตตมปุรุช (ปุรุชผู้สูงสุด) ละ”^{๔๑}

๒.๓.๔ บทบาทพระอินทร์ในฐานะเทพรับใช้ของพระพรหม

^{๔๐} สวามีประภาวันนทะเล และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์ (เชียน), กิงแก้ว อัดถากร (แปล), **อุปนิษัต คัมภีร์เพื่อความสงบศานติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๓๓ - ๓๕.

^{๔๑} ฉันทโคคยอุปนิษัต, ๘.๗ - ๑๒, อังโน จานงค์ ทองประเสริฐ (แปล), **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔**, จานงค์ ทองประเสริฐ (แปล), **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔**, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕, สวามีประภาวันนทะเล และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์ (เชียน), กิงแก้ว อัดถากร (แปล), **อุปนิษัต คัมภีร์เพื่อความสงบศานติ**, ๑๑๖ - ๑๑๘.

ในอุคเวท^{๔๒} กล่าวว่า ในยุคไตรเพทปรากฏว่า พระวิษณุเป็นสหายกับพระอินทร์ แต่พระอินทร์กับเป็นใหญ่กว่า จนต่อมาในมหาภารตะ และยุคปุราณะ ความรุ่งเรืองของพระวิษณุเจริญขึ้น เป็นใหญ่เป็นโตถึงขั้นเข้ายึดนามพระนารายณ์ ซึ่งเคยเป็นชื่อของพระพรหมมาเป็นชื่อของตนเอง รวมถึงอำนาจหน้าที่ทั้งหมดด้วย มีตำนานในคัมภีร์สกันทปุราณะ^{๔๓} เล่าถึงความที่เทพสตรีมีพลังมากกว่าเทพบุรุษโดยเฉพาะพระพรหม เช่น ในคราวประกอบพิธียัญบูชาครั้งหนึ่งที่ทะเลปุชกร พระนางสร้อยศวตีตั้งทรงเครื่องไม่เสร็จ เป็นเหตุให้ทวยเทพทั้งหลายต้องรอพระนาง พระพรหมกริ้วมาก จึงรับสั่งให้พระอินทร์เสด็จออกไปหาชายาใหม่มาให้พระองค์ พระอินทร์ไปพบนางกายตรีเลี้ยงวัวอยู่ จึงพาไปถวายพระวิษณุ และพระวิษณุนำไปถวายให้พระพรหม และจัดงานพิธีสมุขพระระหว่างพระพรหมกับนางกายตรี เมื่อพระสร้อยศวตีทรงทราบก็พิโรธ สาปพระพรหมให้เป็นเทพที่ผู้คนเสื่อมศรัทธา ไม่มีเทวสถานสำหรับการบูชาเป็นการเฉพาะ และหากมีผู้ประสงค์บูชาก็ให้กระทำได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น พร้อมทั้งสาปพระวิษณุให้จูดิไปเป็นคนเลี้ยงโค เนื่องจากเป็นผู้ถวายนางกายตรีให้พระพรหม จากนั้นพระนางก็เสด็จกลับไป เหล่าทวยเทพเมื่อเห็นดังนั้น จึงพานางกายตรีไปอ้อนวอนขอร้องโทษเพื่อให้พระนางสร้อยศวตีทรงคลายความพิโรธ พระนางสร้อยศวตีก็ทรงอภัยโทษให้ และทรงยินยอมให้นางกายตรีอยู่ในฐานะชายาของพระพรหมด้วยกัน

๒.๓.๕ บทบาทของพระอินทร์กับพระวิษณุ (นารายณ์อวตาร)

บทบาทของพระอินทร์ที่มีปรากฏกับพระวิษณุมีมากมาย ซึ่งมีทั้งการขัดแย้งทะเลาะวิวาทกัน และการร้องขอความช่วยเหลือ ส่วนมากจะเป็นพระอินทร์ที่มาขอความช่วยเหลือจากพระวิษณุ ดังตัวอย่างซึ่งปรากฏในตำนานนารายณ์สิบปาง ดังนี้

๑) **กুমตารวตาร** พระวิษณุอวตารลงมาเป็นเต่า ในสมัยกฤตายุค ครั้งนั้นบรรดาเทวดาประสบความเดือดร้อน เพราะความกำเริบของพวกอสูร เนื่องจากครั้งหนึ่งพระอินทร์ผู้เป็นหัวหน้าของเหล่าเทวดาถูกฤๅษีทรวาสสาปให้เสื่อมฤทธิ์ไม่สามารถสู้รบกับอสูรได้ เทพทั้งหลายจึงมาทูลขอความช่วยเหลือจากพระนารายณ์ พระนารายณ์จึงแนะนำให้ประกอบพิธีกวนน้ำอมฤต ซึ่งหากเทวดาได้ดื่มแล้วจะเป็นอมตะ^{๔๔} คัมภีร์วิษณุปุราณะ (Vishnu Purana) ให้รายละเอียดว่า ก่อนการกวนเกษียรสมุทร ฝ่ายเทวดาให้ชักชวนฝ่ายอสูรให้มาช่วย และสัญญาว่าหากได้น้ำอมฤตแล้วก็จะแบ่งให้เท่า ๆ กัน จากนั้นจึงไปนำเอาเขามันพระมาเป็นแกนกลางสำหรับกวน และใช้นาคवासูกิ (Vasuki) แทนเชือก ในการแบ่งฝ่ายกันนั้น ฝ่ายเทวดาจุดลากทางหางนาค ส่วนอสูรจุดลากทางหัวนาค เวลาลำตัวนาคเสียดสีกับภูเขามันพระ บังเกิดความร้อน นาคवासูกิก็พันเปล่งไฟออกมาเพื่อระบายความร้อน ทำให้ฝ่ายอสูรอ่อนแรงลง ส่วนทางฝ่ายเทวดานั้น พระวิษณุทรงปล่อยพระอัศสาสะออกมาเป็นเมฆฝนและละอองไอน้ำ ทำให้เย็นสบายไม่เหนียวล้า เมื่อกวนไปประยะหนึ่ง แกนเขาเริ่มผิ่ดและจะทะลุ ในขณะที่พระนารายณ์ทรงอวตารเป็นเต่ายักษ์ เพื่อหนุนแผ่นดินมิให้ทะลุลงไปถึงโลกมนุษย์ พระองค์ได้พบกับอสูรมัจฉาในขณะที่กำลังใช้ปากกแทะแผ่นดินเพื่อเปิดทางให้น้ำอมฤตไหลทะลักสู่โลกมนุษย์ ระหว่างการกวนบังเกิดสิ่งสำคัญหลายอย่าง ก่อนที่จะได้น้ำอมฤตเป็นสิ่งสุดท้าย ในแต่ละคัมภีร์

^{๔๒} พระยาสังฆาภิรมย์, **เทวกำเนิด**, หน้า ๘.

^{๔๓} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**, หน้า ๖๕.

^{๔๔} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๘๑.

แสดงรายละเอียดของสิ่งสำคัญที่เกิดจากการกวนเกษียรสมุทรแตกต่างกันไป เช่น ช้างไอราวตะ (Airavata) ม้าอุจฉัยศวรวัน (Uchchaisravas) ต้นปาริชาติ (Parijata) พระอินทร์ทรงรับไป พระนางลักษมี สิ้งซ์ แก้วมณีสารพัดนึก (แก้วเกาสตุภ) พระวิษณุทรงรับไป พระจันทร์ พระอิศวรทรงรับไป ทัดไว้ที่มุนมวณม พระวายุ (เทวีแห่งสุรา) หรือบางครั้งเรียกนางมทา (ความเมา) ได้เป็นชายาของพระวายุ นางอัปสรหกสิบโกฏิ ไม่มีเทพองค์ได้รับ กลายเป็นนางบำเรออยู่บนสรวงสวรรค์ และท้ายสุดก็บังเกิด “ธันวานตรี” (Dhanvantri) ถือน้ำอมฤตขึ้นมา บางตำราเรียกว่า “สุทปาณี” อันหมายถึง ผู้ถือน้ำอมฤต ด้วยอสุรมัจฉามีความคิดที่ต้องการเป็นใหญ่แต่เพียงผู้เดียวในโลก เมื่อพระนารายณ์ (เต้ายักษ์) เห็นการกระทำนั้นจึงเข้าขัดขวาง ทำการต่อสู้กับอสูรตนนั้น หากจะกล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ของอสูรย่อมมีมากมายนัก ส่วนเต้ายักษ์ก็เข้าต่อสู้จนที่สุดแล้วเต้ายักษ์เป็นฝ่ายมีชัยชนะ เรื่องจึงจบลง และเต้ายักษ์จึงกลับร่างเป็นพระนารายณ์คืนสู่วิมานดั้งเดิม^{๕๕}

๒) **นรสิงหาวตาร** นรสิงหาวตารเป็นอวตารลำดับที่สี่^{๕๖} ของพระวิษณุเพื่อปราบอสูร อวตารปางนี้อยู่ในยุคที่ ๑ ของโลกคือ กฤตายุคเช่นเดียวกัน เรื่องราวของการอวตารในปางนี้ก็มิได้อย่าหลังจากหิรัณยักษะ (หิรัณตย์กษ) ถูกพระวิษณุอวตารเป็นหมูป่าสังหารเรียบร้อยแล้ว พญายักษ์ชื่อว่า หิรัณยกคิบุ ผู้เป็นน้องชายฝาแฝดก็ขึ้นมาเป็นใหญ่ในหมู่อสูร (ใต้บาดาล) แทนพี่ชาย พญายักษ์นี้มีจิตใจหยาบซ้ากว่าพี่ชายยิ่งนัก ได้ไปบำเพ็ญตบะขอพรต่อพระพรหมว่าขออย่าให้ตนเองถูกมนุษย์ เทวดา สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายฆ่าให้ตายได้ อย่าให้ตายด้วยอาวุธใด ๆ ในสากลโลก อย่าให้ตายในเวลากลางวันและกลางคืน อย่าให้ตายในบ้านนอกบ้าน ซึ่งพระพรหมธาดาก็ประสิทธิประสาทพรให้ตามที่ขอทุกประการ ทำให้พญายักษ์ยกคิบุ ยึดโลกสวรรค์จากพระอินทร์และเหล่าทวยเทพทั้งหลาย จนเดือดร้อนไปทั่วจักรวาล พญายักษ์ตนนี้มีโอรสองค์หนึ่งชื่อว่า ประหลาทกุมาร ซึ่งเป็นอสูรที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดี มีความจงรักภักดีต่อพระวิษณุมหาเทพยิ่งนัก ทำให้แนวความคิดของพญายักษ์ยกคิบุ นั้นแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง และพญายักษ์ก็มีความรักในโอรสยิ่งนัก เรียกได้ว่ารักดังหัวแก้วหัวแหวน ประหลาทกุมารผู้ตั้งอยู่ในศีลธรรมก็พยายามโน้มน้าวจิตใจของบิดาให้เลิกประพฤตชั่วหันมาทำความดีมีความจงรักภักดีต่อผู้เป็นเจ้าของ แต่บิดาก็หาได้ฟังไม่ เทียวเบียดเบียนบีฑาบรรดาทวยเทพทั้งหลายให้เดือดร้อนไปทั่วทุกหัวระแหง พระอินทร์จึงชักชวนบรรดาทวยเทพทั้งหลายไปขอร้องให้พระวิษณุมหาเทพมาช่วยปราบพญายักษ์ผู้ชั่วร้ายตนนี้ เพราะไม่มีใครจะปราบได้ พระวิษณุมหาเทพก็ทรงรับปากว่าจะช่วยแต่ทรงขอเวลาคิดหาหนทางปราบพญายักษ์ก่อน ฝ่ายประหลาทกุมารผู้เป็นโอรสก็เพียรพยายามขอร้องให้บิดาเลิกเบียดเบียนผู้อื่น พญายักษ์ผู้บิดาก็หาเชื่อฟังไม่ จึงใช้พวกพราหมณ์อสูรทั้งหลายไปอบรมพระโอรสให้มาเข้าข้างตน พระโอรสก็ไม่ยอม แม้จะพยายามอย่างไรพระโอรสก็ไม่ยอม จากความรักมากก็กลายเป็นความชังมาก จึงสั่งให้จัดการฆ่าโอรสของตนเสีย แต่ไม่ว่าจะใช้วิธีใด ๆ ก็ไม่สามารถฆ่าโอรสของตนได้ พญายักษ์ยกคิบุจึงถามโอรสตรง ๆ ว่า พระวิษณุมหาเทพนั้นมีจริงหรือไม่ ถ้ามีจริงและแน่จริงก็ปรากฏตัวออกมาเลย และทันใดในระหว่างนั้น เสาศิลากลางห้องท้องพระโรงก็แตกออกมา มีตัวประหลาดเป็นครึ่งคนครึ่งสิงห์ ปรากฏเข้ามาจับตัวหิรัณยกคิบุ ลากออกไปวางไว้บริเวณธรณีประตู (คืออยู่ในปราสาทครึ่งตัวอยู่นอกปราสาทครึ่งตัว) และนรสิงห์ผู้นั้นก็

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒-๘๕.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗ - ๘๘.

ถามพญาอสูรว่าตนเป็นมนุษย์ เทวดา หรือสัตว์ พญายักษ์ตอบว่าไม่ใช่ทั้งมนุษย์เทวดาและสัตว์ นรสิงห์ ก็ถามต่อไปว่าเวลานี้ร่างของหิรัณยกคิปุ อยู่นอกเรือนหรือในเรือน พญายักษ์ตอบว่าไม่ใช่ทั้งในเรือนและนอกเรือน และนรสิงห์ถามต่อไปอีกว่าเวลานี้เป็นกลางวันหรือกลางคืน หิรัณยกคิปุ ตอบว่า มีใช่ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่เป็นเวลาโพล้เพล้ นรสิงห์จึงชูมือกางกรงเล็บออกมาถามพญายักษ์ว่าอันนี้คืออาวุธหรือไม่ พญายักษ์ก็ตอบว่าไม่ นรสิงห์จึงประกาศว่าพรทั้งหลายของพระพรหม ธาตาเป็นอันเสื่อมแล้ว และตัวพญาอสูรก็ตกอยู่ในภาวะอันนอกเหนือจากพรหมประกาศิตทุกประการ แล้ว กล่าวจบ นรสิงห์ ก็จัดการสังหารพญาอสูรด้วยการใช้กรงเล็บฉีกกระชากท้องของพญาอสูรจนถึง ทรวงอกจนขาดใจตาย พระวิชฌุมหาเทพจึงประทานแต่งตั้งให้ประหลาทกุมารเป็นใหญ่แทนบิดา ต่อไป พร้อมกับสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีแล้วเสด็จกลับยังที่ประทับของพระองค์ คืนความสงบ ให้กลับมาสู่ไตรโลกอีกต่อไป

๓) วามนาวตาร (Vamana) หรือ ตริวิกรัม (Trivikrama) วามนาวตาร หรือที่ เรียกกันว่า ตริวิกรัม เป็นอวตารปางที่ห้าของพระวิชฌุม เกิดขึ้นในช่วงยุคที่สองของโลก (เตรตายุค)^{๔๗} ตามเรื่องเล่าว่า ท้าวพลี (Bali) ซึ่งเป็นหลานของประหลาท (จากอวตารที่สี่) จอมอสูร ได้เสียที่ถูก บรรดาทวยเทพฆ่าตาย ภายหลังจากได้รับการช่วยชีวิตจากพวกพราหมณ์ในใต้บาดาลแล้ว ก็เริ่มทำ พิธีกรรมเพื่อเพิ่มฤทธานุภาพของตนให้มากยิ่งขึ้นจนสำเร็จ แล้วก็ยกพลบรรดาเทวด์และอสูรทั้งหลาย พากันมาตีเอาเมืองสวรรค์ได้ ซึ่งพระอินทร์พร้อมทวยเทพบริวารที่แปลงกายเป็นนกยูงได้พากันไป ขอร้องให้พระวิชฌุมหาเทพลงมาช่วยปราบขุนพลี องค์พระวิชฌุมหาเทพจึงอวตารไปเกิดเป็นโอรส ของพระกัศยปเทพบุตร (Kasuyapt) และพระนางอิตติ (Aditi) เมื่อประสูติออกมาแล้วประทานชื่อให้ ว่า “วามนะ” อันมีความหมายว่า เตี้ยหรือสั้น และได้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาการต่าง ๆ จนเจนจบ ครบถ้วนและก็บวชเป็นพราหมณ์ตามประเพณี ต่อมาวามนพราหมณ์ทราบข่าวว่าขุนพลีจะประกอบ พิธีบูชาขัณฑ์ เพื่อเพิ่มอำนาจอีก วามนพราหมณ์ก็ลาพระบิดาและพระมารดาไปยังมณฑลพิธของขุนพลี ซึ่งขุนพลีก็มีความศรัทธานำน้ำมาล้างเท้าให้แล้วเอ่ยถามว่าวามนพราหมณ์ต้องการอะไร วามน พราหมณ์ก็ออกอุบายขอแผ่นดินเพียงสามย่างก้าวเท่านั้น ฝ่ายขุนพลีไม่ทันคิดก็ตกลงยกให้ทันที พร้อมนั้นก็ยกเต้าน้ำขึ้นเพื่อหลังให้ตามประเพณี พระศุภร์ผู้เป็นอาจารย์ของขุนพลีก็ร้องห้าม แต่ ขุนพลีเป็นกษัตริย์ตรัสแล้วยอมไม่คืนคำ พระศุภร์จึงหายตัวเข้าไปอุดรูเต้าน้ำนั้นเสีย จึงไม่อาจหลัง ทักซิโถมกได้ วามนพราหมณ์รู้ทันจึงได้เอายอดหญ้าคา แยกเข้าไปในน้ำเต้าถูกลูกตาของพระศุภร์ ๆ ทนไม่ไหวจึงรีบออกมา วามนพราหมณ์ก็รีบแบมือรับน้ำได้ตามปรารถนาพร้อมกันนั้นก็สำแดงเดชย่าง ก้าวทีหนึ่งลงไปชนแดนยักษ์ (แดนอสูร) อย่างก้าวที่สองลงไปชนแดนมนุษย์ ขุนพลีเห็นดังนั้นก็ผวา เกรงกลัวพร้อมยกมือไหว้ วามนพราหมณ์ ก็กลับร่างเป็นพระวิชฌุมทันที ทรงเป่าสังข์เรียกบรรดาทวย เทพทั้งหลายให้มาประชุมพร้อมกันทันทีและเล่าเหตุการณ์ทั้งหมดให้เหล่าทวยเทพทั้งหลายฟัง และมี เทวโองการให้พระอินทร์กลับเข้าไปครองสวรรค์ตามเดิม ส่วนขุนพลีนั้นพระวิชฌุมทรงมีเทวโองการให้ ลงไปปกครองอยู่ใต้สุดบาดาลชั้นที่สาม และทรงสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในศีลในธรรมอย่าเบียดเบียนผู้อื่นอีก ส่วนอวตารอีกเรื่องหนึ่งมีลักษณะคล้ายกันที่มีชื่อเรื่องว่า ตริวิกรัมอวตารปางนี้ พระวิชฌุมทรงอวตาร มาเป็นพราหมณ์หนุ่มน้อยรูปร่างงามเข้าไปปราบท้าวตาวานอสูรที่ทูลขอที่ดินจากพระอิศวร ๓๐๐ โยชน์

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

เพื่อจับสัตว์ทั้งหลาย (ทั้งสี่เท้าสองเท้า รวมทั้งเทวดาและมนุษย์ด้วย) ที่พลัดหลงเข้าไปในที่ดิน ๓๐๐ โยชน์นั้นจับกินเป็นอาหาร พระวิษณุอวตารลงมาใช้อุบายของที่ดินเพียง ๓ ก้าว เช่นเดียวกับเรื่องของ วามนาวตาร และขับไล่ท้าวตวันอสูรไปดินแดนที่ตน ขอพระอิศวร และต่อมาท้าวตวันอสูรไปอาศัย อยู่เชิงเขาพระสุเมรุ และลักลอบเป็นชู้กับนางสนมของพระอินทร์ จนในที่สุดพระอินทร์จับได้จึง สั่งหารท้าวตวันอสูรเสีย ตรีวิกรมเป็นเหตุการณ์ตอนก้าวเท้าสามก้าว โดยนำแนวคิดเดิมจากการที่ พระอาทิตย์ก้าวโคจรสามก้าวมาสร้างการก้าวพระบาทจะยกขึ้นสามระดับ คือระดับพระขานู ระดับ พระนาภี และระดับพระนลาฏ อันหมายถึงโลกบาดาล โลกมนุษย์ และโลกสวรรค์^{๔๘}

๔) **กฤษณาวตาร (Krishna)** มีเรื่องราวที่เกี่ยวกับพระอินทร์ ในครั้งที่อวตารมา เป็นพระกฤษณะคนเลี้ยงโค ในช่วงวัยหนุ่มได้โน้มน้าวให้พวกคนเลี้ยงโคเลิกเซ่นสรวงพระอินทร์ โดย ให้ไปบูชาภูเขาโควรธนะแทน ทำให้พระอินทร์ทรงพิโรธ บันดาลให้เกิดพายุฝนตกหนักตลอดเจ็ดวัน เพื่อเป็นการลงโทษ แต่พระกฤษณะใช้นิ้วเพียงนิ้วเดียว ยกภูเขาโควรธนะขึ้นกำบังฝูงคนเลี้ยงโค เอาไว้ กระทั่งท้ายที่สุดพระอินทร์ได้ทรงช้างไอรวตตะ พร้อมกับแม่วัวสุรภีลงมาแสดงความเคารพ พระกฤษณะ^{๔๙} และครั้งที่พระกฤษณะได้มอบดอกปาริชาติจากสวรรค์แก่นางรุกมินี นางสตีถยามาก็ ต้องการเช่นกัน ทำให้พระกฤษณะต้องบุกขึ้นไปบนสวรรค์ของพระอินทร์ เกิดรบกัน ในที่สุด พระกฤษณะได้นำต้นปาริชาติมาไว้ยังเมืองทวารกาได้สำเร็จ แต่หลังจากนั้นหนึ่งปีก็คืนให้พระอินทร์ นำไปปลูกไว้ที่เดิม^{๕๐} นั้นแสดงให้เห็นว่า พระอินทร์มีศักดิ์ด้อยกว่าพระกฤษณะแม้อวตารลงมาเป็น มนุษย์สามัญยังมีเดชานุภาพมากมายกระทั่งจอมแห่งเทพต้องลงมาแสดงความนอบน้อมทีเดียว เพราะ เหตุดังกล่าว พระอินทร์จึงถูกลดบทบาทลงเนื่องจากไม่ได้รับการประกอบพิธีบูชาจากมนุษย์

จากประเด็นเรื่องบทบาทของพระอินทร์ในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนี้ ผู้วิจัยพบว่า พระอินทร์ในทางศาสนาพราหมณ์เบื้องต้นดำรงอยู่ในความเป็นเทพสูงสุด เป็นเทพนักรบสามารถ กำราบอสูรได้ ต่อมาได้ถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงหัวหน้าเทพ และด้อยฤทธานุภาพ ต้องคอยพึ่งเดช ของพระวิษณุอยู่รำไป ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง เช่น ๑) บทบาทพระอินทร์กับกำเนิดเทพทัตตราเตรยะ ๒) บทบาทพระอินทร์กับกำเนิดพระคณิส ๓) บทบาทพระอินทร์กับการเข้าถึงพรหมัน ๔) บทบาท พระอินทร์ในฐานะเป็นเทพรับใช้ของพระพรหม ๕) บทบาทพระอินทร์กับพระวิษณุ (นารายณ์ อวตาร) กล่าวถึงการที่พระอินทร์ได้รับความเดือดร้อนเพราะเหล่าอสูร ต้องเข้าไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระวิษณุ ทำให้พระวิษณุต้องอวตารลงมาปราบยุคเข็ญ รวมถึงการกระทบกระทั่งกัน ระหว่างพระวิษณุกับพระอินทร์ เช่น (๑) กูมาตารวตาร อวตารลงมาเป็นเต่า (๒) นรสิงหาวตาร อวตารลงมาเป็นนรสิงห์ (๓) วามนาวตาร อวตารลงมาเป็นวามนาพราหมณ์ (๔) กฤษณาวตาร อวตาร ลงมาเป็นกฤษณะคนเลี้ยงโค

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐ - ๙๒.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔ - ๑๐๕.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙

๒.๔ ความเชื่อของฮินดูชนเกี่ยวกับพระอินทร์

เบื้องต้นก่อนที่จะกล่าวถึงความเชื่อของฮินดูชนเกี่ยวกับพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ผู้วิจัยมองไปที่แรกเริ่มของความคิดเรื่องการสร้างเทพเจ้าของชาวฮินดูว่ามีความเป็นมาอย่างไร วิวัฒนาการความเป็นมาของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เมื่อพัฒนาเริ่มแรกก็มาจากความเชื่อที่ต้องการสร้างความเชื่อมั่นแก่ตนเอง ซึ่งสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พินิจ ธรรมธรมหาเถระ) ได้สรุปไว้ในหนังสือ “สากลศาสนา” ว่า มี ๒ ประเภท คือ ความเชื่อเรื่องเทพจากการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ และสถานภาพของเทพ^{๕๑} ดังนี้

๑. ความเชื่อเรื่องการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ ชาวอริยกะหรือชาวอารยันโบราณ เมื่อยังอยู่รวมกันเป็นหลักแหล่งนับถือวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วว่าเป็นสิ่งสำคัญเสมอเหมือน หมู่เหวะ โดยมีการเชื่อถือกันว่า มนุษย์ที่ตายแล้ว มีสิ่งหนึ่งที่ไม่ตายตาม สิ่งนั้นคือวิญญาณ ซึ่งยังคงสภาพอยู่และยังมีการบริโภคอาหาร เพื่อดำรงเป็นอยู่เช่นเดียวกับมนุษย์ที่ยังไม่ตาย เพราะความเชื่อถือดังนี้จึงเกิดเป็นธรรมเนียมของบุตรหลานผู้ตายจะต้องจัดอาหารเป็นเครื่องบัตพลีเช่นวิญญาณ ต่อมาพวกอริยกะมีความเห็นเพิ่มขึ้นอีกข้อหนึ่งว่า วิญญาณนั้นสามารถอำนวยความสะดวกทุกข์ให้แก่ครอบครัวของตนได้ ทำให้เกิดสำนึกรู้สึกเกรงกลัวต่อวิญญาณ และเพื่อที่จะให้วิญญาณโปรดปรานจึงเกิดการประกอบพิธีบนบานศาลกล่าวขึ้น ครั้นต่อมา เมื่อชาวอริยกะได้แยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ต่าง ๆ บางพวกเชื่อว่า คนที่ประกอบคุณงามความดีในมนุษย์โลก เมื่อถึงแก่ความตาย พระยมจะพาวิญญาณไปสู่สถานที่ได้เตรียมไว้ให้ ซึ่งเป็นสถานบรมสุขของวิญญาณบรรพบุรุษและเทวะ ผู้ที่ได้ไปอยู่ในสถานที่เช่นนี้แล้วก็จะไม่ต้องประสบความตายอีก พิธีที่จะกระทำให้วิญญาณโปรดปรานนั้น ก็คือ จัดการพิธีบูชาตนเอง ซึ่งกระทำไปพร้อมกันกับพิธีบูชาเทวะ โดยอัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษให้เข้าร่วมกับเทวะสมาคม การเช่นวิญญาณเป็นหน้าที่ของหัวหน้าในสกุลซึ่งมีอำนาจหน้าที่เหนือกว่าผู้ที่อยู่ในโคตรสกุลเดียวกัน เพราะเหตุที่จำกัดผู้จะทำการเช่นวิญญาณได้เฉพาะบุรุษผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวคนเดียวเช่นนี้ จึงเกิดมีการหาลูกชายไว้เป็นทายาทสำหรับเช่นไหว้บรรพบุรุษสืบไป

๒. ความเชื่อเรื่องสถานภาพของเทพ สำหรับความเชื่อเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูนั้นถือว่ามีพัฒนาการมาจากความเชื่อของชาวอารยันที่เชื่อเรื่องวิญญาณนิยมโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุดและในระยะต่อมาความเชื่อดังกล่าวก็ได้พัฒนามาเป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งความเชื่อเรื่องเทพเจ้านั้น ได้มีปรากฏรายชื่อเทพเจ้าหรือความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในคัมภีร์ที่สำคัญหลายเล่ม ที่มีพัฒนาการมาตามลำดับ ซึ่งนอกจากเราจะแบ่งคัมภีร์พระเวทได้เป็น ๔ คัมภีร์แล้วยังพบว่านักวิชาการฝ่ายอินเดียศึกษาก็ได้จัดแบ่งคัมภีร์ในยุคพระเวทต่อไปถึงยุคหลังคือยุคอุปนิษัทและยุคอวตารได้เป็น ๒ ประเภท คัมภีร์ คือ

^{๕๑} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พินิจ ธรรมธรมหาเถระ), **สากลศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๙๑ – ๙๓, อ้างใน พระอาคม อภัทธโร (หอมชะเอม), “การศึกษาเปรียบเทียบ คุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”, หน้า ๘๖ – ๘๗.

๑) คัมภีร์ประเภทศรุต ก็ได้แก่คัมภีร์พระเวททั้ง ๔ ดังนี้ ได้อธิบายมาแล้ว สาเหตุที่เรียกว่าศรุตเพราะคัมภีร์เหล่านี้เป็นคัมภีร์ที่ได้รับการเปิดเผยจากพระเป็นเจ้าโดยตรง

๒) คัมภีร์ประเภทสมมฤติ หมายถึง คัมภีร์ชั้นสอง แปลตามศัพท์ว่าสิ่งที่จำไว้ได้ เป็นเรื่องที่จำสืบทอดกันมาอันเป็นผลพวงมาจากพระเวทอีกทอดหนึ่งซึ่งคัมภีร์ประเภทนี้มีอยู่ด้วยกัน ๔ คัมภีร์ คือ (๑) คัมภีร์ธรรมศาสตร์ เป็นตำรากฎหมายเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามนุธรรมศาสตร์ เพื่อวางระเบียบการประพฤติของประชาชนในสังคมฮินดูผู้แต่ง คือ มนุลาชาญวัลกยะ และปราศระ (๒) คัมภีร์อิติहाส คือ คัมภีร์ว่าด้วยวีรกรรมของวีรบุรุษ ได้แก่ มหากาพย์รามายณะ และมหากา รตะ ซึ่งเป็นแบบอย่างของชาวฮินดูที่พึงปฏิบัติตาม (๓) คัมภีร์ปุราณะ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยเรื่องของเทพ นิยาย พงศาวดาร นิทานต่าง ๆ เป็นคัมภีร์ที่ชาวบ้านโดยทั่วไปรู้จัก และ (๔) คัมภีร์อาตมะ เป็นคัมภีร์ ว่าด้วยการบูชาเทพเจ้า พร้อมทั้งข้อปฏิบัติแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ ๑) โวชณะวะ - อาคมมี พระวิษณุเป็นหลัก ๒) ไศวะ - อาคมมีพระศิวะ เป็นหลัก และ ๓) ศักตะ - อาคม หรือตรันตระมีศักติ เทวี เป็นหลัก

ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้มีพระเวทเป็นหลัก^{๕๒} อันเป็นคัมภีร์ของชาวอารยันและชาวตราวิเดียน หรือกลุ่มทาสยูซึ่งเป็นเจ้าของถิ่นเดิม โดยความเชื่อของชาวอารยันนั้นมีความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Animism) ซึ่งเป็นความเชื่อเทพเจ้าตามธรรมชาติ ในยุคแรก ๆ กลุ่มอารยันมิได้มีการปฏิรูปคำสอน หรือความเชื่อที่หักล้างชนพื้นเมืองเดิม แต่ได้มีความพยายามที่จะผสมผสานกันกับความเชื่อดั้งเดิมให้ มากที่สุด โดยความเชื่อของชาวอารยันก่อนการเกิดขึ้นของพระเวทนั้นจะมีลักษณะเป็นแบบพหุนิยม หรือ Poly theism คือเชื่อในเทพเจ้าหลายพระองค์ ซึ่งก็ถือได้ว่าความเชื่อในเทพเจ้าของชาวอารยัน ยุคแรกนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นของศาสนาพราหมณ์เทพเจ้าสำคัญของชาวอารยันในยุคแรกนั้น ก็มีอยู่ทั้งหมด ๔ องค์ คือ (๑) สิวตรี หรือสิวตระ เป็นเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ เพราะชาวอารยันนั้น นับถือพระอาทิตย์มาก่อน (๒) พระวรุณ เป็นเทพเจ้าแห่งสายฝนหรือความอุดมสมบูรณ์เป็นผู้กำหนด ท้องฟ้าและการตกของฝน พายุ หรือความแห้งแล้ง (๓) พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก หรือผู้เป็น บ่อเกิดของโลก (๔) พระยม เทพเจ้าแห่งความตาย เป็นเทพเจ้าผู้กุมชะตาชีวิตของมนุษย์ในโลกชีวิต เบื้องหลังแห่งความตาย^{๕๓}

ในเทพเจ้า ทั้ง ๔ องค์นี้ พระอาทิตย์ หรือสิวตรินั้นเกิดก่อน ต่อมาจึงเกิดมีเทพเจ้าแห่ง ฝนเรียกว่า พระวรุณ เมื่อมีพระอาทิตย์และพระวรุณแล้ว ก็ปรากฏว่ายังขาดเทพเจ้าผู้สร้าง ดังนั้น ชาวอารยันจึงสร้างหรือกำหนดให้มีพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก โดยชาวอารยันได้ยกให้ พระอินทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุด^{๕๔} ต่อจากนั้นจึงกำหนดให้มีพระยมซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งความตาย หรือ ผู้ปกครองชีวิตของมนุษย์ หลังจากตายไปแล้ว

^{๕๒} ภัทรพร ศิริกาญจน์, **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๗.

^{๕๓} ดนัย ไชโยธธา, **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

^{๕๔} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓.

ในเทพเจ้าทั้ง ๔ นี้ แม้ว่าจะเป็นเทพเจ้าของชาวอารยันมาแต่ดั้งเดิม แต่พอมาถึงยุคพระเวท ก็พบว่า ชาวอารยันได้มีการผสมผสานความเชื่อของตนกับระบบความเชื่อของชาวพื้นเมือง (ดราวิเดียน) กล่าวคือความเชื่อเรื่องเทพเจ้าที่อยู่บนท้องฟ้า ส่วนชาวดราวิเดียนเชื่อเรื่องการบูชาเทพเจ้าแห่งธรรมชาติด้วยการบูชา ดิน น้ำ ลม ไฟ ดังนั้น เมื่อมารวมเป็นพระเวท จึงมีการนำเอาพิธีกรรมการบูชาเทพเจ้าด้วยวิธีบูชาสัตว คือ นำของเช่น สรวงไปเผาไฟเพื่อให้ไฟนั้นลอยไปถึงเทพเจ้า มาใช้ในการบูชาเทพเจ้าสาวตรี วรณ อินทร์ หรือยม ตามความคิดของตน ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นการผสมผสานความคิดความเชื่อที่เข้ากันได้เป็นอย่างดี

ในยุคพระเวทนั้นถือว่าเทพเจ้าที่มีความยิ่งใหญ่มากที่สุดก็คือพระอินทร์เพราะอยู่ในฐานะพระผู้สร้าง ดังนั้น การบูชาเช่นสรวงในยุคนี้จึงมีการบูชาพระอินทร์เป็นหลัก โดยเฉพาะการบูชาด้วยน้ำจันท์หรือเหล้านั้นถือได้ว่าพระอินทร์ทรงโปรดมาก ดังนั้น จึงมีพิธีการบูชาพระอินทร์ด้วยน้ำโสมเป็นจำนวนมาก

นอกจากเทพเจ้า ๔ พระองค์นั้นแล้ว ในยุคพระเวทนี้ก็ได้มีการสร้างเทพเจ้าขึ้นมาอีก ๓๓ พระองค์ โดยได้แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

(๑) เทพเจ้าบนพื้นโลก มี ๑๑ องค์ พระปลิวี พระอัคนี พระสวัสตี พระพฤษสปีติ และพระยม เป็นต้น

(๒) เทพเจ้าบนอากาศ มี ๑๑ องค์ มีพระอินทร์ พระรุทธ พระอาปามะ พระนปาคะ พระวายุ พระปรชัญยะ และพระมารุ เป็นต้น

(๓) เทพเจ้าบนสวรรค์ มี ๑๑ องค์ มีพระทยาอุส พระวรุณะ พระมิถระ พระสุริยะ หรือสาวตรี พระปธาน พระอัศวิน เทพพิชชา และเทพราตรี เป็นต้น^{๕๕}

ในบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายนี้ เราจะพบว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่นั้นก็ก็เป็นผลจากการแต่งตั้งของพราหมณ์ ผู้เขียนคัมภีร์หรือแต่งคัมภีร์เพื่อยกย่องความยิ่งใหญ่ของพระอินทร์ หลายประการ เช่น มีปราสาทราชวัง มีช้างทรงชื่อ เอราวัน มี พระชายา ๔ องค์ คือ สุธัมมา สุชาดา สุนันทา และสุจิตรา หรืออินทราณี หรือศจี เพิ่มมาอีก นอกนั้นยังมีนางฟ้าอีกเป็นจำนวนมาก และในเทพเจ้าบนสรวงสวรรค์นั้น พระอินทร์ถือว่าเป็นเทพเจ้านักรบมีพระวรุณเป็นผู้คอยจัดระเบียบจักรวาลเรียกว่าฤตะ คอยตรวจตราดูความประพฤติชีวิตของมนุษย์และคอยอารักขาพระอินทร์ ซึ่งคนจะกลัวพระวรุณมากกว่าพระอินทร์ เพราะพระวรุณจะรู้ความประพฤติของมนุษย์ในทุกอย่าง ดังนั้น คนที่ทำความผิดแม้ว่าคนอื่นจะ 모르แต่ว่าพระวรุณจะรู้ จึงพากันกลัวพระวรุณมาก ส่วนพระอินทร์นั้นจะถือว่ามีความสำคัญกับกษัตริย์ เพราะต้องเป็นเทพเจ้าที่คอยให้ชัยชนะแก่ตน ดังนั้น เหล่าบรรดากษัตริย์ในยุคพระเวทจึงมักจะทำพิธีบวงสรวงพระอินทร์ก่อนออกรบทุกครั้ง แต่ในระยะต่อมา ความ เป็นเทพเจ้านักรบของพระอินทร์ก็เริ่มเสื่อมลงเพราะการรบกับอสูรนั้น ก็ปรากฏว่าแพ้อยู่ขึ้นทำให้ประชาชนไม่นิยมมากนัก^{๕๖} ในเรื่องของเทพเจ้าหรือเรื่องเล่าปรัมปราของอินเดียที่ปรากฏในพระเวท

^{๕๕} ดนัย ไชโยธธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๔ ; สุนทร ณ รังษี **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

^{๕๖} วิจิตรวาทการ, **พลตรีหลวง, ศาสนาสากเล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมมิกิตี, ๒๕๑๒), หน้า ๑๒๐.

นั้น ความจริงแล้วมิได้เป็นเรื่องที่พิสดารมากนัก เพราะบ่อเกิดเรื่องของเทพเจ้าในยุคพระเวท จนถึงปลายพระเวทต่อกับยุคพราหมณ์นั้น เรื่องราวของเทพเจ้านั้นล้วนมาจากการเขียนหรือแต่งขึ้นของพวกพราหมณ์ที่ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม หรือพราหมณ์ที่เข้าไปเป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์ ซึ่งพราหมณ์ทั้งหลายจำเป็นต้องแต่งเรื่องราวที่มีความวิจิตรพิสดารเพื่อเป็นการเอาใจกษัตริย์นั่นเอง

พระอินทร์ เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งในยุคพระเวท เพราะพระองค์ได้รับความนิยมนอกจากชาวอารยันมาก โดยมีบทสวดสรรเสริญหรืออ้อนวอนพระองค์ตามลำพังถึงหนึ่งในสี่ของบทสวดสรรเสริญทั้งหมดที่มีอยู่ในคัมภีร์พระเวท จากการที่พระองค์เป็นเทพที่สำคัญและได้รับความนิยามเช่นนี้ บทบาทหน้าที่ของพระองค์จึงมีมากตามไปด้วย โดยอาจสรุปได้^{๕๗} ดังนี้

(๑) ทรงสร้างจักรวาลและสรรพสิ่งในจักรวาล โดยทรงสร้างโลกและสวรรค์ ทรงแยกสวรรค์ให้ออกห่างจากโลก ทรงค้าจุนสวรรค์มิให้ตกลงมาด้วยพระอำนาจของพระองค์ จากนั้น ทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ ไว้ในจักรวาล คือ ทรงสร้างดวงอาทิตย์ แล้ววางดวงอาทิตย์ให้ฉายแสงในท้องฟ้า ทรงทำทางเดินให้กับดวงอาทิตย์ ทรงประดิษฐานดวงอาทิตย์ซึ่งส่องแสงรุ่งเรืองไว้เหนือสวรรค์ และทรงวันทั้งหลาย

(๒) ประทานแสงสว่างแก่ชาวโลก เมื่อเกิดความมืดขึ้น ชาวอารยันต่างสวดอ้อนวอนให้พระองค์นำแสงสว่างกลับมา ทรงกระทำให้เกิดแสงสว่างในที่ซึ่งไม่มีแสงสว่าง ซึ่งบทบาทหน้าที่ส่วนนี้เป็นบทบาทที่เนื่องกันกับข้อแรกนั่นเอง เพราะเป็นผลมาจากการที่พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งรวมทั้งกลางวัน เมื่อทรงสร้างกลางวันก็เท่ากับว่าได้ประทานแสงสว่างให้ด้วย

(๓) ทรงเป็นนักรบและวีรบุรุษผู้คอยปราบปรามอมนุษย์และช่วยเหลือชาวอารยันทำสงครามกับชนพื้นเมืองดั้งเดิม ในยุคพระเวทนั้น ชาวอารยันมีอาชีพทางการเกษตรจึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝน แต่บางครั้งแม้จะมีเมฆตั้งเค้า ฝนก็กลับไม่ตก พวกเขาจึงเข้าใจว่ามีอมนุษย์คอยจับสายน้ำไว้ซึ่งเท่ากับว่าเป็นผู้ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง โดยอมนุษย์ที่สำคัญที่สุดได้แก่อสูรชื่อวฤกระ เพราะเป็นอสูรที่ทำให้เกิดความแห้งแล้ง เมื่อพระอินทร์เป็นเทพที่ชาวอารยันเคารพนับถือ จึงเป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะต้องปราบปรามอสูรตนนี้ นอกจากนี้ พระอินทร์ยังได้ชื่อว่าเป็นวีรบุรุษที่ช่วยเหลือชาวอารยันทำสงครามปราบปรามชนพื้นเมืองเดิมอีกด้วย ซึ่งชนพื้นเมืองเดิมที่พระองค์ปราบปรามคือพวกทาสหรือทศยุ ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์จึงได้รับสมญานามว่า ทศยุหัน หมายถึงผู้สังหารพวกทศยุ เพราะพระองค์สังหารพวกทศยุถึง ๓๐,๐๐๐ คน และทรงผูกมัดจองจำพวกทศยุจำนวนนับพัน

(๔) ประทานฝน ทรัพย์สินสมบัติและสิ่งที่น่าปรารถนาอื่น ๆ แก่มนุษย์ผู้ทำการบูชาบวงสรวงพระองค์ โดยจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงปลดปล่อยสายน้ำสวรรค์ให้เป็นอิสระเหมือนปล่อยโคออกจากคอก ประทานฝนแก่ผู้ที่ทำพิธีบูชาบวงสรวง ประทานภรรยาแก่ผู้ที่ยังไม่มีภรรยา ประทานฝูงวัวและฝูงม้า

^{๕๗} พระมหาประยงค์ จันท์แดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๕๔, พระอาคม อากุโร (หอมเซเม), “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๓ – ๗๔.

ในอาการพเวทได้กล่าวถึงพระอินทร์ไว้ว่า พระอินทร์เป็นเทพแห่งพายุ และผู้ถือวชิระหรือสายฟ้าเป็นอาวุธ และได้พัฒนาการเป็นทศบาลเทพ (เทพผู้รักษาทิศ)^{๕๘} ซึ่งมีหน้าที่รักษาทักษิณทิศ (ทิศใต้) เทพผู้รักษาทิศหลักทั้ง ๔ ประกอบไปด้วย

๑. พระอัคนี	เทพผู้รักษาทิศตะวันออก
๒. พระอินทร์	เทพผู้รักษาทิศใต้
๓. พระวรุณ	เทพผู้รักษาทิศตะวันตก
๔. พระโสม (โสมะ)	เทพผู้รักษาทิศเหนือ
๕. พระพฤษสบัติ	เทพผู้รักษาทิศเบื้องบน
๖. พระวิษณุ	เทพผู้รักษาทิศเบื้องล่าง

เทพอารักษ์หรือเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูผู้พิทักษ์เขตศักดิ์สิทธิ์อาคารพุทธสถาน หลักฐานเก่าแก่ที่แสดงถึงคติการสร้าง “เทพผู้พิทักษ์” หรือ “เทพอารักษ์” ให้เป็นผู้ปกป้องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สถิตอยู่ที่บานประตูและหน้าต่างของอาคารพุทธสถาน การนำภาพเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาทำหน้าที่เป็นอารักษ์ผู้พิทักษ์พุทธสถาน ซึ่งสันนิษฐานว่าคตินี้น่าจะเกิดจากโลกทัศน์ที่เชื่อว่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจและอิทธิฤทธิ์มหาศาล ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการเป็นผู้พิทักษ์ป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อถึงคราวต้องปิดบานประตูและหน้าต่างอาคาร ภาพเทพเจ้าเหล่านั้นยังเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธรเจ้า^{๕๙}

พระอินทร์นั้นมีช้างเอราวัณเป็นเทพพาหนะ ช้างเอราวัณ (Erawan : Airavata) ในเรื่องรามายณะ และความเชื่อของศาสนาฮินดูกล่าวถึงพระอินทร์มีร่างสี่เศียร มีพาหนะเป็นช้าง ๓ เชือก เชือกหนึ่งพระศิวะเป็นผู้ประทานให้ ชื่อว่า “เอราวัณ” เชือกหนึ่งพระพรหมเป็นผู้ประทานให้ ชื่อว่า “คีรีเมฆลไตรดาญค” และอีกเชือกหนึ่งพระวิษณุเป็นผู้ประทานให้ ชื่อว่า “เอกทันต์” ช้างเอราวัณเป็นช้างที่มีพลังกำลังมากที่สุดในหมู่ช้างทั้ง ๓ เชือก และเป็นที่โปรดปรานมากที่สุดของพระอินทร์ เชื่อกันว่าช้างเชือกนี้เป็นเทพบุตรองค์หนึ่ง เมื่อพระอินทร์ต้องการจะเสด็จไปไหน เอราวัณเทพบุตร ก็จะแปลงกายเป็นช้างเผือก ขนาดสูงกว่าภูเขาเอเวอร์เรสมี ๓๓ เศียร แต่ละเศียรมีงา ๗ งา งาแต่ละงายาวถึง ๔ ล้านวา น้อมมาเป็นเทพพาหนะ ทำเสด็จไปในที่ประสงค์^{๖๐}

^{๕๘} ทศบาล (เทพผู้รักษาทิศ) เรื่องราวของเทพเหล่านี้ได้มีการจัดบันทึกพรรณนาไว้ในคัมภีร์ปุราณะต่าง ๆ ทั้งนี้ครุช่างผู้สร้างรูปเคารพของเทพเจ้า ได้อาศัยข้อมูลที่มีอยู่ในบทโคลงจากคัมภีร์ปุราณะนั่นเองเทพเจ้าเหล่านั้นมีรูปร่างอย่างมนุษย์แต่อาจมีลักษณะแตกต่างเช่น มีหลายเศียร หลายกร มีพาหนะสำคัญ มีเครื่องหมายประจำพระองค์ ทั้งนี้ทางคติเฉพาะ “ไสวณิกาย” กำหนดให้เขาไกรลาส เป็นศูนย์กลางของจักรวาลมีพระอิศวรเป็นใหญ่กว่าเทพทั้งปวงมีเทพชั้นรองทำหน้าที่พิทักษ์รักษาประตูหรือทางเข้าสู่เขาไกรลาสทั้งแปดทิศ เรียกว่า “อักษิบาล” หรือ “ภูบาล” หรือ “โลกบาล” อ่างใน ปาณิศา มีแสง, “ศึกษาแนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาล”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘.

^{๕๙} ปาณิศา มีแสง, “ศึกษาแนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาล”, หน้า ๑๘ – ๑๙.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน สมบัติ พลายน้อย, **จันทร์คตินิยาย**, (กรุงเทพมหานคร : สยามคีสสาร, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๙-๑๓๔.

มานิศ วงศ์สุวรรณ ให้ความเห็นว่าพระอินทร์ในคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ จัดว่าเป็นเทวดาที่ไม่สำคัญหรือมีอำนาจเท่าไรนัก มีหน้ายังมีฤทธิ์น้อยกว่าฤๅษีชีไพรในป่าเสียด้วย เห็นได้จากการที่ถูกสาปให้มีสหัสโยนีอยู่รอบกาย จนภายหลังฤๅษีสังสารจึงได้เปลี่ยนให้เป็นท้าวสหัสโยนี-ไตรตรึงษา ตรงกันข้ามกับพระอินทร์ในคติความเชื่อทางศาสนาพุทธ นับได้ว่าเป็นเทวดาองค์สำคัญที่สุดก็ว่าได้ เพราะนอกจากจะเป็นเจ้าแห่งฉกามาพรภูมิแล้ว ตำแหน่งพระอินทร์ยังเป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ได้เคยเสวยพระชาติเป็นพระอินทร์มาแล้วอีกด้วย นับได้ว่าความเป็นองค์อมรินทร์ ในคติความเชื่อทางศาสนาพุทธนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดทีเดียว^{๖๑}

ซึ่งในประเด็นเรื่องนี้ อ้างถึงข้อความที่ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยมันดดา ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญพรตหรือตบะของฤๅษีเป็นเหตุให้ทวยเทพมีพระอินทร์เป็นต้นหัวนเกรง ดังความว่า

ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤตจึงถือว่าเป็นผู้มีอำนาจน่ากลัว อาจสาปแช่งหรือทำลายใคร ๆ ได้ทั้งนั้น แม้แต่ทวยเทพก็ไม่อาจต่อต้านอำนาจอันเกิดจากตบะของฤๅษีได้ เพราะฉะนั้นเมื่อฤๅษีบำเพ็ญตบะแรงกล้าเมื่อใด พระอินทร์และทวยเทพก็ร้อนใจพากันหัวนเกรงไปทั้งนั้น โดยเฉพาะพระอินทร์นั้นกลัวถูกแย่งความเป็นใหญ่ยิ่งกว่าใคร ๆ จึงต้องคอยหาโอกาสทำลายตบะของฤๅษีทำให้ฤๅษีสั่นฤทธิ์โดยส่งนางอัปสรที่เชี่ยวชาญในการยั่ววนชายไปก่อกวนฤๅษีที่มีตบะแรงกล้าจนฤๅษีทนไม่ได้เสียเชิงแก่นาง อำนาจบุญและบุญบารมีก็เลยสูญสิ้นไป^{๖๒}

ในหนังสือเทวกำเนิด^{๖๓} ได้กล่าวถึงประวัติพระอินทร์ไว้ว่า ผู้ที่จะเป็นพระอินทร์ได้ต้องทำพิธีอศวเมธถึง ๑๐๐ ครั้ง พระอินทร์นั้นตามประวัติว่าเป็นโอรสของพระกศยปเทพบิดร และพระอหิติเป็นแม่ มีนามมากมาย เช่น สหัสโยนี (พันตา) เมฆวาหนะ (ซีเมฆ) เพชรปาณี (ผู้ถือวัชระ) มรุตวาน (เจ้าแห่งลม) ศักระ (ผู้กล้าหาญ) มเหนท์ (ประมุขหรือหัวหน้า) มีฆวาน (ผู้ทรงความอุดมสมบูรณ์) อมรินทร์ เป็นต้น รูปร่างพระอินทร์ในยุคไตรเพทว่าผิวกายเป็นสีแสด หรือสีทอง แต่ในชั้นหลัง ๆ ว่าสีนวล ส่วนไทยเราว่าสีเขียว เป็นเทพหนึ่งในเทพทวารบาล เธอมีแขนยาวมากและเปลี่ยนรูปได้ตามใจนึก โปรตถือวัชระกว่าอย่างอื่น วัชระนี้เธอใช้ปราบพฤตราสูร (ผีร้ายแห่งความแห้งแล้งของฤดูกาล) อาวุธอย่างอื่นก็มีอีก คือ ศรชื่อศักรธนู พระขรรค์ชื่อปรัญชะ ขอและร่างแห (สำหรับใช้ตลบศัตรู) มีรถทองเทียมด้วยม้าสีแดง มีม้าสำหรับทรงสีขาว ชื่อ อุจไศศวะ เมืองที่สถิตเรียกอมราวดี (ในเทวภูมิว่า ชื่อเมืองตรัยตรึงค์) มีปราสาทชื่อเวษยันต์ หรือ โพชยันต์ สวนชื่อนันทนะ ๑ จิตรลดา ๑ ปารุสกะ ๑ มีแท่นชื่อบัณฑุกัมพล มีช้างชื่อโอราพต หรือ เอราวัณ เธอชอบเสวยน้ำโสม (ทำนองสุรา) เพื่อให้กล้าในการสงคราม

^{๖๑} มานิศ วงศ์สุวรรณ, “กษัตริย์ไทยในความเชื่อ : องค์อมรินทร์สักกเทวอิราช”, <<http://my.dekd.com/dek-d/story/view.php?id=1198>>, ๑๑ เมษายน ๒๕๕๗.

^{๖๒} ศักดิ์ศรี แยมันดดา, “ฤๅษี”, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง, เล่มที่ ๑๒ (๒๕๔๒) : ๕๗๓๓, อ้างใน พระครูกิตติภทธาริกรม (กิตติภทฺโท), “ศึกษาเปรียบเทียบการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑.

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน พระยาสังฆาภิบาล (สรวง ศรีเพ็ญ), เทวกำเนิด, หน้า ๓๒ – ๓๖.

พระอินทร์มีมเหสีมากมาย ในเทวภูมิปรากฏชื่อมเหสีทั้งสิ้น คือ สุธรรมา สุชาดา สุนันทา สุจิตรา และยังมีนางฟ้าซึ่งเป็นชายาอีกถึง ๙๒ นาง มีเมียที่จัดเป็นนางบำเรอ ๒๔ ล้านนาง ส่วนในพระเวท ปรากฏออกหน้าออกตาองค์หนึ่งชื่ออินทราณี หรือศจี และมีโอรสชื่อชยันตะ อันเกิดแต่พระอินทราณี ในรามายณะว่า พาลีก็เป็นลูกพระอินทร์ เกิดแต่นางอหฺลยา ผู้เป็นชายาโคดมฤาษี ในมหากาพย์ว่า พระอรชุน กษัตริย์ปาณฑพก็เป็นบุตรพระอินทร์ เกิดจากนางกุนตี มเหสีท้าวปาณฑุ

ในยุคไตรเพท มีบทสรรเสริญพระอินทร์เป็นอันมาก เพราะชนชาวอริยกะเชื่อกันว่าพระอินทร์เป็นเทพารักษ์อันใหญ่ยิ่งของตน และว่าเป็นสหายของพระวิษณุ แต่กลับเป็นใหญ่กว่าพระวิษณุด้วยซ้ำ และพระอินทร์เป็นผู้ทำให้พวกอริยกะรบชนะพวกทศยะ (เงาะป่า) ซึ่งเป็นชนอยู่ในแดนมัธยมประเทศมาก่อนที่พวกอริยกะจะอพยพเข้าไป ในชั้นหลัง ๆ นี้ พระอินทร์ตกต่ำลงถึงเป็นรองพระเจ้าทั้งสาม แต่ยังคงเป็นใหญ่ในพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ แม้พระอินทร์จะเป็นผู้รบเก่ง แต่ปรากฏว่าแพ้อสูรก็มี เช่น แพ้เมฆนาท (อินทราชิต) ลูกทศกัณฐ์ และเคยร้องขอให้พวกกษัตริย์ไปช่วยรบกับหลายคราว เช่น วานท้าวทศรถในเรื่องรามเกียรติ์ และวานท้าวทศยนต์ในเรื่องศกุนตลาไปปราบกาลเนมิ เป็นต้น

ในรามเกียรติ์ได้กล่าวถึงพระอินทร์ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับหนุมาน มีเรื่องเล่าว่า ในคราเมื่อหนุมานยังเล็กอยู่ พระอินทร์ให้หนุมานเหาะขึ้นสูงมาก เป็นเหตุให้ตกลงมากระแทกกับภูเขา ทำให้คางแตก จึงได้นามว่า หนุมาน หมายถึง ผู้มีขากรรไกรยาว พระพายผู้บิดาของหนุมานโกรธมาก จึงบันดาลให้เกิดลมพายุอย่างแรง บรรดาเทพทั้งหลายต่างเกรงกลัว จึงไปเฝ้าพระพรหมให้มาระงับเหตุ ดังนั้น หนุมานจึงได้พรจากพระพรหมว่า จะไม่ถูกฆ่าในสงคราม ส่วนพระอินทร์ได้ให้พรแก่หนุมานว่า จะไม่เกิดอันตรายใด ๆ ในการเหาะเหินเดินอากาศอีกต่อไป^{๖๔}

ในหนังสืออารยธรรมตะวันออกเล่ม ๑ - ๔ กล่าวไว้ว่า พระอินทร์เป็นเทวดาที่เด่นที่สุดในคัมภีร์ฤคเวท พระอินทร์เป็นเทพแห่งบรรยากาศ มักจะถือกันว่าเป็นเอกลักษณ์กับเสียงฟ้าร้อง และแกว่งอาวุธที่เรียกว่า “วัชระ” (สายฟ้า) ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์จึงทรงทำลายล้างปีศาจร้ายแห่งฝนแล้งและความมืด และทรงป่าวประกาศบอกให้ฝนตกเพื่อชุบชีวิตประชาชนสัตว์ในประเทศอินเดีย ในคัมภีร์พระเวท เทพนิยายที่สำคัญที่สุดซึ่งพรรณนาถึงภารกิจของพระอินทร์ได้ถือเอาการสังหารอสูรร้าย ชื่อวฤตระ เป็นจุดสำคัญ อสูรร้ายตัวนี้เป็นผู้กักน้ำ (คือฝน) และกั้นดวงอาทิตย์ไว้ และเป็นผู้ทำความโกลาหลอลหม่านในจักรวาลให้มีตัวตนขึ้นมาจริง ๆ เมื่อพิจารณากันในแง่ประวัติศาสตร์แล้ว เทพนิยายเรื่องนี้อาจเป็นตัวแทนการที่พวกอารยันซึ่งได้รับการบันดาลใจจากพระอินทร์ผู้เป็นยอดนักรบพิชิตอินเดียก็ได้ เมื่อมองในแง่ของเทพนิยายแล้ว การทำลายล้างอสูรวฤตระ และต่อมาก็ปล่อยสิ่งที่เป็นแก่นแท้ที่จำเป็นสำหรับชีวิต คือ น้ำ ความร้อน แสงสว่าง นั้น เมื่อเปรียบเทียบดูแล้ว อาจถือว่าเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างสรรค์โลกและจักรวาลเป็นต้นก็ได้^{๖๕}

^{๖๔} พระมหาประมวล ฐานตโต (บุลาถม), พาราณสีคืออินเดียแท้, (นนทบุรี : บริษัท สำนักพิมพ์ธรรม จำกัด, ๒๕๔๘), ๑๐๔ - ๑๐๕.

^{๖๕} ฤคเวท, ๑.๓๒, อ้างใน จำนวนังค ทงประเสริฐ (แปล), บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔, หน้า ๑๔ - ๑๕.

ความจริงวีรกรรมของพระอินทร์ที่จะอ้างถึงเป็นประการแรก ก็คือ การที่พระองค์ทรงแกว่งสายฟ้าได้สำเร็จ พระองค์ได้ทรงฆ่าพระยานาค ทรงปล่อยน้ำให้ไหล และทรงทำให้ข้าง ๆ ภูเขาแยกออกจากกัน พระองค์ทรงประหารพระยานาคที่นอนเหยียดยาวอยู่บนภูเขาทิวเขตร ได้ทำรูปพระองค์เป็นรูปสายฟ้าคำราม น้ำได้ไหลหลังตรงไปสู่มหาสมุทรเสียงก็ก้องคล้ายเสียงร้องของแม่โค เพื่อแสดงให้เห็นอำนาจที่เข้มแข็งของพระองค์ พระองค์ก็ทรงเลือกน้ำโสมจาก “กทรุกกล” ทั้งสามทรงดื่มน้ำโสมที่กลั่นแล้ว เทพเจ้าผู้ทรงพระมหากรุณาก็ทรงหยิบสายฟ้า พระองค์ได้ทรงประหารพระยานาคที่เกิดมาเป็นตัวแรก

ในตำนานการปราบอสูรรูถระของพระอินทร์ดังกล่าว มีข้อความกล่าวอ้างไว้ดังนี้

ข้าแต่พระอินทร์ เมื่อพระองค์ทรงประหารพระยานาคที่เกิดมาเป็นตัวแรก และทรงมีอำนาจเหนือมายาของพวกมายากรทั้งหลาย ในขณะที่เดียวกันนั่นเอง ก็ทรงนำเอาดวงอาทิตย์ สวรรค์ และอรุณมาให้ นับแต่นั้นมา พระองค์ก็มีได้ทรงพบข้าศึกศัตรูคนใดอีกเลย

พระอินทร์ทรงประหารอสูรรูถระ ซึ่งเป็นศัตรูตัวสำคัญที่ไม่มีไหล่ด้วยอาวุธที่ทรงอำนาจและมีอันตรายร้ายกาจคือสายฟ้า พระยานาคได้นอนคว่ำอยู่บนภาคพื้นดุจกิ่งไม้ที่ถูกขวานตัดห้อยลงมา ฉะนั้น

เพราะอสูรรูถระ ซึ่งคล้าย ๆ คู่ต่อสู้ที่ไม่มีความสามารถตกอยู่ในสถานะที่มีนเมาได้ ทักทายวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ (พระอินทร์) ผู้มีชัยที่ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงดื่มน้ำโสมจนถึงกนก วฤตระมิได้พ้นจากการถูกโจมตีด้วยอาวุธที่ทรงเดชานุภาพของพระอินทร์เลย ศัตรูของพระอินทร์ซึ่งมีจมูกหักได้ถูกกำจัดอย่างสิ้นเชิง

วฤตระซึ่งไร้มือและไร้เท้าได้ทำสงครามกับพระอินทร์ พระอินทร์ทรงใช้สายฟ้าฟาดไปที่กลางหลังของวฤตระ วฤตระซึ่งเปรียบเหมือนวัวที่ถูกตัดเป็นท่อน ๆ แสวงหาทางที่จะเป็นมิตรกับวัวที่แข็งขันได้นอนกระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ

น้ำได้ไหลไปบนร่างวฤตระ ซึ่งนอนอยู่ในอาการเช่นนั้น คล้ายกับไว้อ้อที่แตกละเอียด เป็นผุยผง ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยชีวิตมนุษย์ทั้งหลาย (บัดนี้) นาคร้ายได้นอน (คว่ำอยู่) ที่ชายน้ำซึ่ง (ครั้งหนึ่ง) วฤตระได้ใช้อำนาจปิดกั้นไว้

มารดาของวฤตระมีพลังมากพอจะทำให้น้ำลดลงได้ พระอินทร์ทรงขว้างสายฟ้าไปยังเธอ มารดานอนอยู่ข้างบน ลูกชายนอนอยู่ข้างล่าง ธาตุ (มารดาของวฤตระ) นอนคล้ายวัวนอนอยู่กับลูกแห่งของมัน ฉะนั้น

ร่างนั้นได้นอนอยู่ในท่ามกลางกระแส น้ำ ซึ่งไม่เคยหยุดนิ่งหรือมีที่สำหรับพักเลย น้ำจากทุกทิศทุกทางได้ไหลมาท่วมสถานที่ที่ลี้ลับของวฤตระหมด ศัตรูของพระอินทร์ได้นอนจมอยู่ในความมืดเป็นเวลานาน

น้ำซึ่งมีทาสะ (อสูรร้าย) เป็นนายและมีพระยานาคเป็นยามป้องกันยังถูกคุมขังอยู่คล้ายแม่วัวที่ถูกปาดนิกไว้ ฉะนั้น เมื่อฆ่าวฤตระได้แล้ว พระอินทร์ก็เปิดทางให้แก่ น้ำที่ถูกกั้นไว้

ข้าแต่พระอินทร์ พระองค์ได้กลายเป็นชนทางม้าในคราวที่วฤตระได้ตีสายฟ้าที่มีปลายแปลมของพระองค์ แม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นเอกเทพก็ตาม ข้าแต่พระองค์ผู้กล้าหาญ พระองค์ทรงชนะฝูงแม่โค พระองค์ทรงชนะโสมมะ พระองค์ทรงปล่อยแม่น้ำทั้งเจ็ด ซึ่งทำให้แม่น้ำเหล่านั้นไหลได้

ไม่ใช่ฟ้าแลบหรือฟ้าร้อง ไม่ใช่หมอก หรือฝนลูกเห็บที่ฤดูระได้แผ่ออกไปเลย ที่ได้พิสูจน์ให้เห็นว่ามีประสิทธิผลในเมื่อพระอินทร์และพระยานาคต่อสู้กัน และเทพผู้มีเมตตากรณาก็คงเป็นผู้กำชัยชนะอยู่ตลอดเวลา

ข้าแต่พระอินทร์ ใครเล่าที่พระองค์ในฐานะที่เป็นผู้แก้แค้นพระยานาคเห็นว่าความกลัวได้เข้ามาสู่หัวใจของพระองค์หลังจากที่พระองค์ทรงประหารพระยานาคแล้วและหวาดสะดุ้ง เมื่อพระองค์ข้ามแม่น้ำ ๙๙ สาย และภูมิภาคทางอากาศคล้ายเหยี่ยว?

พระอินทร์ซึ่งแกว่งสายฟ้าอยู่ในมือ เป็นใหญ่เหนือสิ่งที่เคลื่อนไหวและสิ่งที่หยุดนิ่ง เป็นใหญ่เหนือสิ่งที่รักสันติ และสิ่งที่มิใช่เขา (คือขอบรุกราน) พระอินทร์เท่านั้นที่ปกครองเผ่าชนต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นราชาของชนเผ่าต่าง ๆ เหล่านั้น พระอินทร์ทรงล้อมรอบเผ่าชนเหล่านั้นไว้ด้วยวงล้อมรอบสี่ล้อรถ ฉะนั้น^{๖๖}

ในเทพนิยายเกี่ยวกับการสร้างพระอินทร์สมัยแรก ๆ นั้น อสูรฤๅษะจำต้องถูกสังหารเสียก่อนที่จะดำเนินการสร้างโลก พระอินทร์ในฐานะที่เป็นบุคคลผู้สร้างโลกและจักรวาล (demiurge) ได้สร้างความเป็นระเบียบขึ้นมาจากความโกลาหลอลหม่าน (อสัถ) นั่นก็คือว่า พระอินทร์ได้สร้างสิ่งที่มีอยู่ (สัถ) จากสิ่งที่ไม่ได้อยู่ (อสัถ) ในการพิจารณาถึงเรื่องการสร้างโลกและจักรวาลตามคัมภีร์พระเวทในสมัยต่อมา พระอินทร์ซึ่งเป็นบุคคลผู้สร้างสรรคในฐานะที่เป็นเอกเทวนั้น เข้าใจกันว่าเป็นแรงกระตุ้นเชิงสร้างสรรค์ที่ไม่มีตัวตน ซึ่งเรียกว่า ตท เอกม เมื่อเกิดมีปัญหาขึ้นมาเป็นต้นว่า “อะไรล้อมรอบสิ่งทั้งปวง” คำตอบตามเทพนิยายเก่าก็ไม่ใช่ฤๅษะอีกต่อไป แล้วแต่จะเป็นการสร้างสรรคดำเนินการจากหลักการที่ได้รับแรงกระตุ้นจากตัณหาภายนอกหรือข้างบน และนอกเหนือ “ภาวะ” และ “อภาวะ” มากกว่า โดยอาศัยการตีความเรื่องการสร้างสรรคตามวิชาจักรวาลวิทยาแบบใหม่นี้แล้ว เฉพาะนักปราชญ์เท่านั้นที่สามารถหยั่งความสัมพันธ์ระหว่าง “ภาวะ” กับ “อภาวะ” ลงในจิตใจได้ โสลกได้ยุติลงที่การตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับลัทธิวิมตินิยม (Skepticism) ซึ่งคาดล่วงหน้าว่าจะมีอารมณ์แห่งคัมภีร์อุปนิษัทที่เป็นปัญหาขึ้นว่า “ใครเล่าคือผู้ดูแลสูงสุดในสรวงสวรรค์? ใครเล่าที่รู้จักจริง ๆ แต่บางทีก็ไม่รู้จักจริง?”^{๖๗}

ในอาถรรพเวท ได้กล่าวถึงคุณของพรหมจรรย์ที่เป็นอำนาจของพระอินทร์ไว้ว่า “ทวยเทพปิดเป่าความตายให้พ้นไปได้ก็โดยอาศัยพรหมจรรย์ อาศัยศรัทธาตัวเอง พระอินทร์เอาสวรรค์มาให้ทวยเทพได้ก็โดยอาศัยพรหมจรรย์นี้เช่นกัน”^{๖๘}

ในคัมภีร์อุปนิษัท ได้กล่าวถึงพระอินทร์ในฐานะของลูกศิษย์ที่เข้ารับการศึกษาความรู้ทางธรรมะจากพระประชาบดี พระผู้เป็นใหญ่ยิ่งกว่าปวงเทพและสรรพสิ่งในจักรวาล ดังความที่ว่า

ในบรรดาหมู่ทวยเทพนั้น พระอินทร์ก็เหาะไปหาพระประชาบดี ในหมู่อสูร ท้าวไวโรจนะก็เหาะไปหาพระประชาบดี ทั้งพระอินทร์และท้าวไวโรจนะ ก็ถือเชื่อเพลิงสำหรับบูชาโยธู มาเฝ้า

^{๖๖} จันงค์ ทองประเสริฐ (แปล), บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔, หน้า ๑๕ - ๑๖.

^{๖๗} ฤๅษะ, ๑๐.๑๒๙, อ้างใน จันงค์ ทองประเสริฐ (แปล), บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔, หน้า ๑๙.

^{๖๘} อาถรรพเวท, ๑๑.๕.๑-๘, ๑๗-๒๖, อ้างใน จันงค์ ทองประเสริฐ (แปล), บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔, หน้า ๒๑.

พระประชาบดีในฐานะเป็นศิษย์ศึกษาความรู้ที่ศักดิ์สิทธิ์ (พรหมจรรย์) อย่างเคร่งครัด เป็นเวลาถึง ๓๒ ปี แล้วพระประชาบดีก็ถามพระอินทร์และท้าวไวโรจนะว่า “ที่ท่านทั้งสองมาเป็นศิษย์ศึกษาความรู้ที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างเคร่งครัดอยู่กับเรานั้น ท่านปรารถนาอะไร ?” ทั้งพระอินทร์และท้าวไวโรจนะ ได้ทูลตอบว่า “อาตมันที่พ้นจากบาป พ้นจากชรา มรณะ ความเศร้าโศก ความหิว (และ) ความกระหาย ที่มีตัณหาเป็นสังขาร มีความตั้งใจเป็นสังขาร ซึ่งเป็นผู้ที่เราควรแสวงหา ที่เราควรปรารถนาที่จะเข้าใจ ผู้ที่รับโลกทั้งมวลและตัณหาทั้งปวง เมื่อได้พบอาตมันแล้วต้องรู้จักอาตมันเอง ประชาชนประกาศข้อความเหล่านี้เป็นข้อความที่อาจารย์ผู้ประเสริฐได้กล่าวไว้ พวกเราซึ่งปรารถนาอาตมันทั้งสอง จึงได้มาอยู่เป็นศิษย์ของท่าน” พระประชาบดีตรัสว่า “ บุรุษ ที่เราจะเห็นได้ในดวงตานั้นแหละคืออาตมันละ ” “ บุรุษนั้นเป็นอมรรตย์ปราศจากความกลัว นั้นแหละคือพรหมัน ”^{๖๙}

ความที่พระอินทร์เป็นผู้ซึ่งสงสัยในคำสอนของพระประชาบดี จึงทำให้พระองค์ต้องอยู่เป็นศิษย์ศึกษาถึง ๑๐๑ ปี ดังนั้น ประชาชนจึงได้กล่าวกันว่า ท้าวมฆวาน (พระอินทร์ผู้ให้รางวัล) ได้อยู่เป็นศิษย์เพื่อศึกษาความรู้ที่ลึกลับกับพระประชาบดีเป็นเวลาถึง ๑๐๑ ปี แล้วพระประชาบดีจึงตรัสกับพระอินทร์ว่า “ ดูก่อนท้าวมฆวาน ร่างกายนี้เป็นมรรตย์จริง ๆ ร่างกายนี้จะถูกความตายพิชิต แต่ร่างกายนี้เป็นมูลฐานของอาตมันที่ไร้ร่างที่ไม่ตายนั้น ความจริงอาตมันเมื่ออยู่ในร่างกายจะถูกความทุกข์ความสุขครอบงำ ความจริงนั้นมีความหลุดพ้นจากสุขและทุกข์สำหรับผู้ที่ได้สังสรรค์กับร่างกายนี้ ลมก็เป็นสิ่งที่ไม่มีการ เมฆ ไฟแลบ ฟัวร้อง เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีการทั้งนั้น ที่นี้ในฐานะที่สิ่งเหล่านี้เกิดมาจากอวกาศภายนอก และได้ถึงแสงสว่างที่สูงสุด แต่ละอย่างก็ปรากฏพร้อมกับรูปร่างของตนเอง ฉันทอ อาตมันที่สงบนี้ก็เกิดจากร่างกายนี้แล้ว ได้ถึงแสงสว่างขั้นสูงสุดก็ปรากฏพร้อมกับรูปร่างของตนเอง ฉันทนนั้น อาตมันนั้นแหละคืออุตตมบุรุษ (บุรุษผู้สูงสุด) ละ ”^{๗๐}

หากจะกล่าวถึงความเป็นมาของกำเนิดเทพตั้งแต่ยุคก่อนพระเวทจนกระทั่งถึงยุคพราหมณ์ จะเห็นได้ว่า ยุคก่อนพระเวท หมายถึงยุคอริยกะ อันเป็นยุคที่พวกอารยันหรืออริยกะเริ่มอพยพเข้าสู่อินเดียทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำสินธุ) เข้าปะปนกับคนพื้นเมืองเจ้าของถิ่นเดิมของอินเดีย คือมีลัทธิหรือทราวิท ทั้งพวกอริยกะและพวกมีลัทธิต่างมีศาสนาเดิมของตนอยู่ก่อนแล้ว กล่าวคือ พวกมีลัทธิชนับถือธรรมชาติ (ธาตุ ๔) คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เชื่อว่าธรรมชาติทั้ง ๔ เป็นเทพเจ้า มีตัวตน มีชีวิตจิตใจ ประทับอยู่บนสวรรค์บนภูเขาพระสุเมรุ (ภูเขาหิมาลัย) ระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์มีมหาสมุทรกั้น (สมัยนั้นอินเดียเป็นเกาะ เรียกว่า ชมพูทวีป) มีพิธิวงสรวงเทพเจ้าด้วยไฟ เพราะเชื่อว่า ควณไฟที่ลอยขึ้นสู่เบื้องบนนั้นเป็นสื่อ นำความประสงค์ของผู้ส่งเวทย์ไปแจ้งให้เทพเจ้าทราบและการที่ไฟเผาไหม้เครื่องสังเวทย์หมดไป คือ การส่วยเครื่องสังเวทย์ของ

^{๖๙} ฉันทออุปนิษัต, ๘.๗ - ๑๒, อังใน จันนังค์ ทองประเสริฐ (แปล), **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔**, หน้า ๓๓, สวามีประภาวนันทะ และ เฟรเดอริค แมนเชสเตอร์ (เขียน), กิ่งแก้ว อุตถากร (แปล), **อุปนิษัตคัมภีร์เพื่อความสงบศานติ**, หน้า ๑๑๔.

^{๗๐} ฉันทออุปนิษัต, ๘.๗ - ๑๒, อังใน จันนังค์ ทองประเสริฐ (แปล), **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔**, หน้า ๓๕, สวามีประภาวนันทะ และ เฟรเดอริค แมนเชสเตอร์ (เขียน), กิ่งแก้ว อุตถากร (แปล), **อุปนิษัตคัมภีร์เพื่อความสงบศานติ**, หน้า ๑๑๖ - ๑๑๘.

เทพเจ้า ศาสนาเดิมที่พวกอริยกะนับถืออยู่ก่อนอพยพเข้าสู่อินเดีย ได้แก่การนับถือธรรมชาติและ
วิญญาณบรรพบุรุษ ธรรมชาติที่พวกอริยกะนับถือว่าเป็นเทพเจ้า ได้แก่

- ๑) เทพผู้บันดาลสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เกิดขึ้นในโลก เรียกว่า “อินทร์”
- ๒) เทพผู้ให้ความร้อนและแสงสว่าง เรียกว่า “สาวิตรี”
- ๓) เทพผู้ให้ความเย็น – ความชุ่มชื้น เรียกว่า “วรุณ”
- ๔) เทพผู้ทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์ เรียกว่า “ยม” หรือ “มฤตยู”^{๗๑}

พวกอริยกะยังถือว่าเทพทั้ง ๔ นี้ เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์รักษาทิศทั้ง ๔ ของโลกอีกด้วย จึงเรียกว่า
“โลกบาล” พิธีบูชาเทพเจ้าจะกระทำควบคู่กับพิธีบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ด้วยการนำอาหารไป
วางที่พื้นดิน เรียกว่า “พลี” ต่อมาพวกอริยกะทำสงครามชนะพวกพื้นเมืองและเข้าทำการปกครอง ได้
ปรับเทพเจ้าที่ตนนับถือเข้ากับเทพเจ้าของเจ้าของถิ่นเดิม โดยสร้างเทพเจ้าอัคนีขึ้นใหม่ (เพราะเห็นว่า
พวกพื้นเมืองเดิมนิยมบูชาไฟ) แต่ให้อยู่ในฐานะเป็นเทพบริวารของสาวิตรีเพื่อให้พวกพื้นเมืองเดิม
สำนึกตนอยู่เสมอว่าอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพวกอริยกะ

ยุคพระเวท หมายถึง ยุคที่พวกอารยันซึ่งเดิมเป็นพวกเร่ร่อน ตั้งหลักแหล่ง ทำการ
เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เกิดเป็นชุมชนซึ่งเริ่มจากครอบครัวแล้วขยายตัวเป็นหมู่บ้าน บางพวก
ก็ขยายตัวต่อไปทางตะวันออก ระหว่างนี้พวกอริยกะได้สร้างเทพเจ้าขึ้นมาใหม่อีกหลายองค์ เทพ
เจ้าของอริยกะยุคนี้อาจแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่มด้วยกัน^{๗๒} คือ

- ๑) เทพเจ้าแห่งสวรรค์ ได้แก่ วรุณ สาวิตรี วิษณุ อุษา อทิตี มิตรระ อรรมัน และ
อัศวิน
- ๒) เทพเจ้าแห่งท้องฟ้า ได้แก่ วาตะ อินทระ รุทระ พรรรชนียะ และมารุต
- ๓) เทพเจ้าแห่งพื้นพิภพ ได้แก่ อัคนี โสมน และยม

พิธีบูชาเทพเจ้ายุคนี้ก็เปลี่ยนไปจาก “พลี” เป็น “บูชาญู” ด้วยชีวิตสัตว์ มีการถวาย
เครื่องดื่ม เรียกว่า “น้ำโสม” พร้อมนม เนย และมีบทสวดขับสำหรับพิธีบูชาเพิ่มขึ้นอีกด้วย ต่อมา
สังคมของพวกอารยันเริ่มมั่นคงและขยายตัวกว้างใหญ่ขึ้น มีการแบ่งชนชั้นเป็น ๓ สถานภาพ คือ
นักบวช นักรบ และเกษตรกร ในชนชั้นทั้ง ๓ สถานภาพนี้ นักบวชได้รับความเคารพนับถือมากที่สุด
เพราะเป็นผู้มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เชื่อกันว่าเป็นผู้สามารถติดต่อกับพระเจ้าได้ ยุคนี้ได้
ชื่อว่า “ยุคพระเวท” เพราะปลายยุคนี้พวกพราหมณ์ได้ประมวลบทสวดขับต่าง ๆ ขึ้นเป็นหมวดหมู่
ทำให้เกิดตำรา (คัมภีร์) ทางศาสนาฉบับแรกขึ้น คัมภีร์ดังกล่าวมีชื่อเรียกว่า “ฤคเวท” ประกอบด้วย
คำฉันท์สำหรับอ้อนวอนและสรรเสริญพระเจ้า คำสวดขับกล่อมสำหรับพิธีถวายน้ำโสม และโคลกผสม
ร้อยแก้ว อธิบายวิธีประกอบพิธีกรรมบวงสรวงพระเจ้า คัมภีร์ฤคเวทนี้พราหมณ์อธิบายว่าได้มาจาก
เสียงทิพย์ (ศรุต) จากโอษฐ์ของเทพเจ้าองค์ใหม่ที่พราหมณ์สร้างขึ้นและให้ชื่อว่า “พรหม” พระพรหม
ที่พราหมณ์กำหนดขึ้นใหม่นี้ พราหมณ์อธิบายว่า ทรงเป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์และเป็น
บรรพบุรุษ (ต้นตระกูล) ของพราหมณ์

^{๗๑} มนต์ ทองธัช, ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๓๐), หน้า ๙.

^{๗๒} มนต์ ทองธัช, ๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, หน้า ๙ - ๑๑.

เทพในยุคพระเวทตอนแรกอยู่ในรูปของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น กลางวัน กลางคืน พายุ สายฝน เป็นต้น เพราะชาวอินเดียบโบราณใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และได้ประสบพบเห็นปรากฏทางธรรมชาติต่าง ๆ จึงทำให้พวกเขาเกิดความเชื่อว่าสรรพสิ่งหรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่ล้อมรอบมนุษย์อยู่นั้นจะต้องมีตัวตนที่มีอำนาจคอยควบคุมอยู่เบื้องหลัง มิฉะนั้นแล้วก็เป็นไปไม่ได้เลยที่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์จะสามารถโคจรขึ้นและอสดง ตลอดจนสามารถแผ่รังสีทั้งร้อนและเย็นได้ทุก ๆ วัน เดือน และปีได้ เมื่อเกิดความเชื่อเช่นนี้ขึ้นก็จึงทำการบูชาบวงสรวงทุกสิ่งทุกอย่างที่พวกเขาารู้สึกกลัวเกรง หรือที่เห็นว่าสามารถทำให้เกิดความสวัสดีแก่ตน ดังนั้น ฟา ดิน ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ หรือสัตว์ เช่น ม้า วัว ตลอดจนสิ่งที่ตนทำขึ้นเอง เช่น อาวุธ รถศึก หรือเครื่องใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น จึงได้รับการยอมรับว่าศักดิ์สิทธิ์และควรแก่การเคารพสักการะ เทพในยุคพระเวทเมื่อเริ่มแรกมีจำนวนมากมายหลายองค์ ซึ่งทุกองค์ล้วนแล้วแต่มีคุณสมบัติ ทรงมหิทธานุภาพ และช่วยป้องกันศัตรูให้กับชาวอารยันได้เสมอกัน อีกทั้งยังสามารถบันดาลให้เกิดความมั่งคั่ง และความสุขความเจริญในชีวิตแก่ผู้ที่บูชาบวงสรวงได้ด้วย ชาวอารยันในยุคนี้จึงนับถือเทพต่าง ๆ มากมายหลายองค์ แต่มิได้นับถือหรือยกย่องเทพองค์หนึ่งองค์ใดให้เป็นเทพสูงสุด แต่ถือว่าเทพทุกองค์ล้วนมีความเสมอภาคกัน จะต่างกันก็เพียงแต่ชื่อเท่านั้น ^{๗๓}

เทพในยุคนี้มีอยู่ทั้งหมด ๓๓ องค์ด้วยกัน พระมหาประยงค์ จันทรแดง ได้กำหนดประเภทของเทพไว้ในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน” ว่ามี ๓ ประเภท ^{๗๔} ตามลักษณะที่อยู่อาศัย คือสวรรค์ บรรยากาศ และบนโลก ดังนี้

๑. เทพที่สถิตอยู่ในสวรรค์ ในสวรรค์นั้นมีเทพปรากฏนามและมีบทบาทหน้าที่ดังนี้ คือ

๑) พระทวยาส ส่วนใหญ่จะทำหน้าที่คู่กันกับปฤถิวีในฐานะที่เป็นบิดามารดาของจักรวาล โดยเทยาสทำหน้าที่ในฐานะเป็นบิดาแห่งสวรรค์ (เทยาสปิตร) ส่วนปฤถิวีทำหน้าที่เป็นมารดาแห่งแผ่นดิน (ปฤถิวีมาตฺร) แต่เมื่อก้าวถึงตามลำพัง เทยาสก็จะทำหน้าที่เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของเทพหลายองค์ ทั้งเทพฝ่ายหญิงและเทพฝ่ายชาย กล่าวคือ อูษาเทวี อัศวิน อัคนิ ประชันยะ สุริยะ อาทิตยัมรุต และอังคีรส เทพเหล่านี้ล้วนแต่เป็นโอรสธิดาของเทยาสทั้งสิ้น และนอกจากนี้ เทพผู้ยิ่งใหญ่คือพระอินทร์ก็ยังเป็นโอรสของเทยาสนี้ด้วย

๒) พระวรุณ มีหน้าที่ (๑) ทรงสร้างและทรงรักษาภวอันศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า ฤตะ ที่ใคร ๆ ก็ไม่อาจฝ่าฝืนได้ (๒) ทรงสร้างสวรรค์ โลก และจักรวาล (๓) ทรงทำหน้าที่ลงโทษผู้ที่ประกอบกรรมชั่วอย่างรุนแรง (๔) ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองสรรพสิ่ง (๕) ทรงประทานอาหารและน้ำฝนมาลงสู่โลกมนุษย์ (๖) ทรงเป็นผู้รักษาทิศตะวันตก

^{๗๓} พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, หน้า ๔๐.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐ – ๕๒, ตูรายละเอียดยุคใน พระอากม อากทโรโร (หอมชะเอม), “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”, หน้า ๗๑ – ๘๖.

๓) พระมิตรระ มีหน้าที่ (๑) ทรงสร้างและทรงรักษาภฏอันศักดิ์สิทธิ์ (๒) ทรงประทานแสงสว่างในยามเช้า (๓) ทอดพระเนตรดูมวลมนุษย์เพื่อให้เกิดกำลังใจแก่พวกเขา (๔) ทรงคอยให้ความช่วยเหลือแก่ชนทุกหมู่เหล่า

๔) พระสุริยะ เป็นเทพที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการให้แสงสว่างกระจายไปทั่วจักรวาล เป็นพยานให้กับเหล่าชนผู้สารภาพบาป ทรงยึดชีวิตให้กับผู้สวดบูชาพระองค์ ทรงปลดปล่อยความทุกข์ยากของผู้สวดบูชา และทรงประทานที่อยู่อาศัยอันร่มเย็นให้กับผู้สวดบูชา

๕) พระสวิตฤ หน้าที่หลักคือการทำให้บรรยากาศที่มีมิติให้สว่างไสว ทรงช่วยขับไล่พวกракษสที่มีวิญญานชั่วร้าย ทรงช่วยจัดโรคนภัยไข้เจ็บและอันตรายทั้งหลาย ทรงประทานสิ่งที่ดีงามแก่สัตว์สองเท้าและสัตว์สี่เท้า ทรงประทานทรัพย์สมบัติและรัตนอันมีค่าแก่ผู้บูชาพระองค์

๖) พระปุชัน ทรงมีบทบาทหน้าที่ในการเสด็จตรวจตราและดูแลคุ้มครองสรรพสัตว์นอกจากนี้ยังคอยพิทักษ์เส้นทางอีกด้วย

๗) พระวิษณุ มีหน้าที่ (๑) ทรงประทานแสงสว่างหรือรัศมี (๒) ทรงเป็นผู้สร้าง (สวรรค์และโลก) ซึ่งการสร้างของพระองค์นั้นทรงทำโดยการแยกสวรรค์และโลกให้อยู่ห่างกัน แล้วใช้เข็มหมุดตรึงโลกไว้ทุกด้าน จากนั้นก็ทรงกำหนดให้ยอดของโลกหันไปทางทิศตะวันออก (๓) ทรงประทานรางวัลแก่เหล่าชนผู้สำนึกผิดและถวายบูชาสักการะแด่พระองค์ นอกจากนี้ยังทรงประทานโชคลาภ ทรัพย์สมบัติ ม้าอาชาไนย ที่อยู่อาศัย ตลอดจนประทานอาหาร โคนม และทุ่งหญ้าที่อุดมสมบูรณ์แก่มนุษย์ทั่วโลก

๘) พระวิวิสวัต เป็นเทพที่ไม่ค่อยมีความสำคัญมากนัก เพราะทรงมีบทบาทหน้าที่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยบทบาทหน้าที่ของพระองค์มักจะปรากฏพร้อม ๆ กับอุษาเทวี ทรงสร้างวันและคืน

๙) คณะเทพอาทิตย์ มีหน้าที่ (๑) ประทานแสงสว่างแก่จักรวาล (๒) ทรงปกป้องคุ้มครองสรรพสิ่ง และทรงคุ้มครองผู้ที่บูชาบวงสรวง (๓) ทรงช่วยต่ออายุให้แก่ผู้ที่บูชาบวงสรวง (๔) ทรงช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขโดยการช่วยจัดปัดเป่าความเจ็บป่วยและความทุกข์ และโดยการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ความมีอายุยืน บุตร และคำแนะนำ

๑๐) พระอุษาเทวี เป็นเทวดาสตรีเพศองค์หนึ่งในจำนวนเทพที่มีอยู่จำนวนน้อยในคัมภีร์พระเวท แต่จัดว่าเป็นเทพผู้มีความเด่นเหนือเทพทั้งหลาย เพราะปรากฏว่ามีบทสวดสรรเสริญพระนางตามลำพังถึง ๒๑ บท และมีบทสวดสรรเสริญร่วมกับเทวดาอื่น ๆ อีกประมาณ ๑๗๐ ครั้ง^{๗๕} ส่วนบทบาทหน้าที่ของพระนางที่เด่นที่สุดคือ ทรงประทานแสงสว่างในยามรุ่งอรุณ โดยเสด็จมาประทานแสงสว่างเป็นองค์แรกในยามรุ่งอรุณ จากนั้นก็ได้เริ่มประทานแสงสว่างในยามเริ่มต้นวันใหม่ ทรงฉายแสงทั่วฟากฟ้าอันกว้างขวาง และทรงขจัดความมืดด้วยความสว่าง โดยพระนางจะปรากฏกายขึ้นทางด้านทิศตะวันออกอย่างสม่ำเสมอ ในขณะเดียวกัน ก็ได้ช่วยปลุกผู้คนให้ตื่น ช่วยกำหนดทางให้ไปมาได้สะดวก ช่วยขับไล่ศัตรู และประทานทรัพย์สมบัติและความมั่งคั่งให้กับผู้สวดบูชา

๑๑) พระอัศวิน มีหน้าที่ (๑) ทรงช่วยขจัดความมืด (๒) ทรงทำหน้าที่เป็นแพทย์ (๓) ทรงเป็นสื่อให้กับเจ้าบ่าวเจ้าสาว (๔) ประทานทรัพย์สมบัติ

^{๗๕} บุญชอบ ยี่สาร, “การศึกษาวิเคราะห์เทพแห่งแสงสว่างในวรรณคดีสมัยพระเวท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๓๙.

๒. เทพที่สถิตอยู่ในบรรยากาศ ชาวอารยันได้สมมติเอาส่วนที่เป็นช่องว่างหรือส่วนที่เป็นอากาศซึ่งอยู่เหนือพื้นดินขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งว่าเป็นบรรยากาศหรืออันทริกษะ บรรยากาศเป็นส่วนที่มีน้ำและมีลม ซึ่งความมีน้ำและความมีลมนี้ก็ได้แก่ก้อนเมฆที่อุ้มน้ำฝนไว้นั่นเอง แต่ชาวอารยันเข้าใจว่าท้องฟ้าสีฟ้าครามหรือสีครามนั้นคือทะเลหรือแม่น้ำ ส่วนเมฆที่โอบอุ้มหรือปิดกั้นธารสวรรค์ไว้นั้น ชาวอารยันเมื่อเห็นก้อนเมฆที่รูปลักษณะต่าง ๆ กันก็เข้าใจเอาว่า ในบรรยากาศมีภูเขามืด และมีก้อนหิน ซึ่งความจริงรูปลักษณะเหล่านี้ก็คือบุคลากริฐฐานของเมฆนั่นเอง ปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในบรรยากาศซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่ฝนกำลังจะตก คือ ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง หรือในบางขณะก็มีฟ้าผ่าด้วย ชาวอารยันเรียกปรากฏการณ์เหล่านี้ใน ๓ ชื่อ ได้แก่ วิหตุต วัชระ และอัสนี ซึ่งคำทั้ง ๓ นี้มีความหมายว่า สายฟ้า หรือไฟแห่งฟ้า คำเหล่านี้กลายเป็นชื่ออาวุธของพระอินทร์ เมื่อพระอินทร์ได้ต่อสู้กับวฤตระ ซึ่งเป็นศัตรูที่ร้ายกาจของชาวอารยันที่นอกจากจะคอยบังแสงอาทิตย์ทำให้ท้องฟ้ามืดครึ้มแล้ว ยังเป็นตัวการสำคัญในการเก็บกักน้ำฝนไว้ด้วยปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งอีกด้วย^{๗๖} พระอินทร์จึงได้ปรากฏตัวขึ้นเพื่อจัดการกับวฤตระตามคำสวดอ้อนวอนของชาวอารยันเพื่อช่วยปลดปล่อยธารสวรรค์ให้พ้นจากอำนาจของวฤตระ ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเกี่ยวกับพระอินทร์จึงเริ่มต้นขึ้นจากปรากฏการณ์ธรรมชาติเหล่านี้ จนกลายเป็นเทพชั้นแนวหน้าของบรรยากาศและมีเทพอื่น ๆ คอยช่วยเหลือ ดังมีรายชื่อของเทพที่สถิตอยู่ในบรรยากาศพร้อมบทบาทหน้าดังต่อไปนี้^{๗๗}

๑) พระอินทร์ เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งในยุคพระเวท มีหน้าที่ (๑) ทรงสร้างจักรวาลและสรรพสิ่งในจักรวาล (๒) ประทานแสงสว่างแก่ชาวโลก (๓) ทรงเป็นนักรบและวีรบุรุษผู้คอยปราบปรามอมนุษย์และช่วยเหลือชาวอารยันทำสงครามกับชนพื้นเมืองดั้งเดิม (๔) ประทานฝนทรัพย์สินสมบัติและสิ่งที่น่าปรารถนาอื่น ๆ แก่มนุษย์ผู้ทำการบูชาบวงสรวงพระองค์

๒) พระตรีตะอาปตยะ เป็นเทพที่ไม่ค่อยมีบทบาทหน้าที่มากนัก คงมีแต่คอยช่วยเหลือพระอินทร์ในการทำสงครามกับเหล่าอสูรต่าง ๆ หลายครั้ง กล่าวคือ ทรงช่วยพระอินทร์สร้างวีรกรรมด้วยการสังหารอสูรชื่อวฤตระและทำลายเมฆหมอกที่มืดมน ช่วยทำลายปรากฏการณ์ของอสูรชื่อวละแล้วจึงคอยสังหาร และทรงใช้อาวุธซึ่งเป็นสมบัติของพระบิดาของพระองค์ช่วยพระอินทร์รบและประหารอสูรชื่อวิศวรูปะ นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าตรีตะอาปตยะ เป็นผู้มีความชำนาญในการคั้นน้ำโสมซึ่งพระอินทร์โปรดปรานอีกด้วย

๓) พระอุปาม นปาด ทรงมีบทบาทหน้าที่ที่ปรากฏเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือ ทรงให้แสงสว่างแก่ผู้ที่บูชาบวงสรวงพระองค์ และทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่งคือเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดพระอัคนี

๔) พระมาตริสวัน บทบาทหน้าที่ของเทพองค์นี้ไม่ค่อยชัดเจนนัก เพราะไม่มีบทสวดสรรเสริญเป็นการเฉพาะ มีแต่ปรากฏร่วมกับเทพองค์อื่น ๆ และปรากฏในฐานะเป็นภาคหนึ่งของเทพ ๒ องค์ คือ ทรงทำหน้าที่เป็นภาคหนึ่งของพระอัคนีในการนำเหล่าเทพมารับเครื่องสังเวย และทรงทำหน้าที่เป็นภาคหนึ่งของพระพฤษหัตถ์ในพิธีบวงสรวง แต่บางครั้ง พระมาตริสวันก็ไม่ได้เป็นภาคหนึ่งของเทพองค์ใด เพราะในคัมภีร์พระเวทกล่าวถึงการที่พระองค์ทรงใช้ไม้สีไฟฟู่กันเพื่อให้เกิดพระอัคนี

^{๗๖} อีรศานต์ ประจันพล, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพระอัคนีในวรรณคดีสันสกฤต”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๗๖.

^{๗๗} พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, หน้า ๕๔.

และเมื่อสีไฟจนเกิดพระอัคนีขึ้นแล้ว ได้ทรงนำพระอัคนีมาประทับในถิ่นที่อยู่ของมนุษย์หลายแห่ง นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีหน้าที่ค้ำน้ำโสมอีกด้วย

๕) พระอหิ พุทธนะ เป็นเทพที่ไม่ค่อยมีบทบาทหน้าที่เด่นชัดนัก มีแต่เพียงหน้าที่ในการเสด็จมาพบกับเทพองค์อื่น ๆ เช่น มากัษบอช เอกบาท อปาม นปาด และพระสมุทฺธ เป็นต้น โดยเป็นการมาร่วมในพิธีบูชาบวงสรวงเพื่อรับฟังคำสั่งรเสริญและอำนวยให้พิธีผ่านไปด้วยความสำเร็จเรียบร้อย พระองค์จึงมักถูกอ้างถึงร่วมกับเทพองค์อื่น ๆ เช่นนี้เสมอ

๖) พระอช เอกบาท เป็นเทพอีกองค์หนึ่งที่ไม่ค่อยมีบทบาทหน้าที่เด่นชัดนัก คงมีแต่ปรากฏร่วมกับเทพองค์อื่น ๆ เช่น กัษบอช พุทธนะ พระสมุทฺธ พระสรวิสดีเทวี เป็นต้น ซึ่งการที่พระองค์ได้ปรากฏร่วมกับเทพองค์อื่นก็เพื่อคอยรับฟังคำสวดอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากมนุษย์นั่นเอง

๗) พระรุทฺธะ มีหน้าที่ (๑) ทรงเป็นเทพเจ้าแห่งฝน (๒) ทรงทำหน้าที่ในการให้แสงสว่างแก่ชาวโลก (๓) ทรงปกครองเหล่าวีรบุรุษ (๔) ทรงดูแลและปกครองจักรวาล โดยพระองค์จะทรงคอยดูแลเอาใจใส่สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นบนโลกและสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นบนสวรรค์ ทั้งยังช่วยปกป้องคุ้มครองมวลมนุษย์อีกด้วย

๘) คณะเทพมรุต เป็นชื่อของเทพกลุ่มสำคัญที่ปรากฏร่วมกันเป็นคณะ จำนวนของสมาชิกของเทพกลุ่มนี้มีระบุไว้ต่างกัน บ้างว่ามี ๑๘๐ องค์ บ้างว่ามี ๒๑ องค์ แต่เทพกลุ่มนี้มีสถานที่กำเนิดแห่งเดียวกัน เป็นพี่น้องกันและมีอายุเท่ากัน อีกทั้งเป็นผู้มีจิตใจอย่างเดียวกัน ด้วยเหตุที่เป็นคณะเทพที่เหมือนกันเช่นนี้ การดำเนินบทบาทหน้าที่จึงเหมือนกัน โดยสรุปได้ดังนี้ (๑) ประทานแสงสว่างเนื่องจากเทพกลุ่มนี้มีพระวรกายรุ่งโรจน์ดุจกองเพลิง มีเครื่องประดับที่รุ่งเรืองเจิดจ้า ทรงส่องสว่างไปทั่วทั้งภูเขา ทรงส่องสว่างดุจสายฟ้ายามฝนตกและทรงช่วยให้ดวงอาทิตย์ส่องแสงได้ด้วย (๒) ทรงสร้างความเจริญให้แก่สวรรค์และโลก (๓) ทรงทำให้เกิดลมพัด (๔) โปริยปรายสายฝนลงมาสู่โลกมนุษย์ (๕) ทรงช่วยเหลือพระอินทร์ในการทำสงครามกับอสูร (๖) ประทานเภสัชแก่ผู้ที่เจ็บป่วย โดยที่เภสัชของเทพกลุ่มนี้มีลักษณะเป็นน้ำซึ่งมีอยู่ในแม่น้ำสินธุ แม่น้ำอสิคินี มหาสมุทฺธ และภูเขาคือก้อนเมฆ

๙) พระวายุ วาตะ เป็นนามที่แสดงถึงความเป็นเทพเจ้าแห่งลมอย่างแท้จริงในยุคพระเวท เพราะคำว่า วายุ วาตะ นี้ใช้สำหรับแสดงถึงลักษณะ ๒ ประการ คือ ความเป็นเทวดาและความเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือบางทีก็ใช้หมายถึงลมหายใจของเทพหรือเทวดา ส่วนวาตะหมายถึงวาโยธาตุที่พัดอยู่ตามธรรมชาติ หรือบางทีก็ใช้หมายถึงลมหายใจของเทพทั้งหลายก็มี วายุมักจะปรากฏคู่กับพระอินทร์ในฐานะเป็นเทพเจ้า ๒ องค์โดยมีนามคู่กันว่า อินทรวายุ ส่วนวาตะนั้นไม่มีลักษณะเด่นในทางรูปธรรม แต่กระนั้นก็มีปรากฏในฐานะเป็นเทพคู่กับปรรชันยะบางคราว ส่วนความสัมพันธ์วายนั้น วาตะถูกกล่าวถึงร่วมกับวายุประมาณ ๒ แห่ง อย่างไรก็ตามทั้งวายุและวาตะต่างก็ได้รับการเคารพบูชาจากชาวอารยันในฐานะเป็นเทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของวายุ วาตะ จึงอาจแยกกล่าวเป็น ๒ ประเด็นดังนี้ (๑) วายุ เป็นเทพที่คอยปกป้องน้ำโสม เป็นผู้ให้กำเนิดแก่คณะเทพมรุตจากครรรค์แห่งสวรรค์ เป็นผู้ช่วยประทานชื่อเสียง บุตรความบริบูรณ์ด้วยม้า โค และทองคำ ประทานโชคแก่นักล่าสัตว์ผู้เหน็ดเหนื่อย และช่วยปกป้องคุ้มครองให้พ้นจากอสูร ตลอดจนช่วยขับไล่ข้าศึกศัตรูให้หนีไป (๒) วาตะ มีบทบาทหน้าที่ในการก่อให้เกิดทั้งลม

ที่พัฒนามาตามธรรมชาติหรือลมพายุ และเป็นทั้งลมหายใจของเทพทั้งหลายด้วย นอกจากนี้ยังได้ดำเนินบทบาทด้านการแพทย์ด้วยการประทานยารักษาโรค ทำให้มีสุขภาพดีและเกิดความชื่นชมยินดีตลอดจนช่วยต่ออายุและประทานชีวิตให้แก่คนที่บูชาบวงสรวงพระองค์

๑๐) พระปรรชันยะ เป็นเทพที่มีบทบาทเด่นในด้านทำให้เกิดเมฆแล้วทำให้เกิดฝนตกตามมา ทั้งนี้เพราะคำว่า ปรรชันยะ หมายถึงก้อนเมฆนั่นเอง ดังนั้น บทบาทหน้าที่ที่เด่นชัดของพระองค์ก็คือการประทานสายฝน การทำหน้าที่ในการประทานสายฝนของพระองค์เช่นนี้ ได้ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายต่อสรรพสิ่งบนพื้นโลก เช่น ทำให้กบแปลงเสียงร้องเพราะถูกกระตุ้นโดยพระองค์ เป็นต้น นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้เพาะปลูกและบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ทำให้พืชเกิดดอกออกผลและขยายพันธุ์ให้มามากขึ้น แม้แต่ต้นผักและหญ้าก็เกิดได้เพราะการกระทำของพระองค์ บทบาทหน้าที่อีกอย่างหนึ่งของพระองค์ก็คือ ความเป็นบิดาผู้ให้เชื้อพืชพันธุ์ชนิดต่าง ๆ ตลอดจนเชื้อหรือพันธุ์แห่งโค แกะ และผู้หญิง

๑๑) พระอาปหิเทวี คำว่า อาปหิ หมายถึงน้ำ ซึ่งในคัมภีร์ฤคเวทได้ยกย่องน้ำไว้ในฐานะเป็นเทวีหรือเทวดาผู้หญิง ดังนั้น อาปหิจึงเป็นเทวีหรือเทวดาผู้หญิงที่มีอยู่เพียงไม่กี่องค์ในยุคพระเวท บทบาทหน้าที่ของพระอาปหิเทวีมีดังนี้ (๑) ทำหน้าเป็นมารดา คือเป็นผู้ให้กำเนิดแก่พระอัคนี และเป็นผู้ให้กำเนิดแก่สรรพสิ่งที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้ (๒) ทำหน้าที่ชำระล้างและทำให้เกิดความสะอาดหมดจด พระอาปหิเทวีได้ทรงช่วยขจัดความสกปรกของมนุษย์โดยทรงทำให้สะอาดหมดจด และยังได้ช่วยชำระมนุษย์ให้หมดจดจากการประพฤติดิถีศีลธรรมหรือบาปทั้งหลายอันเกิดจากความประมาท การสาปแช่ง และการกล่าวเท็จอีกด้วย (๓) ทำหน้าที่เป็นแพทย์ ทรงจ่ายยาและทำให้มีอายุยืนนาน เนื่องจากในตัวของพระองค์นั้นเต็มไปด้วยยาทุกขนาน ความเป็นอมตะและการเยียวยา นอกจากนี้ยังได้ประทานพร ความมั่งคั่ง พละกำลัง และความเป็นอมตะให้กับผู้ที่บูชาบวงสรวงอีกด้วย

๓. เทพที่สถิตอยู่บนโลก ชาวอารยัน นอกจากจะบูชาบวงสรวงเหล่าเทพที่สถิตอยู่บนสวรรค์และในบรรยากาศแล้วยังบูชาบวงสรวงแม่ธรรมชาติต่าง ๆ ที่อยู่บนโลกมนุษย์อีกด้วย เพราะพวกเขาารู้สึกว่าธรรมชาติต่าง ๆ ที่อยู่บนโลกมนุษย์นั้นอยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์และอำนวยประโยชน์ให้แก่มนุษย์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเหล่าเทพบนสวรรค์และบรรยากาศเลย ดังนั้น เมื่อพิจารณาเห็นบุญคุณของธรรมชาติทั้งหลาย เช่น แม่น้ำ แผ่นดิน ไฟ หรือพืช ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ต่อการเกษตร และต่อการปศุสัตว์ จึงได้ยกย่องธรรมชาติเหล่านั้นไว้ในฐานะเป็นเทพที่มีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้แก่ผู้สวดบูชาประสงค์ได้ ซึ่งเทพที่สถิตอยู่ในโลกมนุษย์นั้น กล่าวกันว่ามี ๑๑ องค์ แต่ในที่นี้สามารถนำมากล่าวได้เพียง ๕ องค์ เท่านั้น ซึ่งทั้ง ๕ องค์นี้มีนามปรากฏพร้อมทั้งบทบาทหน้าที่ดังนี้^{๗๘}

๑) พระสรสวตีเทวี เป็นเทพแห่งสายน้ำ คือ แม่น้ำสรสวตี ซึ่งเป็นแม่น้ำสายเดียวที่มีกล่าวไว้รวมกับแม่น้ำที่สำคัญในยุคพระเวทครบทั้งกลุ่ม คือ กลุ่มที่ ๑ ประกอบด้วยแม่น้ำสรสวตี แม่น้ำสรยุ และแม่น้ำสินธุ กลุ่มที่ ๒ ประกอบด้วยแม่น้ำหฤชทวตี แม่น้ำอาปยา และแม่น้ำสรสวตี

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐ - ๑๑๗.

กลุ่มที่ ๓ ประกอบด้วยแม่น้ำ ๑๐ สายคือ คงคา ยมุนา สรัสวดี ศุภทรี ปुरुษณี มรุตวฤธา อศิกนี อารชียา วิคัสตา และสุโซมา

๒) พระปฤถิวีเทวี เป็นพระเทวีองค์หนึ่งที่ชาวอารยันได้ยกย่องไว้ในฐานะเป็นเทวดา โดยยกจากฐานะเดิมที่เป็นแผ่นดินธรรมดา ลักษณะเด่นของพระปฤถิวีเทวีมีกล่าวไว้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนบทบาทของพระองค์ก็มักจะเน้นที่ความเป็นแม่ธรณีคือเป็นที่รองรับขุนเขาโอบอุ้มหมู่ไม้ในป่า และทำให้เกิดความชุ่มชื้น อันเป็นสาเหตุให้เกิดฝนตกหรือสายน้ำจากสวรรค์ถูกโปรยตามมา ส่วนบทบาทหน้าที่ด้านอื่นนั้น พระองค์ทรงเป็นพระมารดาผู้มีความการุญต์ต่อผู้ตายในพิธีศพจุดมารดาผู้เมตตาท่อบุตร และเมื่อพระองค์ถูกกล่าวถึงร่วมกับพระเทยาส พระองค์ก็จะได้รับหน้าที่เป็นมารดา ส่วนพระเทยาสเป็นพระบิดาในนามคำว่า ทยวาปฤถิวี ซึ่งทั้งคู่ได้ทำหน้าที่ร่วมกันในการให้กำเนิดแก่เทวดาที่สำคัญหลายองค์ เช่น พระอัคนิ พระอุษาเทวี เป็นต้น

๓) พระอัคนิ เป็นเทพชั้นนำในบรรดาเทพที่สถิตอยู่ในโลกมนุษย์ และในบรรดาเทพในคัมภีร์พระเวททั้งหมดจะเป็นรองก็แต่พระอินทร์เท่านั้น พระอัคนิเป็นเทพที่พัฒนาการมาจากไฟที่ใช้ในพิธีบูชาไฟของชาวอารยัน และเนื่องจากไฟเป็นจุดสำคัญของพิธีกรรม ชาวอารยันจึงยกย่องบูชาไฟในฐานะเป็นเทพอันมีนามว่า “อัคนิ” ทำหน้าที่ดังนี้ (๑) ประทานแสงสว่าง คือ ทรงทำให้โลกสวรรค์และบรรยากาศ สว่างไสวด้วยแสงอาทิตย์ (๒) บทบาทหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา (๓) บทบาทหน้าที่ด้านการคุ้มครองดูแล (๔) ประทานสิ่งที่น่าปรารถนาชนิด ต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ผู้สวดอ้อนวอน (๕) ทรงช่วยไล่บาปให้กับมนุษย์ผู้ทำความผิด

๔) พระพฤหัสบดี เป็นเทพที่มีความสำคัญยิ่งอีกองค์ในยุคพระเวท พระองค์มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระพราหมณ์สบัติ มีบทบาทหน้าที่ดังนี้ (๑) ทรงทำหน้าที่เป็นพราหมณ์โหตา อันเป็นการดำเนินบทบาทเช่นเดียวกับพระอัคนิ คือความเป็นผู้นำในการทำพิธี (๒) ทรงปราบอสูรและปล่อยโคทั้งหลาย (๓) ทรงทำให้เกิดแสงสว่าง (๔) ทรงให้การช่วยเหลือสนับสนุนคนที่จงรักภักดีและบูชาบวงสรวงอยู่เสมอ

๕) พระโสม เป็นเทพอีกองค์หนึ่งที่พัฒนาการมาจากธรรมชาติ คือพืชซึ่งมีชื่อว่าต้นโสม ต่อมาได้รับการยกย่องบูชาว่า โสม และถือว่าเป็นเทพที่มีความสำคัญเป็นอันดับสาม รองจากพระอินทร์และพระอัคนิ ทั้งนี้เพราะมีการกล่าวถึงพระองค์บ่อยครั้งมากกว่าเทพในคัมภีร์พระเวทอื่นๆ โดยกล่าวถึงพระองค์มากเป็นอันดับที่สาม บทบาทหน้าที่ของพระองค์มีมากมาย แต่พอสรุปได้ดังนี้ (๑) ช่วยหล่อเลี้ยงและเพิ่มพลังให้แก่เทวดาทั้งหลาย เนื่องจากน้ำโสมเป็นเครื่องดื่มที่เทพทุกองค์โปรดปรานมาก เหล่าเทพมักจะเสวยน้ำโสมเพื่อเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงอวัยวะ โดยเฉพาะพระอินทร์นั้น ในเวลาปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ จะต้องอาศัยน้ำโสมจึงจะสามารถทำหน้าที่นั้น ๆ สำเร็จได้ และเพราะอำนาจของน้ำโสมทำให้พระอินทร์เกิดกำลังจนสามารถตัดเศียรของอสูรฤๅษะซึ่งคอยเบียดเบียนสวรรค์และโลกได้สำเร็จ (๒) ทรงบำบัดรักษาความเจ็บป่วย (๓) ทรงเป็นพระบิดาผู้ให้กำเนิดให้แก่เทวดาและสรรพสิ่ง (๔) ทรงทำให้เกิดสติปัญญา และเกียรติยศชื่อเสียง (๕) ทรงขจัดสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ และ (๖) ประทานสมบัติและสิ่งที่น่าปรารถนาต่าง ๆ

จากความเชื่อที่นำสืบ ๆ กันมาของฮินดูชนที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกำเนิดเทพและวิวัฒนาการของเทพตั้งแต่ยุคก่อนพระเวท จนกระทั่งยุคพราหมณะ จะเห็นได้ว่า จักรวาลในปुरुษสูกตะมิใช้สิ่งที่เกิดขึ้นเองหรือเป็นไปโดยธรรมชาติ แต่ถูกสร้างโดยเทพแห่งจักรวาล จากสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวที่ถูก

จินตนาการให้มีรูปลักษณะเป็นบุรุษยักษ์ ที่เรียกว่า ปุรุชะหรือบุรุษหรือพรหม และได้วิวัฒนาการรูปจากบุรุษแห่งจักรวาลเป็นสิ่งต่าง ๆ แม้ปุรุชะ จะเป็นต้นกำเนิดของจักรวาล แต่ก็ไม่สามารถเป็นปฐมเหตุของจักรวาลได้ ต้องอาศัยคณะเทพแห่งจักรวาลร่วมกับบรรดานักสิทธิ์ฤาษี จัดการแปรรูปปุรุชะให้กลายเป็นจักรวาลทั้งหมดโดยอาศัยไฟแห่งยัญพิธี และได้บรรยายลักษณะของปุรุชะว่ามีศีรษะ নয়น์ตา เท้า อย่างละนับพัน เมื่อครอบคลุมพิภพนี้ไว้ทั้งหมด ทุกทิศแล้วยังมีเกินออกไปอีก ๑๐ องค์ลี ปุรุชะเป็นทุกสิ่งที่มีอยู่และจักมีขึ้น เป็นเจ้าแห่งความเป็นอมตะ คือเป็นต้นกำเนิดของเทพผู้เป็นอมตะ เป็นสิ่งที่เจริญเติบโตด้วยอาหาร คือเป็นต้นกำเนิดของสัตว์โลก มีความยิ่งใหญ่มา ๑ ใน ๔ ของปุรุชะ เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหมด และ ๓ ใน ๔ ส่วนของปุรุชะเป็นสิ่งอมตะ เมื่อเสด็จสมภพแล้วก็มีสถานภาพอยู่เหนือแผ่นดินคือโลกทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง ส่วนต่าง ๆ ของปุรุชะ ก่อให้เกิดฤดูกาลต่าง ๆ เป็นสิ่งมีชีวิตอยู่ในอากาศ ในป่า ในหมู่บ้าน ประกอบด้วยสัตว์ที่มีฟันคู้หน้า เช่น ลา ล่อ อูฐ โค และ ฯลฯ ก่อให้เกิดคัมภีร์พระเวท คือ คัมภีร์ฤคเวท สามเวท ยชุรเวท และเป็นมนุษย์ซึ่งมาจากส่วนต่าง ๆ ของปุรุชะ จากปากเป็นพรหมณ์ แขนทั้งสองเป็นกษัตริย์ (และนักรบ) ขาทั้งสองเป็นแพศย์ และเท้าทั้งสองเป็นศูทร ใจเกิดเป็นดวงจันทร์ নয়น์ตาเกิดเป็นพระอาทิตย์ ปากเกิดเป็นพระอินทร์ และพระอัคนี และลมหายใจเกิดเป็นลมหรือพระวายุ สะดือเกิดเป็นท้องฟ้า ศีรษะเกิดเป็นสวรรค์ เท้าทั้งสองเกิดเป็นแผ่นดิน หูเกิดเป็นทิศทั้งหลาย^{๗๙}

ธรรมชาติที่แท้จริงของจักรวาลหรือพระผู้เป็นเจ้าหรือพรหมัน มีแต่ความเป็นเอกภาพไม่มีทวิธรรม ไม่มีนามรูป ทัวจักรวาลมีแต่น้ำที่ไร้ความแตกต่าง มีเพียงความมืดครอบงำ และการกำเนิดจักรวาลเริ่มขึ้นเมื่อปรากฏสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวที่ถูกปกปิดไว้ด้วยความว่าง ได้ถือกำเนิดด้วยพลังความร้อนโดยพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้วางเชื้อชีวิต ผู้มีศักดิ์หรือพลังอำนาจเป็นของพระองค์เอง ซึ่งในภควัทคีตา เรียกว่า ประกฤติ ๘ อย่าง คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ ใจพุทธ และอหังการ^{๘๐} ส่วนในคัมภีร์พฤทธารณยะอุปนิษัท กล่าวถึงจักรวาลว่าคือพรหมันหรืออามันเท่านั้น ซึ่งในคัมภีร์อุปนิษัทพรหมัน หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นปฐมเหตุของจักรวาล มี ๒ รูป คือ รูป ที่เรียกว่า สคุณพรหมัน หรือ บุคลิกพรหมัน เป็นพระผู้เป็นเจ้าที่มีคุณสมบัติประเสริฐล้ำเลิศ เป็นที่พึ่งเคารพของมนุษย์ทั้งหลาย มีลักษณะปรากฏเป็นพระตรีมูรติ คือ พระพรหมผู้สร้าง พระวิษณุผู้รักษา และพระศิวะผู้ทำลาย ลักษณะของสคุณพรหมันมีสถานภาพเป็นพรหมัน ระดับรองเรียกว่า อปรพรหมัน และรูปที่เรียกว่า นิรคุณพรหมัน หรือ อบุคลิกพรหมัน คือพรหมันผู้ไม่มีรูป เป็นอจินไตย ไม่อาจนิยามด้วยคุณสมบัติใด ๆ ได้ เป็นความจริงสูงสุด บริสุทธิ์ไม่มีขอบเขต มีธรรมชาติเป็นบรมสุข นิรคุณพรหมันมีสถานภาพเป็นพรหมันระดับสูงสุด เรียกว่าปรพรหมัน คัมภีร์อุปนิษัทถือว่า ปรพรหมันเป็นจุดหมายสูงสุดของมนุษย์ ที่ต้องพยายามไปให้ถึงในชาตินี้เพื่อความหลุดพ้น เป็นอิสระจากอวิชชาและทุกข์ภัยในวัฏฏสงสาร^{๘๑}

^{๗๙} วรรณลักษณะ พับบรรจง, คัมภีร์กำเนิดจักรวาลศาสตร์แห่งชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ม.ป.ป.), หน้า ๑๖ - ๑๙.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

ในทางศาสนาฮินดู มีแนวคิดที่เชื่อว่าพระเจ้าอยู่ในรูปจักรวาล เป็นแนวคิดที่เห็นว่าพระเจ้าเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง แทรกซึมอยู่ในทุกหนทุกแห่ง เช่น อทิตี เป็นองค์เดียวกับเทพทั้งหมด เป็นมนุษย์ เป็นสิ่งที่เกิดแล้วและสิ่งที่เกิดพร้อมทั้งอากาศ และสวรรค์ เทพอาทิตย์เป็นวิญญาณของสิ่งที่เคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ และกล่าวถึงปุรุชะว่าเป็นเทพที่เป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดสิ่งทั้งมวล เป็นเทพแห่งอมตะยิ่งใหญ่เกินโลกนี้ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง พรหมณ์เกิดจากปาก กษัตริย์เกิดจากแขน แพศย์เกิดจากขา และศูทรเกิดจากเท้าทั้งสองของเทพปุรุชะ พระจันทร์เกิดจากใจ พระอาทิตย์เกิดจากดวงตา พระอินทร์และพระอัคนีเกิดจากปาก พระวายุเกิดจากลมปราณ อากาศเกิดจากสะดือ ท้องฟ้าเกิดจากศีรษะ แผ่นดินเกิดจากเท้า และทิศทั้งหลายเกิดจากหู^{๘๒}

ในภควัทคีตา ได้มีโคลกที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการบูชาัยญ มีหนทางคือการเข้าถึงโลกสวรรค์อันเป็นที่สถิตของพระอินทร์ผู้มีบุญ เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ ไว้ดังนี้

ไตรวิทยา มำ โสมปาละ ปุตปาปา
 ยไชยริชฎวา สุวรรคติ ปรรถยนเต
 เต ปุณฺยมาสาทย สุเรนทรโลกม
 อศนฺนติ ทิวยานทิวี เทวโภคาน (๙.๒๐)

(๙.๒๐) ผู้รู้ในพระเวททั้งสามที่ได้ดื่มน้ำโสมและชำระล้างบาปทั้งมวลแล้ว ถวายบูชาแต่ผู้ซำด้วยัยญ อ้อนวอนปรารธนาเพื่อหนทางสู่สวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมไปถึงโลกพระอินทร์อันเปี่ยมด้วยบุญ และเสพสำราญอยู่ในทิพย์แห่งโลกสวรรค์อันเป็นเทวโภค^{๘๓}

และยังมีโคลกที่กล่าวเปรียบเทียบสิ่งที่อยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน ด้วยความที่มีลักษณะเหมือนกัน เช่น สามเวทอยู่ในหมู่พระเวท พระอินทร์ก็อยู่ในหมู่เทวดา มนัสอยู่ในหมู่อินทร์ และเจตนาอยู่ในหมู่ของสรรพสิ่ง เช่น

เวทานำ สามเวโท’ สมิ เทวานามสฺมิ วาสวะ
 อินทฺรียานำ มนศฺจา’ สมิ ภูตานามสฺมิ เจตนา (๑๐.๒๒)

(๑๐.๒๒) คือ สามเวทในหมู่พระเวท คือ อินทราในหมู่เทวะ คือ มนัสในหมู่อินทรีย์ และคือเจตนาในสรรพชีวิตทั้งปวง^{๘๔}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ในศาสนาพรหมณ์ – ฮินดู เกิดจากความเชื่อในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติว่าสรรพสิ่งที่บังเกิดขึ้นในจักรวาลนี้มีผู้สร้าง โดยมีนักบวชซึ่งต่อมาเรียกว่าพรหมณ์เป็นผู้กำหนดบทบาทและหน้าที่ของเทพขึ้นมา และกำหนดพิธีกรรมในการ

^{๘๒} จันทรคีรี แพ้นมณี, “พระพรหมในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๗ - ๙.

^{๘๓} กฤษณะไทวปายนวฺยาส (รจนา), *ภควัทคีตา*, เกียรติขจร ชัยเชียร (ปริวรรต), (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๙.

^{๘๔} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๔๒.

แสดงความนอบน้อมต่อเทพเจ้าเหล่านั้น โดยในยุคแรกมีความเชื่อว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก มีความเป็นนักรบผู้สามารถ มีสายฟ้าเป็นอาวุธ ช่วยขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ แก่มวลมนุษย์ได้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกษัตริย์ในโลกมนุษย์ที่ให้ความปกป้องคุ้มครองราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้น การเช่นสรวงในวัตถุที่พระอินทร์ปรารถนาคือน้ำโสม จึงเป็นยัญบูชาที่ถูกสร้างขึ้นมาด้วยความเชื่ออย่างจริงใจ แต่ต่อมาถึงยุคพราหมณ์ พราหมณ์เจ้าพิธีก็ลดทอนอำนาจของพระอินทร์ลงให้มีอำนาจเพียงเทพอารักษ์ โดยกล่าวหาว่าพระอินทร์มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมแก่ความเป็นเทพเจ้าผู้สูงสุด เช่น การชอบดื่มน้ำโสมจนทำให้รบแพ้อสูร การเป็นผู้มักมากในกามคุณ กามเป็นชู้กับภรรยาฤาษี การชอบขโมย เป็นต้น ถึงกระนั้น พระอินทร์ยังมีอิทธิพลในความเป็นเทพแห่งสงคราม ซึ่งได้รับการบูชาจากกษัตริย์เช่นเดิม

๒.๕ สรุป

พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า ๑) อินฺทฺร และภาษาบาลี อินฺทฺ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ๒) ชื่อว่า สักกะ แปลว่า ผู้องอาจเป็นเลิศ ๓) ชื่อว่า ศจีปตี แปลว่า สามีนางศจี ๔) ชื่อว่า วาสวะ แปลว่า ผู้ให้ที่พักอาศัยแก่หมู่มนุษย์ ๕) ชื่อว่า วชิรปถวี แปลว่า ผู้มีมือเป็นสายฟ้าฟาด ๖) ชื่อว่า สหิสันยน์ แปลว่า ผู้มีตาพันดวง เดิมที่เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่กว่ามวลเทพทั้งปวง เพราะพระองค์ทรงเป็นเทพผู้สร้างและอภิบาลโลกและจักรวาลให้ดำรงอยู่ด้วยสันติสุข เป็นเทพเจ้าแห่งรุ่งอรุณ และสายน้ำ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ได้ถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงเทพอารักษ์ซึ่งคอยปกป้องรักษาโลกประจำอยู่ที่ทิศใต้เท่านั้น

จากคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ พระอินทร์นั้นเป็นเทพแห่งสายฟ้า ที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเทพเคารพของฮินดูชน ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นบุตรของนางอติติภักศยปฤาษี เป็นพี่น้องร่วมมารดาเดียวกันกับพระอัคนี และบุคคลที่จะไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ได้ในขณะดำรงตนเป็นมนุษย์ต้องประกอบพิธีอศฺวเมธถึง ๑๐๐ ครั้ง จึงจะสามารถไปบังเกิดได้ มีชื่อยานามว่า อินฺทฺราณี (อินฺทฺราณี) ส่วนโอรสภักศยปฤาษี คือ ชยันตะ ชยะ หรือ ไชยันต์ ส่วนบางที่ว่ามีโอรสชื่อ จิตรคุปตะ ซึ่งเกิดจากครรภ์ของนางโค มีอาวุธและสิ่งของที่ทรงถือ มี วัชระ (สายฟ้า) คันธนูและลูกศร ตะขอ หรือ ปะตัก หรือ อังกุศ ร้างแห สังข์ ดอกบัว หรือ ดอกปาริชาติ กระจบอง หม้อน้ำมนต์ มัลลย กิงปาล์ม คทา ภู บ่วงบาศ หอก มัดหญ้า มีพาหนะคือ ช้างไอราวต รถทรงไชรรถร ม้าทรงอุจไฉตรวีส มีที่อยู่ตั้งอยู่บนเขาเมรุ หรือเขาพระสุเมรุ มีวิมานชื่อว่า ไวชยันตะ มีนครชื่อว่า อมราวตี อยู่บนสวรรค์ชั้นที่ ๓ มีสวนชื่อ นันทนะ มีต้นปาริชาติ เป็นต้นไม้ประจำสวรรค์

พระอินทร์ในทางศาสนาพราหมณ์เบื้องต้นดำรงอยู่ในความเป็นเทพสูงสุด เป็นเทพนักรบต่อกำหราบอสูร ต่อมาได้ลดบทบาทลงเป็นเพียงหัวหน้าเทพซึ่งด้อยฤทธานุภาพ ต้องคอยพึ่งเดชของพระวิษณุอยู่ร่ำไป เช่น ๑) พระอินทร์กับกำเนิดเทพทัตตราเตรยะ ๒) พระอินทร์กับกำเนิดพระคณศ ๓) การเข้าถึงพรหมันของพระอินทร์ ๔) พระอินทร์เป็นเทพรับใช้ของพระพรหม ๕) พระอินทร์กับพระวิษณุ (นารายณ์อวตาร) กล่าวถึงการที่พระอินทร์ได้รับความเดือดร้อนเพราะเหล่าอสูร ต้องเข้าไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระวิษณุ ทำให้พระวิษณุต้องอวตารลงมาปราบยุคเข็ญ รวมถึงการกระทบกระทั่งกันระหว่างพระวิษณุกับพระอินทร์ เช่น (๑) ภูมาตารวตาร อวตารลงมาเป็นเต่า

- (๒) นรสิงหาวตาร อวตารลงมาเป็นนรสิงห์ (๓) วามนาวตาร อวตารลงมาเป็นวามนาพราหมณ์
(๔) กฤษณาวตาร อวตารลงมาเป็นกฤษณะคนเลี้ยงโค

ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เกิดจากความเชื่อในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติว่าสรรพสิ่งที่บังเกิดขึ้นในจักรวาลนี้มีผู้สร้าง โดยมีนักบวชซึ่งต่อมาเรียกว่าพราหมณ์เป็นผู้กำหนดบทบาทและหน้าที่ของเทพขึ้นมา และกำหนดพิธีกรรมในการแสดงความนอบน้อมต่อเทพเจ้าเหล่านั้น โดยในยุคแรกมีความเชื่อว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก มีความเป็นนักรบผู้สามารถ มีสายฟ้าเป็นอาวุธ ช่วยขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ แก่มวลมนุษย์ได้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกษัตริย์ในโลกมนุษย์ที่ให้ความปกป้องคุ้มครองราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้น การเช่นสร้างในวัตถุที่พระอินทร์ปรารถนาคือน้ำโสม จึงเป็นยัญบูชาที่ถูกสร้างขึ้นมาจากความเชื่ออย่างจริงจัง แต่ต่อมาถึงยุคพราหมณะ พราหมณ์เจ้าพิธีก็ลดทอนอำนาจของพระอินทร์ลงให้มีอำนาจเพียงเทพอารักษ์ โดยกล่าวหาว่าพระอินทร์มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมแก่ความเป็นเทพเจ้าผู้สูงสุด เช่น การชอบดื่ม น้ำโสมจนทำให้รบบแพ้ต่ออสูร การเป็นผู้มั่งมากในกามคุณ กามเป็นชู้กับภรรยาฤาษี การชอบขโมย เป็นต้น ถึงกระนั้น พระอินทร์ยังมีอิทธิพลในความเป็นเทพแห่งสงคราม ซึ่งได้รับการบูชาจากกษัตริย์เช่นเดิม

บทที่ ๓

บทบาทของพระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท

ในงานวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท โดยมุ่งศึกษาในประเด็นความหมายของพระอินทร์ ความเป็นมาของพระอินทร์ ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ และบทบาทของพระอินทร์ในทางพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ ความหมายของพระอินทร์

คำว่า สกก มีรูปวิเคราะห์ ว่า อสุเร เซตุ สกุกุณชาติติ สกโก แปลความว่า ผู้สามารถชนะ อสุรได้ ชื่อว่า สักกะ^๑ คำว่า อินท มีรูปวิเคราะห์ว่า อินทติ ปรมิสสรียเณ ยุชชเตติ อินโท แปลความว่า ผู้ปกครองผู้อื่น ชื่อว่า อินทะ^๒ ท้าวสักกะมีพระนามหลายพระนาม พระพุทธเจ้าตรัสถึงพระนามของ ท้าวสักกะกับเจ้าลิจฉวีมหาลี แต่ละพระนามบอกถึงคุณสมบัติ หรือความดีที่พระองค์เคยทำมาในอดีตว่า^๓

๑. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ท้าวสักกะเป็นมาณพชื่อว่า มฆะ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าว มฆวา

๒. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ทานมาก่อน ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า บุรินททะ

๓. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ทานโดยเคารพ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสักกะ

๔. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ที่พักอาศัย ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าววาสา

๕. ท้าวสักกะทรงคิดเนื้อความได้ตั้งพันโดยครู่เดียว ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าว

สหัสสัยน์

๖. ท้าวสักกะทรงมีนางอสุรกายนามว่าสุชาเป็นปชาบดี ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสุขัมบดี

๗. ท้าวสักกะทรงครองราชย์สมบัติด้วยความยิ่งใหญ่แห่งเทพชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า เทวานมินทะ

^๑ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อิถานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูร วงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), คาถาที่ ๑๘, หน้า ๔๖. อ้างใน พระมหาหนึ่งฤทัย นิพภโย (กรัตพงษ์), “การศึกษาเชิง วิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, คาถาที่ ๒๐, หน้า ๔๘.

^๓ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕, วิ.ม.อ.(บาลี) ๔/๒๕๘/๒๗๖.

คำศัพท์ที่หมายถึงท้าวสักกะ มี ๒๐ คำ^๔ ได้แก่

- ๑) สกุก ท้าวสักกะ ผู้สามารถชนะอสูรได้ ชื่อว่าสักกะ หรืออีกความหมายหนึ่ง หมายถึงพระอินทร์เคยเกิดเป็นมนุษย์ ได้ถวายทานโดยเคารพ ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า สักกะ
- ๒) ปุรินทท ท้าวปุรินททะ ผู้ให้ทานในกาลก่อน ชื่อว่า ปุรินททะ หรือท้าวสักกะเคยเป็นมนุษย์ได้เคยให้ทานในกาลก่อน ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า ปุรินททะ
- ๓) เทวราช ท้าวเทวราช พระราชาของเทวดา ชื่อว่า เทวราชะ
- ๔) วชิรปาณิ ท้าววชิรปาณิ ผู้มีอาวุธในมือ ชื่อว่า วชิรปาณิ
- ๕) สุขัมปติ ท้าวสุขัมปติ สามีนางสุชา, ท้าวสักกะผู้เป็นสามีของนางสุชาลูกสาวอสูร ชื่อว่า สุขัมปติ, ท้าวสักกะจอมเทพมีนางอสุรกายชื่อนางสุชาดาเป็นพระชายา ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า สุขัมปติ
- ๖) สหสสกข ท้าวสหสสักกะ, ผู้คิดได้ขณะละพ่นอย่าง, พระอินทร์เป็นผู้สามารถเห็นความต้องการที่เทวดาและมนุษย์จำนวนมากพากันคิดแล้ว จึงชื่อว่า สหสสักกะ หรือ ท้าวสักกะคิดเนื้อความได้หลายพันนับโดยครู่เดียว ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า สหสสักกะ
- ๗) มหินท ท้ามหินทะ, ผู้เป็นจอมเทพ, จอมเทพผู้ประเสริฐ, ผู้ที่เหล่าเทวดาบูชา, ผู้เป็นราชาของเทวดาจำนวนมาก หรือผู้ที่เทวดาพากันบูชา หรือพระอินทร์ผู้ประเสริฐ ชื่อว่า มหินทะ
- ๘) วชิราวุธ วชิรายุธ ท้าววชิราวะ, ผู้มีวิเชียรเป็นอาวุธ ชื่อว่า วชิราวุธะ และวชิรายุธะ
- ๙) วาสว ท้าววาสะวะ ผู้มีรัตนะมาก, ท้าวสักกะเคยเป็นมนุษย์ในกาลก่อน ได้ให้ที่อยู่อาศัยเป็นทาน ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า วาสะวะ
- ๑๐) ทสสตนยน ท้าวทสสตนันยน ผู้มีดาหนึ่งพัน ชื่อว่า ทสสตนยนะ
- ๑๑) ติทิวาธิภู ท้าวติทิวาธิภู ผู้ครอบครองโลกสวรรค์ทั้งสอง (คือ เทวโลก และวิมานอสูร) ชื่อว่า ติทิวาธิภู
- ๑๒) สุรนาถ ท้าวสุรนาถ ผู้เป็นที่พึ่งของเทวดา ชื่อว่า สุรนาถะ
- ๑๓) ภูตปติ ท้าวภูตปติ ผู้ปกครองสัตว์โลก ชื่อว่า ภูตปติ
- ๑๔) มขว ท้ามัฆวาน ผู้ที่เทวดาควรบูชา ชื่อว่า มฆวะ, เมื่อก่อนท้าวสักกะเคยเป็นมนุษย์ชื่อ มฆะ ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า มฆวะ
- ๑๕) โกลิย ท้าวโกลิย์ ผู้มีคลังสมบัติ ชื่อว่า โกลิยะ, เพราะพระอินทร์เป็นโกลิยโคตร จึงชื่อว่า โกลิยะ
- ๑๖-๑๗) อินท, เทวานมินท พระอินทร์, ท้าวเทวานมินทะ, ผู้เป็นจอมเทพ, ท้าวสักกะเป็นพระราชาปกครองเทวดาชั้นดาวดึงส์ เพราะเหตุนี้ จึงเรียกท้าวสักกะว่า เทวานมินทะ
- ๑๘) วตฺรภู ท้าววตฺรภู, ผู้ปกครองวตฺรอสูร จึงชื่อว่า วตฺรภู
- ๑๙) ปากสาสน ท้าวปากสาสน, พี่ชายของวตฺรอสูร ชื่อว่า ปากะ, ผู้สั่งสอนและฝึกปากะอสูรพี่ชายของวตฺรอสูร ชื่อว่า ปากสาสนะ
- ๒๐) วิโทช ท้าววิโทชะ, ผู้แผ่อำนาจ ชื่อว่า วิโทชะ

^๔ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, คาถาที่ ๑๘ - ๒๑, หน้า ๔๖ - ๔๙.

จากประเด็นชื่อของพระอินทร์ที่กล่าวมาเบื้องต้น ชื่อที่นิยมมากที่สุดคือ คำว่า สกุก คัมภีร์พระพุทธรักษาไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา จะใช้ศัพท์ว่า สักกะ เป็นส่วนมาก ที่ปรากฏเป็นชื่ออื่นเช่นพระอินทร์มีพบเป็นส่วนน้อยโดยเฉพาะศัพท์ว่า พระอินทร์ จะปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต และวรรณคดีไทยเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น พระอินทร์ ก็คือ ท้าวสักกเทวราช ผู้เป็นเทพผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นเทพที่พุทธศาสนิกชนคุ้นเคยมากที่สุด คงเพราะเหตุที่พระองค์เป็นเทพที่คอยสนับสนุนและดูแลพระพุทธรักษาตลอดในฐานะเป็นพุทธสาวกนั่นเอง

๓.๒ ความเป็นมาของพระอินทร์

๓.๒.๑ กำเนิดพระอินทร์ในพระพุทธรักษาเถรวาท

พระอินทร์ในวรรณคดีทางพระพุทธรักษาเถรวาทมีกำเนิดเป็นเทพบังเกิดขึ้นเอง ที่เรียกว่า อุปปาทิกะ ซึ่งหมายถึงพวกที่เกิดมาก็มีร่างเติบโตเป็นปกติสามัญของเหล่าเทวดาโดยทั่วไป และเมื่อแรกเกิดก็ไม่ต้องอาศัยอะไรทั้งหมด อาศัยแต่อดีตกรรมเพียงอย่างเดียว อดีตกรรมที่ทำให้เกิดเป็นพระอินทร์หรือทางพระพุทธรักษานิยมเรียกว่าท้าวสักกะ มีปรากฏทั่วไปทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งประวัติการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติและตัวตนในปัจจุบัน พระไตรปิฎกและอรรถกถาหลายเล่มมีเรื่องราวของท้าวสักกะอยู่เป็นจำนวนมาก และรวบรวมเรื่องราวของท้าวสักกะไว้เป็นหมวดหมู่ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค เรียกว่า สักกสังยุต^๕ และกล่าวถึงประวัติการบำเพ็ญบารมีไว้โดยละเอียด ทั้งในอรรถกถาธรรมบท และอรรถกถาชาดก เรื่องราวของท้าวสักกะในอดีต จะพบในอรรถกถาชาดกเป็นส่วนใหญ่ และพบในอรรถกถาธรรมบทบ้าง ส่วนท้าวสักกะองค์ปัจจุบันพบอยู่ในสักกสังยุตเป็นส่วนใหญ่ และปรากฏในอรรถกถาธรรมบทบ้างในปฐมเทวสูตร สักกสังยุต พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงท้าวสักกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อนว่า ได้บำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะได้บำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตตบท ๗ ประการนั้น^๖ ได้แก่ ๑) เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต ๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓) พุดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔) ไม่พูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือนมีการบริจาคนเป็นประจำ ยินดีในการเสียสละ ครรภ์ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖) พุดคำสัตย์ตลอดชีวิต และ ๗) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้น ก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที

เมื่อครั้งที่ท้าวสักกะได้เกิดเป็นท้าวสักกะเทวราชในภพดาวดึงส์พร้อมเพื่อนร่วมทำบุญ ในสมัยนั้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นที่อยู่ของพวกอสูรมาก่อน เมื่อท้าวสักกะเกิดขึ้นทรงรังเกียจที่จะปะปนกับเหล่าอสูร เมื่อพวกอสูรจัดงานเลี้ยงต้อนรับเทพบุตรเกิดใหม่ และเมื่อเหล่าอสูรดื่มน้ำทิพย์จนมึน

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๕๔.

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕, วัตตบท ได้แก่ ข้อที่ถือปฏิบัติประจำที่ทำให้หม่อมมาณพได้เป็นท้าวสักกะจอมเทพ มี ๗ อย่าง คือ (๑) มาตาเบตนิกร (เลี้ยงมารดาบิดา) (๒) กุเลเชฐฐาปจายี (เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล) (๓) สนมหาโจ (พุดคำสุภาพอ่อนหวาน) (๔) อปิสุณวาโจ หรือ เปสุณเยยบุปพายี (ไม่พูดส่อเสียดพูดสมานสามัคคี) (๕) ทานสวีกาครโต หรือ มจฉเรวินโย (ยินดีในการแจกจ่าย ทานปราศจากความตระหนี่) (๖) สจจวาโจ (มีวาจาสัตย์) (๗) อโธโน หรือ โภธาภิภู (ไม่โกรธ ระวังความโกรธได้) ใน ที.ม.อ. (บาลี) ๓๖๓/๓๕๘.

เมา พวกท้าวสักกะจึงช่วยกันจับเท้าอสูรเหล่านั้นเหวี่ยงลงไปในมหาสมุทรทุกตน และแล้ววิมานอสูรก็บังเกิดขึ้นที่ใต้เขาพระสุเมรุ ด้วยอำนาจบุญของเหล่าอสูร และปรากฏต้นไม้ชื่อจิตตปาลี (แคฝอย) ก็บังเกิดขึ้น เป็นต้นไม้ประจำพอสูร เมื่อถึงเวลาที่ดอกจิตตปาลีบาน เหล่าอสูรก็หวนคะนึงถึงถิ่นเดิม และรู้สึกว้าหวาดนี้ไม่ใช่ภพของตน ทำให้เกิดความแค้นที่ท้าวสักกะจับพวกตนเหวี่ยงลงมา จึงได้ทำสงครามกับท้าวสักกะเพื่อชิงดาวดึงส์คืน^๗ การก่อสร้างระหว่างเทพกับอสูรนี้เรียกว่า เทวาสุรสงคราม ส่วนมากเทพจะมีชัย และเพื่อเป็นการป้องกันนคร ท้าวสักกะจึงให้สร้างกำแพงล้อมรอบนครดาวดึงส์ถึงห้าชั้น โดยให้นาค ครุฑ กุมภภัณฑ์ ยักษ์ และเทพชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นกองกำลังรักษาการณ์ ให้มีประตูเข้าออกเพียงประตูเดียว ชื่อว่า จิตตกุตทวารวราโกตถกะ และให้ประดิษฐานรูปของพระอินทร์ไว้ที่ประตูนั้นด้านละสองรูป^๘

๓.๒.๒ ขายาและโอรสธิดาของพระอินทร์

ขายาของพระอินทร์หรือท้าวสักกะที่ปรากฏเด่นชัดมี ๔ องค์ ได้แก่ นางสุธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุชาดา ขายาของพระอินทร์เหล่านี้ล้วนแต่เป็นคู่บุญของท้าวสักกะมาตั้งแต่ครั้งที่เป็นมฆมาณพ มีเรื่องเล่าว่า มีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อ มฆะ อยู่ที่หมู่บ้านจลคาม แคว้นมคธ เป็นผู้ที่ชอบทำบุญ ทำถนนหนทาง ปิดกวาดที่ให้แก่คนอื่นได้อยู่พักอาศัย ต่อมาเมื่อเพื่อนร่วมอุดมการณ์กัน ๓๒ คน รวมกับนายมฆะด้วย รวมเป็น ๓๓ คน เขาเหล่านี้ ได้ร่วมกันถือศีลห้า ทำบุญกุศล ปราบทางให้เตียน ขุดต่อหม้อที่ขวางทาง ทำถนน สะพาน ขุดสระ สร้างศาลา ถวายทาน รักษาศีล ต่อมาได้ตกลงที่จะสร้างศาลาใหญ่ให้เป็นที่พักอาศัยมหาชนอย่างถาวร ที่ทางสี่แพร่งจึงให้ช่างไม้มาสร้างศาลา ตัวนายมฆะนั้นมีเมีย ๔ นาง คือ นางสุธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุชาดา นางสุธรรมาต้องการมีส่วนร่วมในการสร้างศาลา แต่เหล่าบุรุษไม่ยอมให้สตรีมีส่วนร่วมด้วย นางจึงวางแผนกับช่างไม้ให้ทำป้ายชื่อฟ้าสลักว่า “ศาลานี้ชื่อว่าสุธรรมา” ฝ่ายนางสุนันทาก็ได้สร้างสระโบกขรณีไว้ในบริเวณศาลาเพื่อให้พวกที่มาพักจะได้มีน้ำไว้กินและอาบ ส่วนนางสุจิตราก็เห็นว่าผู้ที่มาพักควรจะได้ประดับดอกไม้เสียก่อนค่อยเดินทางไป นางจึงให้ปลูกสวนดอกไม้ไว้ที่บริเวณศาลา แต่นางสุชาดาไม่ได้ทำบุญอะไร มัวแต่แต่งตัวสวยงาม เพราะคิดว่าเมื่อผู้มาพักตัวเองในฐานะภรรยาก็คงได้ส่วนบุญเช่นกัน^๙

จากผลแห่งการกระทำเหล่านี้ เมื่อหมดยุคชัวยุคของโลกมนุษย์ นายมฆะจึงไปเกิดเป็นพระอินทร์ บรรดาชายทั้ง ๓๒ คน ก็ขึ้นไปเกิดเป็นเทวดาร่วมกัน ส่วนเมียของนายมฆะก็ขึ้นไปเกิดเป็นเทพธิดา โดยนางสุธรรมาเมื่อเกิดเป็นเทพธิดาก็มีเทวสภาชื่อสุธรรมา เกิดขึ้นคู่บุญนาง ด้วยเหตุที่ชาติปางก่อนนางได้ให้สร้างชื่อฟ้า ส่วนนางสุจิตราเกิดเป็นเทพธิดาบนดาวดึงส์พร้อมกับสวณจิตตราเกิดขึ้นเป็นของคู่บุญ ด้วยเหตุที่นางได้สร้างสวนไว้เพื่อสาธารณประโยชน์ และนางสุนันทาเมื่อเกิดบนภพดาวดึงส์ก็มีสระโบกขรณี ชื่อว่า นันทา ด้วยเหตุที่นางเคยให้ขุดสระโบกขรณีไว้ให้คนทั่วไปได้ดื่มกินและอาบ ส่วนนางสุชาดานั้นมิได้สะสมบุญอะไร จึงตายไปเกิดเป็นนางนงกยง ต่อมาเมื่อท้าวสักกะ

^๗ เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๗๖.

^๘ วัชพนีย์ เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, **สารนิพนธ์ศิลปศาสตร์บัณฑิต**, (ภาควิชาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓.

^๙ ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๑๔๖ – ๑๕๓.

ระลึกถึงนาง และให้นางรักษาศีล เมื่อนางตายไปจึงไปเกิดเป็นธิดาของช่างปั้นหม้อ รักษาศีลแล้วตายไปเกิดเป็นธิดาของอสุรวะจิตติ ถูกพระอินทร์แปลงเป็นอสุรแก่มากาพานางสุชาดาหนีไปในวังงานเลือกคู่ครอง^{๑๐} ส่วนธิดาของท้าวสักกะ มีปรากฏ ๔ องค์ คือ นางอาสา นางศรัทธา นางสิรี นางหิริ กำเนิดของธิดาเหล่านี้ก็เป็นเช่นกำเนิดของเทวดาอื่นโดยทั่วไป คือเป็นอุปาทิกะ มิได้เกิดจากกรรมของชายาองค์ใด แต่เป็นเทพธิดาที่เกิดในปราสาทของท้าวสักกะ ส่วนโอรสในวรรณคดีบาลีไม่ปรากฏว่ามี^{๑๑}

๓.๒.๓ ลักษณะของพระอินทร์

พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น อรรถกถาธรรมบทกล่าวว่ามีรูปร่างสูงถึง ๓ คาวุต^{๑๒} รูปร่างของท้าวสักกะในวรรณคดีบาลี มีลักษณะตามเหมือนเทพบุตรทั่วไป และอิมเอบด้วยการดำรงอยู่ในศีล สำหรับอายุของพระอินทร์นั้นมีร้อยปีทิพย์ หรือพันปีทิพย์ เมื่อสิ้นบุญก็ต้องจุติ (ตาย) และมีผู้อื่นมาเกิดเป็นท้าวสักกะใหม่ทดแทน แม้ท้าวสักกะจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่ละองค์ก็ยังคงมีคุณสมบัติเหมือนกันราวกับองค์เดียวกัน^{๑๓}

๓.๒.๔ หน้าที่ของพระอินทร์

พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นผู้บรรลุนิเวศน์ หลังจากได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเสมอ ทรงเป็นเทพผู้รักษาธรรมแห่งพระพุทธเจ้า นอกจากนั้นยังเป็นผู้ช่วยเหลือให้บุคคลอื่นกระทำความดี ผู้ใดที่ถูกกลั่นแกล้ง ท้าวสักกะจะปรากฏตัวเพื่อช่วยเหลือ ให้พวกเขาเหล่านั้นได้บรรลุนิเวศน์ธรรมดี เช่น ในเรื่องเวสสันดรชาดก พระอินทร์ก็เสด็จลงมาเนรมิตอาศรมให้เมื่อตอนออกผนวช เป็นต้น^{๑๔} วัชธานี เสนาะล้ำ สรุปหน้าที่ของพระอินทร์หรือท้าวสักกะ ดังนี้^{๑๕}

๑. ทรงอยู่ในฐานะนักปกครอง เนื่องจากทรงเป็นเทพสูงสุดของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กอปรด้วยความสง่างามของราชาและคุณลักษณะของหัวหน้าอันเป็นผู้ปกครอง พระอินทร์จะประกาศศักดิ์ของกษัตริย์ โดยการออกคำสั่ง เหล่าเทพทั้งหลายย่อมต้องประนมกรน้อมเกล้าคอยสนองเทวโองการ ลักษณะเช่นนี้มีผลต่อชุมชนต่อมาในสมัยหลัง โดยมักจะยกย่องกษัตริย์ให้มีฐานะเสมือนพระอินทร์ผู้เป็นเจ้าของเทพทั้งหลาย ซึ่งเราเรียกกระบวนนี้ว่า เทวราชา

๒. ทรงอยู่ในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก พระอินทร์ในพุทธศาสนามีบทบาทในการแพร่พระพุทธศาสนาเป็นอันมาก จากคัมภีร์บาลีจะเห็นว่าพระอินทร์ทรงเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระธรรมของพระองค์มาโดยตลอด ในปางที่เสวยพระชาติต่าง ๆ ในการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้านั้น พระอินทร์ก็เคยให้ความช่วยเหลือมาด้วยดีเช่นกัน เช่น ในครั้งที่พระโพธิสัตว์เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรรม และทรงเสด็จสู่มแม่น้ำอโนมา ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นนักบวช และตัดพระเกศา

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๑๕๗ - ๑๖๔.

^{๑๑} วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๒๖.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๑๕๖.

^{๑๓} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๒๐๐.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

^{๑๕} วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๒๙

ด้วยพระขรรค์ทรง แล้วทรงโยนพระเกศาขึ้นไปในอากาศ พระอินทร์ก็ได้เหาะไปรับในทันที แล้วนำไปบรรจุในพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเมื่อคราวที่พระพุทธรูปองค์เสด็จลงมาจากดาวดึงส์ หลังจากสอนพระอภิธรรมแก่พุทธมารดาแล้วนั้น พระอินทร์ทรงเนรมิตบันไดแก้ว บันไดทอง และบันไดเงินถวายพุทธองค์และบริวาร นอกจากนี้ในพุทธประวัติและชาดกหลาย ๆ ตอน ก็ได้กล่าวถึงพระอินทร์ในฐานะผู้เป็นอุปถัมภ์ของพุทธศาสนา

๓. ทรงอยู่ในฐานะเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤติธรรม โดยการที่พยายามสนับสนุนศิษย์ ตถาคตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อให้บรรลุความสำเร็จทางจิตตามเป้าหมาย จะเห็นว่าพระอินทร์ได้สนับสนุน ปกป้อง และแนะนำผู้ชอบธรรมทั้งหลาย ดังจะเห็นได้จากชาดกต่าง ๆ เช่น เรื่อง จันทกุมาร มโหสถ เป็นต้น อันแสดงถึงความช่วยเหลือของพระอินทร์ได้เป็นอย่างดี ในชาดกเรื่องอื่น ๆ อาจสะท้อนเห็นความปรารถนาของพระอินทร์ที่ต้องการให้มีการก้าวหน้าทางด้านจิตใจของผู้ประพฤติธรรมโดยแท้ และในแง่ตรงกันข้าม พระอินทร์ก็ไม่พอใจต่อความเกียจคร้านของหมู่สงฆ์ หากพระอินทร์พบว่าพระสงฆ์ผู้ใดไม่ขะมักเขม้นต่อการบำเพ็ญเพียรทางจิต ก็จะไปตักเตือน ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระอินทร์คือเพื่อนผู้ปรารถนาดียิ่งต่อบุคคลผู้ประพฤติธรรม

๔. พระอินทร์ในฐานะนักรบ กษัตริย์ย่อมมีหน้าที่หลัก ๒ ประการ คือ การบำบัดทุกข์และบำรุงสุขในแผ่นดิน กล่าวคือ การยังให้เกิดความสงบสุขแก่ประชาราษฎร์ และการกวาดล้างอริราชศัตรูมิให้มารบกวนย่ำยีแผ่นดินได้ ในกรณีหลังนี้ ราชาย่อมเป็นจอมทัพโดยตำแหน่ง พระอินทร์ก็เช่นกัน นอกจากจะทรงไว้ซึ่งกฎและระเบียบอันงามดังกล่าวมาแล้ว ย่อมมีหน้าที่ในฐานะนักรบด้วย โดยปรากฏในเวทาสุสงคราม ซึ่งสงครามดังกล่าวเป็นการต่อสู้ระหว่างเทพผู้ต้องการอาณาจักร และอสูรผู้สูญเสียอำนาจ โดยพระอินทร์ทรงลักษณะนักรบโดยบริบูรณ์

๓.๒.๕ ที่อยู่ของพระอินทร์

ในวรรณคดีบาลีนั้น ที่อยู่ของพระอินทร์ตั้งอยู่บนเขาพระสิเนรุ หรือเขาพระสุเมรุ โดยอยู่ท่ามกลางจักรวาล แวดล้อมด้วยกำแพงแก้ว อยู่ในสวรรค์ชั้นที่ ๒ ชื่อดาวดึงส์ ซึ่งเป็นชั้นหนึ่งของฉกามาวจร อันหมายถึง สวรรค์ ๖ ชั้น ที่ทวยเทพยังยินดีในเบญจกามคุณ เหตุที่เรียกสวรรค์ชั้นนี้ว่า ดาวดึงส์ กล่าวกันมาได้จากการที่ท้าวสักกะมีอำนาจเหนือสวรรค์ชั้นนี้ ร่วมกับเทพอนุจอีก ๓๒ องค์ รวมกับองค์ท้าวสักกะเองเป็น ๓๓ องค์ สถานที่นี้จึงเรียกตามตำนานเทพผู้ครอง คือ ท้าวสักกะ และทวยเทพรวม ๓๓ องค์ นั่นว่า ดาวดึงส์บ้าง ตรัยดิงส์บ้าง หรือ ไตรทศบ้าง

บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ปรากฏมีสวนสวรรค์อยู่ ๔ แห่ง^{๑๖} คือ ด้านทิศเหนือ มีสวนสวรรค์ชื่อ “นันทวัน” ในสวนมีสระโบกขรณีใหญ่ชื่อว่า สุนันทา สระนี้เกิดขึ้นด้วยบุญของนางสุนันทา เมื่อครั้งเคยชูดสระโบกขรณีไว้ ส่วนด้านทิศตะวันออก มีสวนสวรรค์ชื่อ “จิตรลดาวัน” อันแล้วด้วยเถาเลื้อยเป็นอเนก และมีสระใหญ่ชื่อ จิตรลดาวันโบกขรณี และสระนี้เกิดขึ้นด้วยบุญของนางสุจิตราที่สร้างสระน้ำสาธารณะ ทางทิศใต้ มีสวนสวรรค์ชื่อ “ปารุสกวัน” ส่วนนี้มีต้นมะปรางมากกว่าต้นไม้อื่น

^{๑๖} บ้างก็ว่ามีอุทยานถึง ๖ อุทยาน อันได้แก่ นันทวัน อยู่ทางทิศตะวันออก มรุกวัน อยู่ทางทิศใต้ จิตรลดาวัน อยู่ทางทิศตะวันตก สักกวัน อยู่ทางทิศเหนือ มหาวัน อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และ บุณทริกวัน อยู่ใกล้กับมหาวัน อ้างใน วัชธานีย์ เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๓๑.

และมีสระโบกขรณีชื่อปารุสกโบกขรณีด้วย ส่วนทางทิศตะวันตกก็มีสวนชื่อ “มิสกวัน” และมีสระ ชื่อมิสกโบกขรณีด้วย

นอกจากนี้บนดาวดึงส์ยังมีพระเจดีย์จุฬามณี ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้นอกเมือง เทพนคร ซึ่งเป็นที่บรรจุพระเกศาของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อครั้งแรกออกผนวช และภายหลังเมื่อทรง ปรีนิพพานแล้ว ท้าวสักกะก็ยังได้อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาจากมวยผมโทณพราหมณ์มา ประดิษฐานไว้ในจุฬามณีเจดีย์นี้^{๑๗} นอกจากนี้ยังมี เวชยันทรปราสาท ซึ่งเป็นวิมานของพระอินทร์มี สุทธรรมาเทวสภา ซึ่งเป็นที่สำหรับท้าวสักกะประทับเมื่อทำเทวกิจแก่เทวดาและมนุษย์ นอกจากนี้ยังมี บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ ซึ่งเป็นที่ประทับของท้าวสักกะ เกิดขึ้นที่โคนต้นปาริชาติ และมีต้นปาริฉัตตะ (ปาริชาติ) ซึ่งเกิดด้วยบุญบารมีที่ปลูกต้นทองหลวงครั้งเป็นมนุษย์ อันปาริชาตินี้ นับว่าเป็นต้นไม้ที่เป็น สัญลักษณ์ประจำสวรรค์ ดอกมีกลิ่นหอมมาก พวกเทวดาถือว่าเป็นต้นไม้ดอกสูงสุดเลยทีเดียว^{๑๘}

๓.๒.๖ อาวุธของพระอินทร์และสิ่งที่ทรงถือ

อาวุธของพระอินทร์หรือท้าวสักกะในวรรณคดีบาลี ไม่ได้กล่าวถึงมากนัก และมีทั้งที่ เหมือนและแตกต่างจากวรรณคดีสันสกฤตบ้าง เช่น

๑. วชิราวุธ, วชิระ หรือสายฟ้านี้ เป็นอาวุธประจำตัวของท้าวสักกะ เป็นสัญลักษณ์ ประจำตัวอีกด้วย ทำให้พระองค์ได้สมญานามว่า “วชิรปาณิ” (ผู้มีมือถือสายฟ้า หรือ ผู้ทรงสายฟ้า)^{๑๙}

๒. ค้อนเหล็ก จากเรื่องจันทรกุมารชาดก กล่าวว่า ท้าวสักกะทรงใช้ค้อนเหล็ก โดยใน ตอนที่พระราชาราชจะทรงทำพิธีบูชาญพระโอรส พระอินทร์ก็เสด็จลงมาทำลายพิธี และขู่พระราชาราชว่า จะตีเสียด้วยค้อนเหล็กถ้าพระราชาราชทรงทำการบูชาหมเหสีและพระโอรส ดังความว่า

ท้าวสักกเทวราชทรงสดับเสียงคร่ำครวญของพระนางจันทานั้นแล้วทรงกวัดแกว่งค้อน เหล็กยังความกลัวให้เกิดแก่พระเจ้าเอกราชนั้นแล้ว ได้ตรัสกับพระราชาราชดังนี้ว่าพระราชาราชสิ ขของท่านจงรู้ไว้ อย่าให้เราต้องทุบเศียรของท่านด้วยค้อนเหล็กนี้เลย ท่านอย่าได้ฆ่าบุตรองค์ ใหญ่ ผู้ไม่คิดประทุษร้าย ผู้องอาจตั้งราชสีห์^{๒๐}

๓. จักรเพชร จากอรรถกถาเกฬีสลชาดก กล่าวว่า ท้าวสักกะทรงขู่พระราชาราช พรหมทัตผู้ขอบั้งแกคนแก้วว่า ถ้าไม่เลิกพฤติกรรมดังกล่าว จะทำลายพระเศียรของพระราชาราชเสียด้วย จักรเพชร^{๒๑}

๔. กระบองเพชร ในเรื่องสมุทโรฆสชาดก กล่าวว่า เมื่อวิทายาธรชโหมยพระขรรค์วิเศษ ของสมุทโรฆส ทำให้พระองค์ต้องเดือดร้อน ท้าวสักกะจึงนำกระบองเพชรลงมาขู่วิทายาธรให้นำพระ ขรรค์ไปคืนพระสมุทโรฆส^{๒๒}

^{๑๗} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๒๔๒.

^{๑๘} ดุราลัยละเอียดใน ชุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๑๕๕ – ๑๕๖.

^{๑๙} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๒๕๖.

^{๒๐} ชุ.ช.ม.มหา.(ไทย) ๒๘/๑๑๓๘-๑๑๓๙/๓๖๑.

^{๒๑} ดุความละเอียดใน ชุ.ท.ก.อ.(ไทย) ๕๗/๓/๒๘๒ – ๒๘๓.

^{๒๒} วิชธานีย์ เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๓๒.

๕. วิชชุดตรสังข์ เป็นสังข์ประจำหัตถ์ท้าวสักกะ พระองค์ทรงใช้ในการเป่าเพื่อเป็นสัญญาณ เช่น เมื่อคราวที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ และทรงใช้สังข์นี้ครั้งถวายน้ำอภิเชกพระจันทกุมาร^{๒๓}

๖. กลองอัมมพร ซึ่งกล่าวว่าเป็นกลองที่พระอินทร์ทรงยึดได้เมื่อคราวทำสงครามกับอสูร กลองนี้เมื่อตีแล้วจะมีเสียงดังกระหึ่มดั่งเมฆคำราม^{๒๔}

๗. พิณ ในพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์ทรงทรมาณกาย ท้าวสักกะก็ลงมาตีตีพิณถวาย เพื่อให้ทรงเป็นแนวทางในการปฏิบัติตามทางสายกลาง^{๒๕}

๘. แส้ จากประติมากรรมที่พิลพบุรี พบว่า พระอินทร์ทรงถือแส้ด้วย^{๒๖}

นอกจากนี้ในวรรณคดีและชาดกต่าง ๆ ยังกล่าวถึงการที่ท้าวสักกะมักจะนำอาวุธหรือของวิเศษไปให้กับผู้ประพฤติธรรมในโลกมนุษย์ ซึ่งสิ่งของเหล่านี้จะเป็นอาวุธและสิ่งของที่พระองค์ทรงถืออยู่ แล้วทรงประทานให้แก่บุคคลอื่น หรืออาจจะเป็นของที่พระองค์ทรงเนรมิตขึ้นใหม่ ก็ยังไม่สามารถระบุได้แน่นอน ซึ่งได้แก่

๑. พรำไต้วิเศษ ได้กล่าวว่า พระอินทร์ทรงนำพรำไต้วิเศษไปมอบให้แก่ดาบสน้องชายรองที่ ๒ เพื่อใช้ก่อไฟรักษาโรคผอมเหลือง^{๒๗}

๒. กลองวิเศษสองหน้า พระอินทร์ได้นำกลองสองหน้าไปให้ดาบสน้องคนรองเพื่อใช้ไล่ช้าง และแนะนำวิธีใช้ในการปราบปัจจามิตร^{๒๘}

๓. หม้อนมส้มวิเศษ ทรงนำหม้อนมส้มให้ดาบสน้องคนสุดท้องเพื่อฉันนมส้มรักษาโรคผอมเหลือง และตรัสคุณวิเศษของหม้อเพิ่มเติมว่า “ถ้าท่านปรารถนา (ราชสมบัติ) ฟังคว่ำหม้อนมส้มนี้ลง นมส้มจักกลายเป็นแม่น้ำใหญ่ ทำห้วงน้ำใหญ่ให้หลากไปแล้ว อาจยึดเอาราชสมบัติให้แก่ท่านได้”^{๒๙}

ซึ่งอาวุธทั้ง ๓ ชนิดถูกบุรุษคนหนึ่งหลอกหลวง ขำแล้วรีบเอาแล้วไปยึดกรุงพาราณสีตั้งตนเป็นกษัตริย์นามว่า ทิวาหนะ^{๓๐}

๔. แก้วมณี ในเรื่องกุสชาดก พระอินทร์ทรงมอบแก้วมณีชื่อเวโรจนะให้พระเจ้ากุศราช เพื่อให้กลับมีรูปงามด้วยฤทธิ์ของแก้วมณี^{๓๑}

๕. พิณทิพย์ พระอินทร์ทรงนำพิณทิพย์มาประทานแก่สุวรรณวงศ์ในเรื่องสุวรรณวงศ์ชาดก^{๓๒}

^{๒๓} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, หน้า ๒๕๕.

^{๒๔} วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๓๒.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๒๗} มงคล.(ไทย) ๑/๙๕/๑๕๒ - ๑๕๓.

^{๒๘} มงคล.(ไทย) ๑/๙๕/๑๕๓.

^{๒๙} มงคล.(ไทย) ๑/๙๕/๑๕๓.

^{๓๐} ดุราละเยียดใน ขุ.ทก.อ.(ไทย) ๕๗/๓/๒๐๐ - ๒๐๔.

^{๓๑} ขุ.ชา.สตตติ.(ไทย) ๒๘/๘๐ - ๘๑/๖๙.

^{๓๒} วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, หน้า ๓๓.

๖. ธนู ในเรื่องสุวรรณภูมิชาตก กล่าวว่า พระอินทร์ทรงนำธนูพระอินทร์ ซึ่งมีฤทธิ์มามอบให้สุวรรณภูมิ เพื่อใช้รบกับพระเจ้าสิงหล^{๓๓}

จากชาตกต่าง ๆ เหล่านี้ จะเห็นได้ว่า สิ่งของที่พระองค์ทรงประทาน บางอย่างเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงใช้เป็นอาวุธหรือทรงถือเอง เช่น พิณทิพย์ หรือ กลองทิพย์ หม้อสารพัดนึก และธนู ก็ปรากฏเป็นอาวุธ และสิ่งที่ทรงถือในวรรณคดีสันสกฤตด้วย ดังนั้น สิ่งต่าง ๆ ที่ทรงมอบให้แก่ผู้อื่นเหล่านั้น ก็น่าจะเป็นของที่พระองค์ทรงถือหรือทรงใช้เป็นอาวุธด้วยเช่นเดียวกัน

๓.๒.๗ พาหนะของพระอินทร์

พาหนะของพระอินทร์หรือท้าวสักกะในวรรณคดีพระพุทธศาสนา มีหลายอย่าง เช่น

๑. เวชยันตราขรถ ซึ่งทรงเป็นพาหนะในการรบกับบอสูร โดยมีเทพสารภีชื่อ มาตลี มีลักษณะปรากฏ ดังนี้

มาตลีเทพสารภีได้ขึ้นสู่เวชยันตราขรถอันรุ่งเรือง เช่นกับเครื่องอุปกรณ์ มีหงอนอันสำเร็จด้วยทองชมพูนุท โขติช่วงดุจดวงตะวัน ประดับตกแต่งอย่างงดงาม มีประกายวิจิตรตั้งทองคำเลื่อนลอยไปได้โดยสะดวกสบาย

ณ ราชรถนี้มีรูปดวงจันทร์ รูปช้าง รูปโค รูปม้า รูปกนิษฐ รูปเสือโคร่ง รูปเสือเหลือง รูปเนื้อทรายทำด้วยทองคำ ประชุมกันมากมาย มีรูปนกทำทางโฉบบินอยู่ในราชรถนี้ รูปมฤคาทำด้วยแก้วไพฑูรย์ประชุมกันเป็นฝูง ๆ ในราชรถนี้

ที่ราชรถนั้น เทพบุตรทั้งหลายได้เทียมอัครราชที่มีผิวกายคล้ายทองคำ มีพลังเช่นกับช้างหนุ่มประมาณ ๑,๐๐๐ เชือก ประดับตกแต่งแล้ว มีเครื่องประดับคือข่ายทองคำ มีพู่ห้อยหูทั้ง ๒ ข้าง วิ่งไปได้ด้วยเสียงรวดเร็วไม่ติดขัด^{๓๔}

๒. ช้างเอราวัณ กล่าวไว้ว่า ช้างเอราวัณสูง ๑๕๐ โยชน์ มี ๓๓ เศียร ไว้สำหรับเทพ ๓๓ องค์ เศียรอันใหญ่อยู่ท่ามกลางเศียรทั้งหลาย มีชื่อว่า สุกตน์ กว้างยาวประมาณ ๓๐ โยชน์ มีมณฑปแก้วเพื่อเป็นที่ประทับขององค์สักกะเทวราช เดิมทีช้างเอราวัณเป็นช้างที่พระรามมอบให้นายมณะกับสหายเป็นรางวัลแห่งการทำความดี เมื่อตายไปช้างนั้นก็มาเกิดเป็นเทพบุตรในดาวดึงส์ ชื่อเอราวัณเทพบุตร ในเวลาที่ท้าวสักกะต้องการเสด็จประพาส เอราวัณเทพบุตรจึงจะจำแลงเป็นช้าง^{๓๕}

จากประเด็นเรื่อง ความเป็นมาของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถสรุปได้เป็นประเด็น ดังนี้

๑. กำเนิดพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พระอินทร์ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีกำเนิดเป็นเทพบังเกิดขึ้นเอง ที่เรียกว่า อุปปาทิกะ ซึ่งหมายถึงพวกที่เกิดขึ้นมาก็มีร่างเติบโตเป็นปกติสามัญของเหล่าเทวดาโดยทั่วไป และเมื่อแรกเกิดก็ไม่ต้องอาศัยอะไรทั้งหมดอาศัยแต่อดีตกรรมเพียงอย่างเดียว อดีตกรรมที่ทำให้เกิดเป็นพระอินทร์หรือทางพระพุทธศาสนานิยม

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๓๔} ขุ.ชา.อสีติ.(ไทย) ๒๘/๒๗๕ - ๒๗๗/๑๓๑.

^{๓๕} ดุราลัยเอียดใน ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๑๕๖ - ๑๕๗.

เรียกว่าท้าวสักกะ ท้าวสักกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อนว่า ได้บำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะได้บำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตรบพ ๗ ประการนั้น ได้แก่ ๑) เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต ๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓) พุดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔) ไม่พุดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖) พุดคำสัตย์ตลอดชีวิต และ ๗) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้น ก็จะทำจัดโดยฉับพลันทันที

๒. ขายาและโอรสของพระอินทร์ ขายาของพระอินทร์หรือท้าวสักกะที่ปรากฏเด่นชัดมี ๔ องค์ ได้แก่ นางสุธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุขาดา ขายาของพระอินทร์เหล่านี้ล้วนแต่เป็นคู่บุญของท้าวสักกะมาตั้งแต่ครั้งที่เป็นมฆมาณพ ส่วนธิดาของท้าวสักกะ มีปรากฏ ๔ องค์ คือ นางอาสา นางศรัทธา นางสิรี นางหิริ กำเนิดของธิดาเหล่านี้ก็เป็นเช่นกำเนิดของเทวดาอื่นโดยทั่วไป คือเป็นอุปปาติกะ มิได้เกิดจากครรภ์ของชายาองค์ใด แต่เป็นเทพธิดาที่เกิดในปราสาทของท้าวสักกะ

๓. ลักษณะของพระอินทร์ พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น มีรูปร่างสูงถึง ๓ คาวุต มีลักษณะงดงามเหมือนเทพบุตรทั่วไป และอิมเอบด้วยการดำรงอยู่ในศีล สำหรับอายุของพระอินทร์นั้นมีร้อยปีทิพย์ หรือพันปีทิพย์ เมื่อสิ้นบุญก็ต้องจุติ (ตาย) และมีผู้อื่นมาเกิดเป็นท้าวสักกะใหม่ทดแทน แม้ท้าวสักกะจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่ละองค์ก็ยังคงมีคุณสมบัติเหมือนกันราวกับองค์เดียวกัน

๔. หน้าที่ของพระอินทร์ พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นผู้บรรลุนิพพาน หลังจากได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเสมอ ทรงเป็นเทพผู้รักษาธรรมะแห่งพระพุทธเจ้า นอกจากนั้นยังเป็นผู้ช่วยเหลือให้บุคคลอื่นกระทำความดี ผู้ใดที่ถูกกั้นกัณฑ์ ท้าวเธอก็จะปรากฏตัวเพื่อช่วยเหลือให้พวกเขาเหล่านั้นได้บรรลุนิพพานดี เช่น ในเรื่องเวสสันดรชาดก พระอินทร์ก็เสด็จลงมาเนรมิตอาคารให้เมื่อตอนออกผนวช ซึ่งสามารถสรุปภาระหน้าที่ของพระองค์ได้ ดังนี้ ๑) ทรงอยู่ในฐานะนักปกครองในฐานะจอมแห่งเทพ ๒) ทรงอยู่ในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก ๓) ทรงอยู่ในฐานะเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤติธรรม ๔) พระอินทร์ในฐานะนักรบ

๕. ที่อยู่ของพระอินทร์ ตั้งอยู่บนเขาพระสิเนรุ หรือเขาพระสุเมรุ โดยอยู่ท่ามกลางจักรวาล แวดล้อมด้วยกำแพงแก้ว อยู่ในสวรรค์ชั้นที่ ๒ ชื่อดาวดึงส์ ซึ่งเป็นชั้นหนึ่งของฉกามาวจร มีพระเจดีย์จุฬามณี มีเวชยันตปราสาท ซึ่งเป็นวิมานของพระอินทร์ มีสุธรรมาเทวสภา มีบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ และมีต้นปาริชาตินี้ นับว่าเป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์

๖. อาวุธของพระอินทร์และสิ่งที่ทรงถือ วชิราวุธ, วชิระ หรือสายฟ้า ค้อนเหล็ก จักรเพชร กระบองเพชร วิชชุดตรสังข์ กลองอัมพร พิณ แล่ นอกจากนี้ในวรรณคดีและชาดกต่าง ๆ ยังกล่าวถึงการที่ท้าวสักกะมักจะนำอาวุธหรือของวิเศษไปให้กับผู้ประพฤติธรรมในโลกมนุษย์ ซึ่งสิ่งของเหล่านี้จะเป็นอาวุธและสิ่งของที่พระองค์ทรงถืออยู่ แล้วทรงประทานให้แก่บุคคลอื่น หรืออาจจะเป็นของที่พระองค์ทรงเนรมิตขึ้นใหม่ ก็ยังไม่สามารถระบุได้แน่นอน ซึ่งได้แก่ พรำไต้หวัน กลองวิเศษสองหน้า หม้อนมสัมวิเศษ แก้วมณี พิณทิพย์ ธนู

๗. พาหนะของพระอินทร์ เช่น เวชยันตราขจร ช้างเอราวัณ

๓.๓ บทบาทของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทบาทของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ส่วนใหญ่จะปรากฏในอรรถกถาชาดก ซึ่งพระอรรถกถาจารย์บรรยายว่า ท้าวสักกะจะเสด็จมาช่วยเหลือบุคคลต่าง ๆ ที่ได้รับความเดือดร้อน ก่อนเสด็จมาจะมีสัญญาณเตือนให้ทราบ คือ อาสนะของท้าวสักกะจะแสดงอาการร้อน ในสสบัณฑิตชาดก บรรยายถึงเหตุที่อาสนะของท้าวสักกะร้อนไว้ว่า ๑) เพราะท้าวสักกะจะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ ๒) เมื่อสัตว์อื่นผู้มีอำนาจมากปรารภนาสถานที่นั้น ๓) ด้วยเดชแห่งศีลของสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม^{๓๖} ซึ่งสัญญาณต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสัญญาณให้รู้ว่าจะต้องมีเหตุใดเหตุหนึ่งเกิดเรื่องขึ้น และเป็นเหตุให้พระอินทร์จำต้องลุกออกจากอาสนะ นั้นเป็นเรื่องราวของท้าวสักกะในอดีตที่กล่าวถึงในชาดกต่าง ๆ แม้ท้าวสักกะองค์ปัจจุบันยังปรากฏว่าอาสนะแสดงอาการร้อนเป็นบางครั้งเหมือนกัน เช่น ตอนมาช่วยพระจักขุบาล^{๓๗} แต่ส่วนมากแล้วจะเสด็จมาด้วยพระองค์เองด้วยความเต็มพระทัย ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าบ้าง ในพระสาวกบ้าง โดยไม่ต้องรอให้อาสนะร้อน ดังที่พระมหามหาหนึ่งฤทัย นิพโย ได้กำหนดบทบาทของพระอินทร์ไว้ ๙ บทบาทด้วยกัน คือ ๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ๒. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ ๓. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับภิกษุณี ๔. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับสามเณร ๕. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสก ๖. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสิกา ๗. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับเทวดา ๘. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับบุคคลทั่วไป ๙. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา^{๓๘}

๓.๓.๑ บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า

พระอินทร์หรือท้าวสักกะ เป็นเทพที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน หากจะว่าไปแล้วก็นับตั้งแต่พระโพธิสัตว์ยังเสวยสุขเป็นท้าวสันดุสิตประทับอยู่สวรรค์ชั้นดุสิต เหล่าเทพทั้งหลายมองเห็นความวุ่นวายของโลกมนุษย์ จึงพากันไปอัญเชิญท้าวสันดุสิตโพธิสัตว์ลงมาประสูติในครรภ์ของมนุษย์ ซึ่งหนึ่งในพรหมและเทพเหล่านั้น ก็มีจอมแห่งเทพชั้นดาวดึงส์ คือ ท้าวสักกะรวมอยู่ด้วย^{๓๙} จนกระทั่งพระโพธิสัตว์รับคำอาราธนาแล้วมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา ช่วงเวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากครรภ์พระมารดา อสิตดาบสไปพักผ่อนยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้เห็นเหล่าเทวดาซึ่งมีท้าวสักกะเป็นประธาน มีใจชื่นชมยินดี มีปีติโสมนัสจึงได้ทราบว่าเป็นพระโพธิสัตว์ประสูติแล้ว^{๔๐} เมื่อพระโพธิสัตว์มีพระชนมายุได้ ๗-๘ ปี พระเจ้าสุทโธทนะดำริจะสร้างสระโบกขรณีถวาย ท้าวสักกะทรงดำริว่าเครื่องใช้ของมนุษย์ไม่สมควรแก่พระโพธิสัตว์ เครื่องใช้ทิพย์จึงจะเหมาะสม จึงตรัสสั่งให้วิสุกรรมเทพบุตรเนรมิตสระโบกขรณีในสนามเล่นของพระโพธิสัตว์^{๔๑} เมื่อพระโพธิสัตว์จะเสด็จมหาภิเนษกรรม ท้าวสักกะตรัสสั่งให้วิสุกรรม

^{๓๖} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๔/๔๘๔.

^{๓๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๘-๓๐.

^{๓๘} คุรยละเอียดใน พระมหามหาหนึ่งฤทัย นิพโย (กัณฑ์พงษ์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๑๖ – ๔๒.

^{๓๙} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/๘๑, พุ.อป. อ. (ไทย) ๘/๑/๑๐๒.

^{๔๐} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๘๕/๖๖๓, พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๖๓๓-๖๓๕.

^{๔๑} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๑๗๓-๑๗๔.

เทพบุตรแปลงเป็นช่างกลบของพระโพธิสัตว์ เอาผ้าโพกมาพันพระเศียรของพระโพธิสัตว์ โดยที่พระโพธิสัตว์ทรงทราบด้วยสัมผัสมือว่าไม่ใช่มนุษย์^{๔๒} และขณะที่เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำอนาทรงตัดพระโมลีแล้ว ทรงจับพระจุฬาร่วมด้วยพระโมลีทรงอธิษฐานว่าถ้าจักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระโมลีจึงดำรงอยู่ในอากาศ ถ้าไม่ได้เป็นจงตกลงบนพื้นดิน แล้วทรงโยนขึ้นไปในอากาศ ท้าวสักกะเสด็จมา เอาผอบทองรับไว้ นำไปประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์ชื่อว่าจุฬามณี ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังคาถาว่า “อัครบุคคผลผู้เลิศ ได้ตัดพระโมลีอันอบด้วย กลิ่นหอมอันประเสริฐแล้ว โยนขึ้นไปยังเวหา ท้าววาสวะผู้มีพระเนตรตั้งพันเอาผอบทองอันประเสริฐทูลพระเศียรรับไว้แล้ว”^{๔๓} เรื่องราวตอนนี้คล้ายกับตอนพระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปังกร และพระพุทธเจ้าพระนามว่าเรวตะ^{๔๔} ท้าวสักกะก็ทรงเอาผอบทองรับพระเกสาและพระมงกุฎไว้เหมือนกัน แล้วทรงทำเป็นมงกุฎเจดีย์สำเร็จด้วยแก้วมณีสีดอกอินทนิลเหนียวอดเขาสิเนรุ^{๔๕} และก่อนที่เจ้าชายสิทธัตถะจะตรัสรู้ถูกพญามารมารบกวน ขณะนั้นเทวดาในหมื่นจักรวาลได้ยื่นกล่าวมขยพระโพธิสัตว์ แม้ท้าวสักกะก็ได้ยื่นเป้าสังขวิชัยยุต แต่เมื่อเหล่าพญามารเข้ามาใกล้ ท้าวสักกะซึ่งมีอำนาจน้อยกว่าพญามาร ก็เอาสังขวิชัยยุตไว้ข้างหลัง ได้ไปยืนอยู่ที่ขอบปากจักรวาล^{๔๖}

เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว เสวยวิมุตติสุขตามสถานที่ต่างๆ ในสัปดาห์ที่ ๗ ประทับนั่งที่ต้นราชายตนะ มีพระดำริว่าจักทรงพระพักตร์ ท้าวสักกะทรงนำผลสมอมาถวายด้วยพระองค์เอง ต่อมาได้ถวายไม้ชำระพระหนต้อชื่อนาคลดา และน้ำล้างพระพักตร์^{๔๗} เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังต้นอชปาลนิโครธอีก ประทับนั่งที่โคนต้นนิโครธ ทรงพิจารณาว่าธรรมซึ่งพระองค์ทรงบรรลุแล้วเป็นธรรมลึกซึ้งคนทั่วไปรู้ตามได้ยาก เกิดความดำริไม่ประสงค์จะแสดงธรรมแก่คนอื่น ท้าวสักกะก็เสด็จมาเพื่อให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรม ดังปรากฏข้อความว่า “ท้าวสักกะกับท้าวมหาพรหมเสด็จมา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงความชวนชวนน้อยในการแสดงธรรมว่า เราพึงแสดงธรรม คนเหล่านี้ก็พึงรู้ทั่วถึงธรรมของเราไม่ได้ ได้ทรงกระทำปฏิญญาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าขอพระองค์จงทรงแสดงธรรมเถิด เมื่ออาณาจักรไม่เป็นไปแต่พระองค์ เป็นไปแก่ข้าพระองค์ พวกข้าพระองค์จักให้เป็นไป ธรรมจักรจงเป็นของพระองค์ อาณาจักรเป็นของข้าพระองค์”^{๔๘} ในพรรษาที่ ๗ หลังตรัสรู้แล้ว พวกเดียรถีย์ต้องการแสดงปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธเจ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลว่าจะให้ทำมณฑปเพื่อพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงห้ามและตรัสว่าท้าวสักกะจะทำมณฑปเพื่อพระองค์ ณ ควงไม้คันทามพุกษ (ต้นมะม่วง) เมื่อใกล้วันแสดงปาฏิหาริย์ ท้าวสักกะทรงทรมานพวกเดียรถีย์ด้วยวิธีการต่างๆ จนไม่สามารถมารุกรานพระพุทธเจ้าได้^{๔๙} พระพุทธเจ้าได้แสดงยมกปาฏิหาริย์ ณ ควงไม้มะม่วงนั้นแล้ว เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท้าวสักกะพร้อมด้วยหมู่เทวดา เชิญเสด็จให้พระพุทธเจ้า

^{๔๒} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/๙๙-๑๐๐, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๘/๑/๑๒๔, ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๗๐๗-๗๐๘.

^{๔๓} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/๑๐๖-๑๐๗, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๘/๑/๑๓๒, ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๗๑๔.

^{๔๔} ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๓๘๒-๓๘๓.

^{๔๕} ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๑๙๔.

^{๔๖} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/๑๑๗, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๘/๑/๑๔๔, ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๗๑๑-๗๑๒.

^{๔๗} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/๑๒๙, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๘/๑/๑๕๗-๑๕๘, ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๓๒.

^{๔๘} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/๑๓๐-๑๓๑, ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๗๒๗, ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๕๖๔-๕๖๕.

^{๔๙} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๒๙๕-๒๙๘.

ประทับนั่ง ณ บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอภิธรรมโปรดพระพุทธรามารดา และเหล่าเทวดา

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ปวารณาแล้ว จึงตรัสบอกท้าวสักกะเพื่อเสด็จกลับสู่โลกมนุษย์ ท้าวสักกะทรงให้วิสุกรรมเทพบุตรเนรมิตบันได ๓ ชนิด คือ บันไดทองคำ บันไดแก้วมณี บันไดเงิน เชิงบันไดเหล่านั้นตั้งอยู่ที่ประตูเมืองสังกัสสะ หัวบันไดตั้งอยู่ที่ยอดเขาสิเนรุ ท้าวสักกะทรงรับบาตรเสด็จตามพระพุทธเจ้ามายังมนุษย์โลก^{๕๐} ชาวพุทธเรียกว่าวันพระเจ้าเปิดโลก หรือวันเทโวโรหณะ มีประเพณีการตักบาตรเทโวมาจนถึงปัจจุบัน

การช่วยเหลือพระพุทธเจ้าของท้าวสักกะ ยังส่งผลให้ประชาชนทั่วไปได้รับประโยชน์ไปด้วย ดังมีเรื่องว่า ในแคว้นโกศลเกิดทุพภิกขภัย ฝนไม่ตก ข้าวกล้าเหี่ยวแห้ง แม่น้ำสระโบกขรณีที่ใกล้ชุ่มประต้วัดเซตวันก็ขาดน้ำ ผู้งาและนกจิกทั้งฝูงปลาและเต่าทั้งที่กำลังคืบคลานอยู่ พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็น ทรงมีพระกรุณาต่อสัตว์เหล่านั้น ดำริว่า วันนี้ควรให้ฝนตก ประทับยืนที่บันไดสระโบกขรณีเซตวัน ตรัสเรียกพระอานนท์ให้นำผ้าอาบน้ำมา ตั้งพระทัยว่า จักสงวนน้ำในสระโบกขรณีเซตวัน ท้าวสักกะมีเทวบัญชาให้วลาหกเทพบุตรเจ้าแห่งฝน บันดาลให้ฝนตกโดยเร็ว ด้วยอำนาจของวลาหกเทพบุตรฝนก็ตกลงมาดุจหม้อคว่ำ แคว้นโกศลทั้งสิ้นมีเมฆเป็นอันเดียวกัน มีน้ำท่วมทันไหลบ่าท่วมอยู่ครู่เดียวก็เต็มสระ น้ำท่วมจนถึงแคว้นบันได พระพุทธเจ้าทรงลงสงวนน้ำในสระด้วยน้ำฝนที่ตกลงมานั้น^{๕๑}

นอกจากจะคอยอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ แล้ว เมื่อมีเรื่องทำให้พระพุทธเจ้าต้องเสื่อมเสียชื่อเสียง ท้าวสักกะจะเสด็จมาทำให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี ทำให้ความจริงปรากฏ ดังในอรรถกถาธรรมบทบรรยายว่า เมื่อลาภสักการะเป็นอันมากเกิดแก่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ทำให้พวกเดียรถีย์ลำบาก เกิดริษยา จึงให้ปริพาชกาซื้อจัญจมาณวิกากล่าวใส่ร้ายพระพุทธเจ้าด้วยคำไม่จริง นางจัญจมาณวิกาแกล้งทำตัวมีศรัทธากับพระพุทธเจ้า เข้าไปหาพระพุทธเจ้าซึ่งกำลังแสดงธรรม กล่าวตู่พระพุทธเจ้าว่าทำให้นางมีศรัทธา ท้าวสักกะพร้อมด้วยเทวดาอื่นๆ ช่วยกันทำให้ความจริงปรากฏ ขจัดมลทินที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า^{๕๒}

พระสูตรหลายสูตรมีที่มาจากกรณปัญหาของเหล่าเทวดา โดยมีท้าวสักกะเป็นผู้นำเช่นในอรรถกถามงคลสูตร บรรยายว่า เหล่าเทวดาและมนุษย์ คิดปัญหากันว่าอะไรเป็นมงคล จนล่วงไป ๑๒ ปี จึงพากันไปทูลถามท้าวสักกะ ท้าวสักกะตรัสถามว่าใครได้ทูลถามพระพุทธเจ้าหรือยัง เมื่อทรงทราบว่ามีใครทูลถามพระพุทธเจ้า จึงตรัสเปรียบเทียบว่า ทำไมจึงมาทิ้งดวงไฟเสียแล้วมาตามไฟต่อจากแสงหิ่งห้อย เหตุใดจึงมาลวงเลยพระพุทธเจ้า ผู้ทรงแสดงมงคลไว้ไม่เหลือเสียแล้ว และมีเทวโองการให้เทพบุตรองค์หนึ่งไปทูลถามพระพุทธเจ้า^{๕๓} แต่ในอรรถกถาหม่ามงคลชาดก บรรยายว่า ท้าวสักกะเป็นผู้ถามเอง ดังข้อความว่า “เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามปัญหานี้ ครั้นถึงเวลารাত্রี พระองค์จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายบังคมแล้วประคองอัญชลี ทูลถามปัญหาด้วยคาถาว่า

^{๕๐} อัง.เอก.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๓๐, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๐๘-๓๑๗.

^{๕๑} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๒/๒๐๔-๒๐๖.

^{๕๒} พุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/๑๖๖, พุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๖/๑๘๙-๒๐๒.

^{๕๓} พุ.ปุ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๖๖-๑๖๗, พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๑๓๑-๑๓๒.

“พหู เทวา มนุสสา จ” เป็นต้นด้วยพระองค์เอง”^{๕๔} หลังจากที่เหล่าเทวดาฟังมงคลสูตรแล้ว มีความสงสัยว่า พระพุทธเจ้าตรัสความเจริญและความสวัสดิ์แก่สัตว์ทั้งหลายในมงคลสูตร ตรัสแต่ความเจริญอย่างเดียวเท่านั้น ไม่ตรัสความเสื่อมเลย แต่สัตว์ทั้งหลายย่อมเสื่อม ย่อมพินาศ พวกเราจะทูลถามถึงเหตุแห่งความเสื่อมของเหล่าสัตว์ ในวันที่ ๒ แต่วันที่ตรัสมงคลสูตร เทวดาในหิมันจักรวาล ประสงค์จะฟังพระสูตรว่าด้วยความเสื่อมจึงประชุมกันในจักรวาลนี้ ท้าวสักกะ ตรัสสั่งเทพบุตรองค์หนึ่งให้ทูลถามปัญหาเกี่ยวกับความเสื่อมกับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสสูตรว่าด้วยความเสื่อม^{๕๕} ซึ่งมงคลสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสนั้นพระสงฆ์ไทยใช้สำหรับสวดมนต์ในโอกาสงานมงคลต่างๆมีเรื่องว่า เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประชุมกันตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อว่า บรรดาทานทั้งหลาย ทานชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเยี่ยม บรรดาสถูปทั้งหลาย รสชนิดไหนบัณฑิตกล่าวว่ายอดเยี่ยม บรรดาความยินดีทั้งหลาย ความยินดีชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเลิศ เพราะเหตุไร ความสิ้นไปแห่งตัณหา บัณฑิตกล่าวว่าประเสริฐที่สุด ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้ไม่มีเทวดาองค์ใดสามารถตอบได้ ล่วงเลยไป ๑๒ ปี จึงพากันไปเฝ้าท้าว महाराज ทั้ง ๔ ก็ไม่สามารถตอบได้ แต่แนะนำให้ไปทูลถามท้าวสักกะท้าวสักกะแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า เพราะปัญหานี้เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า แล้วพาเหล่าเทวดาไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงแก้ปัญหานั้นว่า บรรดาทานทุกชนิด ธรรมทานเป็นเยี่ยม บรรดาสถูปทุกชนิด รสแห่งธรรมเป็นยอด บรรดาความยินดีทุกชนิด ความยินดีในธรรมประเสริฐ ส่วนความสิ้นตัณหา ประเสริฐที่สุด เพราะเป็นเหตุให้สัตว์บรรลุปะอรหัต^{๕๖} หลังจากทรงทราบคำตอบแล้ว ท้าวสักกะทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ธรรมทานมีผลมากถึงเพียงนี้ ทำไมพระองค์ไม่รับสั่งให้ให้ส่วนบุญแก่พวกข้าพระองค์ ตั้งแต่ไปขอให้พระองค์ตรัสบอกภิกษุสงฆ์แล้วรับสั่งให้ๆ ส่วนบุญแก่พวกข้าพระองค์ด้วย พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้ประชุมพระภิกษุสงฆ์ แล้วตรัสว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป พวกภิกษุทำการฟังธรรมใหญ่ก็ดี การฟังธรรมตามปกติก็ดีโดยที่สุดแม้แต่การอนุโมทนา ฟังให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งปวง^{๕๗} การเสด็จมาของท้าวสักกะในโอกาสต่างๆ ไม่ว่าจะมาคอยให้ความช่วยเหลือ การมาอุปัฏฐากในยามอาพาธ หรือเสด็จมาเพื่อถามปัญหาก็ตาม มีส่วนสำคัญที่ทำให้พระพุทธเจ้าเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น อาจเป็นเพราะคนในสมัยนั้นรู้จักและเคารพท้าวสักกะเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อมารู้ว่าท้าวสักกะมีความเลื่อมใสพระพุทธเจ้าก็ทำให้เกิดความเลื่อมใสไปด้วย ฉะนั้น การเสด็จมาของท้าวสักกะจึงมีส่วนในการช่วยให้พระพุทธเจ้า สามารถเผยแผ่ศาสนาและแสดงธรรมได้ง่ายขึ้น เช่นเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดอูรุเวลกัสสปะ ในคืนที่ ๒ ท้าวสักกะเข้าไปเฝ้า รุ่งขึ้นอูรุเวลกัสสปะทูลถามว่าใครมาเฝ้า ซึ่งมีรัศมีดงามทำให้ป่าสว่างไสว เปรียบเหมือนกองไฟใหญ่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้นั้นคือท้าวสักกะเสด็จมาเพื่อฟังธรรม วันต่อมา เมื่อผ้าบังสุกุลเกิดขึ้นกับพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงดำริว่าจะซักผ้าบังสุกุลที่ไหน ท้าวสักกะทรงทราบ จึงใช้พระหัตถ์ชุดสระโบกขรณี เสร็จแล้วกราบทูลให้ซักผ้าบังสุกุลในนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงดำริว่า จะขยำผ้าบังสุกุลที่ไหน ท้าวสักกะก็ยกแผ่นศิลาใหญ่มาวางไว้ แล้วกราบทูลให้ทรงขยำผ้าบังสุกุลที่แผ่นศิลานั้น ทรงดำริว่า ฟังเปลี่ยนผ้าบังสุกุลที่ไหน ท้าวสักกะก็ยกเอาแผ่นศิลาใหญ่มาวางไว้แล้วกราบทูลให้เปลี่ยนผ้าบังสุกุลที่นั่น รุ่งเช้าอูรุเวลกัสสปะเข้าไปเฝ้า

^{๕๔} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๕/๙๔๗-๙๔๘.

^{๕๕} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๕/๓๑๔.

^{๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๒๓-๓๒๕.

^{๕๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๓๒๘.

ทูลถามถึงสิ่งของต่าง ๆ ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า สิ่งของเหล่านี้ท้าวสักกะเป็นผู้ทำให้ทั้งสิ้น อรุณเวลกัสสปะคิดว่า แม้ท้าวสักกะก็ยังมาฟังธรรม และมาคอยให้การช่วยเหลือถึงที่ จึงเกิดความเลื่อมใส และขอบวช^{๕๘} ด้วยการมาเข้าเฝ้าและคอยช่วยเหลือของท้าวสักกะนี้เอง จึงมีส่วนทำให้พระพุทธเจ้าได้พระสาวกซึ่งเป็นกำลังสำคัญอย่างเช่นพระอรุณเวลกัสสปะ ช่วยประดิษฐานพระศาสนา ณ เมืองราชคฤห์^{๕๙}

ในยามที่พระพุทธเจ้าอาพาธท้าวสักกะจะเสด็จมาอุปฐากอยู่เสมอ เช่นเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารแล้ว ทรงพระประชวร ท้าวสักกะเสด็จมาดูแลพระองค์ ทรงนวดพระบาทด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง เมื่อพระพุทธเจ้าให้เสด็จไปเสียโดยตรัสว่า มีพระภิกษุคอยปรนนิบัติแล้ว และเพราะกลั่นมนุษย์ปรากฏแก่เทวดาเหมือนกับซากศพที่ผูกไว้ที่คอ แม้จะอยู่ไกลถึง ๑๐๐ โยชน์ ท้าวสักกะกลับกราบทูลว่า แม้พระพุทธเจ้าจะอยู่ไกลถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ก็ยังได้กลิ่นศีลของพระองค์ จึงได้เสด็จมาบำรุง แล้วไม่ให้ใครถูกต้องภาชนะพระบังคลหนักของพระพุทธเจ้า ทรงทูลไปบนพระเศียร ไม่แสดงอาการรังเกียจแม้แต่น้อย ทำเหมือนกับเป็นภาชนะของหอม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสบายดีแล้วจึงเสด็จกลับ^{๖๐}

๓.๓.๒ บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือพระสงฆ์

ท้าวสักกะจะคอยใส่ใจเสมอเกี่ยวกับความเป็นไปของพระภิกษุสงฆ์ คอยอำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์ในเรื่องต่าง ๆ ให้เกิดความสะดวกสบาย เช่น เมื่อครั้งที่พระอัญญาโกณฑัญญะนิพพานข้างสระมันทากินีโบกขรณี อันเป็นถิ่นของข้างตระกูลฉัททันต์ ซึ่งมีแต่เพียงข้างอยู่ในที่นั่นเท่านั้น ท้าวสักกะให้วิสุกรรมเทพบุตร เนมิตเรื่อนยอด ให้พระอัญญาโกณฑัญญะนอนในเรือนยอดนั้น ได้มอบหมายให้ข้างทั้งหลายยกเรือนยอดเวียนเขาหิมวันต์^{๖๑} และเมื่อคราวที่พระสารีบุตรนิพพาน สถานที่เกิดของท่าน เมื่อท้าวสักกะทรงทราบ จึงให้วิสุกรรมเทพบุตรเนมิตเรื่อนห้าร้อยหลัง เพื่อต้อนรับผู้จะมาบูชาสรีระศพของพระสารีบุตร แม้ตัวท่านเองก็เสด็จมาบูชาสรีระศพของพระสารีบุตรเช่นกัน^{๖๒} แม้ในกิจทางพระวินัยของพระสงฆ์ซึ่งดูเป็นเรื่องเพียงเล็กน้อยไม่สำคัญเท่าใดนัก ก็มีท้าวสักกะเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ดังเช่นในวันทำจีวรของพระอนุรุทธะ พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ช่วยกันทำจีวร แม้ท้าวสักกะได้ทรงทำการประพรมในที่กระทำจีวรและได้มีส่วนช่วยให้การทำจีวรครั้งนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^{๖๓}

เมื่อพระภิกษุสงฆ์มีเหตุเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ ท้าวสักกะก็ไม่ละเลยในหน้าที่อันเป็นนิสัยประจำพระองค์ ดังเช่นในอรรถกถาธรรมบท บรรยายถึงพระจักขุบาลปฏิบัติธรรมตลอด ๓ เดือนในพรรษา จนตาบอดพร้อมกับการบรรลุพระอรหัตต์ น้องชายของท่านทราบข่าว จึงส่งสามเณรหลานชายของท่านไปรับ แต่สามเณรประพฤติผิดศีลในระหว่างทาง ท่านจึงติเตียนสามเณรและไม่ยอม

^{๕๘} วิ.อ. (ไทย) ๔/๑/๙๒-๙๖, พุ.อ.ป.อ. (ไทย) ๙/๑/๔๓๔-๔๔๐.

^{๕๙} วิ.อ. (ไทย) ๔/๑/๑๑๐-๑๑๖.

^{๖๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๘๔-๓๘๖.

^{๖๑} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๓๔๓-๓๔๔.

^{๖๒} ส.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/๔๓๕-๔๓๖.

^{๖๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๗๗-๓๗๘.

เดินทางมาด้วย ท้าวสักกะทรงทราบ ดำริว่าถ้าไม่ไปช่วยเหลือพระเถระผู้ตีเียนคนบาป ผู้หนักในธรรมขนาดนี้ ศีรษะของตนจะแตก ๗ เสียง จึงแปลงเพศเหมือนคนเดินทางไปยังกรุงสาวัตถี ไปหาพระจักขุบาลรับอาสาถือปลายไม้เท้าให้พระเถระ แล้วย่นระยะทางนำพระเถระไปถึงเมืองสาวัตถีในตอนเย็นวันนั้น ให้พระเถระนั่งพักบนแผ่นกระดานในบรรณศาลา ที่จุลปาลิตกฤมพิน้องชายของท่านสร้างไว้ใกล้วัดเชตวัน ทำให้น้องชายของท่านทราบแล้วจึงเสด็จกลับไป^{๖๔}

พระอรธกถาจารย์ บรรยายถึงการแสดงความเคารพของท้าวสักกะต่อพระเถระอีกรูปหนึ่งคือ พระมหาสิวะเถระผู้บำเพ็ญสมณธรรมถึง ๓๐ ปี เมื่อยังไม่บรรลุป็นพระอรหันต์ก็ไม่ยอมล้างเท้า เมื่อท่านได้บรรลุป็นพระอรหันต์ในปีที่ ๓๐ ต้องการจะล้างเท้า ลูกศิษย์จำนวน ๓๐,๐๐๐ รูปต้องการจะล้างก็ไม่ยอมให้ล้าง ท้าวสักกะทรงทราบจึงเสด็จมาพร้อมด้วยนางสุชาดา ให้นางสุชาดาเป็นผู้นำเพื่อให้ภิกษุที่เป็นลูกศิษย์หลีกทาง ขออาสาล้างเท้าให้ เมื่อพระเถระกล่าวว่า ไม่เคยล้างเท้ามาตั้ง ๓๐ ปี และโดยปกติกลิ่นตัวมนุษย์เป็นของน่าเกลียดสำหรับพวกเทวดาแม้อยู่ใกล้ตั้งร้อยโยชน์เหมือนเอาชากศพมาแขวนคอ และขอล้างเอง ท้าวสักกะตรัสว่า ชื่อว่ากลิ่นอย่างนี้ไม่ปรากฏ เพราะว่ามีกลิ่นศีลของท่านเลยเทวโลกหกชั้นไปตั้งอยู่สูงถึงชั้นภวคพรหมในเบื้องบน ไม่มีกลิ่นอื่นที่ยังไปกว่ากลิ่นศีลและมาเพราะกลิ่นศีลของท่าน แล้วก็ทรงเอาพระหัตถ์ซ้ายจับข้อต่อตาตุ่มแล้วเอาพระหัตถ์ขวาถูบฝ่าเท้า เท้าของท่านก็เป็นเหมือนกับเท้าของเด็กหนุ่มขึ้นมาทันที^{๖๕} นอกจากจะแสดงความเคารพศรัทธาแล้ว ท้าวสักกะยังได้ทำบุญกับพระสงฆ์ เหมือนคนทั่วไป แม้เป็นถึงท้าวสักกะ แต่ยังต้องการบุญ เพราะท้าวสักกะบำเพ็ญบารมีในกาลที่โลกว่างจากพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้ไปเกิดภายหลังซึ่งได้ทำบุญกับพระพุทธเจ้ามีอานุภาพมากกว่า จึงคิดที่จะทำบุญเพื่อเสริมบารมีให้กับตนเอง ดังมีเรื่องเล่าว่า พระมหากัสสปะออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ ๆ ประสงค์จะไปปรับบิณฑบาตเพื่อโปรดคนยากจน ท้าวสักกะแปลงเป็นนายช่างหูกทอผ้าอยู่ นางสุชาดากำลังกรอด้ายหลอด และทำที่ถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปะ แต่ในขณะที่ตักข้าวออกจากหม้อใส่บาตร ด้วยกลิ่นของอาหารทิพย์ พระมหากัสสปะจึงรู้ทันทีว่า เป็นท้าวสักกะปลอมมาจึงตำหนิไม่ให้ทำแบบนี้อีก ท้าวสักกะกล่าวว่า แม้พระองค์ก็ต้องการบุญเหมือนกัน จากนั้นทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จเหาะขึ้นไปในอากาศ ทรงเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า “เราได้ถวายทานอย่างยอดเยี่ยมในท่านพระมหากัสสปะแล้ว”^{๖๖}

๓.๓.๓ บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือภิกษุณี

ความสัมพันธ์ของท้าวสักกะกับภิกษุณี ไม่ค่อยมีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามากนัก เรื่องที่ปรากฏก็ไม่ใช่บทบาทของท้าวสักกะโดยตรง แต่เป็นความเกี่ยวข้องกันทางอ้อม หรือเป็นเพียงการกล่าวถึงเฉยๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรง มีเรื่องของพระนางโคตมีภิกษุณี เมื่อทราบว่านางปรินิพพาน ท้าวสักกะพร้อมทั้งเทวดาก็เสด็จมาให้ความช่วยเหลือจัดการสรีระศพ ดังปรากฏในมหาปชาบดีโคตมีเถรีปทาน ตอนที่พระนางปชาบดีโคตมีเถรีพร้อมทั้งบริวารปรินิพพานว่า พระอานนท์ประกาศให้ภิกษุทั้งหลายมาประชุมกัน ต่างช่วยกันยกเตียงนอนที่พระโคตมีภิกษุณีนอนขึ้นไว้บนเรือนยอดทองคำซึ่งวิสุกรรมเทพบุตรเนรมิต ท้าวโลกบาลทั้งสี่เอาบาเข้ารองรับเรือนยอดเทวดาที่เหลื่อมมีท้าว

^{๖๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๘-๓๐, พุ.เถ.อ. (ไทย) ๒/๓/๑/๔๔๒-๔๔๗.

^{๖๕} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๔๑.

^{๖๖} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๒๒๒-๒๒๓, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๒๒/๑๒๔.

สักกะเป็นต้นเข้าช่วยรับเรือนยอด เหล่าเทวดาได้แบกพระโคตรมีภิกษุณีและภิกษุณีทุก ๆ องค์ที่นอนอยู่บนเตียงไปยังจิตราธานแล้วช่วยกันทำสรีริกศพของนาง^{๖๗} ที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรง เพียงแต่กล่าวถึงเฉย ๆ ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทว่า นางเขมาภิกษุณีต้องการจะเฝ้าพระพุทธเจ้าแต่เห็นท้าวสักกะ จึงถวายบังคมแล้วกลับไป ท้าวสักกะถามพระพุทธเจ้าว่านางเป็นใคร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า นางชื่อเขมา เป็นผู้มั่งมีทรัพย์มาก และเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสลักษณะพราหมณ์และมีชีพราหมณ์ในพระพุทธศาสนา^{๖๘} ในอรรถกถาเขมาเถรีคาถา บรรยายถึงอดีตชาติของนางว่า เคยถวายขนมสามก้อนแก่พระสุชาตเถระ อัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ในวันเดียวกันก็ได้สละผมของตนถวายเป็นทานแก่พระเถระ จึงเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์และได้เป็นมเหสีของท้าวสักกะ^{๖๙}

ในสุนทรีเถรีคาถา บรรยายถึงนางสุนทรีภิกษุณี ซึ่งอดีตชาติเคยถวายข้าวทัพพีหนึ่งแก่พระพุทธเจ้าระนามว่าเวสสกุ พระองค์ทรงอนุโมทนาว่านางจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นมเหสีของท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์^{๗๐} และในโรหิณีเถรีคาถา บรรยายถึงพระนางโรหิณีภิกษุณี ในอดีตชาติได้ถวายขนมพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ได้เกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นมเหสีของท้าวสักกะถึง ๓๖ พระองค์เช่นกัน^{๗๑} อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของท้าวสักกะว่า แม้ผู้ที่จะไปเกิดเป็นมเหสีก็ต้องบำเพ็ญบุญกับพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกของพระพุทธเจ้า จึงจะสามารถได้รับตำแหน่งนี้

๓.๓.๔ บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือสามเณร

บทบาทที่เกี่ยวข้องกับสามเณร ที่ปรากฏเด่นชัดก็คือการให้ความช่วยเหลือในการปฏิบัติธรรม เช่น เมื่อครั้งที่บัณฑิตสามเณรจักเจริญสมณธรรม ท้าวสักกะทรงทราบ จึงบัญชาให้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ไหล่นกที่ส่งเสียงจ้อแจอยอยู่ในป่าใกล้วิหารให้หนีไป แล้วอารักขาไว้โดยรอบ ตรัสกับจันทเทพบุตรและสุริยเทพบุตรให้ฉุดรั้งวิมานของตนไว้ ส่วนพระองค์ได้เสด็จไปประทับยึดอารักขาอยู่ที่สายยู แม้แต่เสียงไปไม้ก็ไม่มีในที่อยู่ของสามเณร เมื่อสามเณรบรรลुพระอรหันต์แล้วจึงฉันอาหาร ภิกษุสงฆ์ว่า ตะวันบ่ายคล้อยแล้วทำไมสามเณรจึงฟังฉันอาหาร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ในเวลาที่มีผู้มีบุญเจริญสมณธรรม แม้เทวดาก็มาช่วยกันอารักขา^{๗๒}

ในอรรถกถามหาปรินิพพานสูตร บรรยายถึงสามเณรสังฆรักขิตว่าท่านได้บรรลุพระอรหันต์ขณะโกณณม จากนั้นก็คิดว่ามีภิกษุที่เคยบรรลุพระอรหันต์ในวันที่บวชแล้วทำเวชยันตปราสาทของท้าวสักกะให้ไหวบ้างหรือไม่ ก็รู้ว่าไม่มีใครเคยทำมาก่อน จึงคิดว่าตนจะทำให้ไหว แล้วไปยืนอยู่บนยอดเวชยันตปราสาทใช้เท้ากระแทกก็ไม่สามารถทำให้ไหวด้วยกำลังแห่งอภิญญา เหล่านางรำของท้าวสักกะจึงกล่าวเยาะเย้ยสามเณรว่าไม่สามารถทำได้ สามเณรจึงไปหาพระมหานาคเถระผู้เป็นอาจารย์ เมื่อพระเถระบอกอุปบายแล้วจึงไปยังเวชยันตปราสาทอีกครั้ง เหล่าเทพธิดาเห็นสามเณรแล้ว พุดกันว่า

^{๖๗} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๕๔-๒๖๒/๔๒๑-๔๒๒, พุ.อป.อ. (ไทย) ๙/๕๖๒.

^{๖๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๔๗๒-๔๗๓.

^{๖๙} พุ.เถรี.อ. (ไทย) ๒/๔/๒๑๖.

^{๗๐} พุ.เถรี.อ. (ไทย) ๒/๔/๔๐๔.

^{๗๑} พุ.เถรี.อ. (ไทย) ๒/๔/๓๗๓.

^{๗๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๓๕-๓๓๙.

สามเณรอับอายไปครั้งหนึ่งแล้ว ยังมาแล้วมาอีก ท้าวสักกะกล่าวตำหนิเหล่าเทพธิดาว่า อย่าดูถูกบุตรของเราเลย ตอนนี้อันเรอได้อาจารย์แล้ว ชั่วขณะเธอก็ทำปราสาทให้ไหวได้ สามเณรใช้นิ้วเท้าเกี่ยวยอดปราสาท ปราสาทก็โอนเอนไปทั้ง ๔ ทิศ เหล่าเทวดาร้องลั่นขอร้องให้สามเณรทำปราสาทให้ตั้งอยู่อย่างเดิม สามเณรจึงวางปราสาทไว้ดังเดิม^{๗๓}

๓.๓.๕ บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสก

ท้าวสักกะมีความสัมพันธ์กับอุบาสกหลายคนด้วยกัน โดยการให้ความช่วยเหลือและการทดลองในโอกาสต่างๆ เช่น การให้ความช่วยเหลือแก่หมอชีวกซึ่งเรียนวิชาแพทย์จนจบเท่าที่อาจารย์รู้ทั้งหมด ที่ศิษย์คนอื่นเรียนถึง ๑๖ ปี โดยใช้เวลาเพียง ๗ ปีเท่านั้น ท้าวสักกะได้ตำราว่าหมอชีวกนี้จักเป็นอุปัฏฐาก มีความคุ้นเคยอย่างยอดของพระพุทธเจ้าควรจะให้เขาศึกษาการประกอบยา จึงเข้าสิงอาจารย์ของหมอชีวก ให้หมอชีวกศึกษาการประกอบยา ที่สามารถรักษาโรคได้ทุกชนิดเว้นวิบากของกรรม ให้หายด้วยการประกอบยาขนานเดียวเท่านั้น^{๗๔} อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งพระพุทธเจ้าและแก่พระภิกษุสงฆ์อย่างมาก อุบาสกส่วนใหญ่ที่ท้าวสักกะให้ความช่วยเหลือ จะมีศรัทธามากในพุทธศาสนาไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นคนรวยหรือคนจนก็ตาม ในอรรถกถาธรรมบท บรรยายถึงคนยากจนคนหนึ่ง นามว่ามหาทศคตะ ต้องการถวายทานแก่ภิกษุรูปหนึ่ง พร้อมด้วยภรรยาออกไปทำงานรับจ้างเพื่อนำค่าจ้างมาทำอาหารเลี้ยงพระ ผู้ที่จัดการนิมนต์พระสัณเฑาะฐของมหาทศคตะลงในบัญชี ผู้จัดการจึงให้ไปนิมนต์พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์ ท้าวสักกะทรงทราบเสด็จไปยังเรือนของมหาทศคตะ แต่เข้าทำหน้าที่เป็นพ่อครัว จัดอาหารข้าวต้มข้าวสวยและผัก ปูอาสนะสำหรับเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงท้าวสักกะถวายข้าวยาสุ เมื่อพระพุทธเจ้าอนุโมทนาเสด็จกลับไปแล้ว ก่อนที่ท้าวสักกะจะเสด็จกลับประทับยืนที่ประตูเรือนของมหาทศคตะ ทรงแลดูอากาศ ให้ฝนแก้วตกลงเต็มภาชนะทั้งหมดในเรือนของเขาและลั่นไปทั่วเรือน จนเรือนไม่มีที่ว่างด้วยอาณาภาพของพระองค์แล้วจึงเสด็จกลับไป^{๗๕}

นอกจากจะให้ความช่วยเหลือแล้ว ยังได้ทดสอบอุบาสกท่านหนึ่ง คือ สุปปพุทธกุกุณ ซึ่งได้ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วบรรลุโสดาปัตติผล บรรณาจะกราบทูลคุณที่ตนได้แต่พระพุทธเจ้า ท้าวสักกะทรงทราบว่า สุปปพุทธกุกุณต้องการทำคุณที่ตนได้ในศาสนาของพระพุทธเจ้า ให้ปรากฏจึงอยากทดลอง เสด็จไปยืนในอากาศตรัสว่า สุปปพุทธะ เธอเป็นมนุษย์ขัดสน เป็นมนุษย์ยากไร้เราจักให้ทรัพย์หาที่สิ้นสุดมิได้แก่เธอ เธอจงกล่าวว่า พระพุทธไม่ใช่พระพุทธพระธรรมไม่ใช่พระธรรม พระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์ อย่าเลยด้วยพระพุทธแก่เรา อย่าเลยด้วยพระธรรมแก่เรา อย่าเลยด้วยพระสงฆ์แก่เรา สุปปพุทธกุกุณจึงถามท้าวสักกะว่าเป็นใคร เมื่อรู้ว่าเป็นท้าวสักกะ จึงกล่าวติเตียนว่าเป็นอันธพาล ไม่มีอายุ เป็นผู้ไม่สมควรจะพูดกับเขา แล้วยืนยันว่าตนไม่ใช่คนขี้ใจ ไม่ใช่คนขัดสนเลย แต่เป็นผู้ถึงความสุข มีทรัพย์มาก ได้แก่อริยะทรัพย์ อริยะทรัพย์ ๗ นี้ มีอยู่แก่ชนเหล่าใด ชนเหล่านั้นอันพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หรือพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายไม่กล่าวว่าเป็นคนจน ท้าวสักกะทรงสดับถ้อยคำของสุปปพุทธะนั้นแล้ว ทรงหึงเขาไว้ในระหว่างทาง เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูล

^{๗๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๓๙๕.

^{๗๔} วิ.อ. (ไทย) ๕/๒/๓๒๒.

^{๗๕} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๑๙-๓๒๙.

การโต้ตอบถ้อยคำนั้นทั้งหมดแต่พระพุทธเจ้าตรัสกับท้าวสักกะว่า ทั้งร้อยทั้งพันแห่งคนทั้งหลายผู้เช่นกับพระองค์ ไม่อาจเพื่อจะให้สุบปพุทธกุณฐิ กล่าววว่า พระพุทธไม่ใช่พระพุท พระธรรมไม่ใช่พระธรรม หรือพระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์ได้เลย^{๗๖} อันเป็นการทดสอบความมั่นคงในพระรัตนตรัยที่เรียกว่าอจลศรัทธา คือศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว ของบุคคลผู้เป็นพระโสดาบัน

๓.๓.๖ บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสิกา

ท้าวสักกะมีความเกี่ยวข้องกับอุบาสิกาโดยการให้ความช่วยเหลือเป็นส่วนใหญ่ เช่น เมื่อกาลก่อนพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาครบปีที่ ๖ ในวันวิสาขปุณณมี นางสุชาดาคิดว่า จักทำพลีกรรมแก่เทวดา จึงตื่นแต่เช้านำข้าวสุกมาถวาย โดยมิท้าวมหาพรหมกั้นฉัตร ท้าวโลกบาลทั้ง ๔ ถือพระขรรค์ตั้งการรักษา ท้าวสักกะรวบรวมพินดีไฟ เหล่าเทวดานำไอชะใน ๔ทวีป มาใส่ในข้าวสุกปายาสนั้น^{๗๗} อีกท่านคือนางจุฬาสัทธา ธิดาของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ซึ่งไปเป็นภรรยาของบุตรภาพกเศรษฐี^{๗๘} ณ นครสาเกตุ เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลว่าจักไปอยู่เรือนสามี ณ ทรกุลของคณมิจฉาภิภูมิจึงพระพุทธเจ้านึกถึงนางบ้าง เมื่อภาพกเศรษฐีให้นางนิมนต์พระพุทธเจ้าโดยให้เวลาเพียงคืนเดียว นางขึ้นปราสาทชั้นบนถือภาชนะดอกไม้ขนาดใหญ่ ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า แล้วจึงโยนกำดอกไม้ไป นิมนต์พระพุทธเจ้าให้มาในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป พระพุทธเจ้าตรัสสั่งพระอานนท์ ให้เตรียมภิกษุผู้บรรลุนิพพาน ๖ จำนวน ๕๐๐ รูปและเสด็จไปยังเมืองสาเกตุ ท้าวสักกะทรงเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมาสั่งให้สร้างเรือนยอด ๕๐๐หลัง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุเหล่านั้นได้เสด็จไปยังนครสาเกตุด้วยภูฏาคารยาน มีเรือนยอดประหนึ่งรอยขีดในอากาศที่มีสีดั่งแก้วมณี^{๗๙} ด้วยอานุภาพของวิสสุกรรมเทพบุตรตามคำบัญชาของท้าวสักกะ

๓.๓.๗ บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพบว่า ท้าวสักกะถึงแม้จะเป็นเทวดาซึ่งมีหน้าที่แตกต่างจากมนุษย์ แต่ก็มี ความห่วงใยในพระพุทธศาสนา จึงเป็นผู้มีส่วนปกป้องและเผยแพร่พระพุทธศาสนาในบทบาทต่างๆ ดังเช่นการเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไม่ให้เกิดความเสียหาย ทำให้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ เช่น เมื่อครั้งที่โศภนพราหมณ์ได้รับมอบหมายให้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ รู้ว่ากษัตริย์เหล่านั้นเผลอก็กอบ หยิบพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวา เก็บไว้ในระหว่างผ้าโพกศีรษะ เมื่อโศภนพราหมณ์กำลังแบ่งพระบรมธาตุ อยู่ ท้าวสักกะสำรวจดูว่า ใครเอาพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าไป ก็ทรงเห็นว่า พราหมณ์แอบหยิบไป ทรงดำริว่าแม้พราหมณ์ก็ไม่อาจทำสักการะอันควรแก่พระเขี้ยวแก้วได้ จึงทรงถือเอาจาก ระหว่างผ้าโพกของโศภนพราหมณ์ บรรจู่ไว้ในผอบทองคำ แล้วนำไปยังเทวโลกประดิษฐานไว้ ณ พระจุฬามณีเจดีย์^{๘๐}

^{๗๖} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๙๔-๑๙๖.

^{๗๗} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/๑๑๒, ขุ.อป.อ. (ไทย) ๘/๑/๑๓๘, อง.เอก., ทก.อ. (ไทย) ๑/๒/๘๓-๘๕.

^{๗๘} ในอรรถกถาธรรมบทเป็นอุคคหเศรษฐี ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๘๒.

^{๗๙} อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๗๔-๗๕, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๘๘.

^{๘๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๔๖๓.

เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูนำพระบรมธาตุมาจากเมืองกุสินารา และสร้างพระสถูปบรรจุไว้ พระมหากัสสปะเห็นอันตรายของพระบรมธาตุในเมืองอื่นๆ จึงปรึกษากับพระเจ้าอชาตศัตรูเพื่อเก็บพระบรมสารีริกธาตุเหล่านั้นไว้ โดยพระมหากัสสปะไปนำพระบรมธาตุที่คิดว่าจะมีอันตรายเสียหายมาประดิษฐานไว้ ณ ทิศตะวันออกและทิศใต้ แห่งกรุงราชคฤห์ อธิษฐานไม่ให้เกิดอันตรายแก่พระบรมธาตุเหล่านั้น ท้าวสักกะ ทรงให้วิสสุกรรมเทพบุตรตั้งกองรักษาการณ์ไว้ที่นั่น วิสสุกรรมเทพบุตรได้ประกอบหุ่นยนต์ที่ทำด้วยไม้มีลักษณะน่ากลัว ถือพระขรรค์ เคลื่อนตัวได้เร็วเสมือนลม ตีตีลิ่มสลักไว้ อันเดียวเท่านั้น เอาศิลาล้อมไว้โดยรอบ ทำเสมือนเรือนสร้างด้วยอิฐ ข้างบนปิดด้วยศิลาแผ่นเดียว ใส่ฝุ่นแล้วทำพื้นให้เรียบ แล้วประดิษฐานสถูปหินไว้บนที่นั่น เมื่อการเก็บพระบรมธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระเถระดำรงอยู่จนตลอดอายุก็ปรินิพพาน แม้พระราชาก็เสด็จไปตามยถากรรม

ต่อมาพระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์ อาศัณิโคธสามเณร ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โปรดให้สร้างวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง เมื่อทรงแสวงหาพระบรมธาตุเพื่อมาบรรจุในวิหารที่สร้างขึ้น ได้ทรงทราบที่เก็บพระบรมธาตุจากพระเถระอายุ ๑๒๐ ปีท่านหนึ่ง เมื่อพระเถระชี้ที่เก็บแล้วสั่งให้ตัดกอไม้ นำสถูปหินและฝุ่นออก ทรงเห็นพื้นโบกปูนอยู่ จากนั้นทรงทำลายปูนโบกและแผ่นอิฐแล้วเสด็จสู่บริเวณตามลำดับ ทอดพระเนตรเห็นรูปไม้หุ่นยนต์ถือนพระขรรค์ เดินวนเวียนอยู่ พระเจ้าอโศกรับสั่งให้นำหม้อผีมา แม้ทำการเช่นสรวงแล้วก็ไม่สามารถทำลายรูปไม้หุ่นยนต์ได้ จึงทรงนมัสการเทวดาทั้งหลาย ตรัสว่า ข้าพเจ้ารับพระบรมธาตุเหล่านี้แล้วจะบรรจุไว้ในวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง จะทำสักการะ ขอเทวดาอย่าทำอันตราย ท้าวสักกะทรงทราบ จึงเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมาสั่งให้ไปทำลายรูปไม้เสีย วิสสุกรรมเทพบุตร ก็แปลงเพศเป็นเด็กชาวบ้านไว้จุก ๕ แหยม ยืนถือธนูตรงพระพักตร์ของพระราชารับอาสาทำลายหุ่นยนต์ แล้วจับศรยิงตรงที่ผูกหุ่นยนต์นั้น ทำให้ทุกอย่างกระจัดกระจายไป พระเจ้าอโศกจึงสามารถนำพระบรมธาตุมาได้ นำไปประดิษฐาน ณ วิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง^{๘๑} พุทธศาสนิกชนจึงได้มีพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าไว้สักการะเคารพจนถึงปัจจุบัน

นอกจากการช่วยรักษาพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ท้าวสักกะยังมีส่วนช่วยในการประดิษฐานพระพุทธรูปที่ยังประเทศลังกาด้วย ดังเช่น เมื่อพระโมคคัลลิตุตรติสสเถระ ประชุมสงฆ์ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ และส่งภิกษุไปประกาศพระศาสนา จำนวน ๙ สาย คือ (๑) พระมหินทเถระพร้อมด้วยคณะไปยังเกาะลังกา (๒) พระมัทฉันติกเถระ ไปแคว้นคันธาระ (๓) พระมหาทเวะ ไปแคว้นมหิสสกมณฑล (๔) พระรักขิตเถระ ไปวนวาสีประเทศ (๕) พระโยนกธรรมรักขิต ไปปปรันตคชนบท (๖) พระมหารักขิตเถระ ไปโยนกประเทศ (๗) พระมัทฉิมเถระพร้อมคณะ ไปดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย (๘) พระโสณเถระ และ พระอุตตรเถระ ไปสุวรรณภูมิ (๙) พระมหาธรรมรักขิตไปแคว้นมหาราษฎร์^{๘๒} ขณะนั้นพระเจ้ามกุฏสีวะทรงครองราชย์ พระมหินทเถระพิจารณาเห็นว่าพระเจ้ามกุฏสีวะชราภาพมากแล้วไม่สามารถจะยกย่องพระศาสนาได้ จึงรอกจนกระทั่งพระเจ้ามกุฏสีวะสวรรคต และพระเจ้าเทวานมัมปิยติสสะขึ้นครองราชย์ เมื่อพระเจ้าเทวานมัมปิยติสสะขึ้นครองราชย์ ท้าวสักกะเสด็จเข้าไปหาพระมหินทเถระ แล้วได้ตรัสบอกเรื่องที่พระเจ้ามกุฏสีวะสวรรคตแล้ว พระเจ้าเทวานมัมปิยติสสะขึ้น

^{๘๑} ที. ม. อ. (ไทย) ๒/๑/๔๖๖-๔๗๐.

^{๘๒} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖๑-๑๖๓.

ครองราชย์แทน และพระพุทธเจ้าก็ทรงพยากรณ์องค์ท่านไว้แล้วว่า ในอนาคต ภิกษุชื่อมหินท์ จักยังชาวเกาะตัมพปณทวิปให้เสื่อมใส ขณะนี้เป็นเวลาสมควรที่จะไปยังเกาะอันประเสริฐแล้ว แม้ท่านเองก็จักร่วมเป็นเพื่อนด้วย พระเถระรับคำของท้าวสักกะ รวม ๗ คนทั้งตน เดินทางไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่ยังเกาะลังกา^{๘๓} เมื่อพระมหินท์เถระประดิษฐานพระศาสนาบนเกาะลังกา มีความประสงค์จะสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุ พระเถระจึงให้สุมนสามเณรไปขอพระบรมธาตุจากพระเจ้าอโศกและขอพระธาตุรากขวัญเบื้องขวาจากท้าวสักกะ พระองค์ก็ได้นำพระธาตุรากขวัญเบื้องขวาออกมาแล้วถวายแก่สุมนสามเณร สุมนสามเณรรับเอาพระธาตุนั้นแล้วประดิษฐานไว้ ในเจดีย์บรรพต^{๘๔} ทำให้พระบรมธาตุนั้นเป็นที่สักการะเคารพของพุทธศาสนิกชนชาวประเทศศรีลังกามาจนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว แม้การช่วยเหลือในการรักษาพระปริยัติพระองค์ก็มีส่วนในการช่วยเหลือเช่นกัน ดังเช่น ในคราวมีภัยใหญ่ครั้งพระเจ้าจันฑาลตีสสะในลังกาทวิป ท้าวสักกะนิรมิตแพใหญ่แจ่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จะมีภัยใหญ่เกิดขึ้น ฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล พระภิกษุทั้งหลายพากันลำบากด้วยปัจจัย ๔ ไม่สามารถเพื่อจะทรงพระปริยัติไว้ได้ควรที่พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายจะไปยังอีกฝั่งหนึ่งรักษาชีวิตไว้ นิมนต์ให้พระสงฆ์ขึ้นแพ เมื่อนั่งไม่พอที่เหลือให้เกาะขอนไม้ไปภัยจักไม่มีแก่ภิกษุทั้งปวง ขณะนั้นภิกษุ ๖๐ รูป ไปถึงฝั่งมหาสมุทรแล้วทำตีกากันไว้ว่า ไม่มีกิจที่พวกเราจะไปที่นี่ พวกเราจักอยู่ในที่นี่ จักรักษาพระไตรปิฎกแล้วจึงกลับจากที่นั่นไปสู่ที่กษิณมลยะชนบท เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยรากเหง้าและใบไม้ เมื่อร่างกายยังเป็นไปอยู่ที่พากันนั่งกระทำการสาธยายเมื่อร่างกายเป็นไปไม่ได้ ก็พุนทรายขึ้นล้อมรอบศีรษะไว้ในที่เดียวกันพิจารณาพระปริยัติ โดยวิธีนี้ภิกษุทั้งหลายก็สามารถทรงพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถาให้บริบูรณ์อยู่ได้ถึง ๑๒ ปี^{๘๕}

จากการศึกษาพบว่า ท้าวสักกะเป็นเทวดาที่มีบทบาทมากที่สุดในเทวดาทั้งหลายแม้จะอยู่ในชั้นที่สูงกว่าพระองค์และมีอำนาจมากกว่า เช่น เทวดาชั้นดุสิตเป็นต้น เพราะไม่ปรากฏว่าเทวดาเหล่านั้นมีบทบาทมากมายนัก อาจเป็นเพราะเทวดาเหล่านั้นอยู่ในภพภูมิที่ห่างไกลจากโลกมนุษย์ จนเกินไปที่จะแสดงบทบาทให้ปรากฏก็เป็นได้ท้าวสักกะเป็นเทพที่อยู่ในใจของคนทั่วไปมานาน และคนทั่วไปก็นับถือและอยากเห็นท้าวสักกะ เช่น ในสักกปัญหาสูตร พระพุทธเจ้าถามท้าวสักกะว่า เคยจำได้หรือไม่ว่า เคยตรัสถามปัญหา กับสมณพราหมณ์เหล่าอื่นมาแล้ว ตรัสว่า เคยตรัสถามสมณพราหมณ์ที่เข้าพระทัยว่า เป็นผู้อยู่ป่า อยู่ในเสนาสนะอันสงัด แต่ไม่ทรงได้รับคำตอบ พอเขาทราบว่าเป็นท้าวสักกะกลับได้รับการยกย่องนับถือ ยอมตนเป็นสาวกของพระองค์^{๘๖} ท้าวสักกะคอยให้การดูแลช่วยเหลือพระพุทธเจ้ามาโดยตลอด ทั้งเฉพาะพระองค์เองและร่วมกับพระพรหมหรือเทวดาอื่น ตั้งแต่จุดจากสวรรค์ชั้นดุสิตเป็นต้นมาจนกระทั่งปรินิพพาน ทั้งในแง่ของการอุปฐาก ปฏิบัติรับใช้ และคอยให้ความช่วยเหลือเมื่อเกิดเรื่องขึ้น แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานแล้วก็ยังคอยช่วยปกป้องพระพุทธศาสนา มีส่วนทำให้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าดำรงมาได้จนกระทั่งปัจจุบัน โดยจะมีผู้ช่วย

^{๘๓} วิ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๒๒-๑๒๓.

^{๘๔} วิ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๓-๑๔๔

^{๘๕} อง.เอก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๗๓

^{๘๖} ส.ส. (ไทย) ๑๐/๓๖๗/๒๙๕.

เช่น วิสสุกรรมเทพบุตร แบ่งหน้าที่ให้รับผิดชอบช่วยกระทำการแทนพระองค์สำหรับพระภิกษุและสามเณร ผู้ที่ท้าวสักกะจะมาคอยให้ความช่วยเหลือก็เฉพาะผู้ที่มีคุณธรรมเท่านั้น เช่น พระสารีบุตร พระจักขุบาล เป็นต้น ช่วยทำให้สามารถปฏิบัติธรรมได้สะดวกเช่น บัณฑิตสามเณรและสุขสามเณร เป็นต้น ส่วนพระเถระอื่นก็จะมาหาด้วยความเลื่อมใสศรัทธาเพื่อมาบำเพ็ญบุญ หรือแลกเปลี่ยนสนทนาธรรม ส่วนคนทั่วไปก็เสด็จมาเพื่อทดสอบ และช่วยเหลือทำให้เกิดความเห็นที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิบ้างเมื่อกกล่าวโดยสรุป บทบาทของท้าวสักกะ มี ๒ ประการ คือ ๑) การให้ความช่วยเหลือหรือคอยรับใช้ ๒) การมาฟังธรรมและการถามปัญหา แต่บทบาทที่เด่นและพบบ่อยทั้งเรื่องในอดีตและปัจจุบัน คือการให้ความช่วยเหลือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ให้ความเห็นว่าคติการช่วยของพระอินทร์อย่างนี้ นับว่าเป็นวิวัฒนาการช่วงต่อที่เชื่อมจากคติแห่งเทวานุภาพของลัทธิศาสนาแบบเดิม เข้าสู่คติแห่งกรรมของพระพุทธศาสนา แม้จะยังมีใช้ตัวแท้บริสุทธิ์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา แต่ก็ป็นคติที่วิวัฒน์เข้าสู่ความเป็นพุทธ ถึงขั้นที่ยอมรับเป็นพุทธได้ สาระสำคัญของคตินี้ก็คือ มนุษย์ที่ดียอมทำความดีไปตามเหตุผลสามัญของมนุษย์เอง และทำอย่างมั่นคงแน่วแน่เต็มสติปัญญาจนสุดความสามารถของตน ไม่คำนึงถึง ไม่รีรอ ไม่เรียกร้องความช่วยเหลือจากเทวดาใดๆ เลยเทวดาที่ดียอมใส่ใจคอยดูแลช่วยเหลือมนุษย์ที่ดีด้วยคุณธรรมของเทวดาเอง เมื่อมนุษย์ผู้ทำดีได้รับความเดือดร้อน หากเทวดายังมีความดีอยู่บ้าง เทวดาก็จะทนดูไม่ไหวต้องลงมาช่วยเอง พุดง่ายๆ ว่ามนุษย์ก็ทำดีโดยไม่คำนึงถึงการช่วยเหลือของเทวดา เทวดาก็ช่วยโดยไม่คำนึงถึงการอ่อนวอนของมนุษย์^{๔๘๗} การที่คัมภีร์พระพุทธศาสนา บรรยายถึงความเลื่อมใสศรัทธาที่ท้าวสักกะมีต่อพระพุทธเจ้า และพระสาวก ก็เป็นบุคคลาธิษฐานทำให้เห็นว่า บุคคลที่ยิ่งใหญ่ขนาดเป็นจอมเทพก็ยังเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา คนธรรมดาเหตุไฉนจะละเลยเสียไม่สนใจพระพุทธศาสนา อันเป็นการส่งเสริมความสำคัญของพระพุทธศาสนาให้น่าเลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้น

๓.๓.๘ คุณธรรมของพระอินทร์

คุณธรรมที่สำคัญ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้บังเกิดเป็นพระอินทร์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ วัตตบพ แปลว่า หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือตำแหน่งพระราชาแห่งเทวดา ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ชื่อว่า ท้าวสักกเทวราช การจะไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตตบพ ๗ ประการให้บริบูรณ์ วัตตบพ ๗ ประการจึงมีความสัมพันธ์กับการเกิดเป็นท้าวสักกะเรื่องราวของท้าวสักกเทวราชมีกล่าวถึงไว้ทั้งท้าวสักกะในอดีตและท้าวสักกะองค์ปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีปรากฏอยู่ในอรรถกถาชาดกและอรรถกถาธรรมบท สำหรับท้าวสักกะองค์ปัจจุบันมีเรื่องราวปรากฏอยู่ในสัkkสังยุตและปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ในปฐมเทวสูตร สัkkสังยุต พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงวัตตบพ ๗ ประการ กับความเป็นท้าวสักกะให้ภิกษุฟังว่า

^{๔๘๗} พระพรหมคุณาภรณ์, *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยายความ)*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๔๗๑-๔๗๒.

ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ในกาลก่อนได้สมาทานวัตตบท ๗ ประการอย่างสมบูรณ์ เพราะสมาทานวัตตบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตตบท ๗ ประการนั้นได้แก่ ๑. เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ๒. เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓. เราพึงพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖. เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗. เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดฉับพลันทันที^{๘๘}

คุณธรรมคือวัตตบท ๗ ประการ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อไปเกิดเป็นท้าวสักกะ เป็นหลักคุณธรรมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันของเราจะมาตรัสรู้ นอกจากวัตตบท ๗ ประการแล้ว การทำบุญกุศลอื่น ๆ ที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะนั้นก็มิปรากฏในชาดกต่างๆ เช่น ในวิสูตรชาดก^{๘๙} ได้บรรยายถึงบุคคลทำบุญมีทานเป็นต้นแล้วปรารถนาเป็นท้าวสักกะก็ได้ตามที่ตนต้องการ เมื่อนำเรื่องราวในชาดกมาเทียบเคียงเช่นนี้ก็จะเห็นว่า หลักวัตตบท ๗ ประการ หรือหลักบุญกิริยาวัตตทั้ง ๓ ที่ชาวพุทธปฏิบัติมาสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติไปเกิดเป็นท้าวสักกะได้เช่นกัน และการทำบุญมีให้ทานเป็นต้นสามารถจัดเข้าในวัตตบท ๗ ประการได้ เพราะวัตตบท ๗ ประการก็จัดอยู่ในระดับทานและศีลซึ่งเป็นบุญกิริยาวัตตในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

บทบาทของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ส่วนใหญ่จะปรากฏในอรรถกถาชาดก ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดบทบาทของพระอินทร์ไว้ ๘ บทบาทด้วยกัน คือ ๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ๒. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ ๓. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับภิกษุณี ๔. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับสามเณร ๕. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสก ๖. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสิกา ๗. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา และคุณธรรมของพระอินทร์

๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า พระอินทร์หรือท้าวสักกะ เป็นเทพที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน การช่วยเหลือพระพุทธเจ้าของท้าวสักกะ ยังส่งผลให้ประชาชนทั่วไปได้รับประโยชน์ไปด้วย นอกจากจะคอยอำนวยความสะดวกในต่าง ๆ แล้ว เมื่อมีเรื่องทำให้พระพุทธเจ้าต้องเสื่อมเสียชื่อเสียง ท้าวสักกะจะเสด็จมาทำให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี ทำให้ความจริงปรากฏ เช่น กรณีนางจิญจมาณวิกาแกล้งทำตัวมีครรภ์กับพระพุทธเจ้า พระสูตรหลายสูตรมีที่มาจากคำถามปัญหาของเหล่าเทวดา โดยมีท้าวสักกะเป็นผู้นำ เช่น ในอรรถกถามงคลสูตร หรือแม้ในยามที่พระพุทธเจ้าอาพาธท้าวสักกะจะเสด็จมาอุปฐากอยู่เสมอ

^{๘๘} คุรยละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

^{๘๙} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๓/๓๕๓.

๒. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือพระสงฆ์ ท้าวสักกะจะคอยใส่ใจเสมอเกี่ยวกับความเป็นไปของพระภิกษุสงฆ์ คอยอำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์ในเรื่องต่าง ๆ ให้เกิดความสะดวกรบาย เช่น ให้วิสสุกรรมเทพบุตร เณรมิตรื่อนยอด ให้พระอัญญาโกณฑัญญะนอนในเรือนยอดนั้น ให้วิสสุกรรมเทพบุตรเณรมิตรื่อนห้ำร้อยหลัง เพื่อต้อนรับผู้จะมาบูชาสรีรศพของพระสารีบุตร เมื่อพระภิกษุสงฆ์มีเหตุเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ ท้าวสักกะก็ไม่ละเลยในหน้าที่อันเป็นนิสัยประจำพระองค์ เช่น กรณีพระจักขุบาล

๓. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือภิกษุณี ความสัมพันธ์ของท้าวสักกะกับภิกษุณี ไม่ค่อยมีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามากนักเรื่องที่ปรากฏก็ไม่ใช่บทบาทของท้าวสักกะโดยตรง แต่เป็นความเกี่ยวข้องกันทางอ้อม หรือเป็นเพียงการกล่าวถึงเฉย ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรง มีเรื่อง ท้าวสักกะพร้อมทั้งเทวดาก็เสด็จมาให้ความช่วยเหลือจัดการสรีระศพพระมหาปชาบดีโคตมี ในสุนทรีเถรีคาถา บรรยายถึงนางสุนทรีภิกษุณี ซึ่งอดีตชาติเคยถวายข้าวทัพพีหนึ่งแก่พระพุทธเจ้า ระบุว่าเวสสภู พระองค์ทรงอนุโมทนาว่านางจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นนมเหสีของท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของท้าวสักกะว่า แม้ผู้ที่จะไปเกิดเป็นนมเหสีก็ต้องบำเพ็ญบุญกับพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกของพระพุทธเจ้า จึงจะสามารถได้รับตำแหน่งนี้

๔. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือสามเณร บทบาทที่เกี่ยวข้องกับสามเณรที่ปรากฏเด่นชัดก็คือการให้ความช่วยเหลือในการปฏิบัติธรรม เช่น เมื่อครั้งที่บัณฑิตสามเณรจักเจริญสมณธรรม ท้าวสักกะทรงทราบ จึงบัญชาให้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ไหล่นกที่ส่งเสียงจ้อแจ้อยู่ในป่าใกล้วิหารให้หนีไป แล้วอารักขาไว้โดยรอบ ตรัสกับจันทเทพบุตรและสุริยเทพบุตรให้ลดรังวิมานของตนไว้ ส่วนพระองค์ได้เสด็จไปประทับยึดอารักขาอยู่ที่สายยู แม้แต่เสียงใบไม้ก็ไม่มิในที่อยู่ของสามเณร เมื่อสามเณรบรรลुพระอรหันต์แล้วจึงฉันอาหาร ภิกษุสงฆ์ว่าตะวันบ่ายคล้อยแล้วทำไมสามเณรจึงฟังฉันอาหาร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ในเวลาที่ผู้มีบุญเจริญสมณธรรม แม้เทวดาก็มาช่วยกันอารักขา

๕. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสก ท้าวสักกะมีความสัมพันธ์กับอุบาสกหลายคนด้วยกัน โดยการให้ความช่วยเหลือและการทดลองในโอกาสต่าง ๆ เช่น การให้ความช่วยเหลือแก่หมอชิวซึ่งเรียนวิชาแพทย์จนจบเท่าที่อาจารย์รู้ทั้งหมด ที่ศิษย์คนอื่นเรียนถึง ๑๖ ปี โดยใช้เวลาเพียง ๗ ปีเท่านั้น ท้าวสักกะได้ดำริว่าหมอชิวนี้จักเป็นอุปัฏฐาก มีความคุ่นเคยอย่างยอดของพระพุทธเจ้าควรจะให้เขาศึกษาการประกอบยา จึงเข้าสิงอาจารย์ของหมอชิว ให้หมอชิวศึกษาการประกอบยา ที่สามารถรักษาโรคได้ทุกชนิดเว้นวิบากของกรรม ให้หายด้วยการประกอบยาดานเดียวเท่านั้น อันเป็นประโยชน์แก่อุบาสกทั้งพระพุทธเจ้าและแก่พระภิกษุสงฆ์อย่างมาก นอกจากจะให้ความช่วยเหลือแล้ว ยังได้ทดสอบอุบาสกท่านหนึ่ง คือ สุปปพุทธกฤษฏี อันเป็นการทดสอบความมั่นคงในพระรัตนตรัยที่เรียกว่าอจลศรัทธา คือศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว ของบุคคลผู้เป็นพระโสดาบัน

๖. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสิกา ท้าวสักกะมีความเกี่ยวข้องกันกับอุบาสิกาโดยการให้ความช่วยเหลือเป็นส่วนใหญ่ เช่น เมื่อกาลก่อนพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ทรงบำเพ็ญกุฏกริยาครบปีที่ ๖ ในวันวิสาขปุณณมี นางสุชาดาคิดทำพิธีกรรมแก่เทวดา นางจุฬสุภัททา เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลว่าจักไปอยู่เรือนสามี ณ ตระกูลของคนมิถิลาภิกษุ

๗. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา ท้าวสักกะถึงแม้จะเป็นเทวดาซึ่งมีหน้าที่แตกต่างจากมนุษย์ แต่ก็มีความห่วงใยในพระพุทธศาสนา จึงเป็นผู้มีส่วนปกป้องและเผยแพร่

พระพุทธศาสนาในบทบาทต่าง ๆ ดังเช่นการเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไม่ให้เกิดความเสียหาย ทำให้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ หรือให้วิสุกรรมเทพบุตร คอยอารักขาพระบรมธาตุที่บรรจุในพระสถูป

๘. คุณธรรมของพระอินทร์ คุณธรรมที่สำคัญ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้บังเกิดเป็นพระอินทร์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ วัตตบพ แปลว่า หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือตำแหน่งพระราชาแห่งเทวดา ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ชื่อว่า ท้าวสักกเทวราช การจะไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตตบพ ๗ ประการให้บริบูรณ์ วัตตบพ ๗ ประการจึงมีความสัมพันธ์กับการเกิดเป็นท้าวสักกะ

๓.๔ ความเชื่อของพุทธศาสนิกชนเกี่ยวกับพระอินทร์

ตามคติพุทธศาสนาก็มีเรื่องพระอินทร์มาก แต่บางเรื่องก็ยากจะแยกออกจากคติพราหมณ์ได้เด็ดขาด ตามคติพุทธถือว่าพระอินทร์ในทางพุทธศาสนาจะต้องเป็นไปตามพุทธโอวาท ที่ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องมีวันเสื่อมไปตามสภาพ เทวดาทั้งหลายสิ้นบุญแล้วก็ต้องจุติ (คือเคลื่อนจากสภาพความเป็นอยู่เดิม คือตาย) ไปปฏิสนธิยังภพใดก็ได้แล้วแต่ผลบุญที่ทำไว้ ใครที่สั่งสมบุญไว้ก็เป็นพระอินทร์ได้ พระอินทร์จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันไป

นอกจากเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏในฐานะของผู้อภิบาลพระพุทธศาสนาแล้ว ในอดีตชาติได้ประกอบแต่กุศลกรรม เมื่อสิ้นอายุขัยไปแล้วจึงไปเกิดเป็นพระอินทร์ ซึ่งทำให้เห็นถึงบุญคุณอันสูงของพระอินทร์ที่ถูกกำหนดไว้ในเรื่องของการประกอบกุศลกรรมและให้ทาน แม้แต่เป็นพระอินทร์แล้วก็ยังคงประกอบกุศลกรรมอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนั้น การอ้างถึงพระอินทร์ยังมีนัยที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น คติความเชื่อจากคัมภีร์โลกศาสตร์^{๙๐} ที่ถือว่า พระอินทร์เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และนอกจากนั้นการอ้างถึงพระอินทร์ยังเกี่ยวเนื่องกับความเป็นจักรพรรดิราช

คติความเชื่อจากคัมภีร์โลกศาสตร์จึงได้รับการยอมรับสืบเนื่องต่อกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินได้จัดให้ทำสมุดภาพไตรภูมิขึ้น เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๙ และในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไม่ทรงพอพระทัยในไตรภูมิภาพที่เรียบเรียงในปีพุทธศักราช ๒๓๒๖ จึงโปรดให้พระยาปริชา (แก้ว) และพระเถระชั้นผู้ใหญ่อีก ๓ รูป ร่วมกันแต่งไตรภูมิขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่าไตรโลกวินิจฉัย เสร็จ

^{๙๐} คติโลกศาสตร์เป็นการรวบรวมแนวคิดเพื่ออธิบายถึงวัฏจักรแห่งการเกิด การดำรงอยู่ และการดับสูญของสรรพสิ่ง อันได้แก่ ชีวิต จักรวาล และกาลเวลา โดยแยกเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่เป็นสาระด้านปรัชญาที่กล่าวถึงหลักธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ปฏิจตสมุปบาท ไตรลักษณ์ กรรมและวิบากกรรม และหลักปฏิสัมพันธ์ และส่วนที่เป็นสาระด้านภูมิจักรวาลที่กล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นจักรวาล อ้างใน สุภาพรณ ฌ บางช้าง, “วรรณกรรมโลกศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาท”, เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการเรื่องวรรณกรรมโลกศาสตร์และสุขภาพจิตพระร่วง, (บัณฑิตศึกษา ภาควิชาภาษาไทย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๘ กันยายน ๒๕๒๗), หน้า ๔. (เอกสารอัดสำเนา)

สมบูรณในปีพุทธศักราช ๒๓๔๕ และจากความในไตรโลกวินิจฉัยนี้ ก็ยังปรากฏความนอกบาลีที่ยกความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของโลกและจักรวาลได้ชัดเจนที่สุด^{๙๑}

ซึ่งเมื่อแนวคิดตามระบบโลกศาสตร์นี้ เมื่อถูกนำมาจำลองในการจัดระเบียบการปกครองและการเมืองให้กับนครรัฐ เมื่อเปรียบเทียบกับเขาพระสุเมรุอันตั้งอยู่เป็นหลักพระธรณีในพื้นปฐพีอันหมายถึง องค์พระมหากษัตริย์ ดังในปัญจราชาภิเษกได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

เมื่อสมเด็จพระมหากษัตริย์ได้ราชาภิเษกเป็นเอกแห่งราชสมบัติ ฟังได้อิฐานาอาตมาพระองค์เองว่า เรานี้คือเขาพระสุเมรุราชอันตั้งอยู่เป็นหลักพระธรณีในปฐพีตล และพระเนตรของเราข้างขวาคือพระสุริยาอาทิตย์ พระเนตรของเราข้างซ้ายคือพระจันทร์อันส่องโลก ให้เห็นแจ้งในพระทัยของสมเด็จพระมหากษัตริย์อันจะตัดทุกขภัยแจ้งในอุเบกขาปริยัติ ที่ร้อนก็ให้ร้อนที่เย็นก็ให้เย็นตามประเพณีเหมือนกัน และพระหัตถ์ทั้งซ้ายขวาและฝ่าพระบาทนั้นคือทวีปทั้งสี่^{๙๒}

ดังนั้น การนำเสนอเรื่องราวของพระอินทร์ในแนวคิดของคัมภีร์โลกศาสตร์นั้น นอกจากจะเป็นการบอกเล่าความสำคัญของเรื่องราวพระอินทร์ในฐานะของจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และเป็นการตอกย้ำความเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล และแนวคิดของจักรพรรดิราชา ในเรื่องของความเป็นราชาแห่งราชา หรือ พระราชาที่ยิ่งใหญ่กว่าราชาทั้งปวง

ซึ่งฐานความเชื่อดังกล่าวนั้น ก็มาจากความเชื่อเดิมที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยา ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย คือ ไตรภูมิภค ที่กล่าวไว้ว่า

ดาวดึงส์ ได้แก่ แดนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ มีท้าวสักกะหรือพระอินทร์เป็นจอมเทพ บางทีเรียก ไตรตรึงส์ ตั้งอยู่เหนือยอดเขาสิเนรุ ซึ่งมีความกว้าง ๘,๐๐๐,๐๐๐ วา สูงถัดจากชั้นจาตุมหาราชิกาไปอีก ๓๓๖,๐๐๐,๐๐๐ วา เทวดาชั้นนี้มีอายุยืนได้ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เท่ากับ ๓๖,๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์^{๙๓}

หรือในวรรณคดีคำกลอนพรรณนาอุทยานของพระอินทร์มาสวยงามขนาดไหน จากสมบัติอมรินทร์คำกลอนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)^{๙๔} ว่าดังนี้

ผ่านสมบัติในสุทสนนคร	ปางองค์อัมเรศอดิศร
	สถาวรไปด้วยทิพศวรรยา

^{๙๑} ชัยชาญ จารุกัลส, “พระอินทร์ : การศึกษารูปแบบและคติความเชื่อในจิตรกรรมฝาผนังของหอไตรวัดระฆัง”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^{๙๒} วินัย พงศ์ศรีเพียร, กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว., (กรุงเทพมหานคร : สามลดา, ๒๕๔๔) หน้า ๒๒๘ – ๒๒๙.

^{๙๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ไตรภูมิภค, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๑ – ๑๗๖.

^{๙๔} “สมบัติอมรินทร์คำกลอน” อ้างใน <http://topicstock.pantip.com/library/topicstock/2006/10/K4837255/K4837255.html> เข้าถึงเมื่อ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๘.

เอาสูงพินหนึ่งแสนพระเมรุมาศ
กว้างยาวหมื่นโยชน์คณนา
สี่ทิศมีมหาทวารศ

ประตुरายหมายยอดสำคัญพิน
เจ็ดชั้นวิษยันตปราสาท
สูงพินโยชน์งามที่ที่ใกล้ไกล
ตั้งเบื้องพระกรพระบรมพรหมเศร์
ระยับคั่นแก้วกั้นกระหนกรอง
ที่เชิงปราศรัยในระหว่างจังหวัดนั้น

บ้างทรงปัญจาอุชบนอาชา
งามคณนางชูสุหรัยสรง
สลัไปไพฑูรย์องค์วิชาวร
หนึ่งแถวไม้กำมพฤษที่นี้กทิพ
มีทรายทองรองรับกับพื้นดิน
กำแพงแก้วล้วนแก้วทั้งเจ็ดชั้น
เมื่อลมพัดก็สะบัดสำเนียงไป
หนึ่งโรงเทวสภาอันเนื่องนิจ

สูงห้าร้อยโยชน์สุดบราลี
ฉลุบันก้านแก้วแวววอด
ข้อฟ้าชวนฟ้าให้ชมอง
บุษปชดานด้านฝาผนังเพชร
ชำไซแข่งสีวิเชียรเคียง
จระนำเจียรระไนไพฑูรย์แห่ง
บังอวจพิงอิงพาดผนังกรอง

ชานชลาหน้าหลังพระลานมาศ
อ่อนละไมไยทิพโกมิน
มีลมหนึ่งหอบหวนประมวลพัด
เป็นสีหราชผาดแผ่นผยองกาย
บ้างร้อยรัมโกสุมเป็นสิงห์ชนิด
งามบุปผาอาษาประลองเชิง
มลูลีสารพิพิกุลแก้ว
บ้างพัดดวงมณฑมากรายกรอง
ยังมีลมหนึ่งรับเอาบุปผา
เอาสินธุใส่สิ้นมลินไคล

หนึ่งเจดีย์พระจุฬามณีสถิต
สูงร้อยโยชน์โชติช่วงประกายพราย

เป็นอาสน์ทองรองดาวดึงศา
ประดับปราการแก้วแก้วกัน
ระหว่างเขตหมื่นโยชน์ระยะคั่น
มีสระสวนทุกหลั่นทวารไ ๗
สี่มุขมาศดาดแก้วจรัสไซ
มีธงชัยเฉลิมยอดพิมานทอง
กวักประเวศเทวัญบัญชาสนอง
ประลองแสงล้ำแสงพระสุรียา
รูปเทวัญถือทิพบุปผา
เอามุกดาเป็นสร้อยวลัยกร
รูปอนงค์แก้วประพาพประภัสสร
ทรงอาภรณ์ล้วนสัณนิล
จงบั่นแสนแทนสีกก็เกินถวิล
ประพรมสินธุเสาวรสจรงใจ
ตาลสุวรรณรุ่งรื่นเรียงไสว
เฉลิมโสดทฤทัยตั้งดนตรี ๗
ควรพิศพินแก้วทั้งเจ็ดสี
ท่วงที่เทิ่งท้องทิมมพร
ช้อยชดเคียรสีหไกรสร
แก้วทอนท่อนซ่อนลายองเรียง
มุ่มเม็ดเก็จกันเชิงเฉลียง
ยลเยี่ยงหยาดสายสุธานอง
ดวงแดงสุรียาว่างหมอง
เขนยทองชนิดแทนมณีนิล ๗
ศิลาลาดแลคว่างเล่ห์ทางสินธุ
มลินินมิได้สุขอยู่รัมราย
ระบัดดวงปทุมามากรองถวาย
คชาสายงารำสำเร็จเรียง
ดูเอี้ยวอัชชัตเท้าจะโลดเถลิง
ทีละเลิงเลี้ยวไล่ล่าพองคะนอง
เป็นถ้องแถวมฤคิที่เอื้องย่อง
บนตั้งทองหอมพุ้งจรงใจ
ที่โรยรสพัดพาไปเนนไคล
มาพรมในรัถยาศิลาลาย ๗
อันไพจิตรด้วยฤทธิ์สุเรนทร์ถวาย
ยิ่งแสงสายอสนีในอัมพร

เชิญเชิญขว้าเบื่องบนพระทนต์ธาตุ
 แทนสมเด็จพระสรรเพชญ์ชัชเนนทร
 ประดิษฐ์บนพระมหากุฬารัตน์
 กับสุราสุรเทพนารี
 ประดับด้วยราชวัตรฉัตรแก้ว
 ระบายห้อยพลอยนิลสุวรรณพรรณ
 ตั้งฉัตรเศวตพรหมเศร์ครรไลหงส์
 ยิ่งดวงจันทร์พันแสงสมัยยาม
 ครั้นถ้วนถึงวันครบอุโบสถ
 บูชาเครื่องเสาวรสสุคนธร
 บ้างเร็นขึ้นชื่นชมประนมหัตถ์
 ประนมอมจบเคารพไตรทวาร
 มีพระยาไม้ปาริกชาติ
 สูงร้อยโยชน์ยังไม่ในหิมวันต์
 กลิ่นบุปผาฟุ้งฟ้าไปร้อยโยชน์
 ทั่วสถานพิมานเทวนิกร
 เพื่อองค์ว่าสวรินทร์เทวราช
 ประยุมหมู่สุรเทพเยวามาลัย
 บันฑุกัมพลอาสน์ศิลาทิพ
 กว้างสองหมื่นโยชน์เจษฎา
 ยาวหกหมื่นโยชน์แดงกำ
 เจริญสวัสดิโสมนัสแก่หัตถ์
 อันภายนอกพระนครทั้งสี่ทิศ
 แต่ณามันนทวันโปกษรณิ
 ระเบียบสระทั้งสี่วาริทิพ
 มีโกศุมปทุมซ้อนสลักกัน
 กว้างยาวร้อยโยชน์จัตุรัส
 แม้นจิตถวิลว่าจะลงไปสรงธาร
 มีขนานนาวาเป็นคู่คู่
 พระที่นั่งบุษบกบัลลังก์ทรง
 งามระหงทรงพุ่มรกต
 ทรงซึ่งมุขสี่ด้านพิมานปรางค์
 หนึ่งเรือชัยฉากพายทองทอง
 หวนสำเนียงครวญเสียงโอดพัน
 ในอุทยานนันทวันทีประพาส
 มณฑาไม้ทิพรสขจายจร

ทรงวิลาศไปด้วยสี่ประภัสสร
 สถาวรไว้ในห้องพระเจดีย์
 เป็นที่แสนโสมนัสแห่งโกสัย
 ตั้งจะชี้คิวโมกข์ให้เทวัญ
 พรายแพรวไฉยทรงบรรจงสรค์
 เจ็ดชั้นเรียรวัดสันทังงาม
 เมื่อกันทรงพุทธานิเชกสนาม
 อร่ามทองแกมแก้วอลงกรณ์
 กำหนดพร้อมด้วยสุราสุรงค์สมร
 ข้าวตอกแก้วแกมซ้อนสุมามาลัย
 กระทำทักษิณาวรรตบรรณสถาน
 แล้วลีลาขยั้งสถานพิมานจันทร์ ฯ
 ประจำเชิงเมรุมาศมหิศวรรย์
 ทรงสุคันธ์ทิพรสขจายจร
 อบเอารสสาโรชเกสร
 เบิกบุญชรพิศงามเมื่อยามบาน
 ประเวศอาสน์ร่มไม้มณฑลสถาน
 สำราญรมย์ชมช่อมณีผกา
 กำหนดสืบท้าโยชน์โดยหนา
 เป็นมหาบัลลังก์แก้วอำไพ
 ดั่งน้ำปัทมราชอันสุกใส
 ชุ่มฤทัยไปด้วยรสสุมาลี ฯ
 ย่อมโสมนัสระสรวนเกษมศรี
 เป็นพื้นที่สนามสนุกแห่งเทวัญ
 เหมือนจะหยิบเสาวรสให้ทรงสรค์
 เป็นชั้นสวดาจกลบาน
 ให้โสมนัสในท่าสินธุสนาน
 ก็บันดาลฟุ้งฟุ้งมายังองค์
 ลอยชุกงักแก้วอันระหง
 อลงกตด้วยโฉมสุรางค์นาง
 ช้อยชดช้อยกระหนกหาง
 ไว้หว่างท่วงทีละอย่างกัน
 นางประจำร้องเพลงสวรรค
 เกษมสรรด้วยเทวนิกร ฯ
 รุกขชาติรมรื่นเกษมสลอน
 แก้วซ้อนเกตแฉมผกากาญจน์

รกร้างฟุ้งหวนหอม	ประยงค์เปรียงพะยอมหอมหวาน
เสาวรสรุ่งรสสุมาลย์	ลมพานเลื่อนพวงลงร่วงราย
อุทยานมีมิ่งไม้ระหง	จันทร์แดงเดือตงช้อยช้อย
กุหลาบกาหลงแลยงทราย	กุ่มงอกแกมหงายสลักกัน
พุดจีบพวงจาบพิมเสนสน	จำปาจวงปนนมสวรรค์
แคฝอยเค็ดผืนโมกมัน	กล่าพอกกล้าพันคนทา
ควรวพิศจิตลดาวันสถาน	มะลิพันเลื้อยพานพฤษภา
ซ้องนางข้างน้ำวมะลิลา	มุลีลอยฟ้าดอกสะพรั่งไพร
ยมโดยแย้มดอกออกกลอน	อัญชันอ่อนช้อยยอดไสว
สายหยุดส่งเสาวรสไกล	กล้วยไม้เกลื่อนหมู่เถาว์วัลย์
อันปารุกสวันซึ่งทรงผล	ปรางปนปริงปานดังรังสรรค์
พลวงหว่าพลับหวานม่วงมัน	เกตจันทร์กำจัดไฟเฟื่อง
แลยอลำไยเรียงชนิด	ขวิดสละขั่ววสลัดใบเหลือง
สวายสอไสวสีเรือเรือ	ชิตเนื่องชั้นเนินกัทลี ฯ

ตามคติพุทธศาสนาก็มีเรื่องพระอินทร์มาก แต่บางเรื่องก็ยากจะแยกออกจากคติพราหมณ์ ได้เด็ดขาด ตามคติพุทธถือว่าพระอินทร์ในทางพุทธศาสนาจะต้องเป็นไปตามพุทธโอวาท ที่ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องมีวันเสื่อมไปตามสภาพ เทวดาทั้งหลายสิ้นบุญแล้วก็ต้องจุติไปปฏิสนธิยังภพใดก็ได้แล้วแต่ผลบุญที่ทำไว้ ใครที่สั่งสมบุญไว้ก็เป็นพระอินทร์ได้ พระอินทร์จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันไป นอกจากเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏในฐานะของผู้อภิบาลพระพุทธศาสนาแล้ว ในอดีตชาติได้ประกอบแต่กุศลกรรม เมื่อสิ้นอายุขัยไปแล้วจึงไปเกิดเป็นพระอินทร์ ซึ่งทำให้เห็นถึงบุคคลาธิษฐานของพระอินทร์ที่ถูกกำหนดไว้ในเรื่องของการประกอบกุศลกรรมและให้ทาน แม้แต่เป็นพระอินทร์แล้วก็ยังคงประกอบกุศลกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น การอ้างถึงพระอินทร์ยังมีนัยที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น คติความเชื่อจากคัมภีร์โลกศาสตร์ ที่ถือว่า พระอินทร์เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และนอกจากนั้นการอ้างถึงพระอินทร์ยังเกี่ยวเนื่องกับความเป็นจักพรรดิราช ซึ่งฐานความเชื่อดังกล่าวนั้นก็มาจากความเชื่อเดิมที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย คือ ไตรภูมิกถา หรือในวรรณคดีคำกลอนสมบัติอมรินทร์คำกลอน เป็นต้น

๓.๕ สรุป

คำว่า สกก คัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา จะใช้ศัพท์ว่า สักกะ เป็นส่วนมาก ที่ปรากฏเป็นชื่ออื่นเช่นพระอินทร์มีพบเป็นส่วนน้อยโดยเฉพาะศัพท์ว่า พระอินทร์ จะปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต และวรรณคดีไทยเป็นส่วนใหญ่ เป็นคำกล่าวถึงชื่อเทพผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั่นเอง

ความเป็นมาของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถสรุปได้เป็นประเด็น ดังนี้

๑. กำเนิดพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พระอินทร์ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีกำเนิดเป็นเทพบังเกิดขึ้นเอง ที่เรียกว่า อุปปาทิกะ ซึ่งหมายถึงพวกที่เกิดมาก็มีร่างเติบโตเป็นปกติสามัญของเหล่าเทวดาโดยทั่วไป และเมื่อแรกเกิดก็ไม่ต้องอาศัยอะไรทั้งหมด อาศัยแต่อดีตกรรมเพียงอย่างเดียว อดีตกรรมที่ทำให้เกิดเป็นพระอินทร์หรือทางพระพุทธศาสนานิยมเรียกว่าท้าวสักกะ ท้าวสักกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อนว่า ได้บำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะได้บำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตรบพ ๗ ประการนั้น ได้แก่ ๑) เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต ๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓) พุดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔) ไม่พุดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖) พุดคำสัตย์ตลอดชีวิต และ ๗) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้น ก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที

๒. ขายาและโอรสของพระอินทร์ ขายาของพระอินทร์หรือท้าวสักกะที่ปรากฏเด่นชัดมี ๔ องค์ ได้แก่ นางสุธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุขาดา ขายาของพระอินทร์เหล่านี้ล้วนแต่เป็นคู่บุญของท้าวสักกะมาตั้งแต่ครั้งที่เป็นมฆมาณพ ส่วนธิดาของท้าวสักกะ มีปรากฏ ๔ องค์ คือ นางอาสา นางศรัทธา นางสิรี นางหิริ กำเนิดของธิดาเหล่านี้ก็เป็นเช่นกำเนิดของเทวดาอื่นโดยทั่วไป คือเป็นอุปปาทิกะ มิได้เกิดจากครรภ์ของชายาองค์ใด แต่เป็นเทพธิดาที่เกิดในปราสาทของท้าวสักกะ

๓. ลักษณะของพระอินทร์ พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น มีรูปร่างสูงถึง ๓ คาวุต มีลักษณะงดงามเหมือนเทพบุตรทั่วไป และอิมเอบด้วยการดำรงอยู่ในศีล สำหรับอายุของพระอินทร์นั้นมีร้อยปีทิพย์ หรือพันปีทิพย์ เมื่อสิ้นบุญก็ต้องจุติ (ตาย) และมีผู้อื่นมาเกิดเป็นท้าวสักกะใหม่ทดแทน แม้ท้าวสักกะจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่ละองค์ก็ยังคงมีคุณสมบัติเหมือนกันราวกับองค์เดียวกัน

๔. หน้าที่ของพระอินทร์ พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นผู้บรรลุนิเวศน์ หลังจากได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเสมอ ทรงเป็นเทพผู้รักษาธรรมะแห่งพระพุทธเจ้า นอกจากนั้นยังเป็นผู้ช่วยเหลือให้บุคคลอื่นกระทำความดี ผู้ใดที่ถูกกลั่นแกล้ง ท้าวเธอก็จะปรากฏตัวเพื่อช่วยเหลือให้พวกเขาเหล่านั้นได้บรรลุถึงกรรมดี เช่น ในเรื่องเวสสันดรชาดก พระอินทร์ก็เสด็จลงมาเนรมิตอาศรมให้เมื่อตอนออกผนวช ซึ่งสามารถสรุปภาระหน้าที่ของพระองค์ได้ ดังนี้ ๑) ทรงอยู่ในฐานะนักปกครองในฐานะจอมแห่งเทพ ๒) ทรงอยู่ในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก ๓) ทรงอยู่ในฐานะเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤติดุกรรม ๔) พระอินทร์ในฐานะนักรบ

๕. ที่อยู่ของพระอินทร์ ตั้งอยู่บนเขาพระสิเนรุ หรือเขาพระสุเมรุ โดยอยู่ท่ามกลางจักรวาล แวดล้อมด้วยกำแพงแก้ว อยู่ในสวรรค์ชั้นที่ ๒ ชื่อดาวดึงส์ ซึ่งเป็นชั้นหนึ่งของฉกามาจร มีพระเจดีย์จุฬามณี มีเวชยันตปราสาท ซึ่งเป็นวิมานของพระอินทร์ มีสุทธมาเทวสภา มีบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ และมีต้นปาริชาตินี้ นับว่าเป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์

๖. อาวุธของพระอินทร์และสิ่งที่ทรงถือ วชิราวุธ, วชิระ หรือสายฟ้า ค้อนเหล็ก จักรเพชร กระบองเพชร วิชชุดตรสังข์ กลองอัมพร พิณ แส้ นอกจากนี้ในวรรณคดีและชาดกต่าง ๆ ยังกล่าวถึงการที่ท้าวสักกะมักจะนำอาวุธหรือของวิเศษไปให้กับผู้ประพฤติธรรมในโลกมนุษย์ ซึ่งสิ่งของเหล่านี้จะเป็นอาวุธและสิ่งของที่พระองค์ทรงถืออยู่ แล้วทรงประทานให้แก่บุคคลอื่น หรืออาจจะเป็นของที่พระองค์ทรงเนรมิตขึ้นใหม่ ก็ยังไม่สามารถระบุได้แน่นอน ซึ่งได้แก่ พรีาไต้วิเศษ กลองวิเศษสองหน้า หม้อนมสัมวิเศษ แก้วมณี พิณทิพย์ ธนู

๗. พาหนะของพระอินทร์ เช่น เวชยันตราขรถ ช้างเอราวัณ

บทบาทของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ส่วนใหญ่จะปรากฏในอรรถกถาชาดก ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดบทบาทของพระอินทร์ไว้ ๘ บทบาทด้วยกัน คือ ๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ๒. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ ๓. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับภิกษุณี ๔. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับสามเณร ๕. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสก ๖. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสิกา ๗. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา และคุณธรรมของพระอินทร์

๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า พระอินทร์หรือท้าวสักกะ เป็นเทพที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน การช่วยเหลือพระพุทธเจ้าของท้าวสักกะ ยังส่งผลให้ประชาชนทั่วไปได้รับประโยชน์ไปด้วย นอกจากจะคอยอำนวยความสะดวกในต่าง ๆ แล้ว เมื่อมีเรื่องทำให้พระพุทธเจ้าต้องเสื่อมเสียชื่อเสียง ท้าวสักกะจะเสด็จมาทำให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี ทำให้ความจริงปรากฏ เช่น กรณีนางจิญจมาณวิกาแกล้งทำว่ามีครรภ์กับพระพุทธเจ้า พระสูตรหลายสูตรมีที่มาจากคำถามปัญหาของเหล่าเทวดา โดยมีท้าวสักกะเป็นผู้นำ เช่น ในอรรถกถามงคลสูตร หรือแม้ในยามที่พระพุทธเจ้าอาพาธท้าวสักกะจะเสด็จมาอุปฐากอยู่เสมอ

๒. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือพระสงฆ์ ท้าวสักกะจะคอยใส่ใจเสมอเกี่ยวกับความเป็นไปของพระภิกษุสงฆ์ คอยอำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์ในเรื่องต่าง ๆ ให้เกิดความสะดวกสบาย เช่น ให้วิสสุกรรมเทพบุตร เนรมิตเรือนยอด ให้พระอัญญาโกณฑัญญะนอนในเรือนยอดนั้น ให้วิสสุกรรมเทพบุตรเนรมิตเรือนห้ำร้อยหลัง เพื่อต้อนรับผู้จะมาบูชาสรีระศพของพระสารีบุตร เมื่อพระภิกษุสงฆ์มีเหตุเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ ท้าวสักกะก็ไม่ละเลยในหน้าที่อันเป็นนิสัยประจำพระองค์ เช่น กรณีพระจักขุบาล

๓. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือภิกษุณี ความสัมพันธ์ของท้าวสักกะกับภิกษุณี ไม่ค่อยมีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามากนักเรื่องที่ปรากฏก็ไม่ใช่บทบาทของท้าวสักกะโดยตรง แต่เป็นความเกี่ยวข้องกันทางอ้อม หรือเป็นเพียงการกล่าวถึงเฉย ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรง มีเรื่อง ท้าวสักกะพร้อมทั้งเทวดาก็เสด็จมาให้ความช่วยเหลือจัดการสรีระศพพระมหาปชาบดีโคตมี ในสุนทรีเถรีคาถา บรรยายถึงนางสุนทรีภิกษุณี ซึ่งอดีตชาติเคยถวายข้าวทัพพีหนึ่งแก่พระพุทธเจ้า

ระนามว่าเวสสุ พระองค์ทรงอนุโมทนาว่านางจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นมเหสีของท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของท้าวสักกะว่า แม่ผู้ที่จะไปเกิดเป็นมเหสีก็ต้องบำเพ็ญบุญกับพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกของพระพุทธเจ้า จึงจะสามารถได้รับตำแหน่งนี้

๔. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือสามเณร บทบาทที่เกี่ยวข้องกับสามเณรที่ปรากฏเด่นชัดก็คือการให้ความช่วยเหลือในการปฏิบัติธรรม เช่น เมื่อครั้งที่บัณฑิตสามเณรจักเจริณสมณธรรม ท้าวสักกะทรงทราบ จึงบัญชาให้ท้าวมหาธาตทั้ง ๔ ไล่นกที่ส่งเสียงจ้อแจ้อยู่ในป่าใกล้วิหารให้หนีไป แล้วอารักขาไว้โดยรอบ ตรัสกับจันทเทพบุตรและสุริยเทพบุตรให้ลดรั้งวิมานของตนไว้ ส่วนพระองค์ได้เสด็จไปประทับยี่ดออารักขายู้อยู่ที่สายยู แม้แต่เสียงใบไม้ก็ไม่มีในที่อยู่ของสามเณร เมื่อสามเณรบรรลुพระอรหันต์แล้วจึงฉันอาหาร ภิกษุสงฆ์ว่าตะวันบ่ายคล้อยแล้วทำไมสามเณรจึงฟังฉันอาหาร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ในเวลาที่ผู้มีบุญเจริณสมณธรรม แม้เทวดาก็มาช่วยกันอารักขา

๕. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสก ท้าวสักกะมีความสัมพันธ์กับอุบาสกหลายคนด้วยกัน โดยการให้ความช่วยเหลือและการทดลองในโอกาสต่าง ๆ เช่น การให้ความช่วยเหลือแก่หมอชิวซึ่งเรียนวิชาแพทย์จนจบเท่าที่อาจารย์รู้ทั้งหมด ที่ศิษย์คนอื่นเรียนถึง ๑๖ ปี โดยใช้เวลาเพียง ๗ ปีเท่านั้น ท้าวสักกะได้ดำริว่าหมอชิวนี้จักเป็นอุปัฏฐาก มีความคุ้นเคยอย่างยอดของพระพุทธเจ้าควรจะให้เขาศึกษาการประกอบยา จึงเข้าสิงอาจารย์ของหมอชิว ให้หมอชิวศึกษาการประกอบยา ที่สามารถรักษาโรคได้ทุกชนิดเว้นวิบากของกรรม ให้หายด้วยการประกอบยาขานเดียวเท่านั้น อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งพระพุทธเจ้าและแก่พระภิกษุสงฆ์อย่างมาก นอกจากจะให้ความช่วยเหลือแล้ว ยังได้ทดสอบอุบาสกท่านหนึ่ง คือ สุปปพุทธกฐิติ อันเป็นการทดสอบความมั่นคงในพระรัตนตรัยที่เรียกว่าอจลศรัทธา คือศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว ของบุคคลผู้เป็นพระโสดาบัน

๖. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสิกา ท้าวสักกะมีความเกี่ยวข้องกับอุบาสิกาโดยการให้ความช่วยเหลือเป็นส่วนใหญ่ เช่น เมื่อกาลก่อนพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาครบปีที่ ๖ ในวันวิสาขบูชา ณ นางสุชาดาคิดทำพิธีกรรมแก่เทวดา นางจุฬสุภัทธา เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลว่าจักไปอยู่เรือนสามิ ณ ตระกูลของคนมีฉันทิภูมิตี

๗. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา ท้าวสักกะถึงแม้จะเป็นเทวดาซึ่งมีหน้าที่แตกต่างจากมนุษย์ แต่ก็มี ความหวังในพระพุทธศาสนา จึงเป็นผู้มีส่วนปกป้องและเผยแพร่พระพุทธศาสนาในบทบาทต่าง ๆ ดังเช่นการเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไม่ให้เกิดความเสียหาย ทำให้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ หรือให้วิสุกรรมเทพบุตร คอยอารักขาพระบรมธาตุที่บรรจุในพระสุป

๘. คุณธรรมของพระอินทร์ คุณธรรมที่สำคัญ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้บังเกิดเป็นพระอินทร์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ วัตตบพ แปลว่า หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือตำแหน่งพระราชแห่งเทวดา ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ชื่อว่า ท้าวสักกเทวราช การจะไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตตบพ ๗ ประการให้บริบูรณ์ วัตตบพ ๗ ประการจึงมีความสัมพันธ์กับการเกิดเป็นท้าวสักกะ

ในประเด็นเรื่องความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ตามคติพุทธศาสนาก็มีเรื่องพระอินทร์มาก แต่บางเรื่องก็ยากจะแยกออกจากคติพราหมณ์ได้เด็ดขาด ตามคติพุทธถือว่าพระอินทร์ในทางพุทธศาสนาจะต้องเป็นไปตามพุทธโอวาท ที่ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องมีวันเสื่อมไปตามสภาพ

เทวดาทั้งหลายสิ้นบุญแล้วก็ต้องจุดไปปฏิสนธิยังภพใดก็ได้แล้วแต่ผลบุญที่ทำไว้ ใครที่สั่งสมบุญไว้ก็เป็นพระอินทร์ได้ พระอินทร์จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันไป นอกจากเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏในฐานะของผู้อภิบาลพระพุทธศาสนาแล้ว ในอดีตชาติได้ประกอบแต่กุศลกรรม เมื่อสิ้นอายุขัยไปแล้วจึงไปเกิดเป็นพระอินทร์ ซึ่งทำให้เห็นถึงบุคลากรพื้นฐานของพระอินทร์ที่ถูกกำหนดไว้ในเรื่องของการประกอบกุศลกรรมและให้ทาน แม้แต่เป็นพระอินทร์แล้วก็ยังคงประกอบกุศลกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น การอ้างถึงพระอินทร์ยังมีนัยที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น คติความเชื่อจากคัมภีร์โลกศาสตร์ ที่ถือว่า พระอินทร์เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และนอกจากนั้นการอ้างถึงพระอินทร์ยังเกี่ยวเนื่องกับความเป็นจักรพรรดิราช ซึ่งฐานความเชื่อดังกล่าวนั้น ก็มาจากความเชื่อเดิมที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยา ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย คือ ไตรภูมิภคา หรือในวรรณคดีคำกลอนสมบัติอมรินทร์คำกลอน เป็นต้น

บทที่ ๔

เปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับศาสนาพุทธเถรวาท

ในงานวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยมุ่งศึกษาในประเด็นความหมายของพระอินทร์ ความเป็นมาของพระอินทร์ ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ และบทบาทของพระอินทร์ในทางศาสนา

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายของพระอินทร์

๔.๑.๑ ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

คำว่า พระอินทร์ มาจากภาษาสันสกฤตว่า อินฺทฺร และภาษาบาลีว่า อินฺท แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ซึ่งคำเรียกดังกล่าวนี้ เป็นคำเรียกขานชื่อของเทวดาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยมีตำแหน่งเป็นจอมเทพ เป็นประมุขแห่งเทวดาทั้งปวง มีหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิบาลโลก ถือกำเนิดขึ้นในสมัยยุคเวท ต่อมาในสมัยที่ตรีมูรติอุบัติขึ้น พระอินทร์ก็ถูกลดบทบาทลงและเริ่มมีพฤติกรรมทางเพศมากขึ้น กระทั่งในยุคปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นเทวดาชั้นรองจากมหาเทพตรีมูรติ ในคัมภีร์ฤคเวท ได้กล่าวถึงพระอินทร์ไว้ว่า

ผู้บังคับบัญชาอาชาชาติ ราชรถ ขนคาม และปศุสัตว์วานุสัตว์ ผู้กระทำให้มีซึ่งตะวันและกาลอรุณรุ่ง ผู้กระทำให้น้ำซบเคลือบ โอ พระอินทร์นั้นแล้ว พระอินทร์ผู้ปลดเปลื้องโศกาครุแห่งอนาถาชน ผู้ปลดเปลื้องรัตติกาลด้วยอโยทัย ผู้กระทำให้ความไม่สมบูรณ์เป็นความสมบูรณ์^๑

พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า ๑) อินฺทฺร และภาษาบาลี อินฺท แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ๒) ชื่อว่า สักกะ แปลว่า ผู้อย่างเป็นเลิศ ๓) ชื่อว่า ศจีปตี แปลว่า สามีนางศจี ๔) ชื่อว่า วาสวะ แปลว่า ผู้ให้ที่พักอาศัยแก่หมู่ชน ๕) ชื่อว่า วชิรปาณี แปลว่า ผู้มีมือเป็นสายฟ้าฟาด ๖) ชื่อว่า สหสัณฺยน์ แปลว่า ผู้มีตาพันดวง เดิมที่เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่กว่ามวลเทพทั้งปวง เพราะพระองค์ทรงเป็นเทพผู้สร้างและอภิบาลโลกและจักรวาลให้ดำรงอยู่ด้วยสันติสุข เป็นเทพเจ้าแห่งรุ่งอรุณ และสายน้ำ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ได้ถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงเทพารักษ์ซึ่งคอยปกป้องรักษาโลกประจำอยู่ที่ทิศใต้ (ทักษิณทิศ) เท่านั้น

^๑ http://th.wikipedia.org/wiki/cite_ref-Indra_1-0 , <http://www.bharatvani.org/books/ait/ch47.htm>, Indra and Shiva" by KOENRAAD ELST เข้าถึงเมื่อ ๑๕ เมษายน ๒๕๕๘.

๔.๑.๒ ศาสนาพุทธเถรวาท

คำว่า สกก มีรูปวิเคราะห์ ว่า อสุเร เซตุ สกุกุณชาติติ สกโก แปลความว่า ผู้สามารถชนะ อสุรได้ ชื่อว่า สักกะ^๒ คำว่า อินท มีรูปวิเคราะห์ว่า อินทติ ปรมิสสรียเณ ยุชชเตติ อินโท แปลความว่า ผู้ปกครองผู้อื่น ชื่อว่า อินทะ^๓ ท้าวสักกะมีพระนามหลายพระนาม พระพุทธเจ้าตรัสถึงพระนามของ ท้าวสักกะกับเจ้าลิจฉวีมหาลี แต่ละพระนามบอกถึงคุณสมบัติ หรือความดีที่พระองค์เคยทำมาในอดีต ว่า^๔

๑. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ท้าวสักกะเป็นมาณพชื่อว่า มฆะ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าว มฆวา

๒. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ทานมาก่อน ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า บุรินททะ

๓. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ทานโดยเคารพ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสักกะ

๔. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ที่พักอาศัย ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าววาสา

๕. ท้าวสักกะทรงคิดเนื้อความได้ตั้งพันโดยครู่เดียว ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าว สหัสสนัยน์

๖. ท้าวสักกะทรงมีนางอสุรกายนามว่าสุชาเป็นปชาบดี ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสุชัมบดี

๗. ท้าวสักกะทรงครองราชย์สมบัติด้วยความยิ่งใหญ่แห่งเทพชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า เทวานมินทะ

จากประเด็นชื่อของพระอินทร์ที่กล่าวมาเบื้องต้น ชื่อที่นิยมมากที่สุดคือ คำว่า สกก คัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา จะใช้ศัพท์ว่า สักกะ เป็นส่วนมาก ที่ปรากฏเป็นชื่ออื่นเช่นพระอินทร์มีพบเป็นส่วนน้อยโดยเฉพาะศัพท์ว่า พระอินทร์ จะปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต และวรรณคดีไทยเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น พระอินทร์ ก็คือ ท้าวสักกเทวราช ผู้เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่แห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นเทพที่พุทธศาสนิกชนคุ้นเคยมากที่สุด คงเพราะเหตุที่พระองค์เป็นเทพที่คอยสนับสนุนและดูแลพระพุทธศาสนาตลอดในฐานะเป็นพุทธสาวกนั่นเอง

^๒ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูร วงศ์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), คาถาที่ ๑๘, หน้า ๔๖. อ้างใน พระมหาหนึ่งฤทัย นิภโย (ภจตฺตวงษ์), “การศึกษาเชิง วิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน, คาถาที่ ๒๐, หน้า ๔๘.

^๔ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕, วิ.ม.อ.(บาลี) ๔/๒๕๘/๒๗๖.

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความหมายของพระอินทร์

ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู	ศาสนาพุทธเถรวาท
๑) อินทร อินท แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ๒) สักกะ แปลว่า ผู้อาจเป็นเลิศ ๓) ศจีบดี แปลว่า สามีนางศจี ๔) วาสวะ แปลว่า ผู้ให้ที่พักอาศัยแก่หมู่ชน ๕) วชิรปาณี แปลว่า ผู้มีมือเป็นสายฟ้าฟาด ๖) สหัสันยน์ แปลว่า ผู้มีตาพันดวง	๑. มฆะ พระนามา ท้าวมฆา ๒. บุรินททะ แปลว่า ผู้ให้ทานมาก่อน ๓. สักกะ แปลว่า ผู้ให้ทานโดยเคารพ ๔. วาสวะ แปลว่า ผู้ให้ที่พักอาศัย ๕. สหัสันยน์ แปลว่า ผู้คิดเนื้อความได้ตั้งพัน โดยครู่เดียว ๖. สุซัมบดี แปลว่า ผู้มีนางอสุรกายญานามว่า สุชาเป็นปชาบดี ๗. เทวานมินทะ แปลว่า จอมแห่งเทพ

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้น พบว่า ความหมายของพระอินทร์ทั้งในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูและพุทธศาสนาเถรวาท มีนัยที่เหมือนกันคือ เป็นกษัตริย์แห่งเทพ หรือเป็นเทวราชาแห่งสวรรค์ ต่างกันเพียงชื่อตามที่ร้องเรียกในถิ่นต่าง ๆ และบริบทของสังคมต่างกันเท่านั้น

๔.๒ เปรียบเทียบความเป็นมาของพระอินทร์

๔.๒.๑ ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

ชาวอริยกะเชิงประวัติความเป็นมาพร้อมทั้งแสดงรายนามเทพเจ้าของชาวอริยกะว่า ประมาณปี ๑๗๐๐ B.C. พวกเขาอารยันเข้าครอบครองลุ่มแม่น้ำสินธุ พวกนี้มีศาสนาของตนเอง แต่เดิมนั้นเป็นชาตินักรบที่มีวัฒนธรรมค่อนข้างต่ำ พวกเขาอารยันนั้นผิวขาว มีความสามารถในการรบพุ่งและบังคับม้า จึงปราบพวกมีลักษณะหรือพวกดราวิเดียนได้ และดูถูกว่าพวกนั้นเป็นพวกผิวดำ พวกเขาอารยันไม่ค่อยอยู่เป็นหลักแหล่ง ดังนั้น เทพเจ้าของพวกเขาจึงมีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ธรรมชาติมากกว่าความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน เรารู้เรื่องเทพเจ้าของพวกเขารยันจาก “พระเวท” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวดต่าง ๆ ไว้เมื่อประมาณปี ๘๐๐ B.C.^๕ เทพเจ้าที่สำคัญก็มี เช่น

๑) พระวรุณ ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นผู้สร้างจักรวาลและโลกทั้งสาม คือ ท้องฟ้า พื้นดิน และอากาศด้วยมายา นอกจากนั้นยังบันดาลให้ฝนตกลงมาเป็นน่านน้ำเพื่อยังชีพทั้งปวงให้คงอยู่ พระองค์ปรากฏอยู่ในทุกสิ่งซึ่งพระองค์สร้างขึ้นมา พระวรุณเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และมีหน้าลงโทษมนุษย์ผู้กระทำผิด แต่ในตอนหลังอำนาจของพระวรุณลดน้อยลงเพราะถูกกระจายไปแบ่งให้เทพองค์อื่น ๆ ซึ่งมีความสำคัญขึ้นมา

๒) พระอินทร์ ผู้เป็นเทพแห่งพายุ และผู้ถือวชิระหรือสายฟ้าเป็นอาวุธ เป็นผู้ปกป้องเทพเจ้าและมนุษย์ จากภูตร้ายซึ่งเป็นตัวแทนของความโหดเหี้ยมของธรรมชาติ โดยเฉพาะความแห้งแล้ง พระอินทร์ค่อย ๆ เข้ามาแทนที่พระวรุณทีละน้อย จนในที่สุดก็ได้โค่นอำนาจพระวรุณในฐานะผู้

^๕ พระยาสังฆาภิรมย์ฯ (สรวง ศรีเพ็ญ), เทวกำเนิด, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑ – ๙

เป็นใหญ่เหนือปวงเทพลงได้ และได้ครอบครองสวรรค์พร้อมกับชายาคืออินทราณี พาหนะประจำองค์ คือช้างไอรพาทหรือเอราวัณ ดำรงอยู่โดยการดื่มน้ำอมฤต

๓) พระพายุ เป็นเทพแห่งลม ซึ่งให้ชีวิตแก่เทพและมนุษย์ทั้งปวงด้วยลมหายใจของพระองค์เอง

๔) พระอัคนี เทพแห่งไฟ เป็นคู่แข่งที่สำคัญของพระอินทร์ ว่ากันว่าเป็นโอรสของฟ้า และดินเช่นเดียวกับพระอินทร์ เมื่อเกิดมาก็ทำลายล้างบิดามารดาในทันที และยังทำลายสิ่งอื่น ๆ อีกด้วย แต่ก็เป็นการทำลายเพื่อให้มีการสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา พระอัคนีนั้นเกิดถึงสามครั้งและเกิดใหม่อยู่ตลอดเวลา ในสวรรค์ในฐานะพระอาทิตย์ ในบรรยากาศในฐานะรูปของฟ้าแลบ และบนพื้นโลกเมื่อมนุษย์ก่อไฟในรูปของไฟในเตา

๕) พระจันทร เป็นเทพเจ้าแห่งดวงจันทร์และต้นกำเนิดของความอุดมสมบูรณ์ พระจันทรมีกำเนิดมาตั้งแต่ครั้งที่มีการกวนเกษียรสมุทรเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำอมฤต

๖) พระสุริยะ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ โอรสรวมมารบิดมารดากับพระอินทร์และพระอัคนี ดังนั้น เทพทั้งสามองค์นี้จึงเป็นไตรเทพในยุคพระเวท

๗) อุษา เทพีแห่งรุ่งอรุณ ซึ่งเป็นสาวอยู่ชั่วนิรันดร์ แต่ขณะเดียวกันเธอก็ความมีอายุมาสู่มนุษย์

๘) ราตรี น้องสาวของอุษา การมาของราตรีนั้นเป็นที่ชื่นชม เพราะทุกชีวิตในโลกจะได้พักผ่อนนอนหลับ

๙) พระวิษณุ เป็นเทพเจ้าที่ไม่มีความสำคัญในยุคพระเวท เป็นแต่องค์กำลังดวงพระอาทิตย์เท่านั้น บางครั้งก็ถูกนับเข้าเป็นภาคหนึ่งของพระอัคนี โดยมากเรียกกันว่าพระนารายณ์ ผู้ดำเนินไปจบสวรรค์ทั้ง ๗ ชั้นเพียงสามย่างก้าว อันหมายถึงเครื่องหมายแห่งแสงสว่างคือ ไฟ แสงฟ้าแลบ และดวงอาทิตย์ หรืออาทิตย์ขึ้น อาทิตย์เที่ยงวันและอาทิตย์ตก ภายหลังพระวิษณุกลายเป็นเทพเจ้าหนึ่งในสามองค์ในไตรเทพของพวกฮินดู มีหน้าที่ถนอมโลก สถิตอยู่ในไวกูณธ์กับพระลักษมี ผู้เป็นชายา

ดังนั้น ในประเด็นความเป็นมาของพระอินทร์ จึงสรุปได้ดังนี้

๑) พระอินทร์นั้นเป็นเทพแห่งสายฟ้า ที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเทพเคารพของฮินดูชน ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นบุตรของนางอติติกกับกศยปฤาษี เป็นพี่น้องร่วมอุทรมารดาเดียวกันกับพระอัคนี และบุคคลที่จะไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ได้นั้น ในขณะชาติที่ดำรงตนเป็นมนุษย์ต้องประกอบพิธีอศวเมธถึง ๑๐๐ ครั้ง จึงจะสามารถไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ได้เมื่อเสียชีวิตไปแล้ว โดยปกติแล้วผู้ที่สามารถประกอบพิธีดังกล่าวได้มีเพียงกษัตริย์เท่านั้น

๒) พระอินทร์มีพระชยานามว่า อินทราณี (อินทราณี) มีโอรสร่วมกับนางอินทราณี คือ ชัยันตะ ชยะ หรือ ไชยันต์ ส่วนบางที่ว่ามีโอรสชื่อ จิตรคุปตะ ซึ่งเกิดจากครรภ์ของนางโค และมิโอรสที่เกิดจากบุคคลอื่นอีก ๒ คน คือ พาลี และอรชุน

๓) อาวุธของพระอินทร์และสิ่งของที่ทรงถือ มี วัชระ (สายฟ้า) คันธนูและลูกศร ตะขอ หรือ ปะตัก หรือ อังกุศ ร้างแห สังข์ ดอกบัว หรือ ดอกปาริชาติ กระบอง หม้อน้ำมนต์ มาลัย กิงปาล์ม คทา ฐู บ่วงบาศ หอก มัดหญ้า ซึ่งอาวุธนั้นเป็นสิ่งที่ใช้ในการรบกับอสูรร้ายต่าง ๆ เพื่อ

ปกป้องโลกและจักรวาล ส่วนสิ่งของอื่น ๆ ที่ปรากฏในรูปประติมากรรมนั้น บางส่วนก็เป็นสิ่งประกอบในการประทานพรแก่สรรพสัตว์ เป็นต้น

๔) พระอินทร์มีสัตว์พาหนะสำหรับใช้ในการศึกสงคราม และการเสด็จออกพักผ่อนอิริยาบถที่ปรากฏ ๓ อย่าง คือ ช้างไอราวต รถทรงไชตรรถ และม้าทรงอุจโจศวรวัส

๕) ที่อยู่ของพระอินทร์ ตั้งอยู่บนเขาเมรุ หรือเขาพระสุเมรุ มีวิมานชื่อว่า ไวษณณะ มีนครชื่อว่า อมราวตี สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นที่ ๓ มีสวนชื่อ นันทะ และมีต้นปาริชาติ เป็นต้นไม้ประจำสวรรค์

๔.๒.๒ ศาสนาพุทธเถรวาท

พระอินทร์ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีกำเนิดเป็นเทพบังเกิดขึ้นเอง ที่เรียกว่า อุปปาทิกะ ซึ่งหมายถึงพวกที่เกิดมาก็มีร่างเติบโตเป็นปกติสามัญของเหล่าเทวดาโดยทั่วไป และเมื่อแรกเกิดก็ไม่ต้องอาศัยอะไรทั้งหมด อาศัยแต่อดีตกรรมเพียงอย่างเดียว อดีตกรรมที่ทำให้เกิดเป็นพระอินทร์หรือทางพระพุทธศาสนานิยมเรียกว่าท้าวสักกะ มีปรากฏทั่วไปทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งประวัติการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติและตัวตนในปัจจุบัน พระไตรปิฎกและอรรถกถาหลายเล่มมีเรื่องราวของท้าวสักกะอยู่เป็นจำนวนมาก และรวบรวมเรื่องราวของท้าวสักกะไว้เป็นหมวดหมู่ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค เรียกว่า สักกสังยุต^๖ และกล่าวถึงประวัติการบำเพ็ญบารมีไว้โดยละเอียด ทั้งในอรรถกถาธรรมบท และอรรถกถาชาดก เรื่องราวของท้าวสักกะในอดีต จะพบในอรรถกถาชาดกเป็นส่วนใหญ่ และพบในอรรถกถาธรรมบทบ้าง ส่วนท้าวสักกะองค์ปัจจุบันพบอยู่ในสักกสังยุตเป็นส่วนใหญ่ และปรากฏในอรรถกถาธรรมบทบ้างในปฐมเทวสูตร สักกสังยุต พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงท้าวสักกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อนว่า ได้บำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะได้บำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตรบพ ๗ ประการนั้น^๗ ได้แก่ ๑) เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต ๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓) พุดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔) ไม่พูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือนมีการบริจาคนเป็นประจำ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖) พุดคำสัตย์ตลอดชีวิต และ ๗) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้น ก็จะทำจิตโดยฉับพลันทันที่

จากประเด็นเรื่อง ความเป็นมาของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถสรุปได้เป็นประเด็น ดังนี้

๑. กำเนิดพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พระอินทร์ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีกำเนิดเป็นเทพบังเกิดขึ้นเอง ที่เรียกว่า อุปปาทิกะ ซึ่งหมายถึงพวกที่เกิดมา

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๕๔.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕, วัตรบพ ได้แก่ ข้อที่ถือปฏิบัติประจำที่ทำให้มีขมมานพได้เป็นท้าวสักกะจอมเทพ มี ๗ อย่าง คือ (๑) มาตาเบตทิโกโร (เลี้ยงมารดาบิดา) (๒) กุลเชษฐาปจายี (เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล) (๓) สณหวาโจ (พุดคำสุภาพอ่อนหวาน) (๔) อปิสุณหวาโจ หรือ เปสุณยยุปปายี (ไม่พูดส่อเสียดพูดสมานสามัคคี) (๕) ทานสัวิกาครโต หรือ มจเณรวินโย (ยินดีในการแจกจ่าย ทานปราศจากความตระหนี่) (๖) สจจวาโจ (มีวาจาสัตย์) (๗) อโธโร หรือ โกอธาภิภู (ไม่โกรธ ระวังความโกรธได้) ใน ที.ม.อ. (บาลี) ๓๖๓/๓๕๘.

ก็มีร่างเติบโตเป็นปกติสามัญของเหล่าเทวดาโดยทั่วไป และเมื่อแรกเกิดก็ไม่ต้องอาศัยอะไรทั้งหมด อาศัยแต่อดีตกรรมเพียงอย่างเดียว อดีตกรรมที่ทำให้เกิดเป็นพระอินทร์หรือทางพระพุทธศาสนานิยมเรียกว่าท้าวสักกะ ท้าวสักกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อนว่า ได้บำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะได้บำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตรบพ ๗ ประการนั้น ได้แก่ ๑) เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต ๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓) พุดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔) ไม่พุดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖) พุดคำสัตย์ตลอดชีวิต และ ๗) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้น ก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที

๒. ขายาและโอรสของพระอินทร์ ขายาของพระอินทร์หรือท้าวสักกะที่ปรากฏเด่นชัดมี ๔ องค์ ได้แก่ นางสุธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุขาดา ขายาของพระอินทร์เหล่านี้ล้วนแต่เป็นคู่บุญของท้าวสักกะมาตั้งแต่ครั้งที่เป็นมขมาณพ ส่วนธิดาของท้าวสักกะ มีปรากฏ ๔ องค์ คือ นางอาสา นางศรัทธา นางสิรี นางหิริ กำเนิดของธิดาเหล่านี้ก็เป็นเช่นกำเนิดของเทวดาอื่นโดยทั่วไป คือเป็นอุปปาดิเกะ มิได้เกิดจากครรภ์ของชายาองค์ใด แต่เป็นเทพธิดาที่ไปเกิดในปราสาทของท้าวสักกะ

๓. ลักษณะของพระอินทร์ พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น มีรูปร่างสูงถึง ๓ คาวุต มีลักษณะงดงามเหมือนเทพบุตรทั่วไป และอิมเอบด้วยการดำรงอยู่ในศีล สำหรับอายุของพระอินทร์นั้นมีร้อยปีทิพย์ หรือพันปีทิพย์ เมื่อสิ้นบุญก็ต้องจุติ (ตาย) และมีผู้อื่นมาเกิดเป็นท้าวสักกะใหม่ทดแทน แม้ท้าวสักกะจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่ละองค์ก็ยังคงมีคุณสมบัติเหมือนกันราวกับองค์เดียวกัน

๔. หน้าที่ของพระอินทร์ พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นผู้บรรลุนิพพาน หลังจากได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเสมอ ทรงเป็นเทพผู้รักษาธรรมะแห่งพระพุทธเจ้า นอกจากนั้นยังเป็นผู้ช่วยเหลือให้บุคคลอื่นกระทำความดี ผู้ใดที่ถูกกั้นกัณฑ์ ท้าวเธอก็จะปรากฏตัวเพื่อช่วยเหลือให้พวกเขาเหล่านั้นได้บรรลุนิพพานดี เช่น ในเรื่องเวสสันดรชาดก พระอินทร์ก็เสด็จลงมาเนรมิตอาศรมให้เมื่อตอนออกผนวช ซึ่งสามารถสรุปภาระหน้าที่ของพระองค์ได้ ดังนี้ ๑) ทรงอยู่ในฐานะนักปกครองในฐานะจอมแห่งเทพ ๒) ทรงอยู่ในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก ๓) ทรงอยู่ในฐานะเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤติธรรม ๔) พระอินทร์ในฐานะนักรบ

๕. ที่อยู่ของพระอินทร์ ตั้งอยู่บนเขาพระสิเนรุ หรือเขาพระสุเมรุ โดยอยู่ท่ามกลางจักรวาล แวดล้อมด้วยกำแพงแก้ว อยู่ในสวรรค์ชั้นที่ ๒ ชื่อดาวดึงส์ ซึ่งเป็นชั้นหนึ่งของฉกามาวจร มีพระเจดีย์จุฬามณี มีเวชยันตปราสาท ซึ่งเป็นวิมานของพระอินทร์ มีสุธรรมาเทวสภา มีบัณพุกัมพลศิลาอาสน์ และมีต้นปาริชาตินี้ นับว่าเป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์

๖. อาวุธของพระอินทร์และสิ่งที่ทรงถือ วชิราวุธ, วชิระ หรือสายฟ้า ค้อนเหล็ก จักรเพชร กระบองเพชร วิชชุดตรสังข์ กลองอัมพร พิณ แส้ นอกจากนี้ในวรรณคดีและชาดกต่าง ๆ ยังกล่าวถึงการที่ท้าวสักกะมักจะนำอาวุธหรือของวิเศษไปให้กับผู้ประพฤติธรรมในโลกมนุษย์ ซึ่งสิ่งของเหล่านี้จะเป็นอาวุธและสิ่งของที่พระองค์ทรงถืออยู่ แล้วทรงประทานให้แก่บุคคลอื่น หรืออาจจะเป็น

ของที่พระองค์ทรงเนรมิตขึ้นใหม่ ก็ยังไม่สามารถระบุได้แน่นอน ซึ่งได้แก่ พรำไต้วิเศษ กลองวิเศษสองหน้า หม้อนมส์มิวิเศษ แก้วมณี พิณฑิพย์ ธนู

๗. พาหนะของพระอินทร์ เช่น เวชยันตราขรถ ช้างเอราวัณ

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบความเป็นมาของพระอินทร์

ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู	ศาสนาพุทธเถรวาท
<p>๑) เกิดมีนางอติติกับฤาษีภคัยปเป็นมารดา และบิดา ถือกำเนิดในลักษณะชลาพูชะ</p> <p>๒) พระอินทร์มีพระชยานามว่า อินทราณี (อินทราณี) มีโอรสร่วมกับนางอินทราณี คือ ชยันตะ</p> <p>๓) อาวุธของพระอินทร์และสิ่งของที่ทรงถือ มี วัชระ (สายฟ้า) คันธนูและลูกศร ตะขอ หรือ ปะตัก</p> <p>๔) มีพาหนะ คือ ช้างไอรวัต รถทรง ไชตรรถ และม้าทรงอุจไฉครวัต</p> <p>๕) ที่อยู่ของพระอินทร์ ตั้งอยู่บนเขาเมรุ หรือ เขาพระสุเมรุ มีวิมานชื่อว่า ไวชยันตะ มีนครชื่อว่า อมราวตี สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นที่ ๓ มีสวนชื่อนันทะ และมีต้นปาริชาติ เป็นต้นไม้ประจำสวรรค์</p>	<p>๑. กำเนิดเป็นโอปปาติกะด้วยบุญของตนเอง</p> <p>๒. ชายามี ๔ องค์ ได้แก่ นางสุธรรมมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุชาดา ส่วนธิดาของท้าวสักกะ มีปรากฏ ๔ องค์ คือ นางอาสา นางศรัทธา นางสิรี นางหิริ</p> <p>๓. หน้าที่ของพระอินทร์ ๑) ทรงอยู่ในฐานะนักปกครองในฐานะจอมแห่งเทพ ๒) ทรงอยู่ในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก ๓) ทรงอยู่ในฐานะเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤติธรรม ๔) พระอินทร์ในฐานะนักรบ</p> <p>๕. ที่อยู่ของพระอินทร์ ตั้งอยู่บนเขาพระสิเนรุ หรือเขาพระสุเมรุ ในภพดาวดึงส์ มีต้นปาริชาติ เป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์</p> <p>๖. อาวุธของพระอินทร์และสิ่งของที่ทรงถือ วชิราวุธ, วชิระ หรือสายฟ้า ค้อนเหล็ก จักรเพชร กระบองเพชร วิชชุดตรสังข์ กลองอัมมพรพิณ แล้</p> <p>๗. พาหนะของพระอินทร์ เช่น เวชยันตราขรถ ช้างเอราวัณ</p>

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้น พบว่า ความเหมือนกันคือพระอินทร์ทั้งในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพุทธศาสนาเถรวาท มีศักดิ์แห่งความเทวราชา ที่คอยปกป้องรักษามนุษย์และช่วยเหลือมนุษย์ มีสถานที่อยู่บนสรวงสวรรค์ แต่ที่ต่างกันอยู่ที่กำเนิด ซึ่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีลักษณะการกำเนิดอย่างมนุษย์ มีบิดามารดาผู้ให้กำเนิด และสามารถมีบุตรธิดาที่ให้กำเนิดเองได้ ส่วนทางพุทธศาสนาเถรวาทนั้น พระอินทร์กำเนิดโดยโอปปาติกะ คือ เกิดผุดขึ้น ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดเป็นบิดาและมารดา แม้จะถือว่ามีบุตรหรือธิดาก็เป็นเพียงการกำหนดเอาเทพบุตรเทพธิดาที่เกิดผุดขึ้นในอาณาบริเวณเขตสีมาของตนเองนั้นเองว่าเป็นบุตรด้วยอำนาจเยื่อใยหรือความเสนหาเท่านั้น ไม่ได้มีการสังวาสหรือการตั้งครรภ์เช่นมนุษย์สามัญทั่วไป

๔.๓ เปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในทางศาสนา

๔.๓.๑ ศาสนापราหมณ์ – ฮินดู

ในประเด็นเรื่องบทบาทของพระอินทร์ในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนี้ ผู้วิจัยต้องการกล่าวถึงบทบาทสำคัญ ๆ ของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา เช่น

๑. บทบาทของพระอินทร์กับกำเนิดเทพทัตตราเตรยะ บทบาทของพระอินทร์ที่เป็นเหตุให้เกิดเทพทัตตราเตรยะ ซึ่งเป็นตำนานที่เป็นเหตุให้พระอินทร์เข้าไปเกี่ยวข้อง ด้วยความที่พระอินทร์ได้รับผลกระทบจากการบำเพ็ญความดีของนางอนสุยา โดยมีเรื่องปรากฏในหนังสือศรีคุรุจรีเตร (Sri Guru Charitre) เล่าถึงการลงมากำเนิดของเทพตรีมูรติในลักษณะรวมเป็นร่างเดียว โดยกล่าวถึงนางอนสุยา (Anasuya) ภรรยาของฤาษีออตริ (เป็นหนึ่งในเจ็ดของฤาษีผู้เป็นบุตรอันเกิดจากความคิด (มานสปุत्रะ) ของพระพรหม) นางเป็นผู้ซื่อสัตย์ยิ่งต่อสามี จนกระทั่งพระอินทร์ทรงบังเกิดความหวั่นเกรงว่า ด้วยอำนาจคุณธรรมดังกล่าว อาจทำให้พระองค์เองทรงมีบารมีน้อยกว่านางอนสุยา พระอินทร์จึงเสด็จไปเฝ้าเทพทั้งสาม คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ โดยทูลพรรณนาถึงความซื่อสัตย์ของนางอนสุยาให้มหาเทพทั้งสามฟัง เทพทั้งสามทรงปรารภจะทดสอบคุณธรรมนั้น จึงแปลงเป็นฤาษีเข้าไปทดสอบ จนกระทั่งนางขอพรให้เทพทั้งสามเป็นบุตรของนางในร่างเดียว เรียกว่า ทัตตราเตรยะ^๙

๒. บทบาทของพระอินทร์กับกำเนิดพระคเณศ ในคัมภีร์สกันทปุราณะเล่าถึงกำเนิดพระคเณศไว้ว่า ครั้งหนึ่ง พระศิวะได้ทรงตราข้อกำหนดไว้ว่า หากผู้ใดได้บูชาพระองค์ที่เทวาลัยโสมนาถก็จะได้ขึ้นสวรรค์ ปรากฏว่าผู้คนหลั่งไหลไปบูชาศิวลึงค์ ณ เทวาลัยแห่งนั้นอย่างมากมาย พระอินทร์และเหล่าเทวดาเห็นว่าข้อกำหนดนี้ทำให้มีพวกนอกศาสนา ศูทร สตรี ตลอดจนคนบาปต่าง ๆ ได้ขึ้นสวรรค์เป็นจำนวนมาก จึงพากันไปเฝ้า พระศิวะ ทูลขอให้ทรงแก้ไข เพราะบนสวรรค์มีผู้คนเต็มไปหมด ขณะที่ในนรกกลับว่างเปล่า คัมภีร์ วราหปุราณะเล่าเรื่องนี้ต่อไปว่า เมื่อพระศิวะประทับถยานเพื่อทรงหาหนทางแก้ไขเรื่องดังกล่าว ก็บังเกิดเทวบุตรออกมาจากพระนลาฏ มีลักษณะเหมือนรูปจำลองของพระองค์ ครั้นพระนางปารวตีทรงทราบก็ทรงพิโรธ เนื่องจากสิ่งนี้กำเนิดมาจากพระศิวะโดยลำพัง จึงทรงสาปให้เทวบุตรมีเศียรเป็นช้าง พุงพลุ้ย พระศิวะจึงทรงขนานนามว่า “คเณศวินายก วิฆนราช” และถือเป็นศิวบุตร พร้อมทั้งทรงประทานพรให้เป็นเจ้าแห่งอุปสรรคและการขจัดอุปสรรคต่าง ๆ และให้เป็นเทพที่ได้รับการบูชาก่อนเทพองค์อื่น ๆ ทั้งหมด ส่วนคัมภีร์บางเล่มกลับเล่าต่างออกไปว่า เมื่อพระศิวะได้ทรงฟังคำขอร้องของพระอินทร์ก็ไม่สามารถช่วยได้ ทรงให้พระอินทร์ไปทูลอ้อนวอนพระนางปารวตีแทน พระนางปารวตีเมื่อทรงทราบดังนั้นก็เพียงลูบพระวรกายเบา ๆ บังเกิดเป็นบุรุษเศียรช้าง มีสี่กร พระนางทรงมอบให้เป็นผู้ทำความขัดข้อง (วิฆเนศวร) ให้เกิดแก่มนุษย์ มิให้ไปบูชาโสมนาถเทวาลัยได้โดยง่าย แต่ถ้าผู้ใดบูชาพระคเณศก่อน ก็ให้ขจัดอุปสรรคต่าง ๆ และนำไปบูชาพระศิวะโดยสะดวก^{๑๐}

^๙ อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑ - ๓๓.

^{๑๐} กิตติ วัฒนสมหาตย์, **คเณศปกรณัม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑, อ้างใน อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**, หน้า ๒๑๓.

๓. บทบาทของพระอินทร์กับการเข้าถึงพรหมัน ในคัมภีร์อุปนิษัต ได้กล่าวถึงการเข้าถึงพรหมของพระอินทร์ไว้ว่า

ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์ พระอัคนี และพระวายุ จึงได้มารู้จักพรหมัน พระอัคนี พระวายุ และพระอินทร์ เป็นผู้เลิศกว่าเทพดาอื่น ๆ เพราะพระองค์ได้เข้าไปใกล้พรหมันที่สุด และเป็นองค์แรกที่ทรงทราบว่าพระองค์คือใคร แต่พระอินทร์ทรงเป็นใหญ่สูงสุด เพราะพระองค์ได้เข้าไปใกล้พรหมันที่สุดในบรรดาเทพเจ้าทั้งสามพระองค์ และเป็นองค์แรกที่สุดของทั้งสามพระองค์ที่ทรงทราบว่าพระองค์คือใคร นี่คือความจริงเกี่ยวกับพรหมันในแง่ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะในสายฟ้า หรือในชั่วขณะของตากะพริบ อำนาจที่สำแดงออกมานั้นคืออำนาจแห่งพรหมัน นี่คือนิยามความจริงเกี่ยวกับพรหมันในแง่ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะในสายฟ้า หรือในชั่วขณะของตากะพริบ อำนาจที่สำแดงออกมานั้นคืออำนาจแห่งพรหมัน นี่คือนิยามความจริงเกี่ยวกับพรหมัน ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ในความเคลื่อนไหวแห่งจิต พลังที่สำแดงออกคือพลังแห่งพรหมัน ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงควรบำเพ็ญภาวนาถึงพรหมันทั้งกลางวันและกลางคืน พรหมันคือชีวิตที่ควรแก่การเทิดทูนบูชาในบรรดาชีวิตทั้งปวง จงภาวนาถึงพระองค์ ดังนั้น ผู้ที่ภาวนาถึงพระองค์ย่อมได้รับการสรรเสริญจากสรรพชีวิตอื่นทั้งหมดทั้งสิ้น^{๑๐}

๔. บทบาทพระอินทร์ในฐานะเทพรับใช้ของพระพรหม ในฤคเวท^{๑๑} กล่าวว่า ในยุคไตรเพทปรากฏว่า พระวิษณุเป็นสหายกับพระอินทร์ แต่พระอินทร์กับเป็นใหญ่กว่า จนต่อมาในมหาภารตะ และยุคลุพราณะ ความรุ่งเรืองของพระวิษณุเจริญขึ้น เป็นใหญ่เป็นโตถึงขั้นเข้ายึดนามพระนารายณ์ ซึ่งเคยเป็นชื่อของพระพรหมมาเป็นชื่อของตนเอง รวมถึงอำนาจหน้าที่ทั้งหมดด้วย มีตำนานในคัมภีร์สกันทปุราณะ^{๑๒} เล่าถึงความที่เทพสตรีมีพลังมากกว่าเทพบุรุษโดยเฉพาะพระพรหม เช่น ในคราวประกอบพิธียัญบูชาครั้งที่ทะเลบุษกร พระนางสรวิศวัตยงทรงเครื่องไม่เสร็จ เป็นเหตุให้ทวยเทพทั้งหลายต้องรอพระนาง พระพรหมกริ้วมากจึงรับสั่งให้พระอินทร์เสด็จออกไปหาชายาใหม่มาให้พระองค์ พระอินทร์ไปพบนางคายนตรีเลี้ยงวัวอยู่ จึงพาไปถวายพระวิษณุ และพระวิษณุนำไปถวายให้พระพรหม และจัดงานพิธีสมุพระหว่างพระพรหมกับนางคายนตรี เมื่อพระสรวิศวัตยงทราบก็พิโรธ สาปพระพรหมให้เป็นเทพที่ผู้คนเสื่อมศรัทธา ไม่มีเทวสถานสำหรับการบูชาเป็นการเฉพาะ และหากมีผู้ประสงค์บูชาก็ให้กระทำได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น พร้อมทั้งสาปพระวิษณุให้จืดไปเป็นคนเลี้ยงโค เนื่องจากเป็นผู้ถวายนางคายนตรีให้พระพรหม จากนั้นพระนางก็เสด็จกลับไป เหล่าทวยเทพเมื่อเห็นดังนั้น จึงพานางคายนตรีไปอ้อนวอนขอร้องโทษเพื่อให้พระนางสรวิศวัตยงคลายความพิโรธ พระนางสรวิศวัตยงก็ทรงอภัยโทษให้ และทรงยินยอมให้นางคายนตรีอยู่ในฐานะชายาของพระพรหมด้วยกัน

^{๑๐} สวามีประภาวณันทะ และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์ (เขียน), กิ่งแก้ว อรรถาธิบาย (แปล), **อุปนิษัต คัมภีร์เพื่อความสงบศานติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๓๓ - ๓๕.

^{๑๑} พระยาสัจจาภิรมย์, **เทวกำเนิด**, หน้า ๘.

^{๑๒} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**, หน้า ๖๕.

๕. บทบาทของพระอินทร์กับพระวิษณุ (นารายณ์อวตาร) บทบาทของพระอินทร์ที่มีปรากฏกับพระวิษณุมีมากมาย ซึ่งมีทั้งการขัดแย้งทะเลาะวิวาทกัน และการร้องขอความช่วยเหลือ ส่วนมากจะเป็นพระอินทร์ที่มาขอความช่วยเหลือจากพระวิษณุ ดังตัวอย่างซึ่งปรากฏในตำนาน นารายณ์สิบปาง ดังนี้

จากประเด็นเรื่องบทบาทของพระอินทร์ในทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนี้ ผู้วิจัยพบว่า พระอินทร์ในทางศาสนาพราหมณ์เบื้องต้นดำรงอยู่ในความเป็นเทพสูงสุด เป็นเทพนักรบสามารถ ก้าวร่าบอสูรได้ ต่อมาได้ถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงหัวหน้าเทพ และด้อยฤทธาณภาพ ต้องคอยพึ่งเดช ของพระวิษณุอยู่ร่ำไป ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง เช่น ๑) บทบาทพระอินทร์กับกำเนิดเทพทัตตราเตรยะ ๒) บทบาทพระอินทร์กับกำเนิดพระคณศ ๓) บทบาทพระอินทร์กับการเข้าถึงพรหมัน ๔) บทบาท พระอินทร์ในฐานะเป็นเทพรับใช้ของพระพรหม ๕) บทบาทพระอินทร์กับพระวิษณุ (นารายณ์ อวตาร) กล่าวถึงการที่พระอินทร์ได้รับความเดือดร้อนเพราะเหล่าอสูร ต้องเข้าไปขอลขอความช่วยเหลือจากพระวิษณุ ทำให้พระวิษณุต้องอวตารลงมาปราบยุคเข็ญ รวมถึงการกระทบกระทั่งกัน ระหว่างพระวิษณุกับพระอินทร์ เช่น ๑) ภูมาตารวตาร อวตารลงมาเป็นเต่า ๒) นรสิงหาวตาร อวตารลงมาเป็นนรสิงห์ ๓) วามนาวตาร อวตารลงมาเป็นวามนาพราหมณ์ ๔) กฤษณาวตาร อวตาร ลงมาเป็นกฤษณะคนเลี้ยงโค

๔.๓.๒ ศาสนาพุทธเถรวาท

บทบาทของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ส่วนใหญ่จะ ปรากฏในอรรถกถาชาดก ซึ่งพระอรรถกถาจารย์บรรยายว่า ท้าวสักกะจะเสด็จมาช่วยเหลือบุคคล ต่าง ๆ ที่ได้รับความเดือดร้อน ก่อนเสด็จมาจะมีสัญญาณเตือนให้ทราบ คือ อาสนะของท้าวสักกะจะ แสดงอาการร้อน ในสสบัณฑิตชาดก บรรยายถึงเหตุที่อาสนะของท้าวสักกะร้อนไว้ว่า ๑) เพราะท้าว สักกะจะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ ๒) เมื่อสัตว์อื่นผู้มีอำนาจมากปรารถนาสถานที่นั้น ๓) ด้วยเดชแห่งศีล ของสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม^{๑๓} ซึ่งสัญญาณต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสัญญาณให้รู้ว่าจะต้องมีเหตุใด เหตุหนึ่งเกิดเรื่องขึ้น และเป็นเหตุให้พระอินทร์จำต้องลุกออกจากอาสนะ นั้นเป็นเรื่องราวของท้าว สักกะในอดีตที่กล่าวถึงในชาดกต่าง ๆ แม้ท้าวสักกะองค์ปัจจุบันยังปรากฏว่าอาสนะแสดงอาการร้อน เป็นบางครั้งเหมือนกัน เช่น ตอนมาช่วยพระจักขุบาล^{๑๔} แต่ส่วนมากแล้วจะเสด็จมาด้วยพระองค์เอง ด้วยความเต็มพระทัย ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าบ้าง ในพระสาวกบ้าง โดยไม่ต้องรอให้ อาสนะร้อน

บทบาทของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ส่วนใหญ่จะ ปรากฏในอรรถกถาชาดก ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดบทบาทของพระอินทร์ไว้ ๘ บทบาทด้วยกัน คือ ๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ๒. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ ๓. บทบาทด้าน ความสัมพันธ์กับภิกษุณี ๔. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับสามเณร ๕. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับ

^{๑๓} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๔/๔๘๔.

^{๑๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๘-๓๐.

อุบาสก ๖. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสิกา ๗. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา และ ๘. คุณธรรมของพระอินทร์

๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า พระอินทร์หรือท้าวสักกะ เป็นเทพที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน การช่วยเหลือพระพุทธเจ้าของท้าวสักกะ ยังส่งผลให้ประชาชนทั่วไปได้รับประโยชน์ไปด้วย นอกจากจะคอยอำนวยความสะดวกในต่าง ๆ แล้ว เมื่อมีเรื่องทำให้พระพุทธเจ้าต้องเสื่อมเสียชื่อเสียง ท้าวสักกะจะเสด็จมาทำให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี ทำให้ความจริงปรากฏ เช่น กรณีนางจิญจมาณวิกาแกล้งทำว่ามีครรภ์กับพระพุทธเจ้า พระสูตรหลายสูตรมีที่มาจากกรณียปัญหาของเหล่าเทวดา โดยมีท้าวสักกะเป็นผู้นำ เช่น ในอรรถกถามงคลสูตร หรือแม้ในยามที่พระพุทธเจ้าอาพาธท้าวสักกะจะเสด็จมาอุปฐากอยู่เสมอ

๒. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือพระสงฆ์ ท้าวสักกะจะคอยใส่ใจเสมอเกี่ยวกับความเป็นไปของพระภิกษุสงฆ์ คอยอำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์ในเรื่องต่าง ๆ ให้เกิดความสะดวกสบาย เช่น ให้วิสสุกรรมเทพบุตร เนมิตเรือนยอด ให้พระอัญญาโกณฑัญญะนอนในเรือนยอดนั้น ให้วิสสุกรรมเทพบุตรเนมิตเรือนห้าร้อยหลัง เพื่อต้อนรับผู้จะมาบูชาสรีระศพของพระสารีบุตร เมื่อพระภิกษุสงฆ์มีเหตุเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ ท้าวสักกะก็ไม่ละเลยในหน้าที่อันเป็นนิสัยประจำพระองค์ เช่น กรณีพระจักขุบาล

๓. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือภิกษุณี ความสัมพันธ์ของท้าวสักกะกับภิกษุณี ไม่ค่อยมีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามากนักเรื่องที่ปรากฏก็ไม่ใช่บทบาทของท้าวสักกะโดยตรง แต่เป็นความเกี่ยวข้องกันทางอ้อม หรือเป็นเพียงการกล่าวถึงเฉย ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรง มีเรื่อง ท้าวสักกะพร้อมทั้งเทวดาก็เสด็จมาให้ความช่วยเหลือจัดการสรีระศพพระมหาปชาบดีโคตมี ในสุนทรียเถรคาถา บรรยายถึงนางสุนทรียภิกษุณี ซึ่งอดีตชาติเคยถวายข้าวทัพพีหนึ่งแก่พระพุทธเจ้า ระนามว่าเวสสภู พระองค์ทรงอนุโมทนาว่านางจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นมเหสีของท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของท้าวสักกะว่า แม้ผู้ที่จะไปเกิดเป็นมเหสีก็ต้องบำเพ็ญบุญกับพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกของพระพุทธเจ้า จึงจะสามารถได้รับตำแหน่งนี้

๔. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือสามเณร บทบาทที่เกี่ยวข้องกับสามเณรที่ปรากฏเด่นชัดก็คือการให้ความช่วยเหลือในการปฏิบัติธรรม เช่น เมื่อครั้งที่บัณฑิตสามเณรจักเจริญสมณธรรม ท้าวสักกะทรงทราบ จึงบัญชาให้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ไหล่นกที่ส่งเสียงจ้อแจ้อยู่ในป่าใกล้วิหารให้หนีไป แล้วอารักขาไว้โดยรอบ ตรัสกับจันทเทพบุตรและสุริยเทพบุตรให้หยุดรังวิมานของตนไว้ ส่วนพระองค์ได้เสด็จไปประทับยึดอารักขาอยู่ที่สายยู่ แม้แต่เสียงใบไม้ก็ไม่มีในที่อยู่ของสามเณร เมื่อสามเณรบรรลุพระอรหันต์แล้วจึงฉันอาหาร ภิกษุสงฆ์ว่าตะวันบ่ายคล้อยแล้วทำไมสามเณรจึงฟังฉันอาหาร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ในเวลาที่มีบุญเจริญสมณธรรม แม้เทวดาก็มาช่วยกันอารักขา

๕. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสก ท้าวสักกะมีความสัมพันธ์กับอุบาสกหลายคนด้วยกัน โดยการให้ความช่วยเหลือและการทดลองในโอกาสต่าง ๆ เช่น การให้ความช่วยเหลือแก่มอชิวซึ่งเรียนวิชาแพทย์จนจบเท่าที่อาจารย์รู้ทั้งหมด ที่ศิษย์คนอื่นเรียนถึง ๑๖ ปี โดยใช้เวลาเพียง ๗ ปีเท่านั้น ท้าวสักกะได้ดำริว่ามอชิวนี้จักเป็นอุปัฏฐาก มีความคุ้นเคยอย่างยอดของพระพุทธเจ้าควรจะให้เขาศึกษาการประกอบยา จึงเข้าสิงอาจารย์ของมอชิว ให้มอชิวศึกษา

การประกอบยา ที่สามารถรักษาโรคได้ทุกชนิดเว้นวิบากของกรรม ให้หายด้วยการประกอบยาขนาน เดียวเท่านั้น อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งพระพุทธเจ้าและแก่พระภิกษุสงฆ์อย่างมาก นอกจากจะให้ความช่วยเหลือแล้ว ยังได้ทดสอบอุบาสกท่านหนึ่ง คือ สุปปพุทธกฤต อันเป็นการทดสอบความมั่นคง ในพระรัตนตรัยที่เรียกว่าอจลศรัทธา คือศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว ของบุคคลผู้เป็นพระโสดาบัน

๖. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสิก ท้าวสักกะมีความเกี่ยวข้องกับอุบาสิกาโดยการให้ความช่วยเหลือเป็นส่วนใหญ่ เช่น เมื่อกาลก่อนพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ทรงบำเพ็ญกุศลกริยาครบปีที่ ๖ ในวันวิสาขปุณณมี นางสุชาดาคิดทำพิธีกรรมแก่เทวดา นางจุฬสุภัทธา เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลว่าจักไปอยู่เรือนสามิ ณ ตระกูลของคนมีจฉาภิภูมิจึง

๗. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา ท้าวสักกะถึงแม้จะเป็นเทวดาซึ่งมีหน้าที่แตกต่างจากมนุษย์ แต่ก็มี ความหวังใยในพระพุทธศาสนา จึงเป็นผู้มีส่วนปกป้องและเผยแพร่พระพุทธศาสนาในบทบาทต่าง ๆ ดังเช่นการเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไม่ให้เกิดความเสียหาย ทำให้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ หรือให้วิสุกรรมเทพบุตร คอยอารักขาพระบรมธาตุที่บรรจุในพระสถูป

๘. คุณธรรมของพระอินทร์ คุณธรรมที่สำคัญ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้บังเกิดเป็นพระอินทร์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ วัตตบท แปลว่า หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือตำแหน่งพระราชาแห่งเทวดา ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ชื่อว่า ท้าวสักกเทวราช การจะไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการให้บริบูรณ์ วัตตบท ๗ ประการจึงมีความสัมพันธ์กับการเกิดเป็นท้าวสักกะ

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในทางศาสนา

ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู	ศาสนาพุทธเถรวาท
๑. บทบาทพระอินทร์กับกำเนิดเทพที่ตราเตรยะ	๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า
๒. บทบาทพระอินทร์กับกำเนิดพระคเณส	๒. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระสงฆ์
๓. บทบาทพระอินทร์กับการเข้าถึงพรหมัน	๓. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับภิกษุณี
๔. บทบาทพระอินทร์ในฐานะเป็นเทพรับใช้ของพระพรหม	๔. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับสามเณร
๕. บทบาทพระอินทร์กับพระวิษณุ (นารายณ์อวตาร)	๕. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสก
	๖. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสิกา
	๗. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา
	๘. คุณธรรมของพระอินทร์

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้น พบว่า บทบาทของพระอินทร์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนาเถรวาท จะเป็นบทบาทที่ถูกกำหนดให้มาเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุน ปกป้อง ดูแลศาสนา ทั้งในระดับผู้ลงมือกระทำ และสนับสนุนให้คนอื่นกระทำ แต่ต่างกันตรงที่พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น ได้ถูกลดบทบาทมาเป็นเทพที่ไม่อยู่ในฐานะที่สามารถกระทำได้ด้วยตนเอง คือ ขาดความเป็นใหญ่ในการกระทำคุณงามความดี ต้องอาศัยบารมีหรือคำสั่งของเทพผู้เป็นใหญ่ทั้งสาม จึงกระทำกรทำได้ แต่ก็สามารถเข้าถึงธรรมคือการรู้จักพรหมมัน และเข้าถึงพรหมันได้ ส่วนพระอินทร์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถกระทำกรได้เอง ด้วย

บุญบารมีของตนในฐานะเทพผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะของพุทธสาวกที่เข้าถึงธรรมคือบรรลุนิพพาน
พระอริยบุคคลชั้นตน คือพระโสดาบัน

๔.๔ เปรียบเทียบความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์

๔.๔.๑ ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

เบื้องต้นก่อนที่จะกล่าวถึงความเชื่อของฮินดูเกี่ยวกับพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ผู้วิจัยมองไปที่แรกเริ่มของความคิดเรื่องการสร้างเทพเจ้าของชาวฮินดูว่ามีความเป็นมาอย่างไร วิวัฒนาการความเป็นมาของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เมื่อพัฒนาเริ่มแรกก็มาจากความเชื่อที่ต้องการสร้างความเชื่อมั่นแก่ตนเอง ซึ่งสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธรมหาเถระ) ได้สรุปไว้ในหนังสือ “สากลศาสนา” ว่า มี ๒ ประเภท คือ ความเชื่อเรื่องเทพจากการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ และสถานภาพของเทพ^{๑๕} ดังนี้

๑. ความเชื่อเรื่องการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ ชาวอริยกะหรือชาวอารยันโบราณ เมื่อยังอยู่ร่วมกันเป็นหลักแหล่งนับถือวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วว่าเป็นสิ่งสำคัญเสมอเหมือน หมูเหาะ โดยมีการเชื่อถือกันว่า มนุษย์ที่ตายแล้ว มีสิ่งหนึ่งที่ไม่ตายตาม สิ่งนั้นคือวิญญาณ ซึ่งยังคงสภาพอยู่และยังมีการบริโภคอาหาร เพื่อดำรงเป็นอยู่เช่นเดียวกับมนุษย์ที่ยังไม่ตาย เพราะความเชื่อถือดังนั้นก็จึงเกิดเป็นธรรมเนียมของบุตรหลานผู้ตายจะต้องจัดอาหารเป็นเครื่องบัตพลีเช่นวิญญาณ ต่อมาพวกอริยกะมีความเห็นเพิ่มขึ้นอีกข้อหนึ่งว่า วิญญาณนั้นสามารถอำนวยความสะดวกทุกขให้แก่ครอบครัวของตนได้ ทำให้เกิดสำนึกรู้สึกเกรงกลัวต่อวิญญาณ และเพื่อที่จะให้วิญญาณโปรดปรานจึงเกิดการประกอบพิธีบนบานศาลกล่าวขึ้น ครั้นต่อมา เมื่อชาวอริยกะได้แยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ต่าง ๆ บางพวกเชื่อว่า คนที่ประกอบคุณงามความดีในมนุษย์โลก เมื่อถึงแก่ความตาย พระยมจะพาวิญญาณไปสู่สถานที่ได้เตรียมไว้ให้ ซึ่งเป็นสถานบรมสุขของวิญญาณบรรพบุรุษและเทวะ ผู้ที่ได้ไปอยู่ในสถานที่เช่นนี้แล้วก็ไม่ต้องประสบความตายอีก พิธีที่จะกระทำให้วิญญาณโปรดปรานนั้น ก็คือจัดการพิธีสืบทอดนั่นเอง ซึ่งกระทำไปพร้อมกันกับพิธีบูชาเทวะ โดยอัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษให้เข้าร่วมกับเทวะสมาคม การเช่นวิญญาณเป็นหน้าที่ของหัวหน้าในสกุลซึ่งมีอำนาจหน้าที่เหนือกว่าผู้ที่อยู่ในโคตรสกุลเดียวกัน เพราะเหตุที่จำกัดผู้จะทำการเช่นวิญญาณได้เฉพาะบุรุษผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวคนเดียวกัน จึงเกิดมีการหาลูกชายไว้เป็นทายาทสำหรับเช่นไหว้บรรพบุรุษสืบไป

๒. ความเชื่อเรื่องสถานภาพของเทพ สำหรับความเชื่อเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูนั้นถือว่ามีพัฒนาการมาจากความเชื่อของชาวอารยันที่เชื่อเรื่องวิญญาณนิยมโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุดและในระยะต่อมาความเชื่อดังกล่าวก็ได้พัฒนามาเป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เกิดจากความเชื่อในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติว่าสรรพสิ่งที่บังเกิดขึ้นในจักรวาลนี้มีผู้สร้าง โดยมีนักบวชซึ่ง

^{๑๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธรมหาเถระ), **สากลศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๙๑ – ๙๓, อ้างใน พระอากม อากทโร (หอมชะเอม), “การศึกษาเปรียบเทียบ คุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”, หน้า ๘๖ – ๘๗.

ต่อมาเรียกว่าพราหมณ์เป็นผู้กำหนดบทบาทและหน้าที่ของเทพขึ้นมา และกำหนดพิธีกรรมในการแสดงความนับน้อมต่อเทพเจ้าเหล่านั้น โดยในยุคแรกมีความเชื่อว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก มีความเป็นนักรบผู้สามารถ มีสายฟ้าเป็นอาวุธ ช่วยขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ แก่มวลมนุษย์ได้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกษัตริย์ในโลกมนุษย์ที่ให้ความปกป้องคุ้มครองราชรัฐให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้น การเช่นสร้างในวัตถุที่พระอินทร์ปรารถนาคือน้ำโสม จึงเป็นยัญบูชาที่ถูกสร้างขึ้นมาจากด้วยความเชื่ออย่างจริงใจ แต่ต่อมาถึงยุคพราหมณ์ พราหมณ์เจ้าพิธีก็ลดทอนอำนาจของพระอินทร์ลงให้มีอำนาจเพียงเทพอารักษ์ โดยกล่าวหาว่าพระอินทร์มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมแก่ความเป็นเทพเจ้าผู้สูงสุด เช่น การชอบดื่มน้ำโสมจนทำให้รบแพ้อสูร การเป็นผู้มีกมมากในกามคุณ กามเป็นชู้กับภรรยาฤาษี การชอบขโมย เป็นต้น ถึงกระนั้น พระอินทร์ยังมีอิทธิพลในความเป็นเทพแห่งสงคราม ซึ่งได้รับการบูชาจากกษัตริย์เช่นเดิม

๔.๔.๒ ศาสนาพุทธเถรวาท

ตามคติพุทธศาสนาก็มีเรื่องพระอินทร์มาก แต่บางเรื่องก็ยากจะแยกออกจากคติพราหมณ์ได้เด็ดขาด ตามคติพุทธถือว่าพระอินทร์ในทางพุทธศาสนาจะต้องเป็นไปตามพุทธโอวาท ที่ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องมีวันเสื่อมไปตามสภาพ เทวดาทั้งหลายสิ้นบุญแล้วก็ต้องจุติ (คือเคลื่อนจากสภาพความเป็นอยู่เดิม คือตาย) ไปปฏิสนธิยังภพใดก็ได้แล้วแต่ผลบุญที่ทำไว้ ใครที่สั่งสมบุญไว้มากก็เป็นพระอินทร์ได้ พระอินทร์จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันไป นอกจากเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏในฐานะของผู้อภิบาลพระพุทธศาสนาแล้ว ในอดีตชาติได้ประกอบแต่กุศลกรรม เมื่อสิ้นอายุขัยไปแล้วจึงไปเกิดเป็นพระอินทร์ ซึ่งทำให้เห็นถึงบุคลาธิษฐานของพระอินทร์ที่ถูกกำหนดไว้ในเรื่องของการประกอบกุศลกรรมและให้ทาน แม้แต่เป็นพระอินทร์แล้วก็ยังคงประกอบกุศลกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น การอ้างถึงพระอินทร์ยังมีนัยที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น คติความเชื่อจากคัมภีร์โลกศาสตร์^{๑๖} ที่ถือว่า พระอินทร์เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และนอกจากนั้นการอ้างถึงพระอินทร์ยังเกี่ยวเนื่องกับความเป็นจักรพรรดิราช ซึ่งฐานความเชื่อดังกล่าวนั้น ก็มาจากความเชื่อเดิมที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย คือ ไตรภูมิภค หรือ ในวรรณคดีคำกลอนสมบัติอมรินทร์คำกลอน เป็นต้น

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์

ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู	ศาสนาพุทธเถรวาท
ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เกิดจากความเชื่อในความ	พระอินทร์ปรากฏในฐานะของผู้อภิบาลพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีคติความเชื่อจากคัมภีร์

^{๑๖} คติโลกศาสตร์เป็นการรวบรวมแนวคิดเพื่ออธิบายถึงวัฏจักรแห่งการเกิด การดำรงอยู่ และการดับสูญของสรรพสิ่ง อันได้แก่ ชีวิต จักรวาล และกาลเวลา โดยแยกเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่เป็นสาระด้านปรัชญาที่กล่าวถึงหลักธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์ กรรมและวิบากกรรม และหลักปฏิสัมพันธ์ และส่วนที่เป็นสาระด้านภูมิจักรวาลที่กล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นจักรวาล อ้างใน สุภาพรณ ฌ บางช้าง, “วรรณกรรมโลกศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาท”, เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการเรื่องวรรณกรรมโลกศาสตร์และสุภาชิตพระร่วง, (บัณฑิตศึกษา ภาควิชาภาษาไทย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๘ กันยายน ๒๕๒๗), หน้า ๔. (เอกสารอัดสำเนา)

<p>เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติว่าสรรพสิ่งที่บังเกิดขึ้นในจักรวาลนี้มีผู้สร้าง ยุคต่อมาถูกกลดบทบาทลงเป็นเพียงเทพอารักษ์ แต่ก็ยังมีอิทธิพลในความเป็นเทพแห่งสงคราม ซึ่งได้รับการบูชาจากกษัตริย์เช่นเดิม</p>	<p>โลกศาสตร์ที่ถือว่า พระอินทร์เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และนอกจากนั้นการอ้างถึงพระอินทร์ยังเกี่ยวเนื่องกับความเป็นจักรพรรดิราช ซึ่งฐานความเชื่อดังกล่าวนั้น ก็มาจากความเชื่อเดิมที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย คือ ไตรภูมิภิกษา หรือในวรรณคดีคำกลอนสมบัติอมรินทร์คำกลอน เป็นต้น</p>
---	--

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้น พบว่า ความเชื่อต่อพระอินทร์ของฮินดูชน และพุทธศาสนิกชน ยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานของศาสนา ซึ่งได้ถูกประยุกต์เข้ามาเป็นเทวราช หรือกษัตริย์

๔.๕ วิเคราะห์บทบาทพระอินทร์ต่อสังคมไทย

จากการศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับท้าวสักกะในพระพุทธศาสนาแล้ว พบว่า พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ ตามความเชื่อถือยุคปัจจุบันจัดเป็นเทพที่ไม่มีความสำคัญเท่าใดนักตรงกันข้ามกับท้าวสักกะในพระพุทธศาสนานับเป็นเทวดาที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นเทพที่ปกครองสวรรค์ถึง ๒ ชั้น คือชั้นจาตุมหาราชิกา และชั้นดาวดึงส์ รวมมาถึงการคอยดูแลมนุษย์โลกด้วย และยังมีบทบาทสำคัญกับพระพุทธศาสนาอย่างมาก จะเรียกว่าเป็นเทพที่คอยปกป้องค้ำชูพระพุทธศาสนาก็ว่าได้

วิชิตญี เสนาะล้ำ ให้ความเห็นว่า จากลักษณะต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกันของพระอินทร์ในทั้ง ๒ ศาสนา จึงเชื่อว่า พระอินทร์ในศาสนาพุทธเป็นการรับเอาความเชื่อเรื่องพระอินทร์มาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นการผสมผสานทางความเชื่อ แม้ลัทธิความเชื่อจะเปลี่ยนไป แต่ความนิยมก็ยังคงอยู่ แม้จะแตกต่างกันไปบ้าง ตามลักษณะของแต่ละศาสนา ความนิยมนับถือพระอินทร์ได้แพร่หลายไปในชาติต่าง ๆ ที่รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ และพุทธ เช่น ลังกาและประเทศในแถบเอเชียอาคเนย์^{๑๗}

ความต่างกันของเหตุแห่งการไปเกิดเป็นพระอินทร์ของศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนา มีความต่างกันตรงที่วิธีการที่ไปเกิด คือผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ต้องเป็นผู้ที่ประกอบพิธีอัศวเมธ หรือพิธีฆำม้าบูชายัญถึง ๑๐๐ ครั้ง ซึ่งการประกอบพิธีอัศวเมธนี้เป็นกลอุบายหาเหตุในการล่าเมืองขึ้น หรือการแผ่ขยายอาณาเขตของกษัตริย์นั่นเอง ส่วนคติทางพระพุทธศาสนาผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์หรือท้าวสักกะ จะต้องประกอบมหากุศลคือการถือศีล ๕ บริสุทธ์และบำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการ ตรงกันข้ามกับคติของฝ่ายศาสนาพราหมณ์ซึ่งไปเกิดด้วยการทำกุศลตามหลักการของพระพุทธศาสนา หรืออีกอย่างหนึ่งศาสนาพราหมณ์เรียกว่า การบูชายัญ

^{๑๗} วิชิตญี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (ภาควิชาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕.

ส่วนพระพุทธศาสนาเรียกว่า การบำเพ็ญบารมี พระอินทร์ทั้งสองศาสนามีสิ่งที่เหมือนกัน คือ ทรงดำรงฐานะเป็นจอมเทพและมีได้ครองตำแหน่งอย่างถาวร แต่มีการเปลี่ยนไปตามวาระ ผู้อื่นก็อาจจะเป็นพระอินทร์ได้ และเรื่องท้าวสักกะในพระพุทธศาสนาก็มีมาภายหลังพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ ด้วยเหตุที่พระอินทร์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวอารยัน และเป็นเทพที่ได้รับความนิยมนับถือมาแต่เดิม ฉะนั้นเมื่อมีศาสนาพุทธเกิดขึ้นในอินเดีย ความนิยมกล่าวถึงเทพองค์นี้ก็ยังมีอยู่ เพียงแต่ผิดเพี้ยนกันไปบ้าง คือ กล่าวถึงในแง่ที่ดี เป็นไปตามความเชื่อทางศาสนาพุทธ กำเนิดท้าวสักกะซึ่งเกิดขึ้นโดยการบำเพ็ญความดี จึงเป็นการส่งเสริมหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการประกอบอภุศลกรรม มีการทำพิธีอัฐวเมธเพื่อให้ได้ตำแหน่งพระอินทร์เป็นต้น การศึกษาประวัติของท้าวสักกะจึงเป็นแรงจูงใจให้คนได้ทำความดีตามแบบอย่างของท้าวสักกะ อย่างน้อยก็มีสวรรค์สมบัติเป็นเป้าหมายซึ่งไม่ผิดหลักการของพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด

และความเชื่อดังกล่าวมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเทวราช เพื่อเป็นการกำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่จะเป็นกษัตริย์ ต้องมีคุณสมบัติเฉกเช่นพระอินทร์ ดังที่วุฒินันท์ กันทะเตียน ได้เปรียบเทียบให้เห็นในงานวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ เช่นที่กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินไว้ว่า

คุณสมบัติ ๘ ประการ ย่อมปรากฏในพระเจ้าอยู่หัว คือ พระอินทร์ ๑ พระอาทิตย์ ๑ พระพาย ๑ พระยม ๑ พระสมุทร ๑ พระจันทร์ ๑ ภูมเทพ ๑ ฝน ๑

พระเจ้าอยู่หัว ย่อมเสมอองค์พระอินทร์ เพราะทรงปกครองพสกนิกรด้วยวิธีซ่มและวิธียกย่อง ดังองค์ท้าวสักกะฉะนั้น (ราชনীติ : ๓๘)^{๑๘}

พระองค์คือพระอัคนีและพระพายพระองค์คือพระอาทิตย์และพระจันทร์ คือราชาแห่งความยุติธรรม พระองค์คือท้าวภูเวร คือพระวรุณ คือความเกรียงไกรแห่งอินทเทพ.. (มานวธรรมศาสตร์)^{๑๙}

พระมหากษัตริย์เจ้าจกปรด้วยทรงคุณเจ็ดประการ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระอินทราชา ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระอาทิตย์ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระพาย ประการ

^{๑๘} วุฒินันท์ กันทะเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๔.

^{๑๙} Burnell, Arthur Coke, *The Ordinances of Manu*, (London:Kegan Paul, Truch Triibner & Co.Ltd.,1891),VII,7-8, อ้างใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๘.

หนึ่งคือคุณแห่งพระยมราช ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระมหาสมุทร ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระจันทร์ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระธรณี (ปุมราชธรรม)^{๒๐}

องค์อินทรเทพประทานฝนแก่มนุษย์ตลอด ๔ เดือนแห่งฤดูฝนฉันใด พระราชาพึงปฏิบัติกฎแห่งอินทรโดยแผ่พระกรุณาภาพแก่ประชาชนในแว่นแคว้นของพระองค์อย่างทั่วถึง” (มานวธรรมศาสตร์)^{๒๑}

อันว่าคุณแห่งพระอินทราธิราชนั้น คือบังเกิดให้พรโรชก [น้ำฝน] ตกลงมาในภวโลกนี้ แลให้เป็นผู้สุขแก่นิกรนรสัตว์ทั้งปวง อันว่าพระมหากระษัตริย์เจ้าจงประสาททานบริจาคแก่มหาชนประชาราษฎร์ทั้งหลายให้เป็นสุขดุจนี้ (ปุมราชธรรม)^{๒๒}

คุณสมบัติของกษัตริย์ดังกล่าวนี้ จึงมีลักษณะเฉพาะตามคติพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเรียกว่าคติเทวราชาเต็มรูปแบบ คือการเป็นพระราชาโดยถือแบบอย่างเทวะ มีพระอินทร์ เป็นต้น ประชาชนจะต้องถวายความเคารพต่อพระราชาอย่างสูงสุด เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ ไม่ใช่เป็นบุคคลธรรมดา พระองค์เป็นเสมือนเทพเจ้าทั้ง ๘ องค์^{๒๓} เทพเจ้าทั้ง ๘ องค์นั้น ตามคติฝ่ายพราหมณ์ยังกล่าวอีกว่าพระพรหมธาดา (พระพรหม) ได้แต่งตั้งกษัตริย์ โดยเอาพระเดชบารมีของเทพเจ้าทั้ง ๘ มาสถิตเพื่อปกป้อง ปกครองและรักษาประชาชน ในองค์พระราชาหรือกษัตริย์จึงมีเทพเจ้าทั้ง ๘ องค์เสมอ ในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์^{๒๔} ยังแสดงถึงระบอบราชาธิปไตยโดยยกพระอินทร์บ้าง พระจันทร์ (โสม) บ้างให้เป็นใหญ่ เป็นผู้นำ ดังที่ปรากฏในไอตเรยพราหมณะ อรรถกถาของคัมภีร์ฤคเวท ที่กล่าวถึงการอัญเชิญโสมเทพให้มาเป็นราชานำกองทัพในการทำศึกสงคราม แม้ในระยะต่อมา เช่น ในสมัยอุปนิษัท ในไตตตรียอุปนิษัท ได้กล่าวถึงการอัญเชิญพระอินทร์มาเป็นราชาของทวยเทพเพื่อให้เป็นผู้นำในการทำสงครามกับฝ่ายตรงข้าม ดังนั้น จึงเห็นกระแสการยอมรับพระราชาในฐานะเป็นเทพเจ้านี้มาตั้งแต่สมัยพระเวท สมัยพราหมณะ ตำแหน่งราชายังคงเป็นตำแหน่งสำคัญสูงสุด เป็นใหญ่

^{๒๐} ในปุมราชธรรม แม้จะระบุว่าให้พระมหากระษัตริย์ ทรงไว้ซึ่งคุณ ๗ ประการ โดยคุณแห่งฝน (ปุนนะ) แต่โดยคำอธิบายได้รวมเอาไว้ว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งคุณสมบัติของพระอินทร์ที่ยังฝนให้ตก คุณแห่งฝน ในราชานิติคือ “เมฆหลังฝนตลอดสี่เดือนฉันใด พระเจ้าอยู่หัวควรทรงเอาพระทัยใส่ในกรบด้วยบำเพ็ญจางวัลฉันนั้นนี้ท่าน เรียกว่า ปุนพรดแบบฝน” อ่างโน กรมศิลปากร, **ปุมราชธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

^{๒๑} Burnell, Arthur Coke, **The Ordinances of Manu**, (London:Kegan Paul, Truch Triibner & Co.Ltd.,1891),VII,7-8, อ่างโน ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์**, หน้า, ๔๘.

^{๒๒} กรมศิลปากร, **ปุมราชธรรม**, หน้า ๕๔.

^{๒๓} เทพเจ้าทั้ง ๘ องค์นั้น บางแห่งแตกต่างกันบ้าง และเรียงลำดับแตกต่างกัน เช่น ๑) พระอินทร์ ๒) พระยมราช ๓) พระวายุ ๔) พระสุรย ๕) พระอัคนี ๖) พระวรุณ ๗) พระจันทร์ ๘) พระกูเธร ตามโคลกตั้งนี้ “อินทราณิลยมากรณี อคณศุ จ วรุณสย จ จนทรวิตเตศโยศไจว มาตรา นิริหฤตยศาศวตี”. อ่างโน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ฉบับขององค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, (กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๙), หน้า ๖๒.

^{๒๔} Burnell, Arthur Coke, **The Ordinances of Manu**, (London:Kegan Paul, Truch Triibner & Co.Ltd.,1891),VII,7-8, อ่างโน ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์**, หน้า ๔๘.

ที่สุดจนกระทั่งได้นำพิธีทางศาสนาเข้ามามีบทบาทในราชอาณาจักร มีการประกอบพิธีราชสุยะ หรือที่เรียกว่าพิธีราชาภิเษกในเวลาต่อมานั่นเอง^{๒๕}

หากจะสังเกตจากพระนามของกษัตริย์ แนวคิดแบบ “พ่อขุน” แต่เดิม อาจผสมแนวคิดแบบเทวราชาด้วย เพราะพระนามว่า “ศรีอินทราทิตย์” ก็คือ “รามคำแหง” ก็คือ ปรากฏมีคำว่า “อินทร+อาทิตย์” และ “ราม” รวมอยู่ด้วย หลังจากพ่อขุนบางกลางท่าวได้อภิเษกเป็นกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย พ่อขุนผาเมืองหลักทางให้และเวนราชทินนามแบบกษัตริย์กัมพูชา ทรงตั้งให้ว่า “ศรีอินทรบดินทราทิตย์”^{๒๖} พระอินทร์ เป็นเทพสำคัญองค์หนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์ราชনীติ และเป็นข้อแรกของการยกเอาคุณสมบัตินี้มาสถิตในองค์กษัตริย์ ปกครองราษฎรโดยวิธีเข้มและยกย่อง^{๒๗} คือทรงใช้พระเดชและพระคุณในการปกครองประชาชน^{๒๘}

อิทธิไพบาพ กล่าวถึงอุบาทว์ ๘ ประเภท ได้แก่ อุบาทว์พระอินทร์ พระเพลิง พระยม พระนารายณ์ พระพิรุณ พระพาย พระโสม และพระไพศพนธ์ และวิธีแก้อุบาทว์ไว้ โดยการแต่งเครื่องสรวงบวงสรวง และสวดมนต์บูชาเทวดาผู้รักษาทิศทั้ง ๘^{๒๙} อุบาทว์แต่ละเรื่องนั้น คือการเตือนภัยชนิดหนึ่ง แต่เป็นเรื่องค่อนข้างไปทางไสยศาสตร์ ความเชื่อ หากเกิดเหตุอันไม่ดีไม่งาม ก็จะจัดว่าเกิดมาจากอำนาจเทวดาทั้ง ๘ ทิศ เช่น เหตุเกิด (อุบาทว์) มาจากอำนาจของพระอินทร์ มีใจความว่า

ผีฟ้าผ่าแผ่นดินพระสุธา	ผ่าพระทวาร
มณเฑียรราชปราสาท	
ผ่าพฤกษอารักษ์พินาศ	ผ่าโรงอศฺวชาติ
แลโรงคเชนทรพระภู	
ราตรินเห็นอินทรธนู	รัศมีสว่างดู
ประจักษ์ในโพยมอากาศ	
หนึ่งองค์บพิตรพลำพลาด	ตกเตียงราชอาศน์
คานหามคเชนทรพาชี ^{๓๐}	

^{๒๕} ทศนิยม สิ้นสกุล, “ราชธรรมและจักรพรรดิวัตรในคดีอินเดีย”, ใน วารสารอักษรศาสตร์, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๒๕๓๐) : ๗-๘, อ้างใน วุฒินันท์ กันทะเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, หน้า ๑๕๘.

^{๒๖} สุทัศน์ สิริสว, “พระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงในการตั้งสถาบันการปกครองของชาติไทย”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๐๙), หน้า ๙๗. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุทัศน์ สิริสว ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดี ที่ ๑๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑.

^{๒๗} ราช, ๓๙, ใน วุฒินันท์ กันทะเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, หน้า ๔๔.

^{๒๘} วุฒินันท์ กันทะเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, หน้า ๒๕๖.

^{๒๙} สุทัศน์ สิริสว, “พระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงในการตั้งสถาบันการปกครองของชาติไทย”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, หน้า ๒๒๗.

^{๓๐} ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ, หน้า ๗๔๕-๗๔๖.

.....
 มนตร์บูชาแก้อุบาทว์ (พระอินทร์)

โอม บุรพทิสอินทเทวตา สหคณปรีวารวา อาคัจฉันตุ ปริภุญชันตุ

สวาทาย ฯ

โอม สัพพอุบาทว สัพพโสภ สัพพโรค อุบาทว์ปวินาสาย สัพพศัตรุ

ปมัจจติฯ^{๓๑}

ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เกิดจากความเชื่อในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติว่าสรรพสิ่งที่บังเกิดขึ้นในจักรวาลนี้มีผู้สร้าง โดยมีนักบวชซึ่งต่อมาเรียกว่าพราหมณ์เป็นผู้กำหนดบทบาทและหน้าที่ของเทพขึ้นมา และกำหนดพิธีกรรมในการแสดงความนอบน้อมต่อเทพเจ้าเหล่านั้น โดยในยุคแรกมีความเชื่อว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก มีความเป็นนักรบผู้สามารถ มีสายฟ้าเป็นอาวุธ ช่วยขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ แก่มวลมนุษย์ได้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกษัตริย์ในโลกมนุษย์ที่ให้ความปกป้องคุ้มครองราชภริยาให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้น การเช่นสรวงในวัตถุที่พระอินทร์ปรารภานาคือน้ำโสม จึงเป็นยัญบูชาที่ถูกสร้างขึ้นมาจากความเชื่ออย่างจริงจัง แต่ต่อมาถึงยุคพราหมณะ พราหมณ์เจ้าพิธีก็ลดทอนอำนาจของพระอินทร์ลงให้มีอำนาจเพียงเทพอารักษ์ โดยกล่าวหาว่าพระอินทร์มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมแก่ความเป็นเทพเจ้าผู้สูงสุด เช่น การชอบดื่มน้ำโสมจนทำให้รบแพ้อสูร การเป็นผู้มักมากในกามคุณ กามเป็นชู้กับภรรยาฤาษี การชอบขโมย เป็นต้น ถึงกระนั้น พระอินทร์ยังมีอิทธิพลในความเป็นเทพแห่งสงคราม ซึ่งได้รับการบูชาจากกษัตริย์เช่นเดิม

ตามคติพุทธศาสนาก็มีเรื่องพระอินทร์มาก แต่บางเรื่องก็ยากจะแยกออกจากคติพราหมณ์ได้เด็ดขาด ตามคติพุทธถือว่าพระอินทร์ในทางพุทธศาสนาจะต้องเป็นไปตามพุทธโอวาท ที่ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องมีวันเสื่อมไปตามสภาพ เทวดาทั้งหลายสิ้นบุญแล้วก็ต้องจุติไปปฏิสนธิยังภพใดก็ได้แล้วแต่ผลบุญที่ทำไว้ ใครที่สั่งสมบุญไว้ก็เป็นพระอินทร์ได้ พระอินทร์จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันไป นอกจากเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏในฐานะของผู้อภิบาลพระพุทธานุชาแล้ว ในอดีตชาติได้ประกอบแต่กุศลกรรม เมื่อสิ้นอายุขัยไปแล้วจึงไปเกิดเป็นพระอินทร์ ซึ่งทำให้เห็นถึงบุคลาธิษฐานของพระอินทร์ที่ถูกกำหนดไว้ในเรื่องของการประกอบกุศลกรรมและให้ทาน แม้แต่เป็นพระอินทร์แล้วก็ยังคงประกอบกุศลกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น การอ้างถึงพระอินทร์ยังมีนัยที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น คติความเชื่อจากคัมภีร์โลกศาสตร์ ที่ถือว่า พระอินทร์เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และนอกจากนั้นการอ้างถึงพระอินทร์ยังเกี่ยวเนื่องกับความเป็นจักรพรรดิราช ซึ่งฐานความเชื่อดังกล่าวนั้นก็มาจากความเชื่อเดิมที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย คือ ไตรภูมิภคา หรือในวรรณคดีคำกลอนสมบัติอมรินทร์คำกลอน เป็นต้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูกับพระพุทธศาสนา พบว่า

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖๑, อ้างใน วุฒินันท์ ก้นทะเลเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๓๓๐ – ๓๓๑.

ความหมายของพระอินทร์ทั้งในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูและพุทธศาสนาเถรวาท มีนัยที่เหมือนกันคือ เป็นกษัตริย์แห่งเทพ หรือเป็นเทวราชาแห่งสวรรค์ต่างกันเพียงชื่อตามที้องเรียกในถิ่นต่าง ๆ และบริบทของสังคมต่างกันเท่านั้น พระอินทร์ทั้งในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพุทธศาสนาเถรวาท มีศักดิ์แห่งความ เทวราชา ที่คอยปกป้องรักษามนุษย์และช่วยเหลือมนุษย์เหมือนกัน มีสถานที่อยู่บนสรวงสวรรค์ แต่ที่ต่างกันอยู่ที่กำเนิด ซึ่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีลักษณะการกำเนิดอย่างมนุษย์ มีบิดามารดาผู้ให้กำเนิด และสามารถมีบุตรธิดาที่ให้กำเนิดเองได้ ส่วนทางพุทธศาสนาเถรวาทนั้น พระอินทร์กำเนิดโดยโอปปาติกะ คือ เกิดผุดขึ้น ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดเป็นบิดาและมารดา แม้จะถือว่ามีบุตรหรือธิดาก็เป็นเพียงการกำหนดเอาเทพบุตรเทพธิดาที่เกิดผุดขึ้นในอาณาบริเวณเขตสีมาของตนเองนั้นเองว่าเป็นบุตรด้วยอำนาจเยื่อใยหรือความเสนหาเท่านั้น ไม่ได้มีการสังวาสหรือการตั้งครรภ์เช่นมนุษย์สามัญทั่วไป

บทบาทของพระอินทร์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนาเถรวาท จะเป็นบทบาทที่ถูกกำหนดให้มาเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุน ปกป้อง ดูแลศาสนา ทั้งในระดับผู้ลงมือกระทำการ และสนับสนุนให้คนอื่นกระทำ แต่ต่างกันตรงที่พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น ได้ถูกลดบทบาทมาเป็นเทพที่ไม่อยู่ในฐานะที่สามารถกระทำการด้วยตนเอง คือขาดความเป็นใหญ่ในการกระทำคุณงามความดี ต้องอาศัยบารมีหรือคำสั่งของเทพผู้เป็นใหญ่ทั้งสามจึงกระทำการได้ แต่ก็สามารถเข้าถึงธรรมคือการรู้จักพรหมมัน และเข้าถึงพรหมันได้ ส่วนพระอินทร์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถกระทำการได้เอง ด้วยบุญบารมีของตนในฐานะเทพผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะของพุทธสาวกที่เข้าถึงธรรมคือบรรลุความเป็นพระอริยบุคคลขั้นตน คือพระโสดาบัน

จากการศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับท้าวสักกะในพระพุทธศาสนาแล้ว พบว่า พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ ตามความเชื่อถือยุคปัจจุบันจัดเป็นเทพที่ไม่มีความสำคัญเท่าใดนักตรงกันข้ามกับท้าวสักกะในพระพุทธศาสนานับเป็นเทวดาที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นเทพที่ปกครองสวรรค์ถึง ๒ ชั้น คือชั้นจาตุมมหาราชิกา และชั้นดาวดึงส์ รวมมาถึงการคอยดูแลมนุษย์โลกด้วย และยังมีบทบาทสำคัญกับพระพุทธศาสนาอย่างมาก จะเรียกว่าเป็นเทพที่คอยปกป้องค้ำชูพระพุทธศาสนาก็ว่าได้

ความต่างกันของเหตุแห่งการไปเกิดเป็นพระอินทร์ของศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนา มีความต่างกันตรงที่วิธีการที่ไปเกิด คือผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ต้องเป็นผู้ที่ประกอบพิธีอัศวเมธ หรือพิธีฆ่าม้าบุญชายัญถึง ๑๐๐ ครั้ง ซึ่งการประกอบพิธีอัศวเมธนี้เป็นกลอุบายหาเหตุในการล่าเมืองขึ้น หรือการแผ่ขยายอาณาเขตของกษัตริย์นั่นเอง ส่วนคติทางพระพุทธศาสนาผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์หรือท้าวสักกะ จะต้องประกอบมหากุศลคือการถือศีล ๕ บริสุทธและบำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการ ตรงกันข้ามกับคติของฝ่ายศาสนาพราหมณ์ซึ่งไปเกิดด้วยการทำกุศลตามหลักการของพระพุทธศาสนา หรืออีกอย่างหนึ่งศาสนาพราหมณ์เรียกว่า การบูชาชายัญ ส่วนพระพุทธศาสนาเรียกว่า การบำเพ็ญบารมี พระอินทร์ทั้งสองศาสนามีสิ่งที่เหมือนกัน คือ ทรงดำรงฐานะเป็นจอมเทพและมีได้ครองตำแหน่งอย่างถาวร แต่มีการเปลี่ยนไปตามวาระ ผู้อื่นก็อาจจะไปเป็นพระอินทร์ได้ และเรื่องท้าวสักกะในพระพุทธศาสนาก็มีมาภายหลังพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ด้วยเหตุที่พระอินทร์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวอารยัน และเป็นเทพที่ได้รับความนับถือมาแต่เดิม ฉะนั้น

เมื่อมีศาสนาพุทธเกิดขึ้นในอินเดีย ความนิยมกล่าวถึงเทพองค์นี้ก็ยังมีอยู่ เพียงแต่ผิดเพี้ยนกันไปบ้าง คือ กล่าวถึงในแง่ที่ดี เป็นไปตามความเชื่อทางศาสนาพุทธ กำเนิดท้าวสักกะซึ่งเกิดขึ้นโดยการบำเพ็ญความดี จึงเป็นการส่งเสริมหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการประกอบกุศลกรรม มีการทำพิธีอัศวเมธเพื่อให้ได้ตำแหน่งพระอินทร์เป็นต้น การศึกษาประวัติของท้าวสักกะจึงเป็นแรงจูงใจให้คนได้ทำความดีตามแบบอย่างของท้าวสักกะ อย่างน้อยก็มีสวรรค์สมบัติเป็นเป้าหมายซึ่งไม่ผิดหลักการของพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ที่ ๑ พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า ๑) อินทร และภาษาบาลี อินท แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ๒) ชื่อว่า สักกะ แปลว่า ผู้อาจเป็นเลิศ ๓) ชื่อว่า ศจีปตี แปลว่า สามีนางศจี ๔) ชื่อว่า วาสวะ แปลว่า ผู้ให้ที่พักอาศัยแก่หมู่ชน ๕) ชื่อว่า วชิรปาณี แปลว่า ผู้มีมือเป็นสายฟ้าฟาด ๖) ชื่อว่า สหัสันยน์ แปลว่า ผู้มีตาพันดวง เดิมที่เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่กว่ามวลเทพทั้งปวง เพราะพระองค์ทรงเป็นเทพผู้สร้างและอภิบาลโลกและจักรวาลให้ดำรงอยู่ด้วยสันติสุข เป็นเทพเจ้าแห่งรุ่งอรุณ และสายน้ำ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ได้ถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงเทพารักษ์ซึ่งคอยปกป้องรักษาโลกประจำอยู่ที่ทิศใต้เท่านั้น

จากคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ พระอินทร์นั้นเป็นเทพแห่งสายฟ้า ที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเทพเคารพของฮินดูชน ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นบุตรของนางอติติภักศยปฤชาซี เป็นพี่น้องร่วมมารดาเดียวกันกับพระอัคนี และบุคคลที่จะไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ได้ในขณะดำรงตนเป็นมนุษย์ต้องประกอบพิธีอิศวรเมธถึง ๑๐๐ ครั้ง จึงจะสามารถไปบังเกิดได้ มีชื่อยานามว่า อินทราณี (อินทราณี) ส่วนโอรสกับนางอินทราณี คือ ชยันตะ ชยะ หรือ ไชยันต์ ส่วนบางที่ว่ามีโอรสชื่อ จิตรคุปตะ ซึ่งเกิดจากครรภ์ของนางโค มีอาวุธและสิ่งของที่ทรงถือ มี วัชระ (สายฟ้า) คันธนูและลูกศร ตะขอ หรือ ปะตัก หรือ อังกุศ ร่างแห สังข์ ดอกบัว หรือ ดอกปาริชาติ กระบอง หม้อน้ำมนต์ มาลัย กิ่งปาล์ม คทา ภู ปวงบาท หอก มัดหญ้า มีพาหนะคือ ช้างไอรวัต รถทรงไชตรรถ ม้าทรงอุจไครศวรวิ มีที่อยู่ตั้งอยู่บนเขาเมรุ หรือเขาพระสุเมรุ มีวิมานชื่อว่า ไวชยันตะ มีนครชื่อว่า อมราวดี อยู่บนสวรรค์ชั้นที่ ๓ มีสวนชื่อ นันทะ มีต้นปาริชาติ เป็นต้นไม้ประจำสวรรค์

ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เกิดจากความเชื่อในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติว่าสรรพสิ่งที่บังเกิดขึ้นในจักรวาลนี้มีผู้สร้าง โดยมีนักบวชซึ่งต่อมาเรียกว่าพราหมณ์เป็นผู้กำหนดบทบาทและหน้าที่ของเทพขึ้นมา และกำหนดพิธีกรรมในการแสดงความนอบน้อมต่อเทพเจ้าเหล่านั้น โดยในยุคแรกมีความเชื่อว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก มีความเป็นนักรบผู้สามารถ มีสายฟ้าเป็นอาวุธ ช่วยขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ แก่มวลมนุษยชาติ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกษัตริย์ในโลกมนุษย์ที่ให้ความปกป้องคุ้มครองราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้น การเช่นสรวงในวัตถุที่พระอินทร์ปรารถนาคือน้ำโสม จึงเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากความเชื่ออย่างจริงจัง แต่ต่อมาถึงยุคพราหมณะ พราหมณ์เจ้าพิธีก็ลดทอนอำนาจของพระอินทร์ลงให้มีอำนาจเพียงเทพ

อาร์กซ์ โดยกล่าวหาว่าพระอินทร์มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมแก่ความเป็นเทพเจ้าผู้สูงสุด เช่น การชอบดื่ม น้ำโสมจนทำให้รบแพ้ต่ออสูร การเป็นผู้มักมากในกามคุณ กามเป็นชู้กับภรรยาฤาษี การชอบขโมย เป็นต้น ถึงกระนั้น พระอินทร์ยังมีอิทธิพลในความเป็นเทพแห่งสงคราม ซึ่งได้รับการบูชาจากกษัตริย์ เช่นเดิม

ดังนั้น พระอินทร์ในทางศาสนาพราหมณ์เบื้องต้นดำรงอยู่ในความเป็นเทพสูงสุด เป็น เทพที่รบต่อกำหราบอสูร ต่อมาได้ลดบทบาทลงเป็นเพียงหัวหน้าเทพซึ่งด้อยฤทธาภาพ ต้องคอย พึ่งเดชของพระวิษณุอยู่ร่ำไป เช่น ๑) พระอินทร์กับกำเนิดเทพทัตตราเตรยะ ๒) พระอินทร์กับกำเนิด พระคณีส ๓) การเข้าถึง พรหมันของพระอินทร์ ๔) พระอินทร์เป็นเทพรับใช้ของพระพรหม ๕) พระอินทร์กับพระวิษณุ (นารายณ์อวตาร) กล่าวถึงการที่พระอินทร์ได้รับความเดือดร้อนเพราะเหล่า อสูร ต้องเข้าไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระวิษณุ ทำให้พระวิษณุต้องอวตารลงมาปราบยุคเข็ญ รวมถึงการกระทบกระทั่งกันระหว่างพระวิษณุกับพระอินทร์ เช่น (๑) ภูมาตารวตาร อวตารลงมาเป็น เต่า (๒) นรสิงหาวตาร อวตารลงมาเป็นนรสิงห์ (๓) วามนาวตาร อวตารลงมาเป็นวามนาพราหมณ์ (๔) กฤษณาวตาร อวตารลงมาเป็นกฤษณะคนเลี้ยงโค

วัตถุประสงค์ที่ ๒ คำว่า สกก คัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎกหรืออรรถ กถา จะใช้ศัพท์ว่า สักกะ เป็นส่วนมาก ที่ปรากฏเป็นชื่ออื่นเช่นพระอินทร์มีพบเป็นส่วนน้อย โดยเฉพาะศัพท์ว่า พระอินทร์ จะปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต และวรรณคดีไทยเป็นส่วนใหญ่ เป็นคำ กล่าวถึงชื่อเทพผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั่นเอง

ความเป็นมาของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถสรุปได้เป็นประเด็น ดังนี้

๑. กำเนิดพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พระอินทร์ในวรรณคดีทาง พระพุทธศาสนาเถรวาทมีกำเนิดเป็นเทพบังเกิดขึ้นเอง ที่เรียกว่า อูปาติกะ ซึ่งหมายถึงพวกที่เกิดมา ก็มีร่างเติบโตเป็นปกติสามัญของเหล่าเทวดาโดยทั่วไป และเมื่อแรกเกิดก็ไม่ต้องอาศัยอะไรทั้งหมด อาศัยแต่อดีตกรรมเพียงอย่างเดียว อดีตกรรมที่ทำให้เกิดเป็นพระอินทร์หรือทางพระพุทธศาสนานิยม เรียกว่าท้าวสักกะ ท้าวสักกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อนว่า ได้บำเพ็ญวัตรบ ๗ ประการอย่าง บริบูรณ์ เพราะได้บำเพ็ญวัตรบ ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตรบ ๗ ประการนั้น ได้แก่ ๑) เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต ๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓) พุดจาแต่คำ อ่อนหวานตลอดชีวิต ๔) ไม่พุดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทาน ตลอดชีวิต ๖) พุดคำสัตย์ตลอดชีวิต และ ๗) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้น ก็จะทำจัด โดยฉับพลันทันที

๒. ชายาและโอรสของพระอินทร์ ชายาของพระอินทร์หรือท้าวสักกะที่ปรากฏ เด่นชัดมี ๔ องค์ ได้แก่ นางสุธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุขาดา ชายาของพระอินทร์ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นคู่บุญของท้าวสักกะมาตั้งแต่ครั้งที่เป็นมฆมาณพ ส่วนธิดาของท้าวสักกะ มีปรากฏ ๔ องค์ คือ นางอาสา นางศรัทธา นางสิรี นางหิริ กำเนิดของธิดาเหล่านี้ก็เป็นเช่นกำเนิดของเทวดาอื่น โดยทั่วไป คือเป็นอูปาติกะ มิได้เกิดจากครรภ์ของชายาองค์ใด แต่เป็นเทพธิดาที่เกิดในปราสาท ของท้าวสักกะ

๓. ลักษณะของพระอินทร์ พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น มีรูปร่างสูงถึง ๓ คาวุต มีลักษณะงดงามเหมือนเทพบุตรทั่วไป และอิมเอบด้วยการดำรงอยู่ในศีล สำหรับอายุของพระอินทร์นั้นมีร้อยปีทิพย์ หรือพันปีทิพย์ เมื่อสิ้นบุญก็ต้องจุติ (ตาย) และมีผู้อื่นมาเกิดเป็นท้าวสักกะใหม่ทดแทน แม้ท้าวสักกะจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่ละองค์ก็ยังคงมีคุณสมบัติเหมือนกันราวกับองค์เดียวกัน

๔. หน้าที่ของพระอินทร์ พระอินทร์หรือท้าวสักกะนั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นผู้บรรลุนิพพาน หลังจากได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเสมอ ทรงเป็นเทพผู้รักษาธรรมะแห่งพระพุทธเจ้า นอกจากนั้นยังเป็นผู้ช่วยเหลือให้บุคคลอื่นกระทำความดี ผู้ใดที่ถูกกลั่นแกล้ง ท้าวเธอก็จะปรากฏตัวเพื่อช่วยเหลือให้พวกเขาเหล่านั้นได้บรรลุนิพพานดี เช่น ในเรื่องเวสสันดรชาดก พระอินทร์ก็เสด็จลงมาเนรมิตอาศรมให้เมื่อตอนออกผนวช ซึ่งสามารถสรุปภาระหน้าที่ของพระองค์ได้ ดังนี้ ๑) ทรงอยู่ในฐานะนักปกครองในฐานะจอมแห่งเทพ ๒) ทรงอยู่ในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก ๓) ทรงอยู่ในฐานะเป็นมิตรแห่งผู้ประพฤติกุศล ๔) พระอินทร์ในฐานะนักรบ

๕. ที่อยู่ของพระอินทร์ ตั้งอยู่บนเขาพระสิเนรุ หรือเขาพระสุเมรุ โดยอยู่ท่ามกลางจักรวาล แวดล้อมด้วยกำแพงแก้ว อยู่ในสวรรค์ชั้นที่ ๒ ชื่อดาวดึงส์ ซึ่งเป็นชั้นหนึ่งของฉกามาวจร มีพระเจดีย์จุฬามณี มีเวชยันตปราสาท ซึ่งเป็นวิมานของพระอินทร์ มีสุทธมาเทวสภา มีบัลลังก์มณฑลศิลาอาสน์ และมีต้นปาริชาติต้นนี้เป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์

๖. อาวุธของพระอินทร์และสิ่งที่ทรงถือ วชิราวุธ, วชิระ หรือสายฟ้า ค้อนเหล็ก จักรเพชร กระบองเพชร วิชชุดตรสังข์ กลองอัมพร พิณ แล้ นอกจากนี้ในวรรณคดีและชาดกต่าง ๆ ยังกล่าวถึงการที่ท้าวสักกะนั้นจะนำอาวุธหรือของวิเศษไปให้กับผู้ประพฤติกุศลในโลกมนุษย์ ซึ่งสิ่งของเหล่านี้จะเป็นอาวุธและสิ่งของที่พระองค์ทรงถืออยู่ แล้วทรงประทานให้แก่บุคคลอื่น หรืออาจจะเป็นของที่พระองค์ทรงเนรมิตขึ้นใหม่ ก็ยังไม่สามารถระบุได้แน่นอน ซึ่งได้แก่ พรำไต้หวัน กลองวิเศษสองหน้า หม้อนมสัมวิเศษ แก้วมณี พิณทิพย์ ธนู

๗. พาหนะของพระอินทร์ เช่น เวชยันตราขจร ช้างเอราวัณ

บทบาทของพระอินทร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ส่วนใหญ่จะปรากฏในอรรถกถาชาดก ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดบทบาทของพระอินทร์ไว้ ๘ บทบาทด้วยกัน คือ ๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ๒. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ ๓. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับภิกษุณี ๔. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับสามเณร ๕. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสก ๖. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับอุบาสิกา ๗. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา และคุณธรรมของพระอินทร์

๑. บทบาทด้านความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า พระอินทร์หรือท้าวสักกะ เป็นเทพที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน การช่วยเหลือพระพุทธเจ้าของท้าวสักกะ ยังส่งผลให้ประชาชนทั่วไปได้รับประโยชน์ไปด้วย นอกจากจะคอยอำนวยความสะดวกในต่าง ๆ แล้ว เมื่อมีเรื่องทำให้พระพุทธเจ้าต้องเสื่อมเสียชื่อเสียง ท้าวสักกะจะเสด็จมาทำให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี ทำให้ความจริงปรากฏ เช่น กรณีนางจิญจมาณวิกาแกล้งทำตัวมีครรภ์กับพระพุทธเจ้า พระสูตรหลายสูตรมีที่มาจากการถามปัญหาของเหล่าเทวดา โดยมีท้าวสักกะเป็นผู้นำ

เช่น ในอรรถกถาอมงคลสูตร หรือแม้ในยามที่พระพุทธเจ้าอาพาธทำวสัฏจะเสด็จมาอุปัฏฐากอยู่เสมอ

๒. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือพระสงฆ์ ทำวสัฏจะคอยใส่ใจเสมอเกี่ยวกับความเป็นไปของพระภิกษุสงฆ์ คอยอำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์ในเรื่องต่าง ๆ ให้เกิดความสะดวกสบาย เช่น ให้วิสสุกรรมเทพบุตร เณรมิตรเอนยอด ให้พระอัญญาโกณฑัญญะนอนในเรือนยอดนั้น ให้วิสสุกรรมเทพบุตรเณรมิตรเอนห้ำร้อยหลัง เพื่อต้อนรับผู้จะมาบูชาสรีรศพของพระสารีบุตร เมื่อพระภิกษุสงฆ์มีเหตุเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ ทำวสัฏจะก็ไม่ละเลยในหน้าที่อันเป็นนิสัยประจำพระองค์ เช่น กรณีพระจักขุบาล

๓. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือภิกษุณี ความสัมพันธ์ของทำวสัฏจะกับภิกษุณี ไม่ค่อยมีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามากนักเรื่องที่ปรากฏก็ไม่ใช่บทบาทของทำวสัฏจะโดยตรง แต่เป็นความเกี่ยวข้องกันทางอ้อม หรือเป็นเพียงการกล่าวถึงเฉย ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรง มีเรื่อง ทำวสัฏจะพร้อมทั้งเทวดาก็เสด็จมาให้ความช่วยเหลือจัดการสรีระศพพระมหาปชาบดีโคตมี ในสุนทรีเถรีคาถา บรรยายถึงนางสุนทรีภิกษุณี ซึ่งอดีตชาติเคยถวายข้าวทัพพีหนึ่งแก่พระพุทธเจ้า ระบุว่าเวสสภู พระองค์ทรงอนุโมทนาว่านางจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นนมเหสีของทำวสัฏจะ ๓๖ พระองค์อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของทำวสัฏจะว่า แม้ผู้ที่จะไปเกิดเป็นนมเหสีก็ต้องบำเพ็ญบุญกับพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกของพระพุทธเจ้า จึงจะสามารถได้รับตำแหน่งนี้

๔. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือสามเณร บทบาทที่เกี่ยวข้องกับสามเณรที่ปรากฏเด่นชัดก็คือการให้ความช่วยเหลือในการปฏิบัติธรรม เช่น เมื่อครั้งที่บัณฑิตสามเณรจักเจริญสมณธรรม ทำวสัฏจะทรงทราบ จึงบัญชาให้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ไล่นกที่ส่งเสียงจ้อแจ้อยู่ในป่าใกล้วิหารให้หนีไป แล้วอารักขาไว้โดยรอบ ตรัสกับจันทเทพบุตรและสุริยเทพบุตรให้ลดรังวิมานของตนไว้ ส่วนพระองค์ได้เสด็จไปประทับยึดอารักขาอยู่ที่สายยู แม้แต่เสียงใบไม้ก็ไม่มีในที่อยู่ของสามเณร เมื่อสามเณรบรรลुพระอรหันต์แล้วจึงฉันอาหาร ภิกษุสงฆ์ว่าตะวันบ่ายคล้อยแล้วทำไมสามเณรจึงฟังฉันอาหาร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ในเวลาที่ผู้มีบุญเจริญสมณธรรม แม้เทวดาก็มาช่วยกันอารักขา

๕. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสก ทำวสัฏจะมีความสัมพันธ์กับอุบาสกหลายคนด้วยกัน โดยการให้ความช่วยเหลือและการทดลองในโอกาสต่าง ๆ เช่น การให้ความช่วยเหลือแก่หมอชิวซึ่งเรียนวิชาแพทย์จนจบเท่าที่อาจารย์รู้ทั้งหมด ที่ศิษย์คนอื่นเรียนถึง ๑๖ ปี โดยใช้เวลาเพียง ๗ ปีเท่านั้น ทำวสัฏจะได้อารักขาหมอชิวนี้จักเป็นอุปัฏฐาก มีความคุ้นเคยอย่างยอดของพระพุทธเจ้าควรจะให้เขาศึกษาการประกอบยา จึงเข้าสิงอาจารย์ของหมอชิว ให้หมอชิวศึกษาการประกอบยา ที่สามารถรักษาโรคได้ทุกชนิดเว้นวิบากของกรรม ให้หายด้วยการประกอบยาดานเดียวเท่านั้น อันเป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ทั้งพระพุทธเจ้าและแก่พระภิกษุสงฆ์อย่างมาก นอกจากจะให้ความช่วยเหลือแล้ว ยังได้ทดสอบอุบาสกท่านหนึ่ง คือ สุปปพุทธกฤษฏี อันเป็นการทดสอบความมั่นคงในพระรัตนตรัยที่เรียกว่าอจลศรัทธา คือศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว ของบุคคลผู้เป็นพระโสดาบัน

๖. บทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลืออุบาสิกา ทำวสัฏจะมีความเกี่ยวข้องกันกับอุบาสิกาโดยการให้ความช่วยเหลือเป็นส่วนใหญ่ เช่น เมื่อกาลก่อนพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ทรงบำเพ็ญกุฏกริยาครบปีที่ ๖ ในวันวิสาขปุณณมี นางสุชาดาคิดทำพิธีกรรมแก่เทวดา นางจุฬสุภัทธา เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลว่าจักไปอยู่เรือนสามิ ณ ตระกูลของคนมิถิภาณู

๗. บทบาทในการปกป้องพระพุทธศาสนา ท้าวสักกะถึงแม้จะเป็นเทวดาซึ่งมีหน้าที่แตกต่างจากมนุษย์ แต่ก็มีความห่วงใยในพระพุทธศาสนา จึงเป็นผู้มีส่วนปกป้องและเผยแพร่พระพุทธศาสนาในบทบาทต่าง ๆ ดังเช่นการเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไม่ให้เกิดความเสียหาย ทำให้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ หรือให้วิสุกรรมเทพบุตร คอยอารักขาพระบรมธาตุที่บรรจุในพระสถูป

๘. คุณธรรมของพระอินทร์ คุณธรรมที่สำคัญ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้บังเกิดเป็นพระอินทร์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ วัตตบพ แปลว่า หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือตำแหน่งพระราชาแห่งเทวดา ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ชื่อว่า ท้าวสักกเทวราช การจะไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตตบพ ๗ ประการให้บริบูรณ์ วัตตบพ ๗ ประการจึงมีความสัมพันธ์กับการเกิดเป็นท้าวสักกะ

ในประเด็นเรื่องความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ตามคติพุทธศาสนาก็มีเรื่องพระอินทร์มาก แต่บางเรื่องก็ยากจะแยกออกจากคติพราหมณ์ได้เด็ดขาด ตามคติพุทธถือว่าพระอินทร์ในทางพุทธศาสนาจะต้องเป็นไปตามพุทธโอวาท ที่ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องมีวันเสื่อมไปตามสภาพ เทวดาทั้งหลายสิ้นบุญแล้วก็ต้องจุติไปปฏิสนธิยังภพใดก็ได้แล้วแต่ผลบุญที่ทำไว้ ใครที่สั่งสมบุญไว้มากก็เป็นพระอินทร์ได้ พระอินทร์จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันไป นอกจากเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏในฐานะของผู้อภิบาลพระพุทธศาสนาแล้ว ในอดีตชาติได้ประกอบแต่กุศลกรรม เมื่อสิ้นอายุขัยไปแล้วจึงไปเกิดเป็นพระอินทร์ ซึ่งทำให้เห็นถึงบุคลาธิษฐานของพระอินทร์ที่ถูกกำหนดไว้ในเรื่องของการประกอบกุศลกรรมและให้ทาน แม้แต่เป็นพระอินทร์แล้วยังคงประกอบกุศลกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น การอ้างถึงพระอินทร์ยังมีนัยที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น คติความเชื่อจากคัมภีร์โลกศาสตร์ ที่ถือว่า พระอินทร์เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และนอกจากนั้นการอ้างถึงพระอินทร์ยังเกี่ยวเนื่องกับความเป็นจักรพรรดิราช ซึ่งฐานความเชื่อดังกล่าวนั้น ก็มาจากความเชื่อเดิมที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยา ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย คือ ไตรภูมิภค หรือในวรรณคดีคำกลอนสมบัติอมรินทร์คำกลอน เป็นต้น

วัตถุประสงค์ที่ ๓ จากการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูกับพระพุทธศาสนา พบว่า ความหมายของพระอินทร์ทั้งในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูและพุทธศาสนาเถรวาท มีนัยที่เหมือนกันคือ เป็นกษัตริย์แห่งเทพ หรือเป็นเทวราชาแห่งสวรรค์ต่างกันเพียงชื่อตามที่ร้องเรียกในถิ่นต่าง ๆ และบริบทของสังคมต่างกันเท่านั้น พระอินทร์ทั้งในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพุทธศาสนาเถรวาท มีศักดิ์แห่งความเทวราชา ที่คอยปกป้องรักษามนุษย์และช่วยเหลือมนุษย์เหมือนกัน มีสถานที่อยู่บนสรวงสวรรค์ แต่ที่ต่างกันอยู่ที่กำเนิด ซึ่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีลักษณะการกำเนิดอย่างมนุษย์ มีบิดามารดาผู้ให้กำเนิด และสามารถมีบุตรธิดาที่ให้กำเนิดเองได้ ส่วนทางพุทธศาสนาเถรวาทนั้น พระอินทร์กำเนิดโดยโอปปาติกะ คือ เกิดผุดขึ้น ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดเป็นบิดาและมารดา แม้จะถือว่ามิบุตรหรือธิดาก็เป็นเพียงการกำหนดเอาเทพบุตรเทพธิดาที่เกิดผุดขึ้นในอาณาบริเวณเขตสีมาของตนเองนั้นเองว่าเป็นบุตรด้วยอำนาจเยื่อใยหรือความสเนหาเท่านั้น ไม่ได้มีการสังวาสหรือการตั้งครรภ์เช่นมนุษย์สามัญทั่วไป

บทบาทของพระอินทร์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนาเถรวาท จะเป็นบทบาทที่ถูกกำหนดให้มาเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุน ปกป้อง ดูแลศาสนา ทั้งในระดับผู้ลงมือกระทำการ และสนับสนุนให้คนอื่นกระทำ แต่ต่างกันตรงที่พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น ได้ถูกลดบทบาทมาเป็นเทพที่ไม่อยู่ในฐานะที่สามารถกระทำการด้วยตนเอง คือขาดความเป็นใหญ่ในการกระทำคุณงามความดี ต้องอาศัยบารมีหรือคำสั่งของเทพผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสามจึงกระทำการได้ แต่ก็สามารถเข้าถึงธรรมคือการรู้จักพรหมมัน และเข้าถึงพรหมมันได้ ส่วนพระอินทร์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถกระทำการได้เอง ด้วยบุญบารมีของตนในฐานะเทพผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะของพุทธสาวกที่เข้าถึงธรรมคือบรรลุความเป็นพระอริยบุคคลขั้นต้น คือพระโสดาบัน

จากการศึกษาบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับท้าวสักกะในพระพุทธศาสนาแล้ว พบว่า พระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ ตามความเชื่อถือในยุคปัจจุบันจัดเป็นเทพที่ไม่มีความสำคัญเท่าใดนักตรงกันข้ามกับท้าวสักกะในพระพุทธศาสนานับเป็นเทวดาที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นเทพที่ปกครองสวรรค์ถึง ๒ ชั้น คือชั้นจาตุมมหาราชิกา และชั้นดาวดึงส์ รวมมาถึงการคอยดูแลมนุษยโลกด้วย และยังมีบทบาทสำคัญกับพระพุทธศาสนาอย่างมาก จะเรียกว่าเป็นเทพที่คอยปกป้องค้ำชูพระพุทธศาสนาก็ว่าได้ ความต่างกันของเหตุแห่งการไปเกิดเป็นพระอินทร์ของศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนา มีความต่างกันตรงที่วิธีการที่ไปเกิด คือผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ต้องเป็นผู้ที่ประกอบพิธีฮิวเมธ หรือพิธีฆาม้าบูชาขัณฑ์ถึง ๑๐๐ ครั้ง ซึ่งการประกอบพิธีฮิวเมธนี้เป็นกลอุบายหาเหตุในการล่าเมืองขึ้น หรือการแผ่ขยายอาณาเขตของกษัตริย์นั่นเอง ส่วนคติทางพระพุทธศาสนาผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์หรือท้าวสักกะ จะต้องประกอบมหากุศลคือการถือศีล ๕ บริสุทธและบำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการ ตรงกันข้ามกับคติของฝ่ายศาสนาพราหมณ์ซึ่งไปเกิดด้วยการทำกุศลตามหลักการของพระพุทธศาสนา หรืออีกอย่างหนึ่งศาสนาพราหมณ์เรียกว่า การบูชาขัณฑ์ ส่วนพระพุทธศาสนาเรียกว่า การบำเพ็ญบารมี พระอินทร์ทั้งสองศาสนามีสิ่งที่เหมือนกัน คือ ทรงดำรงฐานะเป็นจอมเทพและมีได้ครองตำแหน่งอย่างถาวร แต่มีการเปลี่ยนไปตามวาระ ผู้อื่นก็อาจจะไปเกิดเป็นพระอินทร์ได้ และเรื่องท้าวสักกะในพระพุทธศาสนาก็มีมาภายหลังพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ ด้วยเหตุที่พระอินทร์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวอารยัน และเป็นเทพที่ได้รับความนิยมนับถือมาแต่เดิม ฉะนั้น เมื่อมีศาสนาพุทธเกิดขึ้นในอินเดีย ความนิยมกล่าวถึงเทพองค์นี้ก็ยังมีอยู่ เพียงแต่ผิดเพี้ยนกันไปบ้าง คือ กล่าวถึงในแง่ที่ดี เป็นไปตามความเชื่อทางศาสนาพุทธ กำเนิดท้าวสักกะซึ่งเกิดขึ้นโดยการบำเพ็ญความดี จึงเป็นการส่งเสริมหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการประกอบอกุศลกรรม มีการทำพิธีฮิวเมธเพื่อให้ได้ตำแหน่งพระอินทร์เป็นต้น การศึกษาประวัติของท้าวสักกะจึงเป็นแรงจูงใจให้คนได้ทำความดีตามแบบอย่างของท้าวสักกะ อย่างน้อยก็มีสวรรค์สมบัติเป็นเป้าหมายซึ่งไม่ผิดหลักการของพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการเปรียบเทียบบทบาทของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑) ควรนำหลักความเชื่อเรื่องพระอินทร์และวิถีปฏิบัติต่อพระอินทร์ในเชิงรูปธรรมไปประยุกต์ใช้ในสังคม

๒) ควรขยายนำคุณธรรมของพระอินทร์ไปประยุกต์ใช้กับวิถีปฏิบัติของคนในสังคม

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการนำหลักคุณธรรมของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาไปใช้ระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน

๒) ควรศึกษาเปรียบเทียบอิทธิพลของพระอินทร์ต่อประติมากรรมทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธในประเทศไทย

๓) ควรศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพนักรบในวรรณกรรมทางศาสนาต่าง ๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กฤษณะไทวปายนวยาส (รจนา). ภาควิทยา. เกียรติขจร ชัยเชียร (ปริวรรต). กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๗.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ฉบับขององค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๙.

กรมศิลปากร. ปฐมราชธรรม. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๕.

กิตติ วัฒนมะหัตย์. คณศปกรณ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๖.

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. “ตรีมูรติ วิวัฒนาการด้านความคิด” พระตรีมูรติ. หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในมหามงคลวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุ ๗๕ พรรษา ดำเนินการจัดทำโดยเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, ๒๕๔๖.

จำนงค์ ทองประเสริฐ (แปล). บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐.

दनัย ไชยโยธา. ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.

นัยนา โปรงธุระ. บทบาทของพระอินทร์ในปัญญาสชาดก. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพนางสาวนัยนา โปรงธุระ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔.

บุญเย็น วอทอง. เทพเจ้าความเชื่อเรื่องศาสนาพระเจ้าหลายองค์และอิทธิพลสืบเนื่องมายังดินแดนสุวรรณภูมิ. กรุงเทพมหานคร : แม่คำฝาง, ๒๕๕๐.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

- พระพรหมคุณาภรณ์. **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.
- พระมหาประมวล ฐานทตโต (บุลาถม). **พาราณสีคืออินเดียแท้**. นนทบุรี : บริษัท สำนักพิมพ์ร่มธรรม จำกัด, ๒๕๔๘.
- พระมหาสมปอง มูทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระยาสังจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ). **เทวกำเนิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๘.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- ภัทรพร ศิริกาญจน์. **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.
- มนต์ ทองธัช. **๔ ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ไตรภูมิภคา**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- รังษี สุนนท์. **พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- วรลักษณ์ พับบรรจง. **คัมภีร์กำเนิดจักรวาลศาสตร์แห่งชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ม.ป.ป..
- วิจิตรวาทการ, พลตรีหลวง. **ศาสนาสากลเล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมภักดี, ๒๕๑๒.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. **กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ**. โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว.. กรุงเทพมหานคร : สามลดา, ๒๕๔๔.
- สวามีประภาวณันทะ และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์ (เขียน). กิ่งแก้ว อุตถากร (แปล). **อุปนิษัท คัมภีร์เพื่อความสงบสาคานติ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชซิง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมมหาเถระ). **สากลศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- สมบัติ ปลายน้อย. **จันทรคตินิยาย**. กรุงเทพมหานคร : สามัคคีสาร, ๒๕๓๗.
- สุชาติ กิจชัยพร. **พระอินทร์ เทวดาษัตริย์ ผู้คุ้มครองโลก**. กรุงเทพมหานคร : ส.พิจิตร, ๒๕๓๙.
- สุนทร ณ รังษี. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. **ตรีมูรติ อภิมหาเทพของฮินดู**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๑.

(๒) วิทยานิพนธ์

- เกื้อพันธ์ นาคบุปผา. “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.
- จันทร์ศิริ แทนมณี. “พระพรหมในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

ชัยชาญ จารุกัลล์. “พระอินทร์ : การศึกษารูปแบบและคติความเชื่อในจิตรกรรมฝาผนังของหอไตรวัดระฆัง”. **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

ธีรศานต์ ประจันพล. “การศึกษาวិเคราะห์เรื่องพระอภัยมณีในวรรณคดีสันสกฤต”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

บุญชอบ ยี่สาร. “การศึกษาวิเคราะห์เทพแห่งแสงสว่างในวรรณคดีสมัยพระเวท”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

ปาณิศา มีแสง. “ศึกษาแนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาล”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูกิตติภทธาราภิรม (กิตติภทโท). “ศึกษาเปรียบเทียบการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาประยงค์ จันทร์แดง. “ศึกษาเปรียบเทียบสถานะภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺดรตโน. “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาหนึ่งฤทัย นิพภโย (กรัตพงษ์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระอาคม อาภทโร (หอมชะเอม). “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พินิจ สุขสถิต. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

วัชธานี เสนาะล้ำ. “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”. **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต**. ภาควิชาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.

วุฒินันท์ กันทะเตียน. “การศึกษาระบบคัมภีร์ราชনীติ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สุทัศน์ สิริสวาย. “พระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงในการตั้งสถาบันการปกครองของชาติไทย”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๐๙. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุทัศน์ สิริสวาย ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดี ที่ ๑๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑.

(๓) บทความ/เว็บไซต์

ทัศนีย์ สีนสกุล. “ราชธรรมและจักรพรรดิวัตรในคติอินเดีย”. ใน **วารสารอักษรศาสตร์**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.๒๕๓๐ : ๗-๘.

ฉานิศ วงศ์สุวรรณ, “กษัตริย์ไทยในความเชื่อ : องค์อัมรินทร์สักกเทวอิราช”, <<http://my.dekd.com/dek-d/story/view.php?id=1198>>, ๑ มีนาคม ๒๕๕๗.

สุภาพรณ ฦ บางช้าง. “วรรณกรรมโลกศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาท”. **เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการเรื่องวรรณกรรมโลกศาสตร์และสุภาษิตพระร่วง**. บัณฑิตศึกษา ภาควิชาภาษาไทย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๘ กันยายน ๒๕๒๗. (เอกสารอัดสำเนา).

ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา. “ฤษี”, **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง**, เล่มที่ ๑๒ (๒๕๔๒) : ๕๗๓๓.

“สมบัติอมรินทร์คำกลอน” อ้างใน <http://topicstock.pantip.com/library/topicstock/2006/10/K4837255/K4837255.html> เข้าถึงเมื่อ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๘.

http://th.wikipedia.org/wiki/cite_ref-Indra_1-0 , <http://www.bharatvani.org/books/ait/ch47.htm>, Indra and Shiva" by KOENRAAD ELST เข้าถึงเมื่อ ๑๕ เมษายน ๒๕๕๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

Burnell, Arthur Coke. **The Ordinances of Manu**. London : Kegan Paul, Truch Triibner & Co.Ltd.,1891.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระสุชาติ จิตตสุโภ (ทิมมานพ)
- ชาติกาล** : ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘
- ชาติภูมิ** : ๑๐๓/๒ หมู่ที่ ๑๑ แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร
- บิดา** : นายบุญเลิศ ทิมมานพ
- มารดา** : นางสาวศรีกลิ่นดี
- อุปสมบท** : ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๒
: ณ วัดโค่นอน แขวงบางหว้า เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
: ท่านเจ้าคุณ พระสุธรรมภาณี เป็นพระอุปัชฌาย์
- ปัจจุบันสังกัดวัด** : วัดโค่นอน แขวงบางหว้า เขตภาษีเจริญ จ.กรุงเทพฯ
- วุฒิการศึกษา** **แผนกสามัญศึกษา**
: พ.ศ. ๒๕๕๕ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- แผนกธรรม**
: พ.ศ. ๒๕๔๘ สอบได้นักธรรมชั้นเอก ณ สนามสอบวัดปากน้ำ
ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ
- ประสบการณ์การทำงาน**
: พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับการบรรจุเป็นพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
: พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้รับการบรรจุเป็นพระภิกษุช่วยสอน (วิชาพระพุทธศาสนา)
ในสังกัดกรุงเทพมหานคร
- เข้าศึกษาต่อ** : ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- วันที่สำเร็จการศึกษา** : มีนาคม ๒๕๕๙

ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในสังคมไทย

- : พระสุชาติ จิตตสุโก (ทิมมานพ)
- : รหัส ๕๕๐๑๔๐๑๐๙๘
- : โทร ๐๘๑ ๔๒๓ ๑๔๗๗
- : พธ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ)

บทคัดย่อ

พระอินทร์ในศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนามีสิ่งที่เหมือนกัน คือ ทรงดำรงฐานะเป็นจอมเทพและมีได้ครองตำแหน่งอย่างถาวร แต่มีการเปลี่ยนไปตามวาระ ผู้อื่นก็อาจจะขึ้นเป็นพระอินทร์ได้ และเรื่องท้าวสักกะในพุทธศาสนาก็มีมาภายหลังพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ ด้วยเหตุที่พระอินทร์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวอารยัน และเป็นเทพที่ได้รับความนิยมนับถือมาแต่เดิม ฉะนั้น เมื่อมีพุทธศาสนาเกิดขึ้นในอินเดีย ความนิยมกล่าวถึงเทพองค์นี้ก็ยังมีอยู่ เพียงแต่ผิดเพี้ยนกันไปบ้าง คือ กล่าวถึงในแง่ที่ดีเป็นไปตามความเชื่อทางพุทธศาสนา กำเนิดท้าวสักกะซึ่งเกิดขึ้นโดยการบำเพ็ญความดี จึงเป็นการส่งเสริมหลักการของพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการประกอบอกุศลกรรม มีการทำพิธีอศวเมธเพื่อให้ได้ตำแหน่งพระอินทร์เป็นต้น การศึกษาประวัติของท้าวสักกะจึงเป็นแรงจูงใจให้คนได้ทำความดีตามแบบอย่างของท้าวสักกะ อย่างน้อยก็มีสวรรค์สมบัติเป็นเป้าหมายซึ่งไม่ผิดหลักการของพุทธศาสนาแต่อย่างใด

คำสำคัญ : พระอินทร์, ฮินดู, พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

Indra in Hinduism and Buddhism is the same point, that is the position as great gods but the position can change. Others can also be Indra. There is Sakka Deva in Buddhism after Indra in Brahmanism because Indra as be known by Arayan people and be respected from people in the former time. So, when Buddhism had arisen in India, it is still talking about this Indra, it just is mistake from beginning. It is to say in the positive in belief of Buddhism; Sakka Deva is from the performance of good thing, it is to promote the principle of Buddhism. It is different from Indra in Brahmanism, who is from performance of unwholesome; there is ceremony of horse sacrifice for getting the position of Indra. The studying of history of Sakka Deva is the motivation for people do good thing what as Sakka Deva done, at least, heavenly prosperity is the goal which is not wrong from the principle of Buddhism.

Keywords : Indra, Hinduism, Buddhism

๑. บทนำ

ในคัมภีร์ฤคเวท ได้กล่าวถึงพระอินทร์ไว้ว่า

ผู้บังคับบัญชาอาชาชาติ ราชรถ ชนคาม และปศุสัตว์นุสตร์ ผู้กระทำให้มีซึ่งตะวันและกาล
อรุณรุ่ง ผู้กระทำให้น้ำซับเคลื่อน โอบ พระอินทร์นั้นแล้ว พระอินทร์ผู้ปลดเปลื้องโศกาครุแห่ง
อนาถาชน ผู้ปลดเปลื้องรัตติกาลด้วยอโณทัย ผู้กระทำให้ความไม่สมบูรณ์เป็นความสมบูรณ์^๑

ในยุคเริ่มแรกตามคัมภีร์ฤคเวท พระอินทร์เป็นประมุขแห่งทวยเทพ เป็นเจ้าแห่งสภาพ
ภูมิอากาศ และเป็นเจ้าแห่งการสงคราม มีอุปนิสัยชอบช่วยเหลือสรรพสัตว์ สมัยแรกมักเรียกพระอินทร์
ว่า สักกะ (ผู้อาจเป็นเลิศ) ซึ่งขณะนั้นมีจำนวนเทวดาทั้งสิ้นสามสิบสามองค์ และพระอินทร์เป็น
ประมุขของเทวดาเหล่านี้ คัมภีร์ส่วนใหญ่กล่าวถึงวีรกรรมของพระอินทร์ในการปราบอสูรชื่อวฤตระ
(Vritra) และวีรกรรมในการอภิบาลจักรวาลนานัปการ พระอินทร์ เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งในยุค
พระเวท เพราะพระองค์ได้รับความนิยมจากชาวอารยันมาก โดยมีบทสวดสรรเสริญหรืออ้อนวอน
พระองค์ตามลำพังถึงหนึ่งในสี่ของบทสวดสรรเสริญทั้งหมดที่มีอยู่ในคัมภีร์พระเวท จากการที่พระองค์
เป็นเทพที่สำคัญและได้รับความนิยมเช่นนี้ บทบาทหน้าที่ของพระองค์จึงมีมากตามไปด้วย โดยอาจสรุป
ได้ดังนี้ (๑) ทรงสร้างจักรวาลและสรรพสิ่งในจักรวาล โดยทรงสร้างโลกและสวรรค์ ทรงแยกสวรรค์ให้
ออกห่างจากโลก ทรงค้ำจุนสวรรค์มิให้ตกลงมาด้วยพระอำนาจของพระองค์ จากนั้น ทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ
ไว้ในจักรวาล คือ ทรงสร้างดวงอาทิตย์ แล้ววางดวงอาทิตย์ให้ฉายแสงในท้องฟ้า ทรงทำทางเดินให้กับ
ดวงอาทิตย์ ทรงประดิษฐานดวงอาทิตย์ซึ่งส่องแสงรุ่งเรืองไว้เหนือสวรรค์ และทรงวันทั้งหลาย
(๒) ประทานแสงสว่างแก่ชาวโลก เมื่อเกิดความมืดขึ้น ชาวอารยันต่างสวดอ้อนวอนให้พระองค์นำแสง
สว่างกลับมา ทรงกระทำให้เกิดแสงสว่างในที่ซึ่งไม่มีแสงสว่าง ซึ่งบทบาทหน้าที่ส่วนนี้เป็นบทบาทที่
เนื่องกันกับข้อแรกนั่นเอง เพราะเป็นผลมาจากการที่พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งรวมทั้งกลางวัน
เมื่อทรงสร้างกลางวันก็เท่ากับว่าได้ประทานแสงสว่างให้ด้วย (๓) ทรงเป็นนักรบและวีรบุรุษผู้คอย
ปราบปรามอมนุษย์และช่วยเหลือชาวอารยันทำสงครามกับชนพื้นเมืองดั้งเดิม ในยุคพระเวทนั้น ชาว
อารยันมีอาชีพทางการเกษตรจึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝน แต่บางครั้งแม้จะมีเมฆตั้งเค้า ฝนก็กลับไม่
ตก พวกเขาจึงเข้าใจว่ามีอมนุษย์คอยจับสายน้ำไว้ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นผู้ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง โดย
อมนุษย์ที่สำคัญที่สุดได้แก่อสูรชื่อวฤตระ เพราะเป็นอสูรที่ทำให้เกิดความแห้งแล้ง เมื่อพระอินทร์เป็น
เทพที่ชาวอารยันเคารพนับถือ จึงเป็นหน้าที่ของพระองค์ ที่จะต้องปราบปรามอสูรตนนี้ นอกจากนี้
พระอินทร์ยังได้ชื่อว่าเป็นวีรบุรุษที่ช่วยเหลือชาวอารยันทำสงครามปราบปรามชนพื้นเมืองเดิมอีกด้วย
ซึ่งชนพื้นเมืองเดิมที่พระองค์ปราบปรามคือพวกทาสหรือทศยุ ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์จึงได้รับสมญานาม
ว่า ทศยุห็น หมายถึง ผู้สังหารพวกทศยุ เพราะพระองค์สังหารพวกทศยุถึง ๓๐,๐๐๐ คน และทรงผูกมัด
จองจำพวกทศยุจำนวนนับพัน (๔) ประทานฝน ทรัพย์สมบัติและสิ่งที่น่าปรารถนาอื่น ๆ แก่มนุษย์ผู้ทำ
การบูชาบวงสรวงพระองค์ โดยจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงปลดปล่อยสายน้ำสวรรค์ให้เป็นอิสระ

^๑ http://th.wikipedia.org/wiki/cite_ref-Indra_1-0 , <http://www.bharatvani.org/books/ait/ch47.htm>, Indra and Shiva" by KOENRAAD ELST เข้าถึงเมื่อ ๑๕ เมษายน ๒๕๕๘.

เหมือนปล่อยโคออกจากคอก ประทานฝนแก่ผู้ที่ทำพิธีบูชาบวงสรวง ประทานภรรยาแก่ผู้ที่ยังไม่มีภรรยา ประทานฝูงวัวและฝูงม้า^๒

ในประวัติพระพุทธศาสนา นับได้ว่า พระอินทร์ มีบทบาทมากกว่าเทวดาองค์อื่น จะถือว่าเป็นเทวดาที่มีความสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนาก็ได้ เมื่อใดที่พุทธบริษัทมีความเดือดร้อน เมื่อนั้นพระอินทร์จะทรงรู้สึกไม่สบายพระทัย มีคำบรรยายว่า อาสนะของพระองค์แสดงอาการร้อน พระองค์จึงต้องเสด็จมาช่วยเหลือระงับความไม่สงบเรียบร้อยนั้น พร้อมกับพิทักษ์รักษาคุ้มครอง ส่งเสริมผู้คนเหล่านั้นให้ได้รับผลแห่งคุณงามความดี มีเรื่องราวในคัมภีร์หลายแห่งบรรยายว่า พระอินทร์มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธเจ้า ทรงช่วยเหลือมาตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีในพระชาติต่างๆ จนถึงพระชาติสุดท้าย ในพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งปรินิพพาน พระอินทร์ทรงอนุเคราะห์พระสงฆ์บุคคลผู้ปฏิบัติธรรม ทรงเป็นที่พึ่งของเทวดาในการตอบปัญหา นอกจากนี้บทบาทในการช่วยเหลือของพระอินทร์มีได้จำกัดอยู่แต่ในมวลมนุษย์เท่านั้น ยังแผ่ไปถึงสัตว์ดิรัจฉานอีกด้วย พระอินทร์ทรงเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า บางครั้งเสด็จลงมาถามปัญหาธรรม^๓ ทรงอุปฐากพระพุทธเจ้าในโอกาสต่าง ๆ คุณธรรมเด่น ๆ ที่พระพุทธเจ้าให้การยกย่องพระอินทร์ คือ ความกตัญญูกตเวที การประพฤติตนอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ การเจรจาถ้อยคำอ่อนหวาน ความเป็นผู้ไม่ตระหนี่ มีวาจาสัตย์ และเป็นคนไม่โกรธ^๔ พระอินทร์ปรากฏองค์ในฐานะเทพผู้เป็นอุปฐากของพระพุทธเจ้า เป็นผู้คุ้มครองพระพุทธศาสนาและผู้ปฏิบัติธรรม

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนา
- ๒) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนา

๓. วิธีดำเนินการ

- ๑) รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ต้องการ จากเอกสารทั้งปฐมภูมิ ทุติยภูมิ
- ๒) ศึกษาและวิเคราะห์ในรายละเอียดจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
- ๓) นำข้อมูลมาเรียบเรียง วิเคราะห์เปรียบเทียบ
- ๔) สรุป และนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษา

๔. บทสรุป

จากการศึกษา พบว่า พระอินทร์ในศาสนาฮินดู ตามความเชื่อถืออยู่ปัจจุบันจัดเป็นเทพที่ไม่มีความสำคัญเท่าใดนักตรงกันข้ามกับท้าวสักกะในพระพุทธศาสนา นับเป็นเทวดาที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นเทพที่ปกครองสวรรค์ถึง ๒ ชั้น คือชั้นจาตุมมหาราชิกา และชั้นดาวดึงส์ รวมมาถึงการคอยดูแลมนุษย์โลกด้วย และยังมีบทบาทสำคัญกับพระพุทธศาสนาอย่างมาก จะเรียกว่าเป็นเทพที่คอยปกป้องค้ำชูพระพุทธศาสนาก็ว่าได้ แต่จากลักษณะต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกันของพระอินทร์ในทั้ง ๒ ศาสนา จึงเชื่อว่า พระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเป็นการรับเอาความเชื่อเรื่องพระอินทร์มาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นการผสมผสานทางความเชื่อ แม้ลัทธิความเชื่อจะเปลี่ยนไป แต่ความนิยมก็ยังคงอยู่แม้

^๒ พระอาคม อภทฺธโร (หอมชะเอม), “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนา เถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗๓ - ๗๔.

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๔๔/๒๗๒.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๖.

จะแตกต่างกันไปบ้าง ตามลักษณะของแต่ละศาสนา ความนิยมนับถือพระอินทร์ได้แพร่หลายไปในชาติต่าง ๆ ที่รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ และพุทธ เช่น ลังกาและประเทศในแถบเอเชียอาคเนย์^๕

ความต่างกันของเหตุแห่งการไปเกิดเป็นพระอินทร์ของศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนา มีความต่างกันตรงที่วิธีการที่ไปเกิด คือผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ต้องเป็นผู้ที่ประกอบพิธีอัศวเมธ หรือพิธีฆม้าบูชาอายุถึง ๑๐๐ ครั้ง ซึ่งการประกอบพิธีอัศวเมธนี้เป็นกลอุบายหาเหตุในการล่าเมืองขึ้น หรือการแผ่ขยายอาณาเขตของกษัตริย์นั่นเอง ส่วนคติทางพระพุทธศาสนาผู้ที่จะไปเกิดเป็นพระอินทร์หรือท้าวสักกะ จะต้องประกอบมหากุศลคือการถือศีล ๕ บริสุทธและบำเพ็ญ วัตตบท ๗ ประการ ตรงกันข้ามกับคติของฝ่ายศาสนาพราหมณ์ซึ่งไปเกิดด้วยการทำกุศลตามหลักการของพระพุทธศาสนา หรืออีกอย่างหนึ่งศาสนาพราหมณ์เรียกว่า การบูชาอายุ ส่วนพระพุทธศาสนาเรียกว่า การบำเพ็ญบารมี พระอินทร์ทั้งสองศาสนามีสิ่งที่เหมือนกัน คือ ทรงดำรงฐานะเป็นจอมเทพ และมีได้ครองตำแหน่งอย่างถาวร แต่มีการเปลี่ยนไปตามวาระ ผู้อื่นก็อาจจะไปเกิดเป็นพระอินทร์ได้ และเรื่องท้าวสักกะในพระพุทธศาสนาก็มีมาภายหลังพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ ด้วยเหตุที่พระอินทร์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวอารยัน และเป็นเทพที่ได้รับความนับถือมาแต่เดิม ฉะนั้น เมื่อมีศาสนาพุทธเกิดขึ้นในอินเดีย ความนิยมกล่าวถึงเทพองค์นี้ก็ยังมีอยู่ เพียงแต่ผิดเพี้ยนกันไปบ้าง คือ กล่าวถึงในแง่ที่ดี เป็นไปตามความเชื่อทางศาสนาพุทธ กำเนิดท้าวสักกะซึ่งเกิดขึ้นโดยการบำเพ็ญความดี จึงเป็นการส่งเสริมหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการประกอบกุศลกรรม มีการทำพิธีอัศวเมธเพื่อให้ได้ตำแหน่งพระอินทร์เป็นต้น การศึกษาประวัติของท้าวสักกะจึงเป็นแรงจูงใจให้คนได้ทำความดีตามแบบอย่างของท้าวสักกะ อย่างน้อยก็มีสวรรค์สมบัติเป็นเป้าหมายซึ่งไม่ผิดหลักการของพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด และความเชื่อดังกล่าวมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเทวราช เพื่อเป็นการกำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่จะเป็นกษัตริย์ ต้องมีคุณสมบัติเฉกเช่นพระอินทร์ ดังที่วุฒินันท์ กันทะเตียน ได้เปรียบเทียบให้เห็นในงานวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ เช่นที่กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินไว้ว่า

คุณสมบัติ ๘ ประการ ย่อมปรากฏในพระเจ้าอยู่หัว คือ พระอินทร์ ๑ พระอาทิตย์ ๑ พระพาย ๑ พระยม ๑ พระสมุทร ๑ พระจันทร์ ๑ ภูมเทพ ๑ ฝน ๑ พระเจ้าอยู่หัว ย่อมเสมอองค์พระอินทร์ เพราะทรงปกครองพสกนิกรด้วยวิธีข่มและวิธียกย่อง ดังองค์ท้าวสักกะฉะนั้น (ราชনীติ : ๓๘)^๖

พระมหากษัตริย์เจ้าจงกอบปรด้วยทรงคุณเจ็ดประการ ประการหนึ่ง คือคุณแห่งพระอินทราธิราช ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระอาทิตย์ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระพาย ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระยมราช ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระมหาสมุทร ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระจันทร์ ประการหนึ่งคือคุณแห่งพระธรณี (ปุมราชธรรม)^๗

^๕ วัชธานี เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (ภาควิชาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕.

^๖ วุฒินันท์ กันทะเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๔.

^๗ กรมศิลปากร, ปุมราชธรรม, (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

องค์อินทรเทพประทานฝนแก่มนุษย์ตลอด ๔ เดือนแห่งฤดูฝนฉนั้นใด พระราชาพึงปฏิบัติกฎแห่งอินทรโดยแผ่พระกรุณาภาพแก่ประชาชนในแคว้นแคว้นของพระองค์อย่างทั่วถึง” (มานาวธรรมศาสตร์)^{๘๕}

อันว่าคุณแห่งพระอินทราธิราชนั้น คือบังเกิดให้พรโรชก [น้ำฝน] ตกลงมาในภูวโลกนี้ แลให้เป็นสุขแก่นิกรนรสัตว์ทั้งปวง อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าจงประสาททานบริจาคแก่มหาชนประชาราษฎร์ทั้งหลายให้เป็นสุขดุจนั้น (ปุมราชธรรม)^{๘๖}

คุณสมบัติของกษัตริย์ดังกล่าวนี้ จึงมีลักษณะเฉพาะตามคติฮินดู ซึ่งเรียกว่าคติเทวราชาเต็มรูปแบบ คือการเป็นพระราชาโดยถือแบบอย่างเทวะ มีพระอินทร์ เป็นต้น ประชาชนจะต้องถวายความเคารพต่อพระราชาอย่างสูงสุด เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ ไม่ใช่เป็นบุคคลธรรมดา พระองค์เป็นเสมือนเทพเจ้าทั้ง ๘ องค์^{๘๗} เทพเจ้าทั้ง ๘ องค์นั้น ตามคติฝ่ายพราหมณ์ยังกล่าวอีกว่าพระพรหมธาดา (พระพรหม) ได้แต่งตั้งกษัตริย์ โดยเอาพระเดชบารมีของเทพเจ้าทั้ง ๘ มาสถิตเพื่อปกป้อง ปกครองและรักษาประชาชน ในองค์พระราชาหรือกษัตริย์จึงมีเทพเจ้าทั้ง ๘ องค์เสมอ ในคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ ยังแสดงถึงระบอบราชาธิปไตยโดยยกพระอินทร์บ้าง พระจันทร์ (โสม) บ้างให้เป็นใหญ่ เป็นผู้นำ ดังที่ปรากฏในไอตเรยพราหมณะ อรรถกถาของคัมภีร์ฤคเวท ที่กล่าวถึงการอัญเชิญโสมเทพให้มาเป็นราชานำกองทัพในการทำศึกสงคราม แม้ในระยะต่อมา เช่น ในสมัยอนุษิต ในไตตติริยอนุษิต ได้กล่าวถึงการอัญเชิญพระอินทร์มาเป็นราชาของทวยเทพเพื่อให้เป็นผู้นำในการทำสงครามกับฝ่ายตรงข้าม ดังนั้นจึงเห็นกระแสการยอมรับพระราชาในฐานะเป็นเทพเจ้านี้มาตั้งแต่สมัยพระเวท สมัยพราหมณะ ตำแหน่งราชายังคงเป็นตำแหน่งสำคัญสูงสุด เป็นใหญ่ที่สุดจนกระทั่งได้นำพิธีทางศาสนาเข้ามามีบทบาทในราชอาณาจักร มีการประกอบพิธีราชสุยะ หรือที่เรียกว่าพิธีราชาภิเษกในเวลาต่อมานั่นเอง หากจะสังเกตจากพระนามของกษัตริย์ แนวคิดแบบ “พ่อขุน” แต่เดิม อาจผสมแนวคิดแบบเทวราชาด้วย เพราะพระนามว่า “ศรีอินทราทิตย์” ก็คือ “รามคำแหง” ก็คือ ปรากฏมีคำว่า “อินทร+อาทิตย์” และ “ราม” รวมอยู่ด้วย หลังจากพ่อขุนบางกลางท่าวได้อภิเษกเป็นกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย พ่อขุนผาเมือง หลีกทางให้และเวนราชทินนามแบบกษัตริย์กัมพูชา ทรงตั้งให้ว่า “ศรีอินทรวินทราทิตย์” พระอินทร์เป็นเทพสำคัญขององค์หนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์ราชินิติ และเป็นข้อแรกของการยกเอาคุณสมบัติแบบพระอินทร์มาสถิตในองค์กษัตริย์ ปกครองราษฎรโดยวิธีข่มและยกย่อง คือทรงใช้พระเดชและพระคุณในการปกครองประชาชน

ดังนั้น ตามคติพุทธศาสนาก็มีเรื่องพระอินทร์มาก แต่บางเรื่องก็ยากจะแยกออกจากคติพราหมณ์ได้เด็ดขาด ตามคติพุทธถือว่าพระอินทร์ในทางพุทธศาสนาจะต้องเป็นไปตามพุทธโอวาท ที่ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องมีวันเสื่อมไปตามสภาพ เทวดาทั้งหลายสิ้นบุญแล้วก็ต้องจุติไปปฏิสนธิยังภพใดก็แล้วแต่ผลบุญที่ทำไว้ ใครที่สั่งสมบุญไว้ก็เป็นพระอินทร์ได้ พระอินทร์จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันไป นอกจากเรื่องพระอินทร์ที่ปรากฏในฐานะของผู้อภิบาลพระพุทธรูปแล้ว ในอดีตชาติได้ประกอบแต่กุศลกรรม เมื่อสิ้นอายุขัยไปแล้วจึงไปเกิดเป็นพระอินทร์ ซึ่งทำให้เห็นถึงบุคลาธิษฐานของพระอินทร์

^{๘๕} ปรีชา ช่างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานาวธรรมศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า, ๔๘.

^{๘๖} กรมศิลปากร, ปุมราชธรรม, หน้า ๕๔.

^{๘๗} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ฉบับขององค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, (กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๙), หน้า ๖๒.

ที่ถูกกำหนดไว้ในเรื่องของการประกอบกุศลกรรมและให้ทาน แม้แต่เป็นพระอินทร์แล้วก็ยังคงประกอบกุศลกรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น การอ้างถึงพระอินทร์ยังมีนัยที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น ความเชื่อจากคัมภีร์โลกศาสตร์ ที่ถือว่า พระอินทร์เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และนอกจากนั้นการอ้างถึงพระอินทร์ยังเกี่ยวเนื่องกับความเป็นจักรพรรดิราช ซึ่งฐานความเชื่อดังกล่าวนั้น ก็มาจากความเชื่อเดิมที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา ความเชื่อเกี่ยวกับพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย คือ ไตรภูมิภคา หรือในวรรณคดีคำกลอนสมบัดสมมารินทร์คำกลอน เป็นต้น

๕. เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักฐานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ฉบับขององค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๙.
- กรมศิลปากร. **ปุมราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๕.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- พระอาคม อภทฺธโร (หอมชะเอม). “การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมของเทพในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.**
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ ๑๕**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- วิชานีย์ เสนาะกล้า. “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”. **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต. ภาควิชาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.**
- วุฒินันท์ กันทะเตียน. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.**
- Burnell, Arthur Coke. **The Ordinances of Manu**. London:Kegan Paul, Truch Triibner & Co.Ltd.,1891.
- http://th.wikipedia.org/wiki/cite_ref-Indra_1-0 , [http://www.bharatvani.org /books/ait/ch47.htm](http://www.bharatvani.org/books/ait/ch47.htm), Indra and Shiva" by KOENRAAD ELST เข้าถึงเมื่อ ๑๕ เมษายน ๒๕๕๘.